

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

**XIX. YÜZYIL FRANSIZ SEYYAH VE DİPLOMATI
EDOUARD ANTOINE THOUVENEL'E GÖRE OSMANLI DEVLETİ**

Doktora Tezi

Fatma UYGUR

ANKARA-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

**XIX. YÜZYIL FRANSIZ SEYYAH VE DİPLOMATI
EDOUARD ANTOINE THOUVENEL'E GÖRE OSMANLI DEVLETİ**

Doktora Tezi

Fatma UYGUR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Selda KILIÇ

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (20/10/2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Fatma UYGUR

İmzası

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ)
ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYIL FRANSIZ SEYYAH ve DİPLOMATI
EDOUARD ANTOINE THOUVENEL'E GÖRE OSMANLI DEVLETİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Selda KILIÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç. Dr. Selda KILIÇ.....
Prof. Dr. Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU
Prof. Dr. Bekir KOÇ.....
Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU.....
Doç. Dr. Nihat KARAER.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
Konu ve Kaynaklar	1
Araştırmada Başvurulan Kaynaklar	7
Osmanlı-Fransız İlişkilerine Genel Bir Bakış	15
1. BÖLÜM: XIX. YÜZYIL FRANSIZ SEYYAHLARI	
1.1. SEYYAHLIK ve TARİHSEL ÖNEMİ	28
1.1.1. Seyyahların Özellikleri	31
1.1.2. Seyyahların Ülkeye Geliş Sebepleri	33
1.1.3. Diplomatik ve Askeri Görevle Gelen Seyyahlar	41
1.1.4. Misyonerlik Amacıyla Gelen Seyyahlar	43
1.1.5. Seyyahların Yunan Sevgisi, Helenizm	47
1.2. SEYAHATNAMELER, SEFARETNAMELER	53
1.2.1. Seyahatnamelerin Tarihsel Belge Olarak Önemi	55
1.2.2. Seyahatname Geleneği	57
1.2.3. Kapitülasyonlar ve Seyyahlar	58
1.2.4. Kapitülasyonların Olumsuz Etkileri	62
1.2.5. Kapitülasyonların Kutsal Yerlerle İlişkisi	65

2. BÖLÜM: XIX. YÜZYILDA OSMANLI-FRANSIZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ	
2.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE DİPLOMASI	68
2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜYÜKELÇİLİK MÜESSESESİ	77
2.2.1. Türk-Fransız Diplomatik İlişkilerinde İlk Osmanlı Elçileri	84
2.3. OSMANLI-FRANSIZ SİYASİ İLİŞKİLERİNDE DOĞU MESELESİ	90
2.3.1. Cumhuriyetçiler ve Bâb-ı Âli'nin Tavrı	95
2.3.2. Osmanlı –Fransız Siyasi ilişkilerinde Napolyon'un İdealleri	98
2.3.3. Mısır Seferinin Diplomatik Sonuçları	102
3. BÖLÜM: EDOUARD ANTOINE THOUVENEL	
3.1. EDOUARD ANTOINE THOUVENEL'İN HAYATI	106
3.2. SEYAHAT NOTLARI ve KOLEKSİYONU	123
3.2.1. Macaristan ve Eflak (Hongrie et Valachie)	123
3.2.1.1. Thouvenel'in Tanzimat Fermanı'na Bakışı	137
3.2.2. İmparatorun Sırrı (Le Secret de l'Empereur)	143
3.2.3. İkinci İmparatorluk (Seconde Empire)	152
3.2.4. Kral Othon'un Yunanistan'ı (La Grèce du Roi Othon)	162
3.2.5. Çağdaş Tarihin Evreleri (Episodes d'Histoires Contemporaines)	165
3.2.6. I. Nikolay ve III. Napolyon (Nicolas I ^{er} et Napoléon III)	168
3.2.6.1. Kırım Harbi	172
3.2.6.2. Thouvenel'e Göre Kutsal Yerler Meselesi	178
3.2.6.3. Thouvenel'e Göre Osmanlı-Rus İlişkileri	202
3.2.7. Doğu Meselesinin Üç Yılı (Trois Années de La Question d'Orient)	207

3.3. THOUVENEL’İN İSTANBUL’DAKİ FAALİYETLERİ	220
3.3.1. Thouvenel’in İstanbul’a Gelişi	220
3.3.2. İstanbul’da Çıkan Yangınlar	228
3.3.3. Sarayda Nişan Töreni	230
3.3.4. Sarayda Sünnet Düğünü	232
3.3.5. Dini Ziyaretler	235
3.3.6. İstanbul’da Diplomatik Mücadeleler	237
3.3.7. Islahat Fermanı’nın Hazırlanışında Thouvenel’in Rolü	246
3.3.8. Sultan Abdülmecid’e Nişan Verilmesi	256
3.3.9. Cidde Olayları, Süveyş Kanalı, Eflak-Boğdan ve Sırbistan	258
3.3.10. Thouvenel’e Göre Osmanlı Devlet Adamları	274
SONUÇ	286
KAYNAKÇA	294
EKLER	316
ÖZET	329
ABSTRACT	330

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
B.O.A.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B. O. A. HRTO	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sırası
A.D.M.A.E.F.	Archives Diplomatique du Ministre Des Affaires Etrangères Français
233 PA AP	(Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T. T. K.	Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Çalışma konusunun belirlenmesinden sonra çerçevesini oluşturma aşamasında önce, önemli Fransız seyyahların tamamının Osmanlı Devleti ve Osmanlı toplumu ile ilgili düşüncelerini ve bunların arasındaki diplomat-seyyahların payitahttaki faaliyetlerini ve devlet içindeki nüfuzlarını araştırmak fikri ağır basıyordu. Bu düşünceyle Alfonse de Lamartine, Constantin-François Volney, Edouard Antoine Thouvenel, François Pouqueville ve François-René de Chateaubriand gibi diplomatlar araştırma evrenine dâhil edildi. Her birinin farklı kişiliği, diplomasi anlayışı ve ajandasının olması tarihsel gelişmeler bakımından çok geniş ve derin bir zaman dilimini kapsıyordu. Dolayısıyla, bunların devlet ricaliyle yazışmalarını, diplomatik misyonlarını, devletlerarası ilişkilerde siyasal ve kültürel faaliyetlerini teferruatıyla incelemek olanağı kısıtlanmış oluyordu.

Daha sonra, danışmanım Doç. Dr. Selda Kaya Kılıç ve Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu ile Prof. Dr. Bekir Koç'un önerileri doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin modernleşme düşüncesiyle reformlara ihtiyaç duyduğu bir dönemde siyasal sisteminin revize edilmesinde belirleyici bir rolü olan; ancak, daha önce ciddi bir incelemeye konu edilmeyen Seyyah-diplomat Edouard Antoine Thouvenel'i tercih etmek ve onun üzerine bir araştırma yapmak daha uygun görüldü.

Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'te Diplomatik Arşiv bölümünde bulunan Thouvenel'e ait elyazmalarının pek çoğu dosyalandı. Fotoğraf olarak dosyalanan bu belgelerin okunmasında zaman zaman sıkıntılar yaşadım. El yazılarının genellikle okunaksız veya silik oluşu çalışmalarımı yavaşlattı. Buna rağmen, bu belgelerin

önemli bir kısmını inceledim, gerekli yerlerde çalışmama dâhil ettim. Araştırmalarım genişledikçe, Thouvenel’i seçme düşüncesinin isabetli bir tercih olduğunu daha iyi anladım.

Osmanlı-Fransız ilişkilerinin irdelenmesinin yanı sıra Kırım Harbi, Eflak-Boğdan, Sırbistan ve Suriye meselesi gibi Osmanlı Devleti için ciddi sorunlar üzerine politika belirlenmesi aşamasında yabancı unsurların tesirinin yakından müşahade edilmesinde Thouvenel’in resmi ve özel diplomatik faaliyetlerinin bilinmesinin büyük yarar sağlayacağı kanaatindeyim. Netice itibariyle, bu çalışma devletlerarası ilişkilerin yürütülmesinde geçmişe yönelik bilgiler verirken, geleceğe yönelik işaretleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlanmasında şüphesiz pek çok insanın emeği, katkısı ve alın teri vardır. Doktora programına kabul ve ders aşamasında beklentilerini boşa çıkarmadığımı ümit ettiğim Prof. Dr. Musa Çadircı ile Prof. Dr. Hamiyet Sezer Feyzioğlu’na teşekkür ederim. Arşiv araştırmalarım sırasında yakın ilgisini ve yardımlarını gördüğüm Fransız Dışişleri Bakanlığı, diplomatik arşiv görevlilerinden Mme Colette Martin’e teşekkür etmek istiyorum.

Ayrıca, rehber ihtiyacı duyduğum dönemlerde değerli katkılarını esirgemeyen bilim insanlarını şükran duygularıyla anmak istiyorum. Bu bağlamda, araştırmamın belirli bir plân dâhilinde aksamadan yürütülmesinde Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Prof. Dr. Bekir Koç’un büyük katkıları oldu. Danışmanım Doç. Dr. Selda Kaya Kılıç’ın rehberliği, her aşamada yakından ilgisi, bana cesaret ve güç veren motivasyonu da bu çalışmanın nihayete ermesinde özellikle etkili oldu. Değerli hocalarıma içtenlikle teşekkür ediyorum.

Çalışmamı bilgisayara aktarma aşamasında kızım Neslihan Gökçe Uygur'un çok değerli katkıları oldu. Elinizdeki tezin her satırında kızımın parmak izlerini görmeniz mümkün. Gösterdiği sabırdan dolayı kendisine minnettarım.

XIX. YÜZYIL FRANSIZ SEYYAH VE DİPLOMATI

EDOUARD ANTOINE THOUVENEL'E GÖRE OSMANLI DEVLETİ

GİRİŞ

KONU ve KAYNAKLAR

Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle ilişkilerinin incelenmesi ve devletin modernleştirilmesi sürecinde yapılan faaliyetleri resmi kaynakların yanı sıra Avrupalı seyyahların eserlerinde de görmek mümkündür. Bu çalışmada, XIX. yüzyıl Fransız seyyahı ve diplomatı Edouard Antoine Thouvenel (1818-1866)'e göre Osmanlı Devleti'nde askeri, siyasi ve diplomatik alanlardaki yapısal değişiklikler ve toplumsal değişimler incelenmiştir.

Çalışmada ele alınan konunun esası, Osmanlı topraklarına önce seyyah (1838-1839), daha sonra da diplomat (1855-1860) olarak gelen Edouard Antoine Thouvenel'in, Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutan "Kırım Harbi" öncesi ve sonrasındaki gelişmelerle ilgili resmi ve gayriresmi yazışmalarından oluşmaktadır. Bu koleksiyonda birkaç satırlık çok gizli telgraflar olduğu gibi uzun yorumların yapıldığı sayfalar dolusu yazışmalar da yer almaktadır.

Thouvenel, Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı'nın hazırlanma sürecine Fransız tezinin "fikir babası" olarak katkı sağlamanın yanı sıra, müttefik devlet diplomatlarıyla birlikte faaliyetlere bizzat iştirak ederek bir bakıma Fransa'nın Osmanlı nezdindeki nüfuzunu kayıt altına alan bir misyon üstlenmiştir.

Araştırmalar esnasında, rakibi İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford (1786-1880) kadar “gürültü” yapmayan Thouvenel’in özel yazışmalarını ve Avrupa’daki diğer Fransız sefirlerle yaptığı resmi yazışmalarını dikkatle takip ederek, Fransa’nın ilgili dönemdeki Osmanlı siyasetini yakından tanıma olanağı bulunmuştur. Dolayısıyla, bu çalışmada, Thouvenel’in bir seyyah olarak gözlemlerini, siyasi bir kişilik olarak politikalarını ve bir diplomat olarak da İstanbul’daki yazışmalarını bütünüyle inceleyerek Fransa’nın dış politikası, Avrupalı güçlerin siyasi denge oyunları ve gittikçe zayıflayan Osmanlı Devleti’nin bu süreçte aldığı kararlar, Fransız sefirinin kaleminden çıkan veriler eşliğinde değerlendirilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Thouvenel 1855-1860 yılları arasında, beş yıl boyunca İstanbul’da etkin bir diplomatik misyonu yerine getirmiştir. Mustafa Reşid Paşa’nın beşinci sadaretinden istifa nedeni Thouvenel’in Eflak-Boğdan meselesindeki “Divan-ı mahsus” seçimleri nedeniyle yürüttüğü etkin diplomasıdır. Hatta katı ve inatçı tutumu iki ülke arasında kriz çıkartacak seviyeye ulaşmıştır. Divanlara Eflak ve Boğdanlıların üye seçimleri hususundaki hükümler Thouvenel tarafından yazılmıştır.

Thouvenel, Kırım Harbi’nin bir sonucu olarak ortaya çıkan Islahat Fermanı’nda (Hatt-ı Hümayûn)¹ Fransız tezlerinin² büyük ölçüde kabul edilmesinde

¹ “Batılılar Tanzimat Fermanına “Gülhane Hatt-ı Şerifi”, Islahat Fermanına ise Bâb-ı Âli’nin 1856 Paris Barış Konferansı’nda resmi olarak tebliğ ettiği ve fermanın ilan edilışinden hemen sonra dağıtılan Türkçe metinlerdeki başlığı izleyerek hep Hatt-ı Hümayun şeklinde adlandırmışlardır. Türkler ise hemen her zaman Düstur C. 1 (İstanbul, 1289), s. 1 ve 7’de değinildiği şekliyle “Islahat Fermanı”, ya da çok yaygın bir ifadeyle ”İmtiyazlar Fermanı” diye adlandırırılar.” H. Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Türkçesi Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 56. Islahat Fermanı Fransızca arşiv belgelerinde de Hatt-ı Hümayun şeklinde adlandırılmaktadır. Bkz. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Françaises**.

rol oynayarak yeni bir “siyasete”³ yön vermiştir. Bu süreçte Islahat Fermanı’nın hazırlanmasında iki Müslüman, iki Katolik ve bir Ortodoks Rum ile birlikte kendisi de fiilen görev almıştır⁴. “Bu ferman Tanzimat Fermanı’nda öngörülen reformları genişletmek ve özellikle gayrimüslim tebaanın devlet yönetiminde daha geniş oranda yer alması amacını taşımaktaydı.”⁵ Bu ferman daha sonra Hıristiyan toplumların anayasal gelişmelerinin ilk hareket noktası, hatta bağımsızlık manifestosu olarak değerlendirilecektir.⁶

XIX. yüzyılda Doğu’ya seyahat eden Türkiye’de meşhur Fransız seyyahları yerine daha az tanınan bir seyyah-diplomat araştırmak tercihim oldu. Bu bağlamda Thouvenel, Avrupalılık bilinciyle Rönesans’ın şekillendirdiği aydınlanma kültürü ile yola çıkmış bir seyyah olarak, III. Napolyon’un İstanbul’da Fransız devrini başlatan büyükelçisi ve Fransız dış politikasına yön veren Dışişleri Bakanı olarak ele alındı. Napolyon Bonapart’ın mareşallerinden birinin oğlu olan Thouvenel Osmanlı-Fransız ilişkilerinde diğer Avrupa devletlerinden esirgenen imtiyazları “Kadim dost”⁷

² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid Ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C. 5, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2007, s. 250.

³ “Dini doğma ve kilise denetimi ne kadar arka plana itilebilirse, imparatorluğu “Osmanlılık” temelinde birleştirme şansı o kadar fazlaydı.” Davison, a.g.e., s. 120.

⁴ Nora Şeni, **Marie ve Marie Konstantiniye’de bir mevsim 1856-1858**, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 35.

⁵ Halil İncalcık; Mehmet Seyitdanlıoğlu (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 382-383.

⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 218.

⁷ Orhan Koloğlu, “Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 13.

çerçevesinde Fransa'nın menfatine kullanan bir "dost-sefirdir". Thouvenel, Fransız Dışişleri Bakanlığı'na getirildikten (1860) sonraki siyasi hayatında Osmanlı-Fransız ilişkilerinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmıştır.

Fransız entelektüel elitler veya maceraperestler, XVI. yüzyılda, başta İtalya, İspanya, İngiltere, Hollanda, İsviçre olmak üzere Avrupa ülkelerine düzenlenen seyahatlere katılmışlar, sonra da programlı bir şekilde Doğu'ya doğru giderek Osmanlı topraklarını ziyaret etmişlerdir. İstanbul, Suriye, Lübnan, Mısır, Kudüs gibi yerlere kutsal ziyarette bulunmak veya antik eser ve elyazması eserler toplamak ya da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak amacıyla pek çok seyyah veya misyoner seyyah⁸ tarafından ilgi odağı olmuştur. Thouvenel de çok genç yaşta bu topraklara gelen yüzlerce seyyahın biridir. Önemli devletlerarası anlaşmalara imza atması, muhtemel krizler karşısında doğru politikalar üretmesi, seyahatlerden elde ettiği bilgi birikimini görev aldığı projelere aktarması Thouvenel'i diğerlerinden farklı kılmaktadır.

Fransız İhtilali'nin dinamiklerinin henüz Türk toplumunda oluşmadığını düşünen Thouvenel'e göre Türkler bu düzeni sağlama kabiliyetinden mahrumdurlar.⁹ Zira tebaaya eşitlik getirecek olan "Hatt-ı Şerif" Türklerden bu üstünlüğü geri almaktadır. Müslümanların reformlar hakkında bazı şüpheleri bulunduğu için sonuç olumsuzdur.

⁸ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Eman Sistemi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Ankara, T.T.K. Yayınevi, 1999, s. 7.

⁹ Edouard Thouvenel, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, (Libraire-éditeur: Arthur Bertrand), Paris, 1840, s. 317.

Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na müdahale etme teşebbüsleri gayri-müslimlerin hayat şartlarını iyileştirme arzusuna dayanmaktadır. "Ottomanisme" siyaseti bunu bertaraf etmek için gündeme geldi.¹⁰ Devletin birlik ve bütünlüğü Tanzimat siyasetinin temel dayanağı ve çıkış noktası oldu. Tanzimat reformlarının uygulayıcıları Hariciye Nezareti bürokratları olmuştur. Bu reformist¹¹ kadroların genel yaklaşımlarının Fransız tezleriyle uyumlu olması, Osmanlı entelektüellerinin Fransızlarla politik işbirliğinin sonucudur. Tanzimat döneminin resmi belgelerinde Fransız Devrimi'nin sloganı olan eşitlik ve kardeşlik¹² kavramlarına sık sık vurgu yapılmıştır. Söz konusu reformist kadrolar Mustafa Reşid paşa, Mehmet Emin Âli Paşa, Keçecizade Fuad Paşa Thouvenel ile dostluk çerçevesinde sürekli işbirliği içinde olmuşlardır.¹³

Avrupa'da Türk algısının oluşmasında seyyahların rolü inkâr edilemez. Seyyahların verdiği bilgiler kimi zaman edebiyatçılar ve politikacılar tarafından değiştirilerek amaçlarına göre kullanılmıştır. Dolayısıyla, sadece seyahat notlarını yayınlamak¹⁴ diplomasiyi etkileyen entellektüeller bulunduğu gibi Doğu'ya hiç

¹⁰ "Tam eşitlik, eşitlikçi Osmanlılık, teoride henüz geleceğe ait bir beklentiydi." H. Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 58.

¹¹ Davison, a.g.e., s. 38.

¹² Eduard Engelhardt, **La Turquie et le Tanzimat ou Histoire de Réformes dans l'Empire Ottoman Depuis 1826 Jusqu'à Nos Jours**, A. Cotillon et C. Imprimeur-Editeur, Paris, 1882, s. 237.

¹³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)**, Cilt VI, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2007, s. 58.

¹⁴ Constantin François Volney, **Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785**, Tome Second, Volland, Libraire, Paris, 1787, s. XXXIX.

gitmeden, gitmiş gibi yazarak kamuoyunu etkilemeye çalışanlar da olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısında romantizmin etkisiyle pek çok yazar Osmanlı topraklarına, özellikle Yunanistan'a filhelenist¹⁵ duygularla yaklaşmıştır. Şüphesiz Thouvenel de bunlara ilgisiz kalmamıştır.

Islahat Fermanı'nın hazırlık sürecinde Fransa'nın önerdiği tezlerin diğerlerinden daha uyumlu olduğu gayet açıktır. Bu sebeple Rusya ve İngiltere'nin önerileri ikinci planda kalmıştır. Fransız tezlerinin devlet kadrolarıyla uyumu aynı zamanda politik işbirliğinden kaynaklanmıştır. Fransız yaklaşımı Bâb-ı Âli tarafından genel kabul görmüştür. Bununla birlikte Paris Barış Antlaşmasında Fransız taraftarlığından daha ziyade İngiliz "Canning" karşıtlığı da rol oynamıştır. Fransız büyükelçi Thouvenel bu politik ortamı çok iyi değerlendirmiştir.

Avrupa'nın politik ve diplomatik manevraları karşısında aynı kıvraklığı gösteremeyen Osmanlı devlet adamları zaman zaman Thouvenel'in baskısına maruz kalmıştır. Thouvenel, Bâb-ı Âli ve Sultan Abdülmecid ile sürekli temas halinde olmuştur. Fransa'dan aldığı talimatlar doğrultusunda baskıcı bir tutum izleyerek, Reşid Paşa'yı azlettirmiş ve Fransa yanlısı Âli Paşa'yı ve Fuad Paşa'yı bazen sadarete, bazen de Dışişleri Bakanlığı'na getirtmiştir.¹⁶

¹⁵ Filhelenist tabirini İsmail Soysal "Yunan Müdafii" ve "Kadim Yunan Aşkı" şeklinde kullanmıştır. İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, s. 53, 65.

¹⁶ H. Roderic Davison, a.g.e., s. 86; Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12**, (Yay., Cavid Baysun), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1991, s. 54.

ARAŞTIRMADA BAŞVURULAN KAYNAKLAR

Çalışmanın konusunu oluşturan bu dönemin (1850-1863) incelenmesinde ve tezin yazılmasında başvurulan kaynaklar genellikle Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'te, La Courneuve'deki Diplomatik Arşivinde bulunan belgelerdir.

Burada, döneme ilişkin kataloglar taranmıştır. Daha çok Türkiye ile ilgili kataloglarda Thouvenel'in yazışmalarının orijinallerine ulaşılmıştır. Ancak belgelerin bir kısmı hayli yıpranmış, yer yer sararmış ve lekelenmiş bir halde olduğu için okumak mümkün olmamıştır. Mikrofilme alınmış bazı belgeler için de aynı durum söz konusudur. Bununla birlikte, Osmanlı devlet adamları Âli Paşa, Fuad Paşa ve Cemil Paşa'nın yazışmalarını aynı arşivde görme imkânına sahip olunmuştur. Thouvenel'in siyasi ve diplomatik yazışmalarının yanı sıra, III. Napolyon imzalı atama belgeleri, ölüm ilanı ile birlikte cenaze merasiminin ayrıntılarını veren şahsi arşiv belgelerine ulaşılmıştır.¹⁷

Paris, La Courneuve'de bulunan belgeler arasında Thouvenel'e gönderilen resmî veya gayri resmî belgeler de dönemin politik oyunlarını ortaya koymaktadır. Özellikle baş tercümanların elçilik antetli belgelerde resmî olarak yazamadıklarını "gizli" veya "çok gizli", "hususî" ibaresiyle yaptıkları geniş açıklamalar tezde kullanılmıştır. Benzeri belgeleri de ekte göstermek açıklayıcı olacaktır.

¹⁷ **Archives Diplomatique du Ministre Des Affaires Etrangères Français, 233 PA AP: Édouard-Antoine, Thouvenel Papiers.** Paris'te, La Courneuve'de bulunan Diplomatik Arşivde bazı önemli belgeler numaralandırılmadan sarı renkli bir kutuda muhafaza edilmektedir. Tezde kullanılan bu tür belgelere verilen kutunun künyesiyle dipnot yazılmıştır. Örneğin, Thouvenel'in atanma belgeleri veya kişisel mektupları "3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série 1850-1900" şeklinde verilmiştir.

İstanbul'da ise Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Thouvenel'in adının zikredildiği bazı vesikalar incelendi. Thouvenel adının yabancı bir sözcük olmasından dolayı Hariciye Nezaret'i Tercüme Odası tasnifinde çok değişik yazılışı mevcuttu. "Tonel", "tovenl", "tvenlin" veya "tovenel" benzeri yazılımı örnek olarak verebiliriz. Kısaca, belgelerde Thouvenel'in adı çok çeşitli okunduğu için ulaşılamayan belgeler olabileceği düşünülmektedir. Thouvenel'le ilgili birkaç *irade* incelenmiştir. Konu gereği sınırlı sayıda belge bulunabilmiştir.

Sürelî yayınlarda, "Revue des deux Mondes" adlı aylık dergiden yararlanılmıştır. Söz konusu dergi, 1829 yılında yayına başlayan ve hâlâ devam eden en eski Avrupa dergisidir. Adı geçen dergi 1830 yılında adeta seyahat notlarını aktaran özgün bir dergi olmuştur. Alexandre Dumas (1802-1870), Honoré de Balzac (1799-1850) gibi çok sayıda edebiyatçının yer aldığı bu dergi aslında edebi bir dergidir. Hukuk lisansını almadan önce edebiyat lisansını alan Thouvenel'in seyahat notlarını bu dergide yayınlamış olması olağan karşılanmalıdır. Bu dergide yayınlanan ve Fransız kamuoyunda yankı bulan "Sultan Abdülmecid Döneminde İstanbul" adlı seyahat notlarını diğerleri izlemiştir. Derginin 1839 ve 1840 yılına ait sayılarında yayınlanan Thouvenel'in seyahat notları, daha sonra kitap halinde yayınlanan baskısıyla karşılaştırılarak incelenmiştir. Seyahat notlarının bu dergide yayınlanmasından sonra çağdaşlarınınkinden farklı olarak kendisine diplomasinin yolu açılmıştır.

"Moniteur universal" 1789'da Paris'te yayına başlayan, 1901 yılına kadar devam eden Fransız hükümetinin resmî yayın organı olarak propaganda amaçlı kullanılan günlük bir gazetedir. Osmanlı vezirlerinin, İstanbul'da bulunan Fransız

büyükelçiliği başkâtibinden¹⁸ “Moniteur”de kendileri için Fransız kamuoyunda olumlu tesir bırakacak yazılar kaleme alınmasını talep etmeleri, bu gazetenin incelenmesi için önemli bir neden oluşturdu. Ulaşılabilen sayıları incelenmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye’de yayınlanan çalışmalara baktığımızda Thouvenel’in hayatı ve yazışmalarıyla ilgili bir Türkçe kitap yoktur. Paris’te ise Fransız Arşivlerine teslim edilen belgelerin bir kısmı oğlu tarafından yayınlanmıştır. Bunlardan “La Grèce Du Roi Othon ...”(Kral Othon’un Yunanistan’ı), “La Hongrie et la Valachie” (Macaristan ve Eflak), “Secret de l’Empereur” (İmparatorun Sırrı) I. ve II. ciltleri ile “Nicolas 1er et Napoléon III” (I. Nikolay ve III. Napolyon)’da bu belgelerin bir kısmının Fransız kamuoyuyla paylaşılmış olduğu tesbit edilmiştir. Yaklaşık üç koleksiyona çeşitli üniversitelerin kütüphanesinden internet aracılığıyla ulaşılmıştır. Ailesiyle ilgili yazışmaların bulunduğu kitabın Diplomatik Arşivde bulunan ilk baskısının ilgili bölümleri incelendi. Buradaki belgeler ışığında bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan Thouvenel’e gönderilen binlerce pusula, kısa not, şifreli mesaj, “gizli” veya “çok gizli” ibareli resmi evraklar ya da bu evraklara iliştirilen hususi yorumlar, Fransa Büyükelçiliği antetli yani kayıtlı yazılar, dönemi tüm çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. Bu belgeleri tasnif etmek, önemli bir kısmını okumak ve ilgili bölümler için değerlendirmek epey yorucu oldu.

Türkiye’de XIX. yüzyıl Fransız seyyahlarını konu alan az sayıdaki kitapların arasında, Arzu Etensel İldem’in kaleme aldığı “Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar” adlı eserde Thouvenel’e çok az yer verilmiştir. Adı geçen eserde

¹⁸ Archives Diplomatique du Ministre Des Affaires Etrangères Français., 233 PAAP (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers, C. 11, s. 51.

yazar, seçkin Fransız edebiyatçıların Doğu'ya yaptıkları seyahatleri kültürel ve folklorik bakımdan irdelemiştir. Thouvenel'in çok kısa bir paragrafta anlatıldığı bu eser genel bir bilgi vererek, Antik Yunan hayranı Fransız seyyahların Türklere bakış açısını gözler önüne sermektedir. Yazar, Maxime du Camp, Nerval, Lamartine gibi dönemin tanınmış asil ve varlıklı entelektüellerinin Türklere nasıl önyargıyla baktıklarını örneklerle detaylandırmıştır. Sözü edilen kitap Thouvenel ile ilgili çalışmaya doğrudan katkı sağlamamıştır.

Nora Şeni'nin "Marie ve Marie: Konstantiniye'de Bir Mevsim 1856-1858" adlı eseri bu konuda yazılmış, Türkçe'ye çevrilmiş önemli bir kaynak olarak görülebilir. Thouvenel'in İstanbul'da büyükelçi olarak bulunduğu sırada yaptığı özel veya diplomatik yazışmaları yer almamakla beraber eserde karısı Marie'nin ve yeğeni Marie'nin Paris'teki akrabaları ve dostlarına yazdıkları mektuplar bu kitabın içeriğini oluşturmaktadır. Yazar Thouvenel'in karısı Marie'nin Paris'teki yakınlarına yazdığı mektupta 1857-1858 yılının İstanbul'unun Pera'dan ve Tarabya'dan adeta resmini çekmiştir. O dönemin Paris modasını Marie'nin mektuplarından takip etmek mümkündür. Ancak eserde, yayınlanan mektupların siyasi, iktisadi, askeri konulara açıklık getirmemesi, okunamayan cümleler bulunması, resmi herhangi bir bilgidен söz etmemesi dikkatlerden kaçmamalıdır. Kitap, daha çok, Paris'in şatafatlı salonlarını özleyen, sefarette bunalan, sadece sefaretin protokolleriyle meşgul olmaktan yorulan, kötümser genç bir kadının sitem dolu mektuplarını ihtiva etmektedir. Yine de, iki yıl boyunca şehri hastanelerle ve askeri malzemelerle dolu dev bir karargâha dönüştüren Kırım Harbi sonrası İstanbul'daki elçileri, gözlemcileri, yüksek askeri erkânı, siyasetçileri, devlet temsilcilerini veya diplomatik ve siyasi bürokrasinin taleplerini ve protokollerini bu mektupların satır aralarında bulmak

mümkündür. Pera'da (Beyoğlu) peş peşe verilen davetler, balo ve ziyafetler Marie'nin kaleminden anlatılmıştır.¹⁹ Sultan Abdülmecid'in de katıldığı bu ihtişamlı balolar, yazara göre modernliğe atılan ilk adımlar olarak değerlendirilmiştir. Adı geçen eserde Thouvenel'in bir diplomat olarak siyasi olaylar karşısında takındığı tavırlar eşinin gözünden aktarılmıştır. Bu bağlamda, bu eser Türkçe'ye çevrilmiş önemli bir çalışma olarak görülürken Thouvenel'in bizzat kaleme aldığı belgelerin bu eserde yer almaması bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

Konuyla doğrudan ilgili bir başka eser, Thouvenel'in yeğeni Marie Melfort diğer adıyla La Baronne Durand Defontmagne'a aittir. Marie Melfort'un "Kırım Harbi Sonrasında İstanbul" adlı eseri 1902 yılında Paris'te basılmıştır.²⁰ İyi bir eğitim alan Melfort, Thouvenel'in eşine refakat etmek için 1856'da İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı devlet adamlarıyla yakından görüşen Melfort, bu eserde İstanbul'un Bizans dönemi eserleri başta olmak üzere saraylarını, camilerini, şehrin sokaklarını, toplumun örf ve âdetlerini seyahat intibaları şeklinde kaleme almıştır. Aslında söz konusu yazarın yaptığı resimlere ulaşmak sanat tarihi açısından çok önemli olacaktır. Zira karakalem resmini çizdiği Eski Saray birkaç gün sonra çıkan bir yangında kül olmuştur. Siyasi krizlere şahit olan yazarın gözlemlerini, Thouvenel'in yazışmalarının yer aldığı koleksiyonda bulmak mümkün oldu.

¹⁹ La Baronne Durand de Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977. s. 121

²⁰ La Baronne Durand de Fontmagne, **Un Séjour à l'Ambassade de France à Constantinople sous le Seconde Empire**, Librairie Plon, Paris, 1902.

Gülçiçek Soytürk tarafından Türkçe'ye çevrilen bu eser²¹ diplomatik ve siyasi mihverden ziyade kültürel ve sanatsal olarak fevkalade önemlidir.

Yaklaşık kırk yıl sonra Thouvenel'in oğlu tarafından yayınlanan ve Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik arşivlerine verilen ve tezin ana fikrini oluşturan belgeler temel kaynak olmuştur. Bu kaynaklar arasından "Question Romaine Mélangés 1849-1861" adıyla kitap görünümü verilen ve iki cilt arasında muhafaza edilen koleksiyon konumuz dışında kalmıştır. Gazete kütüphanelerinin de bulunduğu bu kitap tamamen papalık meselesiyle ilgilidir. "Le Secret de L'Empereur Correspondance M. Thouvenel Le Duc De Gramont et le Général Comte De Flahault 1860-1863" (İmparatorun Sırrı) adlı iki ciltlik eseri de ağırlıklı olarak İtalya'nın ulusal birliğini sağlama yolunda Roma'da papalık yönetimi ile Fransa'nın, Venedik, Floransa gibi şehir devletlerde bulunan Büyükelçileriyle yaptığı ilginç yazışmaları, gönderilen telgrafları, samimi itirafları kapsamaktadır. Bu eserdeki belgelerin nerdeyse tamamı taranmıştır. Kitapta İtalyan ulusal birliği konusunda bilgiler mevcuttur. Osmanlı Devleti ile ilgili çok az bilgi verilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmaya pek katkısı olmamıştır. Bununla birlikte, kutsal kabul edilen Papalarla ilgili özel bilgiler yine de aydınlatıcı olmuştur.

İstanbul'da iken yazdığı resmi evraklarının da içinde yer aldığı "Trois Années de La Question d'Orient 1856-1859" (Şark Meselesi'nin Üç Yılı) adlı eseri çok önemli bilgiler içermektedir.²² Bu kıymetli eser maalesef Türkçe'ye çevrilmemiştir.

²¹ Durand de Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

²² Koleksiyonda, Fransa'nın Doğu politikaları çerçevesinde, Kırım Harbi sonrası Fransa ve Rusya'nın ittifak arayışlarıyla Thouvenel ve diğer Fransız diplomatların rapor ve analizleri yer almaktadır. Eflak-

Osmanlı diplomasi tarihi açısından Thouvenel'in baş tercümanlarının anıları da bu sürece ışık tutmaktadır. Fransız maslahatgüzarı Benedetti'nin²³ analizleri, başkâtip Kont de Lallemand'nın ve Markis de la Valette'in, Dük de Gramont'un özel olarak yazdıkları "gizli" ibareli mesajlar da bu belgelere yansımıştır.

Tezde, Thouvenel'in Tanzimat hakkındaki genel bir değerlendirmesiyle beraber Islahât Fermanının hazırlamasındaki katkısı ve Kırım Harbi'nin İstanbul'daki siyasi, diplomatik, askeri ve mali yansımalarını resmi veya gayri resmi yazışmalarından takip ederek, 1839'da başlayan 1866 yılında sona eren süreçte Doğu meselesi bağlamında bir Fransız seyyah-diplomatın kaleminden Osmanlı Devletinin durumu irdelenmiştir.

Fransız seyyahlarını esas alarak yapılan tezlerden, Kuntay Gücüm'ün 2008 yılında Yard. Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan'ın danışmanlığında yaptığı "Islahat Fermanı Sonrasında (1856-1871) Osmanlı Devleti Yapısındaki Değişime Fransa'nın Etkisi" adlı yüksek lisans tezinde Thouvenel "İmparatorlukta Fransız asrını başlatan diplomat" olarak görülmüştür. Tezde ağırlıklı olarak 1867 yılındaki Fransız reform programı incelenmiştir. Tanzimat reformları bağlamında Fransız etkisinin gücü irdelenmiştir. Buna göre Tanzimat reformlarındaki Fransız etkisinin en önemli ve kalıcı sonucu devlet yönetimindeki laikleşmenin başlamasıdır. Kuntay Gücüm 2008 yılında bu tezi hazırlarken genellikle Fransız arşivlerinde yaşadığı bürokratik sıkıntıları dile getirmiştir. Yeterince Fransız arşivlerinden faydalanamamıştır. Yazar, döneme ait diplomatik arşivlerdeki belgeleri tam olarak göremediğini belirtmektedir.

Boğdan meselesi, Thouvenel'in konuyla ilgili olarak Âli Paşa'yla yaptığı görüşmeleri, Rus ve Avusturya diplomatlarının yazışmaları ve benzeri olayların üç yıllık dönemi anlatılmaktadır.

²³ Le Comte Benedetti, **Ma Mission en Prusse**, Henri Plon Imprimeur-Editeur, Paris, 1871, s. 13.

Başbakanlık Osmanlı arşivlerini de kullanan yazar, Girit meselesi ve eğitim meselesi gibi pek çok konuda Fransız etkisini açıklamaya çalışmıştır.

Fransız seyyahlarını ele alan bir başka tez de Serpil Gürer'in 2010 yılında Prof. Dr. Arzu Etensel İldem yönetiminde hazırladığı "XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumu" adlı doktora tezidir. Burada yazar seyahatnameleri edebiyatın bir parçası olarak ele almıştır. Seyahatnameleri biçimsel olarak irdelemiştir. Osmanlı toplumunu Fransız seyyahların gözünde üç yüz yıllık bir süreç çerçevesinde değerlendirmiştir. Edebi, sosyal ve kültürel bakımdan ele alınan bu tezin siyasi, askeri ve mali bakımdan ele alınmaması tezin eksikliği olarak görülmemelidir, zira tez edebiyat alanına uygun olarak hazırlanmıştır. Tezde Osmanlı toplumunda yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi gibi çeşitli milletlerin yaşantılarından örnekler verilmiştir. Tezin sınırlarını oluşturan uzun dönem içinde Fransız gezginlerin gözünde Türk imgesinin zamanla ötekileşerek, yüzyıllar içinde değiştiği görülmektedir. Buna göre kalıplaşmış "Yenilmez Türk", "Türk gibi güçlü" imgeler giderek kaybolmuş, yerlerini "cahil, barbar, tembel" gibi sıfatlar almıştır. Yazar, Batıda tedricen pekişen bu olumsuz önyargıyı seyahatnamelerde gözlemlediğini belirtmiştir. Adı geçen doktora tezi sosyal hayatla ilgili önemli bilgiler vermekle birlikte bizim konumuza dolaylı katkı sağlamaktadır.

Cevdet Paşa'nın "Tezâkir" 1-12'de Thouvenel hakkında bazı bilgiler bulmak mümkün oldu. Aynı şekilde, Enver Ziya Karal'ın "Osmanlı Tarihi" kitabının "İslahat Fermanı Devri (1856-1861)" adlı VI. cildinde de Thouvenel ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Benzer kaynaklarda Fransız politikası anlatılırken, Thouvenel'in adı sadece "Fransız sefir" şeklinde zikredilmektedir. Bu durumu İngiliz Büyükelçisi

Lord Stratford Canning ülkesinden ziyade kendini öne çıkartan diplomatik hamlelerine karşılık, Fernand Braudel (1902-1985)'in “çok gürültü yapan aktörlerin her zaman en gerçek aktörler olmayıp sessiz kalan diğerlerinin de var olduğunu”²⁴ belirten cümlesinden yola çıkarak Thouvenel'in ülkesini öne çıkartan diplomatik nezaketi ve terbiyesiyle izah etmek mümkündür.

Fransız yazarlar eserlerinde İstanbul'dan söz ederken “Constantinople” adını kullanmışlardır. Bu çalışmada “Constantinople” sözcüğü yerine “İstanbul”, “Grec” sözcüğü yerine “Rum” veya “Yunan” sözcükleri kullanılmıştır. İncelenen Fransızca kaynakların Osmanlı İmparatorluğu için genellikle “La Turquie” sözcüğünü tercih ettikleri görülmektedir. Biz de Türkiye veya Osmanlı Devleti tabirini kullanmayı tercih ettik.

Fransızca bazı terimlerin eski Türkçe karşılıkları kullanıldı. İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nde yazılan ve oradan gönderilen bütün vesikalarda “Pera” şeklinde yazılmıştır. Beyoğlu yerine Pera ismini biz de kullandık.

OSMANLI-FRANSIZ İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında başlayan siyasi ilişkiler, iki ülkenin coğrafik bakımdan birbirinden uzakta olması ve dini bakımdan farklılık göstermesi sebebiyle 1525 yılından önce pek önem arz etmemiştir. Papa VI. Aleksandre (1431-1503) tarafından Fransa Krallarına verilen “Katolik Krallar (Rois

²⁴ S. Mübahat Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2011. s. 8.

Très-Chrétiens)²⁵ ünvanına sahip olan Fransa Kralları Haçlı Seferleri (1096-1291) sırasında Türklerle karşılaşmışlar, hatta yüzyıllarca Türklerin fetihlerini kaygıyla, korkuyla, en çok da nefretle takip etmişlerdir. İngiltere ile “Yüzyıl Savaşları” (1337-1453)’na giren Fransa’nın Türklerle o dönem için herhangi bir siyasi, kültürel ve ekonomik bağı düşünülemezdi.

Müslüman Türk âlemi için Hıristiyanlarla harp etmek bir fetih-cihat kabul ediliyordu. Niğbolu Muharebesi (1396) ortaçağın son Haçlı savaşı “Bataille de Nicopolis” olarak tarihe mal olmuştur. Fransa kralı VI. Charles, Macar kralının talebi doğrultusunda, içinde çok sayıda asillerin olduğu ordusunu Türkleri yerleşmeye çalıştıkları Balkanlardan atmak için göndermiştir. 1453 yılında İstanbul’un Türkler tarafından fethi Fransa’dan kaygıyla izlenmiştir. Fransa tahtındaki her kral Türklerin ilerlemesini durdurmak için projeler hazırlamıştır.²⁶ 1495 yılında Napoli’yi işgal eden Fransa, sürgündeki Sultan Cem’i II. Beyazıt’a karşı siyasi entrikalar çevirmek için rehine saymıştır. Fransa’daki şatolarda altı yıl rehine kalan Sultan Cem önce Savoie Dükalığı tarafından kullanılmıştır. Daha sonra bu durum diğer kral ve hükümdarlar tarafından koz olarak kullanılmak istenmiştir. II. Beyazıt Fransa Kralı XI. Louis’ye elçi göndererek siyasi ilişkiye farklı bir boyut katmıştır. Sultan Cem’i almak isteyen II. Beyazıt 1486’da ikinci defa aynı elçisini Fransa’ya göndermiştir; ancak, Sultan Cem Türklere geri verilmemiştir. İki yıl sonra Rodos şövalyelerinin

²⁵ Noël Valois, “L’origine du Titre de Roi Très Chretien”, **Comptes rendus des Séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, C. 39, S. 4, Paris, 1895, s. 313.

²⁶ VIII. Charles 1453 yılında kral olunca Türkleri İstanbul’dan atmak ve Doğu Roma İmparatoru olmak için son Bizans İmparatoru’nun yeğeni Andre Paleolog’dan Bizans tahtının veraset hakkını satın almıştır. İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, s. 3.

Sultan Cem’i papalığa teslim etmelerinin ardından Kral VIII. Charles papayı ikna ederek, Sultan Cem ile beraber Napoli’ye gitmiştir. Bu tarihi olayda Fransız Kralın amacı Doğu’da yeniden imparator olmak için Sultan Cem’i koz olarak kullanmaktır. 1495’te hastalanarak vefat eden Sultan Cem, VIII. Charles’ın Türklerle olan siyasi ilişkisinde Haçlı zihniyetinin son örneği olmuştur.²⁷

Öte yandan Osmanlı-Venedik münasebetlerinin bozulması da papalık için Türklere karşı yeniden bir Haçlı seferi düşüncesini doğurmuştur. Papa X. Leon 1513-1517 yıllarında Türkleri durdurmak için Fransa Kralı XII. Louis’ye komutanlık teklif etmiştir. Fakat bu proje gerçekleşmeden XII. Louis ölmüştür. Papalık, XII. Louis’nin yerine tahta çıkan I. François’nın bu projeyi daha da ileri götüreceğini biliyordu. Alman İmparatoru olmayı hayal eden I. François’nın diğer Avrupalı hükümdarları dışlayarak, tek başına savaşmak istemesi Papa’nın arzuladığı Kutsal İttifak’ı gerçekleştirilememiştir. 1519’da Alman İmparatorluğu’na Charles-Quint’in seçilmesiyle I. François ile mücadele başlamıştır. Türk-Fransız münasebeti, yardım ve dostluğa yönelik Kanuni-François ilişkisi olarak 24 Mayıs 1526 tarihli Name-i Hümayun çerçevesinde tezahür etmiştir. Bu ikili ilişkinin dostluğa dönüşmesi yine de Avrupa kuvvetler dengesinin bir sonucudur.²⁸

Kuzey sınırlarını belirledikten sonra güneye doğru ilerlemek isteyen Fransa Kralı I. François Roma-Germen İmparatoru Charles-Quint ile mücadeleye mecbur kalmıştır. 1521 yılında yaptığı savaşı kaybeden Kral I. François üstelik de İtalya’da Pavia’da esir düşmüş ve hapsedilmiştir. Bilindiği gibi kralın naibi olan annesi

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II. Cilt, T.T.K. Yayınları, Ankara, s. 170-173.

²⁸ Nihat Karaer, “Paris’te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı - Fransız Diploması İlişkilerinin Genel Seyri”, **OTAM** 28 Güz, 2010. s. 69.

Kanuni Sultan Süleyman'a bir elçi aracılığıyla oğlunun kurtulması için yalvaran bir mektup göndermiştir. 1526 Mohaç Meydan Muharebesi ile I. François rahatlamıştır.²⁹ Bu olayı diplomatik olarak anlamlandırmak gerekirse, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden yardım talebi üzerine 1525 yılında ilk Fransız elçilik heyeti İstanbul'a geldiğini, ilk ikâmet elçisi olan büyükelçi Jean de La Forest'in 1536'da İstanbul'a gelerek Babıâli ile ilk dostluk antlaşmasını imzaladığını görürüz.³⁰

Habsbourg hanedanına karşı birlikte verilen siyasi mücadele kapitülasyonlarla³¹ ekonomik bir boyuta taşınmıştır. Fransız İhtilâline kadar bu ilişki zaman zaman gerginliklerle devam etmiştir. Fransa'nın Avrupa politikasında üstünlüğü, Rusya ve Avusturya'ya karşı mücadele etmesi ve askeri bakımdan diğer devletlerden ileride bulunması Osmanlı Devleti nezdinde Fransa'yı öne çıkarmıştır.³²

Önceleri Fransa'nın bir harbi sanılan büyük ihtilal 1792 yılından sonra Avrupa'da çok sayıda harbi de beraberinde getirmiştir. Avusturya bu bağlamda

²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 324

³⁰ Karaer, a.g.m., s. 69.

³¹ Capitulation Türkçe'ye "ahdname" olarak çevrilmiştir. Geniş bilgi için bakınız. Diplomatik arşiv editörleri tarafından yayımlanan bu kitap 1536 tarihli I. François ile Kanuni Sultan Süleyman arasında imzalanan anlaşmadan başlayarak 1864'e kadar yapılan Osmanlı-Fransız anlaşmalarını kapsamaktadır. Baron I. Testa, **Recueil Des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Etrangères**, Amyot Editeur Des Archives Diplomatik, Paris MDCCLXIV, C. 1, s. 6; **Capitulations ou Traités Anciennes et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottoman Renouvelés augmentés l'an de J. C. 1740 de l'Egire 1153**, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX, s. 22.

³² Erdoğan Keleş; Tülay Ercoşkun, "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyân (1807-1809)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, DOI: 10.1501/Tarar_0000000588, Ankara, 2014, C. 33, S. 56, s. 307.

Fransa'nın yendiği ilk devlet olmuştur.³³ Avusturya'nın yenilgisi Osmanlı Devleti'nde sevinç yaratmıştır. İhtilâl sırasında İstanbul'da yaşayan Fransızlar, ihtilâlin temel prensiplerini kabul etmişler ve Avrupa'da tanınmayan yeni Fransız rejiminin Osmanlı Devleti dâhil olmak üzere diğer devletler tarafından tanınması yolunda Bâb-ı Âli ile ittifak arayışlarına girmişlerdir.³⁴ İngiltere ise Avrupa'nın altüst olan dengesini düzeltmek için mücadeleye devam etmiştir. Avrupa'da ihtilâle karşı kurulan koalisyonların Fransa'yı zayıf da olsa Osmanlı'ya yaklaştırdığı bir gerçektir. Bu bağlamda, Fransa Osmanlı Devleti'ni, rakiplerini uğraştırmak veya oyalamak için kullanmak istemiştir. Ayrıca Türkleri Fransa'nın düşmanlarıyla savaş ortamına sürüklemeye çalışmışlardır. Türkiye'yi Rusya ve Avusturya ile harbe sokmak Fransa'yı oldukça rahatlatacaktır. Bu görev ise İstanbul'daki Fransız diplomatlarına düşmektedir. Fransız sefirler bu görevlerini başarmak için çok ciddi gayret sarf etmişlerdir.³⁵

Görüldüğü gibi Osmanlı-Fransız ilişkisi Fransa lehine gelişmektedir. Fransa Osmanlı Devleti ile dostluk ilişkilerini geliştirirken, Girit Seferi (1645-1669) sırasında Osmanlıya karşı Venediklileri destekleyerek; akabinde Osmanlı saldırısına karşı Viyana'yı savunan Avrupalı veya çok uluslu askeri cepheye yardımda bulunarak çelişkili bir tutum izlemiştir.³⁶

³³ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 100.

³⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid Ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Cilt V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2007, s. 22.

³⁵ Fransız elçi Sebastini özellikle savaşa sokmak için çok uğraşmıştır. Bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. 151.

³⁶ Osmanlılarla Fransızların siyasi ilişkisi ilk zamanlardan itibaren Avusturya'nın zayıflatılması üzerine bina edilmişti. XIV. Louis'nin, yaklaşık yirmi beş yıl süren Girit savaşlarında Venediklilere ve sonrasında harp halinde olduğu Avusturya'ya yardımı sözkonusu siyasetin bozulmasına neden

Fransa, feodal yapıdan merkezi bir devlet hâline dönüşmesine rağmen sosyal ve hukuki anlamda kurumsallaşmayı “ihtilâl” ile gerçekleştirmiştir. İktisadi hayatın gelişmesiyle ilk kez zenginleşen Burjuvazi, yani orta sınıf (Tiers Etat) arkasına işçi-köylüyü alarak tam bir halk ihtilâli gerçekleştirmiştir. İhtilâl XVIII. yüzyıldaki aydınların liberal fikirleriyle XIX. yüzyılı sarsmış ve Osmanlı Devleti dâhil olmak üzere Avrupa’yı yeniden dizayn etmiştir. Ansiklopedistler sayesinde toplumda bilim ve siyasi liberal fikirler hızla yankı bulmuştur. İhtilâlin amacı “Milletlerin kendi kaderlerini bizzat tayin etmeleri” şeklinde ortaya çıkarken, Fransızların bu milletlere hak ve hürriyeti götürmek şeklinde bir görev üstlendikleri Napolyon Savaşlarıyla ortaya çıkmıştır. III. Selim 1789 tarihinde Osmanlı tahtına çıktığında Karlofça Antlaşması’yla Eflak ve Boğdan Beylikleri dışında Tuna Nehri’nin kuzeyindeki topraklar elden çıkmıştı.³⁷ Türkiye Avusturya ile harp halinde idi. Unutmamak gerekir ki Avrupa Devletleri, kendi aralarındaki ilişkileri XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletler sistemi içerisinde düzenledikleri bir denge politikasıyla yürütüyorlardı. Osmanlı Devleti ise her zaman Avrupa denge politikasında fiilen çok önemli bir faktör olduğu halde resmen bu sistemin içine kabul edilmemişti.³⁸

Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü destekleyen İngiliz ve Fransız monarşileri ile Osmanlı topraklarını işgal etmeyi ve parçalamayı bir politika olarak benimseyen Avusturya ve Rusya bu noktada ittifak yapmakta veya birleşmekteydi. Bu

olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Cilt, Ankara, s. 119, 122, 149.

³⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 242.

³⁸ Karaer, a.g.m., s. 71.

devletlerden Fransa ve İngiltere, ticari çıkarlarını³⁹ ve Ortadoğu pazarını kaybetmekten korktukları için Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı belli bir döneme kadar bir politika olarak benimsemişlerdi.⁴⁰

Fransa, XVIII. yüzyılda zayıflayan Osmanlı Devleti'ne yönetimde destek olurken kendi çıkarlarını da güçlendirmiştir. 1740 kapitülasyonu⁴¹ bunun bir tescilidir. Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı devlet durumuna gelen Fransa ihtilâl öncesi devletin en çok ticaret yani ithalat ve ihracat yaptığı ülke konumundadır. Fransa'nın Yakın Doğu politikası, kapitülasyonları ve Katolik misyonerlerin faaliyetlerini korumak ve genişletmek amacındadır.⁴² Anlaşmanın pek çok maddesi gibi 50. ve 51. maddesi de Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını tamamen zedelemektedir.⁴³ Kapitülasyonlar konusunda açıklanacağı gibi, Fransız elçileri diğer Hıristiyan devlet elçilerinden farklı muamele görüyordu. İhtilâli tarafsız bir tutumla karşılayan Osmanlı Devleti, 1795'ten itibaren yeni Fransız rejimini tanımıştır. Daha

³⁹ Emile Bourgeois, **Manuel Historique de Politique Etrangère, les Origines**, I. tome, Librairie Classiques, Paris, 1892, s. 15.

⁴⁰ Pera'dan Thouvenel tarafından Paris'e Dışişleri Bakanı Walevski'ye gönderilen pek çok analizde bu siyasi politikaları görmek mümkündür. Bkz. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi) 133 CP 326 P 678, s. 34-49.**

⁴¹ Niyazi Berkes, a.g.e., s. 48, 152.

⁴² XIV. Louis ile başlayan müsamahakâr dönemde Katolik Cizvit-fransiskenler "Müslümanların hıristiyan olamayacakları anlaşılınca propagandacılar Tütkiye tebasından olan Hıristiyanları Katolik yapmak için durmadan çalışıyorlardı." Uzunçarşılı, a.g.e., 120.

⁴³ **Capitulations ou Traités Anciennes et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottoman** Renouvelés augmentés l'an de J. C. 1740 de l'Egire 1153, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX (1770), s. 27.

sonra, ihtilâl sürecine hâkim olan Napolyon'un Doğu politikasını değiştirmesiyle Osmanlı-Fransız ilişkisi farklı bir boyuta taşınmıştır.⁴⁴

Doğu politikası, Napolyon'un Osmanlı topraklarında hayalini kurduğu bir takım projeleri gerçekleştirmek üzerine kurgulanmıştır. Aslında Napolyon Bonapart Doğu'da Mısır'ın da içinde bulunduğu bir imparatorluk hayali kurmuştur.⁴⁵ Volney, Bonapart'ın Mısır ile ilgili hayallerinin kaynağının Binbir Gece Masallarından aldığını belirtir. Mısır'a seyahat veya Doğu Napolyon'u büyüleyen sözcüklerdir. Bu büyük hayal "Grand Rêve" veya büyük düşünce "Grande Pensée" pek çok esere konu olmuştur.⁴⁶

Buna göre, Akdeniz'de Hint ticaret yolunun Mısır üzerinden engellenmesi, denizden bir türlü kuşatamadığı rakip devlet İngiltere'yi zor durumda bırakacaktır. Aslında hedef İngiltere'nin ticaretini engellemektir;⁴⁷ ancak, Napolyon'un Doğu politikası bu tasarılarla sınırlı kalmayacaktır. Tüm Osmanlı topraklarına sahip olmak onu Doğu'nun imparatoru yapacaktır. Napolyon'un Mısır'a asker çıkarmasıyla Osmanlı-Fransız ilişkisi bozulmuştur. Sonraki yüzyılda Fransa'nın Doğu politikası Napolyon'un çizdiği bu yolda devam etmiştir.⁴⁸

⁴⁴Yavuz Ercan, "Seyit Mehmet Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi", **OTAM**, 1991, S. 2, s. 75.

⁴⁵ Soysal, a.g.e., s. 176.

⁴⁶ Pierre Dominique Constantini, **La Grande Pensée De Bonaparte De Saint-Jean-d'Acre**, Paris, 1940; **Bonaparte à Lyon ou Mon Rêve**, Chez Chambert, Lyon, 1815.

⁴⁷ Stanford J. Shaw, **Sultan III. Selim**, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 335.

⁴⁸ Shaw, a.g.e., s. 341; Fransızların (diplomat/konsul/din adamı) Doğu imgesiyle örtüşen Antik Yunan araştırmaları da antik Mısır gibi önemliydi. Buna göre "Doğu" Osmanlı Topraklarıydı. 1808 yılında kostümleri çizilmiş, gelenekleri uzun uzun anlatılmış, coğrafik unsurlar verilmiş, oradaki

Daha sonra Fransa'nın Orta Doğu'ya yönelmesinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1769-1849)'nın Girit ve Suriye valiliğini istemesi ve akabinde isyan etmesi önemli bir etkidir.⁴⁹ Bilindiği gibi Fransa, Doğu'ya girerken Katolikleri himaye etmeyi bir misyon olarak görmüş, hatta bir devlet politikası haline getirmişti. Dışişleri Bakanı Thouvenel'in döneminde Fransa'nın 1861 yılında Suriye'ye asker çıkarması da bu Doğu politikasının bir uzantısıdır.⁵⁰ 1861'de Suriye'deki olaylarla birlikte Beyrut'a da asker çıkartan Fransa diğer Avrupalı güçlerle birlikte Osmanlı Devleti'ne Lübnan'da dağlık kesimdeki Hıristiyan tebasına özerklik kararı aldırıştır.⁵¹

Doğu Akdeniz'in önemini bilen Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'nın bağımsız devlet kurma politikasını da desteklediği bilinmektedir. Fransa, Osmanlı topraklarında özellikle Kuzey Afrika ile Orta Doğu'da yayılma politikasında Lübnan ve Suriye'deki Hıristiyan kabilelerle olan ilişkisine dayandırarak nüfuzunu

etnisite tasvir edilmiştir. Doğu bu belgelerde somutlaşmıştır. Haritalar ve resimlerle zenginleştirilmiştir. Bkz. **A.D.M.A.E.F** (Archives Diplomatique du Ministre Des Affaires Etrangères Français), **Cote MNESYS Turquie 50 MD/45, P/10779 Vol: 31, Vues: 269.**

⁴⁹ 16 Eylül 1840 tarihli, Reşid Paşa imzalı, Fransa Büyükelçiliğine ve diğer müttefik devletlere gönderilen, Mısır ve Suriye bloku ile ilgili resmi bir notanın Fransızca kopyasına göre; Londra'da, dört devletin Mısır meselesi için birleşerek oluşturduğu ittifak (blok) ile Bâb-ı Âli'nin teklifleri Mehmet Ali Paşa'ya hiç memnun etmemiştir (19 Recep 1256/16 Eylül 1840). **A.D.M.A.E.F PA 60 (37) Desages, Turquie, Ambassade de France (1821-1848)**, s. 87.

⁵⁰ H. Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Türkçesi Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s.113.

⁵¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, T.T.K. Basımevi, C. V, Ankara, 2007, s. 203.

geliştirmişti.⁵² Fransa 1830'da Cezayir'i işgal ettikten sonra ilerlemeye devam etmişti.⁵³ 1881'de Tunus'u da işgal etmesiyle Osmanlı-Fransız siyasi ilişkisi hep Fransa lehine gelişmiştir.

30 Mart 1856'da Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesiyle⁵⁴ süregelen ilişki tamamen boyut değiştirmiştir. Bir Avrupa devleti olarak kabul edilmesine rağmen Avrupa devletler hukukundan⁵⁵ yararlanma ilkesinden mahrum bırakılan Osmanlı Devleti, antlaşmaya imza atan devletlerin her bakımdan kefaleti altına giriyordu. Osmanlı, artık Avrupalı güçlerin baskısı altındadır. Fransa bu gücü İktisadi, idari, mali, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel alanda kullanmıştır. Her devletin

⁵² Karal, a.g.e., s. 203.

⁵³ “Dersa’âdetde mukîm Fransa ilçisinin bin sekiz yüz otuz sene-i ‘atıkası Şehr-i Ağustos’un ikinci günü tarihiyle müverrah meclis mülâkâtında virdiği diğêr müzekkire-i resmîyenin tercemesidirFransa İmparatoru mâdemki korsânlık ve Hristiyân tâ’ifesinin istirkâkı ve Avrupa devletinin virdiği virgü mâddelerinin Tunus ve Trâblus’da dahi def’i te’min olunmadıkca Cezâyir muhârebesine ‘azm ü kasdı hîninde tasavvur itmiş olduğı matlab-ı ‘azîmi istikmâl olunmuş ‘add idemeyüb ancak işbu makasidin istihsâliçün teşebbüs olunacak ve sâ’irün intihâbında ber muktezâ-yı mukâbiline memleketeyn-i mezkûreteynbeyninde fark itmişdir fi’l-hakîka Trablus Beğlerbeğisi Fransa konsolos ve maslahatgüzârı Bâron Desoni hayatını tehlikeye ilkâider bir takım harekât cihetiyle Fransa bayrâğını indirerek Trablus’dan kalkub gitmekliğe mecbur eylesmesi Fransa devleti hakkında pek tahkîr ve tekdîr olub şöyleki Trablus Beğlerbeğisi Fransa konsolosu mersûm Baron Deson’un meslek ve hareket-i müstakîmânesindemünfa’il olmak mûlabesesiyle ahz-ı intikâm dest-i res olmak için bin sekiz yüz yirmi dokuz sene-i ‘atıkasinde kararlar içinde telef ...” **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, B.O.A. İDUİT. (İrade Dosya Usulü İrade Tasnif), Tarih no: 2 Ağustos 1830, Fon Kodu: İDUİT.**

⁵⁴ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. 1, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1953, s. 346.

⁵⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 374.

çıkartları doğrultusunda ayrı ayrı uyguladıkları Osmanlı Devleti'nin parçalanması anlamına gelen Doğu sorunu müşterek bir siyaset haline gelmiştir.⁵⁶

Başlangıçta belirtildiği üzere, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinin temel eksenini imparatorluğun parçalanmasını stratejik, siyasal ve ekonomik alan olarak gören Avrupa'nın özellikle de Fransa'nın bu uğurda yaptığı mücadele oluşturmuş, Bâb-ı Âli'nin bürokratlarının devletin çözülmesini engellemek için yaptığı uygulamalar da emperyal devletlerin tasfiye sürecinde yeni planlar geliştirmelerine sebep olmuştu.⁵⁷ Osmanlı Devleti, Avrupa denge politikasında kendi varlığını sürdürmek için tamamen “menfaat” politikasına bağlandı. Bunun bir göstergesi olarak da, bu dönemde Osmanlı sadrazamlarının çoğunun asker kökenli değil, yabancı dil bilen reformist diplomat ve bürokratlardan seçilmiş olması rastlantı olmasa gerek.⁵⁸

Kral XVI. Louis ile şehzadeliginde yazışmaya başlayan bir Osmanlı sultanı Fransa'ya çok bel bağlamıştı.⁵⁹ III. Selim'in Fransızlarla ilk teması⁶⁰ Choiseul-Gouffier'in Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi olmasıyla başlamıştı.⁶¹

⁵⁶ Karal, a.g.e., s. 204.

⁵⁷ Bekir Koç, **Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Ve Suçlu Çocukların Korunması Amacıyla Açılan Islahhanelere ilişkin Bir Araştırma**, (TÜBİTAK SBB Proje No: 106K142), Ankara, 2008, s. 20.

⁵⁸ M. Cavid Baysun, “Âli Paşa'nın Mektubu”, **Tarih Dergisi**, C. 5, S. 8, 1953, s. 144. Âli Paşa'ya göre, “Avrupa muvazenesi nokta-i nazarından ehemmiyeti derkâr olan Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif milletlerle meskûn bölgelerinde Türk unsuru bir bağ mahiyetindedir. Bu bölgelerdeki dillerden her hangi birinin hâkimiyeti veya bir konfederasyon teşkili, daimi harb demektir.”, s. 140.

⁵⁹ Stanford J. Shaw, **Sultan III. Selim**, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 19.

⁶⁰ **A.D.M.A.E.F. P3 329**, 22 Nisan 1811 tarihli bir belgede, Fransız diplomat Desages (1791-1851) III. Selim'in Fransa'yı çok sevdiğini yazmaktadır.

⁶¹ Karaer, a.g.m., s. 75; Shaw, a.g.e., s. 18.

III. Selim, devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için reformlar yapılması gerektiğini düşünüyordu.⁶² 1789'da tahta çıkmasını takiben bu reformları "Nizam-ı Cedid" adıyla uygulamaya soktu. Bu "Yeni Düzen" sadece askeri alanda yapılan yeniliklerden ibaret değildir.⁶³ III. Selim döneminde eğitim, yönetim, iktisat gibi alanlarda da düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı tarihinde ilk kez sürekli diplomasiye geçiş III. Selim döneminde gerçekleşmiştir.⁶⁴ Tanzimat döneminde İdari, askeri, mali, adli alanlarda ve eğitimde yapılan reformlarla devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için çalışıldı. Bu çerçevede özellikle Fransa ve İngiltere'deki sistemin örnek alınması söz konusu oldu.

Bu dönem aynı zamanda, çoğu Tercüme Odası'ndan yetişen Osmanlı devlet adamlarının, özellikle dış politikanın yürütülmesinde son derece etkili hâle gelmelerine de yol açtı. Devlet anlayışı ve idaresindeki modernleşmenin başlangıcı ve temeli kabul edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu), Fransız

⁶² "Kronik asayişsizlik, düzen bozukluğu, açlık ve enflasyon şehir ve köy yaşamının olağan unsurları haline geldi." diyerek kronik bir siyasi istikrarsızlık tablosu çizen Shaw, siyasi ekonomik ve toplumsal sorunları çözemeyen III. Selim'in çok zayıf bir padişah olduğunu belirtir. Onsekiz yıllık saltanatında dokuz sadrazam, on şeyhülislam, on altı reisülküttab ve benzeri üst düzey devlet adamı değiştirmesini devletin içinde yaşanan güç mücadelesine bağlamıştır. Shaw, a.g.e., s. 505, 507.

⁶³ Başlangıçta geleneksel sürecin güçlendirilmesi şeklinde düşünülen yenilikler daha sonra danışma yoluyla ıslahatlara dönüşmüştür. Shaw, a.g.e., s. 96.

⁶⁴ Maurice Herbette, **Une Ambassade Turque Sous Le Directoire**, Librairie Académique Didier, Paris, 1902, s. 6.

“d partement” benzeri liberal müesseselerin de fiilen tesisine zemin hazırlamıştır.⁶⁵ Osmanlı toplumunun hayrı için şeriatın yanında bir takım düzenlemeler, nizamlar, usul-ı tanzimiyye meydana getirilmesi  rfi hukuka bağlı eski fikir olarak da düşünülmüştür.⁶⁶

⁶⁵ 1864 Vil yet Nizamnamesi hakkında Ortaylı: “Merkeziyetçi eğilim nizamnamede açıkça göze çarpıyordu. Model olarak Fransız departemente sistemi benimsenmişti.” İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve  dare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 430.

⁶⁶ Selda Kılıç, **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet’e Geçiş İlk Anayasanın Hazırlanması**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 14.

I. BÖLÜM

XIX. YÜZYIL FRANSIZ SEYYAHLARI

1.1. SEYYAHLIK ve TARİHSEL ÖNEMİ

Seyahat etmek arzusu insanlarda her zaman mevcut olmuştur. İnsanlar yeni yerler görmek, başka kültürleri tanımak, farklı coğrafyalar keşfetmek amacıyla uzun süreli yolculuklar yapmışlardır.

Dünyada çeşitli coğrafyalara seyahat eden insanlar için Doğunun özel bir yeri vardır. Doğu, her zaman keşfedilmeye değer mistik bir imgedir; gücü, kudreti, ihtişamı, sarayları, haremleri, efsaneleri, rivayetleri ve kimi zaman esrarengiz topluluklarıyla bir masal dünyası olduğu kadar Anka Kuşu'nun kanatlarındaki gizemdir. Avrupalı seyyahlar için İstanbul'dan başlayarak Türkiye, Kafkasya, İran, Hindistan, Çin, Şam, Bağdat, Kudüs, Filistin, Mısır gibi antik kültürlerle ev sahipliği yapmış çok geniş bir coğrafyaya dâhil olmak ve sır kapısını aralamak için öncelikle İstanbul'u görmek, onu teneffüs etmek, onu yaşamak genellikle bir zorunluluk olarak algılanmıştır.⁶⁷

⁶⁷ Erdoğan Uygur, "Fransız Seyyahların Gözüyle Kafkasya", **Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2013**, 19-22 Kasım, Ankara, 2013 (Düzenleyen: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü), s. 1.

Osmanlı İmparatorluğunda, Osmanlı vatandaşları, bir yerden başka bir yere gidebilmek için ellerinde “mürur tezkeresi”⁶⁸ denilen izin belgesi taşımak zorundaydılar. Gerçi bu durum iç güvenliğin sağlanması ve büyük kentlere göçün önlenmesi kapsamında bir tedbir olarak görülmüş olsa da⁶⁹ güvenli seyahati temin eden önemli bir unsur idi.

Avrupalı devletlerle Osmanlı Devleti arasında yapılan çeşitli ticarî anlaşmalarda, Osmanlı tebasının dışındaki yabancıların Osmanlı sınırları içerisindeki dolaşimleri ile ilgili belli şartlar tespit edilmiştir. Bu şartlar ahitnameler de belirlenmiştir.⁷⁰ Batılı seyyahlar da ülkeleri ile ilgili anlaşma maddelerine göre yol izni alıyorlardı. Önce Fransızlar, sonra diğer milletlerden seyyahlar bu haklardan faydalanmışlardır.

⁶⁸ “Men’-i Mürür” yani bir geçişin engellenmesi ya da yol izni verilmesi anlamındaki uygulamanın geçmişi bilindiği kadarıyla XVI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 153.

⁶⁹ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi Ankara, 2007, s. 153.

⁷⁰ Osmanlı Devleti’nin 1535’te Fransızlara dostluk çerçevesinde bahsettiği ilk kapitülasyonlar hakkında aşağıdaki bilgiler konuya açıklık getirmektedir: “İlk olarak, yukarıda adı geçen Büyük hükümdar ve Fransa kralı adına, her birinin hayatları süresince ve krallıkları, beylikleri, eyaletleri, kaleleri, beldeleri, limanları, iskeleleri, denizleri, adaları ve şimdi ellerinde bulunan ve sahip oldukları ve ilerde olacakları yerler için, adları geçen hükümdarların bütün uyrukları ve cizye verenlerinden, isteyenler, elbise ve adamlarıyla, silahlı ve silahsız gemileriyle birbirlerinin limanlarında, şehirlerinde ve herhangi memleketinde ticaretleri ve malları için dolaşabilsinler ve gelebilsinler, kalabilsinler, tekrar gelebilsinler.” Bu maddeden de anlaşıldığı gibi Fransız kralına bağlı vatandaşlara seyahat hakkı verilmiş oluyor. Hamiyet Sezer, “Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18. 19. Yüzyıl)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 21, S. 33, Ankara, 2003, s. 107.

Osmanlı Devleti'nde seyahat etmek için, XVI. yüzyılda "icazet", "izn-i şerif", "hük-m-i şerif" olarak nitelenen bir izin sözkonusuydu. XVIII. yüzyıldan itibaren bu tanımlamalar "yol emri", "yol emri şerifi", "yol hükmü şerifi" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.⁷¹ Bir yabancı, Osmanlı sınırları içinde seyahat edebilmek için, İstanbul'da görevli elçileri aracılığıyla başvuru yapmaktaydı. Elçi, seyahat edecek kişinin adını, amacını, nereye gideceğini, yanındakileri ve izin isteğini içeren bir dilekçe yazmaktaydı. Bu dilekçeye istinaden buyruldu da alınan istek için bir emir çıkmaktaydı. Söz konusu isteklerin çok sayıda olduğu ve karşılığında emirler çıktığı görülmektedir. Yol emri çıkmadan önce, seyahat izninin verilip verilmeyeceğine dair bir inceleme yapılmaktadır.⁷²

Geçtiğimiz yüzyıllarda en çok merak edilen toplumların başında Osmanlı toplumu gelmektedir. "Doğu" kavramı ya da "Şark Meselesi" adı altında muazzam bir külliyattan, 1821' den 1897'e kadar sadece Fransızca yazılan 2142 eserden, söz edilmektedir.⁷³ Doğuya Seyahatler bunun bir parçası gibidir. Bu konuda yüzlerce eserin yazılması bu fikri haklı çıkarmaktadır. Osmanlı toplumu için yazılanların geneline bakınca "siyasî tarih" niteliği ön plâna çıkmaktadır. Bilimsel araştırmalar, arkeolojik çalışmalar, sanatsal faaliyetler, yani kültür varlıkları daha az sayıda

⁷¹ "Il-can name" veya "il-can mektubu" denilen emirler ilk defa Fatih Sultan Mehmet zamanında verilmiştir. Bunlardan ilki 1463 yılında Franko Bobaniç adlı bir gayri müslime ailesiyle birlikte gelip Osmanlı topraklarında yerleşmelerine izin verildiğine dair olan, diğeri de yetkililere hitaben yazılmış Venedik'ten gelecek elçinin sağ salim yolculuk etmesinin sağlanmasını isteyen emirdir". Sezer, a.g.m., s. 108.

⁷² Sezer, a.g.m., s. 109.

⁷³ Halil İnalçık, "Tanzimat nedir", **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** (Halil İnalçık; Mehmet Seyitdanlıoğlu-Editörler), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31.

görülmektedir. Çeşitli dönemlerde yazılan eserlerde, dönemin Osmanlı kültürünü anlatan ve toplumun iktisadi, sosyal, dini ve etnolojik yapısını gösteren tablolarla karşılaşırız. Avrupalılar XV. yüzyılda dünyanın çeşitli yerlerini tanıtan seyahatnameler okuyarak kendi medeniyetlerinin daha üstün olduğu bilincine vardılar.⁷⁴

Bu bilinçle genellikle öznel bir bakış açısıyla kaleme alınan seyahatnameleri incelerken, seyyahların dini ve siyasi eğilimlerinin bilinmesi gerektiğini düşünüyoruz. Zira gelenekler, görenekler, kısaca toplumsal motifler seyyahın kendi kültürel değerlerine göre yorumlanmakta, dolayısıyla, seyahatnamelerde yazılanlar çoğu zaman gerçeği yansıtmaktan uzaklaşmaktadır. Yine de seyahat edilen dönemin panoramasını gözler önüne sermesi bakımından önem arz ederler.

1.1.1. Seyyahların Özellikleri

Seyyahlar sıradan insanlar değildir. Genellikle yaşadıkları toplumun en üst kademesinden olup iyi eğitilmiş, varlıklı ve meraklı insanlardır.⁷⁵ Çünkü yaşadıkları yerden çok uzaklarda aylarca, hatta kimi zaman üç-beş yıl süren zahmetli ve maliyetli bir yolculuk yapmak zorunda idiler. Seyyahlar yanlarına kişisel bakımlarını sağlayan, kendilerine hizmet eden alt tabakaya mensup hizmetçilerle de seyahat etmişlerdir. Alphonse de Lamartine gibi seyyahlar bu seyahate eşini ve çocuklarını

⁷⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17.

⁷⁵ Constantin François Volney, **Les Ruines ou Méditations sur les Révolutions des Empires Suivies de La loi Naturelle** adlı seyahatnamesinde neler hissettiğini çok net biçimde açıklamaktadır. Her gün yeni bir şey keşfetmenin hazzını okuyucularıyla paylaşarak onların Doğuya ilgisini körüklemektedir. Paris, 1869, s. 6.

da getirmiştir. Seyyah kendi yüzyılının özelliklerini yaşayan, gittiği yerlere yansıtan ve yeni bilgilerle ait olduğu topluma aktaran gönüllü insanlardır. Orta çağda yolu Osmanlı topraklarına düşen bir seyyahın baktığında görmek istediği veya keşfetmeye çalıştığı şey Hz. İsa'nın kutsal emanetleridir. Kiliseler, manastırlar ve bunların müstemilatlarıdır. Doğal olarak, Kudüs gibi mukaddes mabetlerin bulunduğu coğrafyalar öne çıkmaktadır.⁷⁶

Yeni Çağ'da ise Rönesans'ın etkisiyle Roma ve Bizans anıtları seyyahların ilgi odağı olur.⁷⁷ Hatta anıtların özelliklerini bir seyyah diğer seyyahattan daha iyi aktarırsa, öteki seyyah zor durumda kalır. Bazan aynı dönemde aynı yerlerde karşılaşan seyyahlar bu karşılaşmayı okuyucusundan da gizlemiştir. Tavernier gibi seyyahlar kervan ticareti yaparken, aslında kendilerinden sonraki seyyahlara güzergâh bile belirleyerek önderlik yapmışlardır.⁷⁸ Seyyahlar, Antikiteye merak duyan, kendini ve dünyayı yeniden tanımlayan, sanatı önemseyen uzman kişilerdir. Rönesans aydını birçok alanda uzmanlaşmıştır. Bu yüzden seyyahlar hem doktor hem tabiat bilimiyle uğraşan bilim adamı hem de hukukçu veya siyasetçi

⁷⁶ Zira Orta Çağ, dinin hüküm sürdüğü ve Haçlı seferlerinin yapılması ile ilgili projelerin çok olduğu skolastik bir dönemdir. François-René de Chateaubriand'ın "Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris" (Paris'den Kudüs'e Kudüs'den Paris'e Bir Seyyahın Günlüğü); M. Constantin François Volney'in "Voyage en Syrie et En Egypte" (Suriye ve Mısır Seyahat); Gérard de Nerval'in "Doğu'da Seyahat"; Alphonse de Lamartine'in "Voyage en Orient" (Doğu'ya Seyahat) adlı eserleri bu dönemle ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir.

⁷⁷ Doğuya gitmenin bir itibar meselesi olduğunu belirten Volney, kariyer sahibi olmak için Doğuya seyahati gerekli görmektedir. Volney, a.g.e., s. III.

⁷⁸ Jean Baptiste Tavernier, **Tavernier Seyahatnamesi**, Editör Stefanos Yerasimos, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 29.

olmaktadır.⁷⁹ Aydınlanma çağı sonrası ise Avrupa’da pozitif bilimlerin yükselişe geçtiği dönemlerdir. Bu dönemde seyyahların ilgi alanları pozitif bilimle paralellik göstermektedir.

1.1.2. Seyyahların Ülkeye Geliş Sebepleri

Seyyahların ülkeye geliş amacı birbirinden çok farklıdır. Ülkelerini temsil etmek amacıyla gelenlerin yanı sıra yeni yerler keşfetmek, ülkenin bitki örtüsü ve faunası hakkında bilgi sahibi olmak, ticaret yollarını araştırmak, kültürel zenginlikleri gözlemlemek, toplumsal zaafı ve üstünlükleri tespit etmek⁸⁰ ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak amacıyla gelen çok sayıda seyyah vardır, hatta çoğu zaman, seyyahlar ve seyahatnameler, sömürge topraklar arayışında olan hükümlerlik peşindeki siyasal oryantalizm anlayışının öncüleri gibidirler.⁸¹ İncelediğimiz dönem itibarıyla, yıkılmakta olan bir devletin harabelerinden siyasi malzemeler çıkarılarak yeni oluşumlara katkıda bulunmak adeta bu seyyahların vazifesi gibidir. Seyyahların kaleme aldığı seyahat notları yazarının üslubunu

⁷⁹ Pouqueville ve Volney gibi Fransız seyyahlarını bu kapsamda değerlendirmek gerekir.

⁸⁰ Bu konuyla ilgili olarak Volney’in kullandığı cümle seyyahların ülkeyi ziyaret sebeplerini açıklayıcı mahiyettedir. “Gezdiğim şehirlerdeki insanların adetlerini incelerim. Saraylara girerim ve onları yönetenleri gözlemlerim.” Volney, a.g.e., s. 5.

⁸¹ Erdoğan Uygur, “Jean Potocki ve Türkiye Seyahatnamesi”, Edebiyat ve Bilim-II, Uluslar arası Sempozyum, 31 Ekim-2 Kasım, Ankara, 2011 (Düzenleyen Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü). **Littera** “Edebiyat ve Bilim Özel Sayısı (Numéro spécial: ”Lettres et Sciences”)", cilt 29, Ürün Yayınları, Ankara, 2012, s. 270.

yansıttığı için aynı zamanda edebi eser olarak da değerlendirilmektedir.⁸² Macar asıllı bir Fransız askeri olan Baron de Tott (1733-1793) XVI. Louis'nin en iyi ajanlarından biridir. Mısır'a 1777'te askeri müfettiş olarak gitmiştir. Mısır'ın jeopolitik önemine binaen 1779'da işgal planları hazırlamıştır. Ertelenen bu proje Napolyon'un komutasında Fransız ordusunun Mısır'ı 1798'de işgaliyle gerçekleşmiştir.⁸³

Robert Irwin, Fransız siyaset adamlarının, tüccarların ve doğal olarak askerlerin Doğuya “yağmacı” bir zihniyetle geldiklerini belirtir.⁸⁴ 1770'li yıllarda Osmanlı Devleti'ndeki Fransız konsolosluklarını denetlemek için gönderilen Baron de Tott aslında Osmanlı Devleti'nin zaafalarını ve güçlü yönlerini keşfe gelmiştir.⁸⁵

Avrupa'da Türkler hakkında olumsuz etki bırakan iki önemli eserden bahsetmek gerekirse, bunlardan birincisi 1757 yılında İstanbul'a gelen Baron de Tott'un anılarından oluşan seyahatnamedir. Osmanlı hükümeti Baron de Tott'tan boğazların tahkim işlerini yapmasını isterken, Fransız Hükümeti ise Akdeniz'de, Karadenizde, Ege ve Suriye'de bilgi toplamasını istemiştir.⁸⁶

⁸² Buradaki tasvirler edebi unsurlar taşımaktadır. Thouvenel, **Episodes D'Histoires Contemporaines Tirés des Papiers de M. Thouvenel (1844-1845)-(1851-1852)**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1892.

⁸³ Berkes, a.g.e., s. 82, 84.

⁸⁴ Robert Irwin, **Oryantalistler ve Düşmanları**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 137.

⁸⁵ Burada stratejik bir plân çerçevesinde, Fransızların Mısır'ı işgal gerekçesi olarak Memlûk Beylerinden kurtarma amacı vurgulanmıştır. Shaw, a.g.e., s. 336.

⁸⁶ Baron de Tott başkanlığında Osmanlı devletine yardım plânları hazırlanırken, Akdeniz'e, Mısır'dan Mora'ya kadar her yere yayılan Fransız subayları ve uzmanları aracılığıyla istihbarat bilgileri

İkinci kitap ise Constantin-François Volney (1757-1820)'in "Considérations Sur La Guerre Actuelle Des Turcs" (1788) "Türklerle Yapılan Güncel Savaş Hakkında Düşünceler" adlı politik eseridir. Volney bu eserinde Türkleri küçümseyerek, Türklerle Rusların kavgasını ve muhtemel akıbeti hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Bir bakıma, Mısır'a yapılacak bir seferde meydana gelecek askeri ve siyasi durumları Bonapart'a göstermeyi amaçlamıştır. Öte yandan, Fransız tüccarların ürünlerine pazar sağlamak için bu işgali hararetle destekledikleri bilinmektedir.⁸⁷

Maxime du Camp (1822-1894) seyahatte kendisine aynı zamanda yazar da olan Flaubert eşlik etmiştir. Camp bu seyahate yeni öğrendiği resim çekme yöntemiyle fotoğraf çekmek için çıkmıştır.⁸⁸

Şair, romancı, sanat ve edebiyat eleştirmeni, oyun yazarı ve gazeteci Theophile Gautier (1811-1872) ise La Presse adlı gazetenin İstanbul'a gönderdiği muhabirlik yapan bir Fransız seyyahdır. İstanbul'un dışına pek çıkmayan ünlü yazar

toplantısıdır. Bu çalışma Fransa'nın Mısır'ı işgalini hazırlayan istihbarat verileridir. Berkes, a.g.e., s. 83, 85.

⁸⁷ Volney gözlemlerinden yola çıkarak, artık Osmanlı devletinin içerde veya dışarıda herhangi bir siyasi aktör olamayacağı sonucunu Avrupa kamuoyuna duyurur. François C. Volney, **Considérations Sur La Guerre Actuelle Des Turcs**, Londre, 1788, s. 87.

⁸⁸ Maxime du Camp Fransız hükümetinin görevlendirmesiyle 1849, 1850, 1851 yıllarında birkaç defa Osmanlı topraklarına gelir. Mısır, Suriye, Filistin, İzmir ve İstanbul'u görmüştür. Atina ve Mora'yı da Fransa'ya dönerken ziyaret etmiştir. Arzu Etensel İldem, **Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 212.

gazetesine gönderdiği makaleler ve yazılarla İstanbul'u ve burada cereyan eden olayları gazeteci-seyyah kimliği ile yorumlayarak okuyuculara aktarmıştır⁸⁹.

Osmanlı Devleti'ne seyahat eden seyyahların sayısı her yüzyılda farklılık gösterir. Fransa'da XIV. Louis (1643-1715) döneminde Osmanlı topraklarına gelen seyyahların sayısı dikkat çekici bir şekilde artış göstermiştir. XIX. Yüzyıl ise seyyah sayısının en yoğun olduğu yüzyıldır.⁹⁰

Kapitülasyonun etkisiyle ticari ve diplomatik ilişkilerin gelişmesi bu seyahatlerin yoğunluğunun artmasında etkili olmuştur. İstanbul'a çok sayıda

⁸⁹ İldem, a.g.e., s. 214.

⁹⁰ Seyyahların yazdıkları her şeyin Avrupa kamuoyunu çok etkilediği bilinmektedir. Ülkenin arkeolojik kültür varlıklarının çoğunluğu bazı seyyahların sahtekârlığıyla ülke sınırları dışına ya kaçırılmıştır ya da sözde satın almalarla yağmalanmıştır. Öte yandan Lord Byron ve Pouqueville gibi seyyahların amacı ise Yunan ayaklanmasına bizzat destek vermektir. Kudüs gibi kutsal yerleri ziyaret etmek amacıyla gelen seyyahlar da bulunmaktadır. Mısır'ı adeta yeniden keşfeden seyyah Volney ise Mısır'ın kültürel zenginliğini Oryantalizmin hizmetine sunmak görevini üstlenmiştir. Zaman zaman dergi ve gazetelerin maddî destekleriyle Osmanlı topraklarına gelerek izlenimlerini düzenli bir şekilde kaleme alan seyyahlar da bulunmaktadır. Örneğin, Théophile Gautier *Journal Officier* tarafından Süveyş Kanalı'nın açılış töreni (1869) için Mısır'a gönderilir. Bununla birlikte askeri veya diplomatik görevle gelerek Hıristiyanlığı yaymaya çalışan misyoner seyyahları da görmek mümkündür. Bkz. Jean-Claude Berchet, **Le Voyage en Orient**, Anthologie des Voyageurs Français Dans Le Levant au XIXe Siècles, Robert Laffont, Paris, 1985; Lord Byron, *Le Pèlerinage de Childe Harold de Lord Byron Traduit en vers d'après l'édition anglaise de précédé de Marie Magdeleine, Poème et de divers poésies* par Victor-Robert Jones, Saint-Quentin, 1862; V. Fontanier, **Voyage En Orient, Entrepris Par Ordre du Gouvernement Français De L'année 1821 à L'année 1829**, Librairie Universelle, Paris, 1829.

imtiyazlı elçinin geldiği ve seyahat notları tuttuğu bilinmektedir. XIV. Louis döneminin en güçlü Maliye Bakanı olan Fransız devlet adamı Colbert (1619-1683)'in seyyahları, tüccarları ve bilim adamlarını seyahat yapmaya teşvik ederek, onları maddî bakımdan da desteklemesi bu sayının artmasına vesile olmuştur. Oryantalizmin kurumsallaşmaya başlaması Batıdaki zengin ve soylu zümreyi egzotizm ve romantizmin etkisiyle Doğuya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, ilk oryantalistlerin Jean de Thévenot (1633-1667) ve Antoine Galland⁹¹ (1646-1715) gibi Doğu'yu tanımaya çalışan seyyahlar olduğu bilinmektedir.

Batılı seyyahların metinlerine bakıldığında bilgi ve eğitim düzeyleri ifa ettikleri görevlere göre farklılık göstermektedir: Bir asker ile bir denizcinin, bir tüccar ile bir ressamın, bir coğrafyacı ile bir din adamının seyahat gözlemleri birbirinden oldukça farklıdır. II. Mahmut döneminde davet edilen Alman Helmuth Von Moltke asker kökenli olduğu için bütün gözlemleri askerlik alanıyla ilgilidir. Üst düzey temaslarda bulunmuştur. Askerî bürokrasinin ve hiyerarşinin üst tabakasıyla muhatap olmuştur. Özel davetlere katılmıştır. Bu duruma göre, sıradan

⁹¹ Fransa Kralı XIV. Louis (1643-1715)'nin antikacısı olan Antoine Galland, IV. Mehmet zamanında İstanbul'a elçi olarak gönderilmiştir. Bu dönemde Kralın Kütüphanesi için İstanbul sahaflarından el yazması eserler toplamıştır. Elde ettiği bütün koleksiyonu Fransız Akademisi'ne ve Fransız Millî Kütüphanesi'ne Kral adına bağışlamıştır. İstanbul dışında Suriye, Filistin, Makedonya gibi yerleri gezmiş; Türkçe, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Binbir Gece Masalları'nı (Mille et Une Nuits) Fransızcaya çevirmiştir. Bu kitap, Batıda, Doğu ve Doğu halkları hakkında bilgi veren ilk kitaplardan biridir. Turgut Akpınar, "Galland, Antoine", **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1996, C. 13, s. 337-338; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 541.

bir seyyah onun gibi gözlem ve inceleme yapma olanağına sahip olamaz.⁹² 1874'te yirmi sekiz yaşında İstanbul'a gelen İtalyan seyyah Edmondo de Amicis'in gözlemleri çoğu zaman öznel ve oryantalist bir havayla Avrupalılık bilinçaltının bir tezahürü olarak Türklerin sosyal hayatına dair bilgiler içermektedir.⁹³

Charles Pertusier (1779-1836) avukatlık ve gazetecilik gibi bazı mesleklerin Türkiye'de bulunmadığından duyduğu şaşkınlığı dile getirmiştir. Bu durumu Osmanlı'da uygarlık bakımından yetersizlik olarak görmek yerine, Fransa'da bu tür mesleklere ihtiyacın artmasını uygarlığın istismar edilmesi olarak yorumlamıştır.⁹⁴ Pertusier'nin seyahat notlarında Fransız devriminden kaçarak İstanbul'a gelen Fransız aydınlarının buradaki Rumları bilim ve edebiyat konusunda eğittiği görülmektedir.⁹⁵ Pertusier'ye göre Türklerin İstanbul'daki Frenklerle bir arada olmaları, Türklerin ahlakını bozmuştur.⁹⁶

Seyyahlar ziyaret ettikleri bölgenin coğrafi özellikleri, sosyo-politik durumu, ekonomisi, etnik ve demografik yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir.⁹⁷ Bu

⁹² Mustafa Albayrak, "Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı", **OTAM**, S. 6, Ankara, 1995, s. 2.

⁹³ H. Mahmut Şakiroğlu, "De Amicis, Edmondo", **T.D.V.İ.A.**, İstanbul, 1994, C. 9, s. 60-61.

⁹⁴ Pertusier "Atlas Des Promenades Pittoresques Dans Constantinople et Sur Les Rives Du Bosphore" adlı eserinde yol boyunca Osmanlı Devleti ile Fransa'yı kıyaslamıştır. İldem, a.g.e., s. 102-103.

⁹⁵ İldem, a.g.e., s. 107.

⁹⁶ İldem, a.g.e., s. 110.

⁹⁷ Pouqueville, Voyage Dans la Grèce (Tome I, Chez Firmin Didot père et fils, Paris, 1820) adlı eserinde Osmanlı toprağı olan Yunanistan'ın adeta fotoğrafını çekmiştir. Volney ise "Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785" adlı eserinde Suriye ve Mısır'da konuşulan

bilgiler Avrupa'daki entelektüeller tarafından kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Montesquieu (1689-1755) Asya'daki siyasal yönetim biçimlerinin analizini yapmak için XVII. yüzyılın sonlarında kaleme alınan seyahatnamelerden yararlanma yoluna gitmiştir. Montesquieu "De L'Esprit Des Lois" "Kanunların Ruhu" (1747) adlı eserinde despotizmle ilgili çarpıcı örnekleri, okuduğu bu seyahatnamelerden almıştır. Constantin-François Volney'in "Voyage En Syrie et En Egypte" (1787) adlı eseri Napolyon Bonaparte'ın Mısır'ı işgal etmesinde (1802) bir tür sefer rehberi olarak işlev görmüştür.⁹⁸

Fransa'nın Hindistan ile ticaret yapmasında öncü isimlerden biri olan Jean-Baptiste Tavernier (1605-1689) önemli bir seyyahıdır. Seyahat tutkusu bazen maddi bir nesneye ihtiyaç duyar. Tavernier'de tüccarlık bir anlamda seyahat tutkusunun nesnelleşmesidir. Soyluluk ünvanını, Hindistan'dan getirdiği elmasları krala satarak elde etmiştir.⁹⁹ Önce Avrupa'ya, İngiltere, Hollanda, Almanya gibi ülkelere, daha sonra da Doğuya İstanbul, Erzurum, Bağdat gibi bölgelere gitmiştir. Bir Protestan

diller, yaygın inançlar, adet ve geleneklerin yanı sıra insanların anatomik yapıları hakkında da bilgi vermiştir.

⁹⁸ Felix Konrad, "Türk Tehlikesi Söyleminden Egzotizm ve Oryantalizme: İslamiyet Avrupahının antitezi mi? (1453-1914)", (Çev. Mustafa Çakır), Türk Yurdu, Ankara, Haziran 2013, C. 33, S. 310, s. 261.

⁹⁹ Onu seyahate yönlendiren en önemli unsur, çocukluğunda Anvers'te harita tüccarı olan babasında gördüğü dünyanın çeşitli bölgelerine ait haritalardır. Gravürle de ilgilenen bir aile ortamında yaşayan Jean-Baptiste Tavernier seyahat etme arzusunu bir yaşam biçimi olarak sürdürmüştür. Jean Baptiste Tavernier, **Tavernier Seyahatnamesi** (Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 25.

olarak Fransa'da büyük bir baskıyla karşılaşmıştır. Jean-Baptiste Tavernier kırk yıllık seyahati boyunca 250 bin kilometreye yakın bir mesafe kat etmiştir.¹⁰⁰

Fransız seyyah Olivier A. Guillaume ise zooloji profesörüdür. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında doğu'ya çeşitli bitki numuneleri bulmak amacıyla seyahate çıkmıştır.¹⁰¹

Hukuk eğitimi alıp, avukatlık yapan Richard Pockocke XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Doğu seyahatine başlamıştır. Altı cilt olarak Fransızca yazılan “Voyages de Richard en Orient, dans l’Égypte, l’Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grece, la Thrace” adlı bu seyahatname Mısır, Arabistan, Filistin, Suriye, Yunanistan ve Trakya bölgesini kapsayan Doğu seyahatidir.¹⁰²

Seyahati seven bir maceraperest olan Aubry de La Motraye on dört yıl süren Doğu seyahatine ticareti de dâhil ederek başka maceraperestlere ilham olmuştur.¹⁰³

¹⁰⁰ Dönemine göre bu inanılmaz bir rekordur. Gizemli yolculuğu Moskova'da son bulmuştur. Seyahat anılarını notlar halinde kaleme almıştır. Anılarını krala ithaf etmiştir. Tavernier, a.g.e., s. 27.

¹⁰¹ Üç cilt halinde kaleme aldığı bu notlar araştırmacılara dönem hakkında etraflıca bilgi veren eserlerdendir. **Voyage dans l'Empire Ottoman, l'Égypte et la Perse**, fait par ordre du gouvernement pendant les six premières années de la République. Paris, H. Agasse, 1801-1807, 3 volumes.

¹⁰² Richard Pockocke bu seyahatin zorluklarını önceden bildiğini, buna rağmen gerçekleştirdiğini kitabında yazmaktadır. Gençlere örnek olması gerektiğini düşünen Pockocke, pek çok etnik yapının örf ve adetlerini, sosyo-kültürel yapısını, konuştukları dilleri bu kıymetli eserde dile getirmiştir. **Voyages de Richard, En Orient, dans l'Égypte, l'Arabie, la Palestine, la Syrie, la Grece, la Thrace**, MDCCLXXIII, s. 234.

¹⁰³ Sultan Mustafa dönemi çok güzel resmedilmiştir. **Voyages du A. de La Motraye en Europe, Asie, Afrique, à la Haye**, Chez T. Johnson J. Van Duren, MDCCXXVII, s. 242.

Netice itibariyle, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonlarına kadar, bütün seyyahların sıradan insanlar olmadıkları görülmektedir.

1.1.3. Diplomatik ve Askeri Görevle Gelen Seyyahlar

Choiseul Gouffier (1752-1817) diplomatik ve askeri görevle gelen bir seyyahdır. XV. Louis döneminde Dışişleri vekilliği yapan Choiseul Gouffier Mısır'ın Fransa'ya verilmesini talep eden devlet adamıdır.¹⁰⁴

Gouffier'nin en önemli icraatı İstanbul'daki en iyi matbaayı Fransız elçilik binasına kurmasıdır. Ayrıca yine İstanbul'da iki rasathanenin yapımını üstlenmesi bilime verdiği değeri göstermektedir. Rasathanedeki gözlem verilerini Paris'e gönderirken, Osmanlı devletinde bulunan bütün Fransız konsoloslara da antika ve eski eserler toplamalarını bildirmiştir. Politik bakımdan da etkisi büyük olmuştur.¹⁰⁵ Fransız hariciyesine uzun zaman yön veren, Fransız Akademisi üyesi olan Gouffier'nin İstanbul'a büyükelçi olarak gönderilmesini pervasızlık olarak değerlendiren Berkes, Gouffier'nin iki ciltlik seyahat kitabında Müslümanları aşağılayan gözlem ve raporlarından bahsetmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Choiseul Gouffier İngilizlerin Hindistan üzerinden yürüttüğü ticarî imkânların hepsini Fransızların da Mısır'da elde edebileceğini düşünmektedir. 1770-1780 yılları arasında araştırma yapmaları için Mısır'a birçok Fransız bilim adamı göndermiştir. Berkes, a.g.e., s. 81.

¹⁰⁵ Reşat Ekrem Koçu, "Choiseul Gouffier", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, İstanbul, 1971, s. 161.

¹⁰⁶ Choiseul Gouffier Fransız İhtilâlini İstanbul'da takip etmiştir. İhtilâl hükümetiyle kraliyet arasında sıkışıp kalmıştır. Osmanlı Sadrazamı Halil Paşa ile iyi anlaşığı bilinmektedir. Berkes, a.g.e., s. 84.

Fransız İhtilâli sırasında krallık taraftarı olan Choiseul Gouffier'in İstanbul'da bıraktığı basımevinde 1795'te "Bulletin de Nouvelle" adıyla Osmanlı devletinde ilk kez bir gazete Fransızca yayınlanır.¹⁰⁷

Choiseul Gouffier'nin Mısır'a gönderdiği bilim adamlarının arasında Macar kökenli, aristokrat bir Fransız subayı olan Baron de Tott da bulunmaktadır.¹⁰⁸ Subay ve diplomat olan François Baron de Tott Mısır'ın Fransa için önemini göstermek amacıyla yakınoğu ve kuzey Afrika'ya "umumi müfettiş" sıfatıyla bir tetkik seyahatine çıkmıştır.¹⁰⁹

Baron de Tott, Osmanlı-Rus savaşında (1768-1774) önemli rol oynamıştır.¹¹⁰ Daha sonra, 1777'de Fransa hükümeti tarafından Akdeniz'deki Fransız ticaret merkezlerinin teftişine memur edilmiştir. Asıl görevi Fransa hükümeti için Karadeniz,¹¹¹ Ege ve boğazlar ile Suriye ve Mısır kıyı bölgeleri hakkında bilgi toplamak, Mısır'ın Fransa tarafından olası işgalini hazırlamak için Süveyş dolaylarında gerekli topografya bilgileri toplamak ve Memluk Beyleriyle anlaşma

¹⁰⁷ Gazete Fransız İhtilâlinin haberlerini İstanbul'daki Fransızlara duyurmak, aynı zamanda Türklere de yeni rejimin dost olduğunu yaymak ister. Berkes, a.g.e., s. 121.

¹⁰⁸ Soysal, a.g.e., s. 54, 159.

¹⁰⁹ Baron de Tott bir gemi ile Mısır, Suriye ve Anadolu'nun Akdeniz kıyılarını dolaşarak bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre Mısır, Fransa için ticari ve stratejik önem arz etmektedir. Dolayısıyla Fransa İngiltere karşısında ekonomik bakımdan daha güçlü olacaktır. Soysal, a.g.e., s. 46.

¹¹⁰ Savaş devam ederken 1770'te Osmanlı hükümeti tarafından İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının istihkâmlarının onarılmasında kendisine görev verilmiştir. Berkes, a.g.e., s. 90.

¹¹¹ Baron de Tott, **Mémoires du Baron de Tott Sur Les Turcs et Les Tartares**, (Baron de Tott'un Türkler ve Tatarlar Hakkında Hatıraları), Amsterdam, MDCCLXXXIV, (1784), s. XV.

olanaklarını aramaktı”.¹¹² İstanbul’daki Fransız Büyükelçiliğinde görev yapan Baron de Tott İskenderiye, Halep, İzmir, Selanik gibi şehirlerin yanı sıra Tunus ve Akdeniz kıyılarındaki şehirleri de gezmiştir.¹¹³

1.1.4. Misyonerlik Amacıyla Gelen Seyyahlar

Kiliselerin Bizans döneminde ayrılmasıyla birlikte Roma Kilisesi’nin en öncelikli amacı Anadolu’ya Katolikliği yaymak olmuştur. Bu durum çok sayıda Katolik misyoneri seyahate ve özellikle de Doğu’ya yöneltmiştir. Önceleri kişisel olarak başlayan misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde ilk Latin rahipleri İstanbul’a gelmişlerdir. Daha sonra Saint-François ve Saint-Dominique tarikatlarının rahipleri gelmiştir.¹¹⁴

İstanbul’un fethinden sonra Osmanlı Devleti sınırlarında kilise inşa etmek yasaktı. Mevcut kiliselerin onarımı için bile “Hükm-ü Şerif” almak gerekiyordu. XIV. Louis Döneminde Katolik rahipler Osmanlı ülkesinde faaliyet gösterirken,

¹¹² Berkes, a.g.e., s. 90.

¹¹³ Baron de Tott “Mémoires Sur Les Turcs et Les Tartares” (Türkler ve Tatarlar Hakkında Hatıralar) adlı dört ciltlik kitabını kaleme almıştır. Niyazi Berkes, bu kitabı Avrupa’da Türkler hakkında olumsuz düşüncelerin yayılmasında etkili olan iki kitaptan birisi olarak nitelendirmektedir. Türklerin cahil, ordunun disiplinsiz ve teknik konularda bilgisiz, devlet adamlarının ve komuta kademesinin yağmacı ve hırsızlardan ibaret olduğu gibi gerçeğe örtüşmeyen ifadelerle Fransız kamuoyunu olumsuz etkilemiştir. Berkes, a.g.e., s. 84.

¹¹⁴ İlknur Polat Haydaroglu, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s. 183.

Katoliklerin Osmanlı sultanına değil Fransa kralına tabii olacaklarını vaaz ederek Katolik propagandasını gerçekleştiriyordu.¹¹⁵

XVIII. yüzyılda misyonerlik tam teşekküllü bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Profesyonel bir anlayışla hareket ederek kimseyi ürkütmeden hayır cemiyetleri kurmak, buralarda konferanslar vermek ve çocuk yaştaki gençleri Hıristiyanlaştırmak gibi faaliyetler icra edilmekteydi. Bunun yanı sıra yetimhaneler açmak, fakirlere yiyecek ve para dağıtmak, hastalara ilaç ve tedavi sağlamak gibi faaliyetler de halkın sempatisini kazanmak için başvurulan etkili yöntemlerdi.¹¹⁶

Kapitülasyonunun (1740) ellinci maddesiyle bu papazlar Fransa'nın himayesine giriyorlardı. Elli birinci madde ise Kudüs'teki kutsal yerleri Fransa krallarına bahşediyordu.¹¹⁷ Bu anlaşmalar Katolik rahiplerin misyoner faaliyetlerini daha da arttırmıştır. Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Amerika'dan gelen Katolik ve Protestan misyonerler Osmanlı Devleti'nin her tarafına dağılmışlardır. İstanbul, İzmir, Halep, Kudüs, Mısır, Irak, Suriye, Filistin ve adalar gibi bölgelerde faaliyet göstermişlerdir. Bütün bu faaliyetler sonucunda az sayıda Türk müslümanlıktan

¹¹⁵ Antoine Galland (1646-1715) "İstanbul" (1672) hatıratında Fransız elçisinin Türkiye'deki Hıristiyanları Kalvenizm'den uzaklaştırarak Katolikliğe meyil ettirmesi için İstanbul, Kudüs, Antakya ve İskenderiye patrikleriyle mektuplaştığını yazmaktadır. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 212.

¹¹⁶ Haydaroğlu, a.g.e., s.186.

¹¹⁷ Francisque Bouvet, **La Turquie et Les Cabinets de l'Europe**, Libraire-Editeur D. Giraud, Paris, 1853, s. 274; Le Sieur Deval, **Capitulations ou Traités Anciens et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottomane, Renouvelés augmentés l'an de J. C. 1740 de l'Egire 1153 Traduits à Constantinople**, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX, (1770), s. 27.

hıristiyanlığa geçmiştir.¹¹⁸ Zira misyonerlik faaliyetlerinin çoğunluğu aslında imparatorluk içindeki yerli Hıristiyanlar için yapılıyordu.

İstanbul'a ilk yerleşen Fransız misyonerler arasında Capucinler vardır. 1551'den sonra sayıları hızla artmıştır. 1626 yılında gelen rahipler ise kiliselerin yanında okullar açmışlardır. Burada Fransızcanın yayılmaya başladığı görülmektedir. Fransız devleti bu okullara Doğu'da görev alacak, elçilik ve konsoloslukta çalışacak personel yetiştirmesi için diloğlanı göndermeye başlamıştır.¹¹⁹ Benzer uygulamayı Paris'te açtığı okullarla sürdüren Fransa burada yapılan çeviri türündeki kitaplarla Osmanlı'yı yarı sömürge durumuna getiren misyonerlik faaliyetinin kültür ayağını da oluşturmuştur.¹²⁰

¹¹⁸ “Misyonerlik çalışmaları mezhepçiliği cesaretlendirerek ve Bulgarlar, Araplar ve Ermeniler gibi halkların anadilleriyle ulusal bilinçlerini yeniden kazanmalarına yardım ederek, genellikle Osmanlıların çıkarlarına ters düşmekteydi.” H. Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Çev. Osman Akinhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 77. Misyonerlerin açtıkları okullara önce Hıristiyanlar sonra Müslümanlar alınmıştır. Davison'a göre misyonerlerin faaliyetleri Müslümanlara bilgi ve teknoloji olarak dönmüştür. Davison, a.g.e., s. 77.

¹¹⁹“ Fransa Kralı XIV. Louis'nin seçtiği on öğrenci, Louis-le Grand kolejinde tamamladıkları kuramsal eğitimlerini “Doğu dilleri konusundaki bilgilerini arttırmak ve tercümanlık görevlerinde kullanılmak üzere İstanbul'daki Fransız Elçiliği binası içerisinde bulunan Kapüsen kolejinde gönderilmişlerdir.” Suna Timur Ağıldere, “XVIII. Yüzyıl Avrupa'sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul Fransız Dil Oğlanları Okulu (1669-1873)”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/3 Summer 2010, s. 697.

¹²⁰ Gündüz Akıncı, **Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Başlangıç Dönemi**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1973, s. 60-61.

Fransız Büyükelçiliği ve konsolosları Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Katolik misyoner ve kilise görevlilerine, tüccarlarına, konsolosluk çalışanlarına diplomatik koruma sağlamışlardır. Kapitülasyonların otuz ikinci maddesine göre Fransa'nın korumasındaki Hıristiyanlara Kudüs'ü ziyaret hakkı verilmektedir.¹²¹ Bu maddeyle Fransa bayrağı taşıyan yabancı ülke gemilerine kıyı şeridini ve Kudüs'ü ziyaret hakkı verilmiştir. Seksen ikinci madde Kudüs'teki kiliselerde ibadet özgürlüğünü, kiliselerin onarım veya bakım haklarını kapsamaktadır. Hıristiyan azınlıkların hayat şartları ve verilen imtiyazların korunup kollanması görevi büyükelçiliklerin temel amacı olmuştur. Dolayısıyla, Fransız seyyahlar da büyükelçiliğin korumasına güvenerek rahatça hareket etmişlerdir.¹²²

Misyonerler birtakım kanuni boşluklardan faydalanarak, kendilerine verilen imtiyazları kötüye kullanmışlardır. Devletin merkez ve eyaletlerde otoritesinin sarsılması, denetim mekanizmasının yeterince işletilememesi gibi çeşitli faktörler misyoner okullarının yıkıcı etkisini daha da artırmıştır. Başlangıçta, gayrimüslim okullar din eksenliken, daha sonra emperyalist devletlerin himayesine girerek “yabancı devlet kurumu”na dönüşmüşlerdir.¹²³

“Gelişmekte olan milliyetçilik ve genişlemekte olan emperyalizm” ile Osmanlı tebaasını daha fazla bir arada tutmak mümkün değildi. Zira Osmanlı Devleti prestijini kaybetmişti. Asla yenilemez bir imparatorluk iken artık yenilebilir, hatta parçalanabilir bir imparatorluk haline gelmişti.¹²⁴ Osmanlı devleti bu çöküşü

¹²¹ Bouvet, a.g.e., s. 274-282; Le Sieur Deval, a.g.e., s. 21.

¹²² Le Sieur Deval, a.g.e., s. 45.

¹²³ Polat, a.g.e., s. 194, 213.

¹²⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 69.

durdurmak için modernleşme çabalarına girmiştir¹²⁵ fakat olumsuz iç ve dış gelişmeler bu çabaları baltalamıştır. “Rönesans ve Reform” hareketleri insanların fikir yapısını değiştirirken, Fransız İhtilali (1789) de taşıdığı siyasi söylemlerle ülkelerin coğrafi sınırlarını altüst etmiştir. Osmanlı Devleti de ihtilâllerin sonuçları ile maruz kaldığı erozyondan kendini koruyamamıştır.

1.1.5. Seyyahların Yunan Sevgisi, Helenizm

Yunan klasiklerine abartılı bir rağbet söz konusudur. Fransız yazar Leconte de Lisle (1818-1894), yaklaşık altmış kadar piyesini klasiklere ithaf etmiştir. Yunan sanatının ideal güzelliği ve Yunan düşüncesinin mükemmeliyeti hiyerarşik bir yöntemle eserlerinde yüceltilmiştir.¹²⁶ İldem’in deyimiyle, Chateaubriand (1768-1848) “Antik Yunana karşı yarattığı barbar Türk imgesiyle tanrıça Atena’nın kutsal kentinin öcünü almaya çalışacaktır”.¹²⁷ Dolayısıyla, XVIII. yüzyılda antik Yunan medeniyeti ile ilgili her şeyin Roma ve Yunan modasını zirveye taşımaya aracılık ettiğini göz ardı etmemek gerekir. Akabinde, Napolyon döneminde Fransız sanatında antik moda, sosyal yaşamda kendini gösterir. Dönemin kadın giysisi ve aksesuarında ve portrelerde bunu takip etmek mümkündür.

XIX. yüzyılın başlarında da bütün seyyahlar için, henüz Osmanlı toprağı olan Yunanistan’ı cazip kılan şey antik eserlerdir.¹²⁸ XVIII. yüzyılda Avrupa’da eski

¹²⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 67.

¹²⁶ **Histoire De La Littérature Française Illustrée**, Librairie Larousse, Paris, s. 264 (Basım tarihi yok).

¹²⁷ İldem, a.g.e., s. 60.

¹²⁸ Berkes, a.g.e., s. 151.

Yunan medeniyetine karşı bir hayranlık, bir Yunan sevgisi¹²⁹ yani Helenizm ortaya çıkmıştı. Eski Yunan topraklarının sahibi Türkler, ilk önce nefret duygularının hedefi haline gelmişti.¹³⁰

Daha sonraki fikir adamları da gerek yazılarıyla gerekse fiilen Yunan ayaklanmasını hazırlamışlardır. Choiseul-Gouffier yazdığı seyahat kitabında Türklere ağır hakaretlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti hakkında yazdıkları Fransızlar tarafından beğenilen başka bir seyyah Volney'dir. Volney'in "Türklerin Yaptığı Savaş Üzerine Düşünceler" adlı yazısı Fransa'da büyük yankılar uyandırmıştır. 1778 yılında Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Volney, Türkler aleyhine hoş olmayan ifadeler kullanmıştır. "Türkler Avrupa'ya vebadan başka bir şey getirmemişlerdir"¹³¹ diyen Volney, Rus taraftarı olarak Rusya Mısır'ı da almalı ve Hindistan'a inmeli şeklindeki yazılarından dolayı II. Katerina'nın taltifine mazhar olmuş ve altın madalya ile ödüllendirilmiştir. Fransız Dışişleri ise siyasi bakımdan bunun riskli olduğunu görerek bu paylaşımına yanaşmamıştır.¹³²

¹²⁹ Soysal, "Kadim Yunan Aşkı", "Yunan Müdafii" ifadelerini kullanmıştır. Soysal, a.g.e., s. 53, 65.

¹³⁰ Voltaire (1694-1778) ve Montesquieu (1689-1755) gibi büyük filozoflar, Yunan hayranlığını halka empoze ederken aynı zamanda Türk düşmanlığını da yerleştirmişlerdir. 1772 senesinde Voltaire Prusya kralı Büyük Frederik'i Türkleri boğazlardan atması ve parçalaması için II. Katerina'ya yardım etmeye davet etmiştir. Soysal, a.g.e., s. 40.

¹³¹ Soysal, a.g.e., s. 41.

¹³² 1787 yılındaki Osmanlı-Rus Harbine, Fransız dışişlerinin muhalefetine rağmen bazı Fransız asilzadelerin ve askerlerin Türklere karşı gönüllü olarak Rus ordusuna yazılmaları Bâb-ı Âlî'nin nefretini çekmiştir. Fransa ve İngiltere el altından Osmanlı devletini Rusya'ya karşı savaşa teşvik etmiştir. Kurat, a.g.e, s. 291; Soysal, a.g.e., s. 41.

Avrupa'daki Aydınlanma Çağı'nın Hıristiyan halk kitlelerinin üzerindeki etkisi önce kıyafetlerin değişimiyle kendini göstermiştir. Daha sonra, din değiştirme yani Ortodoksluktan Müslümanlığa geçişin durması ve Ortodoks Slavların Katolik yönetimleri tercih etmesi süreci başlamıştır. Baskıcı Katolik yönetimler altındaki Hıristiyan halklar XVII. yüzyıla kadar Müslüman yönetime meylederlerdi. İmparator Leopold (1640-1705)'ün 1690'da din özgürlüğü bildirisi ile bu durum zamanla tersine dönmüştür. Dindeki özgürlük düşüncesi batılı diplomatlar kanalıyla yayılmıştır. Buradan yola çıkarak, 1673 kapitülasyonundan sonra Fransa'nın himayesinde, Hıristiyanlarda Katolikleşme başlamıştır. Aydınlanmanın etkisiyle Avrupa'daki Katolik, Protestan, Ortodoks ülkeleri Rumlara çok olumlu bakmaya başlamışlardı. Bu durumun doğal sonucu olarak Bizans kilisesine aykırı düşen Rus Ortodoksluğunda olsun, Avusturya ve Fransız Katolikliğinde olsun veya İngiliz ve Hollanda Protestanlığında olsun hemen hemen bütün Batı halklarının aydınları arasında paylaşılan bir "Helen Sevgisi" ortaya çıkmıştır.¹³³

Helenizmin abartılı dışa vurumun neticesinde "gezinler de ülkelerinin çıkarına uygun olarak kıyıcı, katliamcı Türk imgesine ağırlık vermişlerdir."¹³⁴

¹³³ Siyasal farklılıklara rağmen Fransa, Avusturya ve Rusya bir Yunan devleti projesini hararetle savunmuştur. Berkes, a.g.e., s. 151. Balkanlarda Pan-ortodoks ve Pan-slavizm gibi hareketlerde Helenizmin izleri inkar edilmez. Yuluğ Tekin Kurat, "XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), T.T.K. Yayınevi, Ankara, 1999, s.177.

¹³⁴ "Eli kanlı Türk, Osmanlı İmparatorluğundaki gayrimüslimleri katletmeye her an hazırdır. Bu imge Fransızların/Avrupalıların çok işine gelmektedir. Onlara Osmanlı İmparatorluğuna sürekli müdahale etme olanağı tanımaktadır." İldem, a.g.e., s. 273.

Olmayan bir gerçeği savunan Helenizmden vaz geçerek gerçeği kabullenmek ve tam bir hayal kırıklığı sonucunda Yunansevmezlik olarak görülen “Mishelen”e dönüşü kabullenmek sıkıntılı ve zor olmuştur.¹³⁵ Yine Hıristiyan halkların Osmanlı yönetiminde özgürlük için başlattıkları isyan ve ayaklanmaları teşvik eden Rusya ve Avrupa’nın büyük güçleri bu halkları insanının mutluluğu ve özgürlüğü için değil kendi emperyalist sömürgeci emelleri için desteklemişlerdir. “Devlet içinde devlet olma” haline gelen yabancı elçilikler ve kapitülasyonların hazırladığı siyasi zeminlerle kültürel olarak bir Antik Yunan rüzgârıyla başlayan Şark meselesi 1804’deki ilk Sırp ayaklanmasıyla boyut değiştirerek, Osmanlı İmparatorluğu’nun hızla erimesini başlatmıştır. Sırp ayaklanması bağımsızlığın bir adım öncesi olan özerklikle sonuçlanırken, Yunan ayaklanması büyük güçlerin desteği ile daha kısa sürede sonuca ulaşmış ve Yunanistan bağımsızlığını elde etmiştir.¹³⁶

1809-1811 yıllarında Doğuya gelen Lord Byron “Childe Harold’s Pilgrimage” “Childe Harold’un Hac Seyahati” adlı manzum bir hikâye yazmıştır. Bu seyahatle ilgili kaleme aldığı gezi notları annesine yazdığı mektuplardan

¹³⁵ İldem, a.g.e., s. 273.

¹³⁶ Bu büyük güçler bölgede yaşayan halkları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmayı hiçbir zaman ihmal etmemişlerdir. Yunan ayaklanmasında önemli rolü olan İngiliz Lord Byron (1788-1824) bütün Helenist seyyahları etkilemiştir. J. Reinach Lord Byron’un bu ayaklanmadaki rolünü veciz bir şekilde ifade etmiştir: “les Grecs ont trouvé un Byron pour chanter leurs exploits; et pour chanter leur lutte épique, les Serbes n'ont que les bardes errants des pesmas” (Yunanlılar, bağımsızlık mücadelesini ve kahramanlık destanını anlatan bir Byron buldular, Sırpların ise yalnızca kıymetsiz şairleri var.). J. Reinach, **La Serbie Et Le Monténégro**, Editeur Calmann Lévy, Paris, 1876, s.58.

oluşmaktadır. Bu hikâye ve mektuplarla Avrupa’da ünlenen Lord Byron açıkça Osmanlı Devleti’ne karşı husumet beslemektedir.¹³⁷

Lord Byron’un eserlerinde dikkati çeken bir başka husus da antik eserlerin parça parça sökülerek Avrupa’ya taşındığını belirten şهادetidir. “Zavallı Türkler gözyaşıyla seyrederek bu yağmayı, zira İngiliz büyükelçi hükümetten izin almıştır.”¹³⁸ Bu eserlerin Avrupa’ya taşınmasıyla ilgili olarak Lord Byron Yunanlıların katkısını biraz da istihza ile övmüştür. “Yunanlılar antik eserlerin kıymetini bilmezler, onlara göre tarih yalnızca iyi para getirmektedir.”¹³⁹

Fransızları da bu durumdan istisna tutmak mümkün değildir. Alphonse de Lamartine (1790-1869) ve Théophile Gautier (1811-1872), François Charles Hugues Lorent Pouqueville¹⁴⁰ (1770-1838) gibi seyyahlar da bu İngiliz seyyahın izinden gitmişlerdir.¹⁴¹

¹³⁷ Lord Byron’nun **Le Pèlerinage de Childe Harold** (Childe Harold's Pilgrimage) adlı manzum hikâyesinde “Güzel Yunanistan! Göçmüş değerlerin hüznü kalıntısı / Artık var olmasa da ölümsüz, çökmüş olsa da yüce / Türklerin zorba eli altında titreyen / Doğumdan ölüme dek esir, tam anlamıyla yıkılmış.” diyerek Türkleri zorba olarak göstermiştir. İldem, a.g.e., s.35; Bkz. **Le Pèlerinage de Childe Harold** de Lord Byron Traduit en vers d’après l’édition anglaise de précédé de Marie Magdeleine, Poème et de divers poésies par Victor-Robert Jones, Saint-Quentin, 1862.

¹³⁸ İldem, a.g.e., s. 33.

¹³⁹ İldem, a.g.e., s. 30.

¹⁴⁰ Jean-Claude Berchet, **Le Voyage en Orient**, Anthologie des Voyageurs Français dans le Levant au XIX. Siècles, Paris, 1985, s. 1092.

¹⁴¹ Siyasi, ailevi ve bir takım yüz kızartıcı sebeplerden dolayı ülkesinden uzaklaştırılan Lord Byron’un Yunan ayaklanmasına bizzat katılması ve hastalanarak üç ay sonra ölmesi kendisini iyiden iyiye Avrupa kamuoyunda kahraman yapmıştır. İldem, a.g.e., s. 32.

Pouqueville, Bonapart'ın Bilim ve sanat komisyonunda yer alarak Mısır seferine katılmıştır. Aynı zamanda bir doktor olan Pouqueville 1798 Mısır'da geçirdiği rahatsız sonucu Fransa'ya dönmek isterken korsanlar tarafından yakalanarak önce Mora yarımadasına götürülmüştür.¹⁴² Tutsaklık döneminde kendi kendine Yunanca öğrenmiştir. “Yunanistan'da Seyahat” adlı kitabında antik Yunanı anlamak için filhelen olmak gerektiğini, Doğu'ya kariyer için değil kaybolan antikiteyi ihya etmek için gittiğini söyler.¹⁴³ Fransa'ya döndüğünde “Doğu'da Veba Problemleri Hakkında” konulu bir tez hazırlar. “Mora ve İstanbul'a Seyahat” adıyla bütün yaşadıklarını anlatan bir seyahatname yayınlar.¹⁴⁴

Bir başka açıdan bakıldığında Avrupa'da Yunan ayaklanmasıyla Aristo, Sokrates gibi filozofların hürriyet ve demokrasi fikirleri yeniden ele alınıyordu. Yunanlıların Türk hâkimiyetinden kurtarılmasını Avrupa liberalleri hararetle desteklemiştir. Hürriyet fikri mutlakiyetçiliğe karşı yükselmiştir. Bir diğer sonuç belki de Avrupa'da Metternich'in müdahale sistemini¹⁴⁵ de geçersiz kılmıştır.

¹⁴² Tripoliçe Paşası tarafından İyi muamele gören Pouqueville, Mora'dan sonra İstanbul'a nakledilmiştir. Burada Yedikule Zindanlarında onsekiz ay hapis yatmıştır. François-Charles-Hugues-Laurent Pouqueville, **Voyage Dans la Grèce**, Tome I, Chez Firmin Didot père et fils, Paris, 1820, s. IV.

¹⁴³ Pouqueville, a.g.e., s. IV.

¹⁴⁴ İlerleyen zamanda Pouqueville'i, Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa'nın yanında konsül olarak tekrar Doğu'da görüyoruz. Berchet, a.g.e., s. 1092; Pouqueville tam anlamıyla “filhelen” duygularla, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Yunanistan'daki isyanları destekleyerek Osmanlı Devleti'nden intikam almıştır.

¹⁴⁵ Metternich sistemi 1815 Viyana Kongresi'nde Büyük Britanya, Avusturya, Rusya ve Prusya'nın Avrupa'da statükoyu korumak için kurduğu sistemdir. Armaoğlu, a.g.e., s. 181.

Kısaca seyyahların aracılığıyla Avrupa entelektüellerinin Yunan hayranlığı ve sonrasında gelişen Yunan ayaklanması Osmanlı Devleti'ne peş peşe toprak kaybı şeklinde tezahür etmiştir. Eflak ve Boğdan üzerindeki Osmanlı kontrolünün zayıflaması ve Fransa'nın Cezayir'i işgali, nihayet Mısır'daki Mehmet Ali Paşa ayaklanması bu durumun bir tezahürü olarak görülebilir.¹⁴⁶

1.2. SEYAHATNAMELER, SEFARETNAMELER

Seyahatnamelerin tarihsel belge olarak önemi anlatılırken bir anlamda seyahatname kabul edilen sefaretnamelerin kısa tanımını vermek yararlı olacaktır. Osmanlı Devleti'nde yabancı ülkelere elçi olarak gönderilen bir sefirin, bulunduğu şehrin güncel hayatına dair izlenimlerini, ülkenin siyasi ve tarihi konjonktürünü ve üstlendiği görevle ilgili bilgilerin rapor hâlinde düzenlendiği "takrir"leri sefaretname olarak nitelendirmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, sefaretnameler elçilik yapılan ülkenin tarihi ve siyasi olayları hakkında bilgi veren resmi seyahatnamelerdir.¹⁴⁷

1665'te Viyana'ya büyükelçi olarak gönderilen Kara Mehmet Paşa'nın kaleme aldığı sefaretname bu türün ilk örneği olarak kabul edilir.¹⁴⁸ Osmanlı Devleti'nin tarihindeki son sefaretname ise 1845'te Abdürrezzak Bahir Efendi (?-

¹⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 284.

¹⁴⁷ Kemal Beydilli, "Sefâretnâme", **T.D.V.İ.A.**, C. 36, İstanbul, 2009, s. 289.

¹⁴⁸ Bu türün en çok bilineni 1720'de Paris'e gönderilen Yirmi sekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin izlenimlerini aktardığı Fransa Sefaretnamesi'dir. Yavuz Ercan, **Osmanlı Araştırmaları, Napolyon İstilasası Sırasında Bir Türk Diplomatının Gözü ile Viyana Şehri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 262.

1860)'nin Paris-Londra Sefaretnamesi'dir.¹⁴⁹ Avrupa'ya giden Abdürrezzak Bahir Efendi'nin, devrin siyasi olaylarına ait gözlemlerini Paris'ten Mustafa Reşid Paşa'ya ve dönemin ilgili devlet adamlarına yazdığı yirmi iki mektuptan oluşmaktadır.¹⁵⁰

Tarihi ve biyografik bilgilerin yer aldığı ruznameler de genel olarak günlük tarzında yazılmış seyahatnamelerdir. Özel olarak da padişahın günlük faaliyetlerinin kaydedildiği tarihi eserlerdir. Bu tarza, I. Mahmut ile ilgili sır katibi Ömer Ağa'nın "Ruzname-i Sultan Mahmud Han" adlı eseri örnek gösterilebilir.¹⁵¹

Sefaretnameler yaptığı her eylemin hesabını vermek zorunda olan sorumlu devlet adamının kaleme aldığı resmi bir belgedir. Devlet sırrı olabilecek resmi ayrıntılar bu belgelerde yer almaz. Aynı zamanda kişisel sıkıntılar genellikle kaydedilmez.¹⁵²

Sefaretnameler büyük çoğunlukla XVIII. ve XIX. yüzyılda yazılmıştır. Osmanlı Devleti ile ilişki içindeki bütün devletlerin sosyo-ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel bakımdan yaptıkları gözlemlerin yer aldığı bu sefaretnamelerin, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakış açısının değişmesine zemin hazırlayan bir olgu olduğu

¹⁴⁹ Beydilli, 2009, a.g.m., s. 293.

¹⁵⁰ Bu ve benzeri sefaretnameler belli başlı kütüphanelerde veya Topkapı sarayında bulunmaktadır. Azmi Süslü, "Un Aperçu Sur les Ambassadeurs Ottomans et Leurs Sefaretname", **A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan XIV**, 1983, s. 242.

¹⁵¹ Fikret Sarıcaoğlu, "Rûznâme", **T.D.V.İ.A.**, C. 35, 2008, s. 278.

¹⁵² İngiltere daimi elçisi Yusuf Agâh Efendi'nin serkâtibi Mahmud Raif Efendi'nin Fransızca kaleme aldığı "Tableau Des Nouveaux Reglements De l'Empire Ottoman" (Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Kurallar Tablosu) adlı sefaretname bu türe örnek verilebilir. Mahmoud Rayf Efendi, **Tableau Des Nouveaux Reglements De l'Empire Ottoman**, Imprimerie du Génie, Constantinople, 1798.

ittifakla kabul edilmiştir. 1815 Viyana Kongresinde belirlenerek hayata geçen yeni diplomasi kuralları çerçevesinde ve iletişim imkânlarının gelişmesiyle sefaretnamelerin pek önemi kalmamıştır.¹⁵³

Bilindiği gibi önceki yüzyıllarda Osmanlı Devleti, Avrupa'daki siyasi ve askeri faaliyetleri kendi sınır eyaletleri olan Eflak, Boğdan ve Erdel Krallığı vasıtasıyla daha yakından takip etme olanağına sahipti. Avrupa'da ticari amaçla bulunan Osmanlı tebasındaki tüccarlar da Osmanlı Devleti için haber kaynağı idi. Bir diğer bilgi kaynağı da Divan-ı Hümayunda tercümanlık yapan, İstanbul'daki sefirlerle münasebeti olan Fenerli Rum Beyleri¹⁵⁴ ve sayıları az da olsa Osmanlı seyyahları idi. Osmanlı seyyahları da gördüklerini ve yaşadıklarını anlatan hatıralar veya seyahatnameler yazmışlardır.¹⁵⁵

1.2.1. Seyahatnamelerin Tarihsel Belge Olarak Önemi

Osmanlı Devleti hakkında bilgi edinmek için başvurulmuş kaynakların en önemlilerinden biri seyahatnamelerdir. Elbette tarihin herhangi bir dönemini öğrenmek için resmi, gayriresmi kayıtlar ve kronikler gibi malzemeler bulunmaktadır; ancak, yabancı seyyahların bir devletin sosyal hayatını, ekonomisini, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını, medeniyetini ve kültürünü anlatan bu bilgileri göz ardı edilemez. Bu çerçevede Volney “Seyahatnamelerin romanlara değil, tarihe ait

¹⁵³ Kemal Beydilli, “Sefaret ve Sefaretname Hakkında Yeni bir Değerlendirme” **Osmanlı Araştırmaları XXX**, İstanbul, 2007, s. 27.

¹⁵⁴ Ali Akyıldız, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.72.

¹⁵⁵ Beydilli, a.g.m., s. 10.

olduğunu düşünüyorum.”¹⁵⁶ sözüyle bu kaynakların tarihsel veriler olduğuna işaret etmiştir.

Seyahatnameler sadece olayları ve arkeolojik bulguları gösteren kaynaklar değil, aynı zamanda insanların zihniyetini, dünyaya bakış açılarını ortaya koyan bilgi birikimleridir. Osmanlı Devleti çok çeşitli milletlerin coğrafyasında kurulan, onları yüzyıllarca yöneten, cihanşümül bir devlet olarak bu kaynaklarda yerini almıştır. Sadece XIX. yüzyılda bu toprakları konu alan, farklı dillerde yazılan seyahatnamelerin sayısı 5000’i geçmektedir.¹⁵⁷

Seyahatnameler belirli bir kişiye, bir krala, kurumlara, mektuplaşılan birine, eşe, akrabaya hitap edebilir. Bazen de yayımlanma aşamasında gözden geçirilerek, geniş bir okuyucu kitlesine hitap edilir.

Seyyahlar, gittikleri yerleri tanımlarken kullandıkları dil ve üslûp ile okuyucuyu da seyahate dâhil ederler. Seyyah, olayın baş aktörü ve anlatıcısıdır.¹⁵⁸ Seyyah ticari bir amaçla gelmişse ayrıntılı bilgiler vermekten kaçınır, gittiği bölgenin coğrafyası hakkında okuyucuyu bilgilendirmeyi tercih eder. Bu bir bakıma bölgeyi ziyaret ettiğinin kanıtı gibi algılanmaktadır. Çünkü bazı seyyahların gezip

¹⁵⁶ Constantin François Volney **Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785**, Tome Premier, Volland, Libraire, Paris, 1787, s. 1.

¹⁵⁷ İlber Ortaylı, **Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 86.

¹⁵⁸ “Sultan I. Abdülhamit’in hükümrânlığında muzaffer Ruslar Kırımı ele geçirmişler. İstanbul’a uzanan kıyıya bayrağı dikmişler, ben ise Osmanlı İmparatorluğunda seyahat ediyordum. Eski Mısır ve Suriye Krallıklarının olduğu bölgeyi dolaşıyordum.” Constantin François Volney, **Les Ruines ou Méditations sur les Révolutions des Empires Suivies de La loi Naturelle**, Paris, 1869, s. 5.

görmedikleri yerler hakkında da okudukları kitaplar ve işittikleri efsaneler doğrultusunda açıklamalarda buldukları bilinmektedir.¹⁵⁹

Seyahatnameler okuyucuyu etkilemektedir. Bazen acıma duygusu uyandırmakta, bazen korkutmakta, bazen de bilgi verdiği toplumu karalamaktadır.¹⁶⁰ Seyyahlar, eserlerinde okuyucuyu etkilemek ve tahrik etmek için özel çaba sarf ederler. Bu eserlerde kamuoyunu etkilemek için sıra dışı konu veya kişilere yer verilir. Tasvir, resim ve gravürler anlatımı güçlendirmek için kullanılır. Hatta bu amaçla seyahat eden bazı seyyahlar yanlarında ressam, heykeltıraş veya grafiker götürmüşlerdir.¹⁶¹

1.2.2. Seyahatname Geleneği

Seyahatnameler bazen anı şeklinde, bazen günlük biçiminde, bazen de edebî bir üslûpla mektup şeklinde yazılmıştır. Kristof Kolomb'un seyir defteri şeklinde kaleme aldığı "Amerika'nın Keşfi" adlı eserine benzer şekilde seyir defteri olarak yazılan seyahatnameler dahi mevcuttur. Mektuplaşma biçiminde de seyahatnameler

¹⁵⁹ Napolyon Doğu ile ilgili yazılan seyahatnamelere ihtiyatla yaklaşmış ve Volney'i yalan yazmayan az sayıda seyyahtan biri olarak değerlendirmiştir. Volney, a.g.e., s. XXXIX.

¹⁶⁰ "Dikkatimi insanların sosyal hayatla, mutlulukla ilgili şeylerine vererek şehirleri geziyordum. Onların âdetlerini inceliyordum. Saraylara giriyordum, yönetenlerin hal ve tavırlarını gözlemliyordum. Mezralara gidiyordum, her yerde gördüğüm hırsızlık, zülüm, yıkım ve sefaletten kalbim hüznün ve öfke doluyordu." Volney, 1869, a.g.e., s. 69.

¹⁶¹ Seyyah-ressam J. Grelot (1630-1680)'nun seyahatnamesinde XVII. yüzyıl İstanbul'una ait pek çok bina çizimi ve kılık kıyafet resmi görülmektedir. Guillaume J. Grelot, **Relation Nouvelle d'un Voyages de Constantinople**, Paris, MDCLXXX. Krala ithaf edilen ve içinde İstanbul'un resmedildiği bu kıymetli eser Fransız Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır.

vardır. Mektupla yazılan seyahatnameler seyyahın güzergâh için kullandığı en büyük delildir. Michaud ve Poujoulat'nın “Correspondances d'Orient (1830-1831)” “Doğu Mektupları (1830-1831)” adlı yedi ciltlik eserini bu türe örnek olarak göstermek mümkündür.¹⁶² Resmi mektuplar üst kurumlara hitaben yazıldığı için tarihi değeri de vardır. 1699'da yapılan Karlofça Antlaşmasından sonra kralın emriyle botanik araştırmalarını kapsayan seyahat izlenimlerinin yer aldığı Tournefort seyahatnamesi bu türe örnek olarak verilebilir. Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708) maiyetinde bir hekim ve bir ressamla önce Ege adalarını, daha sonra İstanbul, Tiflis ve Erivan'ı gezmiştir.¹⁶³ Bir başka seyahatname örneği de Choiseul Gouffier'nin 1779 yılında Türkiye ve Yunanistan seyahatlerinin yer aldığı “Voyage Pittoresque de la Grèce” adlı eseridir. Arkeolojiye olan tutkusu bütün antik kentleri ziyaret etmesine neden olmuştur. Maiyetinde gravürçü¹⁶⁴, ressam, heykeltıraş gibi sanatçılar ve asker, mühendis veya diplomat gibi meslek sahipleri vardır.

1.2.3. Kapitülasyonlar ve Seyyahlar

Ticari amaçla ortaya çıkan kapitülasyonlar beraberinde belli zümrelerde seyahat etme isteğini de getirmiştir. Kapitülasyonların sunduğu çeşitli imtiyazlar

¹⁶² M. Michaud, M.Poujoulat, **Correspondance d'Orient** 1830-1831, Ducollet, Libraire-Éditeur, IV. Tome, Paris, 1834.

¹⁶³ Joseph Pitton de Tournefort, **Relation D'un Voyage du Levant** fait par du roy, de l'Imprimerie Royale, Tome Premier, Paris, MDCCXVII (1717).

¹⁶⁴ Fransız seyyah, mimar ve ressam Antoine Ignace Melling (1763-1831)'in 1803'te Paris'te yayınlanan Muhteşem İstanbul gravürlerini örnek olarak verebiliriz. (Hatice Sultan Sarayı'nın gravürü).

sayesinde pek çok seyyahın Osmanlı devletine giriş ve çıkışları çok kolaylaşmıştır¹⁶⁵. Dolayısıyla, anlaşma hükümlerinden teferruata girmeden konunun gereği olarak kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Kapitülasyon anlaşmaları başlangıçta Fransa, daha sonra Avusturya, İngiltere ve Rusya ile yapılmıştır. “İmtiyazât” hâlini alan bu durum, Fransızca telaffuzu ile ifade edilen Latince kökenli “Capitula” “Şartlar, fasıllar”, Osmanlı Devleti’nde “sözleşme yapma” anlamında “Muahedat-ı Atika” veya “İmtiyazât-ı Atika” şeklinde kullanılmıştır.¹⁶⁶

Ortaçağda, özellikle İtalyan şehir devletlerinde benzer ticari anlaşmaların yapıldığı bilinmektedir. Zayıflayan Bizans İmparatorluğu karşısında şehir devleti Venedik 1199’da bazı ticari ayrıcalıklar elde etmiştir. Cenevizliler de 1261’de benzer hakları elde etmişlerdir. Bu ilişkileri yürüten yetkili konsül veya konsoloslar bulunmaktadır. Bunların anlaşmazlık hâlinde hakemlik görevleri vardır. Ayrıca, ilgili tüccar ve yakınlarının özel hukuki davalarına da bakmışlardır.¹⁶⁷

Osmanlı Devleti kurulduğunda bu coğrafyada “kapitülasyon” kurumu vardı ve gelenek olarak devam ediyordu. Osmanlı Devleti’nde ilk ticari imtiyaz 1365’te I.

¹⁶⁵ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A) DH. ŞFR. Dosya no: 264, Gömlek no: 112, Tarih 4 /E/1317 (1899)** Yüz yetmiş kişilik Fransız seyyah grubunun Antalya’ya gelerek Paşa Konakları mevkiinde gezinti yapacakları Antalya Konsolosluğunca Hükümete bildirildiğinden, bunların tarassud altında bulundurulması konusunda belge. İngiltere tebeasından iken Fransız tabiiyyetini kabul eden ve Musul Fransız konsoloshanesi’nde misafir bulunan seyyah Morrison’a Kudüs’e gitmek üzere ruhsat itasını gösteren bir başka belge. **B.O.A. Dosya no: 200, Gömlek no: 27, Tarih 18/R/1323 (22 Haziran1905).**

¹⁶⁶ Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2002, cilt 51, sayı 2, s. 80.

¹⁶⁷ Pamir, a.g.e., s. 82.

Murat zamanında Ragusa şehir devletine verilmiştir. 1387’de Cenevizliler ile yapılan ticaret anlaşması, kapitülasyonların yaygınlaşmaya başladığını göstermektedir. 1536’da Fransa ile yapılan anlaşma¹⁶⁸ batılı devletlerle ilişki kurulduktan sonra ilk defa iki hükümdarın, Kanuni Sultan Süleyman ile I. François’nın¹⁶⁹ onayını taşıyan bir ahitnamedir. Ticaret amaçlı yapılan bu anlaşma, 1569’da II. Selim ve IX. Charles zamanında ikinci defa imza altına alınarak, kapsamı genişletilmiştir. Bu anlaşma ile Fransız tüccarlara vergi muafiyeti teminat altına alınmıştır. 1581’de başka devletlere ait gemilere Fransız bandırası ile limanlara yanaşma hakkı da tanınarak, kapitülasyonlar giderek yaygınlık kazanmıştır.¹⁷⁰ “1604’te, bandıra hakkıyla Hristiyanların ve Kutsal Yerlerin korunması haklarını verdi”¹⁷¹ “En ziyade müsaadeye mazhar millet” ibaresi gereği Osmanlı Devleti, diğer devletlerle her hangi bir anlaşma yapma durumunda onlara verdiği ayrıcalıkları Fransa’ya da vermek zorundadır. 1815 yılına kadar yabancı elçilere tatbik edilen merasimlerde Fransız

¹⁶⁸ Baron de I. Testa, **Recueil des Traités de la Porte Ottomane**, Amyot, Editeur des Archives Diplomatiques, Paris, Tome Premier, MDCCCLXIV (1864), s. 15-28.

¹⁶⁹ Le Sieur Deval, **Capitulations ou Traités Anciennes et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottoman Renouvelés augmentés l’an de J. C. 1740 de l’Egire 1153**, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX (1770) s. VII.

¹⁷⁰ Soysal, a.g.e., s. 16.

¹⁷¹ Azmi Süslü, “**Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807**”, Belleten, cilt XLVII, sayı 185, T.T.K. Yayınevi, Ankara, 1983, s. 259; Rona Aybay bandıra kavramının tanımını yapmış ve işlevini açıklamıştır: “Bir geminin, belli bir devletin uyrukluğunda olması, geminin taşıdığı bayrakla simgelenir. Başka bir deyişle, geminin uyrukluğu taşıdığı ulusal bayrağa bakılarak belirlenir. Burada söz konusu olan bayrak geminin taşımaya yetkili olduğu ulusal bayraktır.” Rona Aybay, “Türk Hukukunda Gemilerin Uyrukluğu”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 47, S. 1, 1992, s. 83.

elçisine üstünlük tanınmıştır. Örneğin 1592’de Fransız elçisi François Savary, Padişah III. Mehmet’in bir seferine refakat etmiştir.¹⁷²

1724 yılında Osmanlı Devleti İran’ı işgali sırasında Rusya ile anlaşmazlık yaşamış ve muhtemel bir savaşın eşiğinden Fransız elçi Marquis de Bonnac’ın sayesinde dönülmüştür. Aynı yıl, Fransa, elçinin bu gayretinden dolayı içeriği daha da genişletilmiş imtiyazlar elde etmiştir. 1740’ta ise Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında arabuluculuk yapan Fransız elçi Marquis de Villeneuve’ün diplomatik çabalarına karşılık Osmanlı Devleti kapitülasyonları kalıcı hâle getirmiştir¹⁷³ Bu durum Osmanlı Devleti’nin ekonomik çöküşünü hızlandıran önemli bir adım olmuştur.

Bu dönemde, yabancı elçilerin İstanbul’daki faaliyetleri hız kazanmıştır. Balta Limanı Anlaşması (1838) ile bu kez İngiltere kapitülasyonu kendi lehine çevirmiştir. Bu anlaşmanın uzun süreli ve dolaylı bir başka sonucuda “dış borçlar” sorununu açmasındaki en önemli rolü, İngiliz elçi Lord Ponsonby (1770-1855) oynamıştır.¹⁷⁴ “İngilizlere, Baltalimanı Anlaşması’yla aldıkları hakları Fransızlara sağlayan konvansiyon, 1861 yılına kadar yürürlükte kaldı. Yirmi yedi yıl yürürlükte kalmak üzere hazırlanan ve 27 Nisan 1861’de imzalanan ticaret anlaşması ile bu konvansiyon ikame edildi. 1861 tarihli anlaşma, kapitülasyonlara ek konvansiyonun

¹⁷² Soysal’ın verdiği tarihte III. Mehmet henüz tahta çıkmamıştı. III. Mehmet 16 Ocak 1595-21 Aralık 1603 tarihleri arasında hüküm sürmüştür.

¹⁷³ Pamir, a.g.m., s. 91.

¹⁷⁴ Oral Sander, **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 563, Ankara, 1987, s. 128.

revize edilmiş biçimdir”.¹⁷⁵ Bu anlaşma sonrasında Fransa ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi Fransa lehine hızlı bir artış göstermiş, yabancı tüccarlar Anadolu’nun kıyı ticaret kentlerine gelip yerleşmeye başlamışlar. Böylelikle Osmanlı ekonomisi ticaret anlaşmaları ile dış etkilere açılmış, kapitalist sömürgeci tüccarlar fevkâlade özgür bir ortamda faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁷⁶

1.2.4. Kapitülasyonların Olumsuz Etkileri

Yavuz Sultan Selim 1517’de Mısır’ı ele geçirdikten sonra bu ülkede Memlûklularla kapitülasyon hakkı elde eden Fransız ve Katalan tacirlerinin ayrıcalıkları devam etmiştir. Bununla birlikte, hem bu anlaşmaların sınırlı olması hem Osmanlı Devleti’nin güçlü olması sebebiyle kapitülasyonlar devlete zarar vermemiştir.¹⁷⁷

1535 yılından itibaren bu anlaşmalar padişahların hayatları ile sınırlanmıştır. Bundan dolayı anlaşmalar II. Selim ile 1569’da, III. Murat ile 1581’de, III. Mehmet ile 1597, I. Ahmet ile 1604, IV. Mehmet ile 1673’te imzalanmıştır¹⁷⁸.

¹⁷⁵ Kuntay Gücüm, **Islahat Fermanı Sonrasında (1856-1871) Osmanlı Devlet Yapısındaki Değişime Fransa’nın Etkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2008, s. 61.

¹⁷⁶ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi**, (Der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi, Temmuz 2007, s. 89, 91.

¹⁷⁷ Sander, a.g.e., s. 53

¹⁷⁸ Le Sieur Deval, **Capitulations ou Traités Anciennes et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottomane Renouvelés augmentés l’an de J. C. 1740 de l’Egire 1153**, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX (1770), s. VII.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının “En ziyade müsaadeye mazhar millet” kavramına Ruslar da dâhil edilince Rusya’da Fransa gibi kapitülasyon elde etmiştir.¹⁷⁹

Kapitülasyonlarla beraber Osmanlı topraklarındaki bütün Fransızlara tam olarak dini bir özgürlük verilir. Ayrıca kutsal yerleri koruma ve bakım hakkı verilmiştir.¹⁸⁰ Fransa’nın elde ettiği bu hak Doğu Akdeniz’deki tüm Katolikleri himayesi altına aldığı göstermektedir. Hatta Hıristiyan olan ama Fransız olmayan gemilere dahi Fransız bayrağı çekilerek Akdeniz’de serbestçe dolaşım hakkı verilmiştir.¹⁸¹ Osmanlı- Fransız gizli savunma anlaşmaları da vardı.¹⁸²

Millet sistemi Fatih Sultan Mehmet dönemine dayanır. “Millet sistemi ve kapitülasyonlar Osmanlı Devlet’inin merkezi otoritesini zayıflatarak sona ermesinde en önemli rolü oynadı. İmparatorluktaki merkezkaç kuvvetleri teşvik ederek dağılım sürecini hızlandırdı.”¹⁸³ İstanbul’un fethinden sonra Fatih Rum kilisesine özgürlük

¹⁷⁹ **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi) A.D.M.A.E.F. MD. Turquie Mémoires et Documents Divers, vol.115, vues: 497, s. 42.**

¹⁸⁰ Bu konuda “Fransız hükümeti, Kudüs’deki Kubbetü’l-mes’adın tamirinin mutlaka Latin rahiplerine hasredilmesini, aradaki muahedenin üçüncü ve seksen ikinci maddelerine dayanarak talep etmekteydi. Bab-ı Âli Kamame Kilisesi’nde her milletin başka başka ibadetgâhları olmak hasebiyle, muahede fıkralarının bütün kiliseye teşmil edilemeyeceğini ve hele sözü geçen kubbede ise hiçbir milletin alakası olmadığını beyan ediyordu.”. Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2010, s. 583.

¹⁸¹ Pamir, a.g.e., s. 89; Sander, a.g.e., s. 54.

¹⁸² Sander, a.g.e., s. 55.

¹⁸³ Ahmad Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)** (Çev. Nuran Ülken), İstanbul 1971, s. 25.

vermiştir. Kilise dini ve sivil bir otorite olarak görülmüştür. XIX. yüzyıla kadar millet kelimesi dini bir topluluğu tanımlamak için kullanılırdı. Rumlar ve Slavlar eğer Ortodoks iseler Rum cemaatine mensuptu, Ermeniler Gregoryan ya da Katolik olmalarına bağlı olarak ayrı milletleri oluşturuyorlardı. Misyonerlik okulları gayrimüslim halkın milliyetçilikle tanışmasına vesile olmuştur.¹⁸⁴

Devlet yöneticilerinin bu olumsuz durumları engelleme çabaları sonuç vermemiştir. 1713'te Sadrazam Şehit Ali Paşa kapitülasyonları kaldırmak istemiştir. III. Selim 1789-1807 yılları arasında tahtta bulunduğu dönemde, kurumsallaşan bu sömürü düzeni karşısında gayrimüslim Osmanlı tüccarlarını "Avrupalı tüccar" adı altında imtiyazlı hâle getirerek baskıları zayıflatmaya çalışmış; ancak, kapitülasyonları kaldırmayı başaramamıştır. 1856'da Paris Anlaşması'nı imzalayan Mehmet Emin Âli Paşa kapitülasyonlara şiddetle karşı çıkmış; ancak, o da başarılı olamamıştır.¹⁸⁵

Aydınlanma düşüncesi ve ihtilâl fikirlerinin Osmanlı topraklarına ithalinde bu tüccar zümre çok önemli bir yere sahiptir. Voltaire, Rousseau gibi aydınlanma dönemi düşünürlerinin fikirleri, içinde papazların da olduğu edebiyatçılardan ve

¹⁸⁴ Feroz, a.g.e., s. 24-25.

¹⁸⁵ Nuri Yurdusev; Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Devletler Sistemine Girişi Ve 1856 Paris Konferansı", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 137; Ali İhsan Bağış, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 52.

tüccarlardan oluşan entelijansiya sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu durumun gayrimüslimleri Osmanlıdan kopuşa götüren ilk adımlar olduğu açıktır.¹⁸⁶

1838-1841 yılları arasında benzer anlaşmalar İspanya, Hollanda, Portekiz, Norveç ve Belçika ile de imzalanarak Osmanlı Devleti âdeta açık bir sömürü pazarı hâline gelmiştir. Bu yıllarda Osmanlı topraklarına gelen seyyahların seyahatnamelerinde, yabancılara tanınan kolaylıklar ve muafiyetler açık şekilde görülmektedir.¹⁸⁷

1.2.5. Kapitülasyonların Kutsal Yerlerle ilişkisi

I. Ahmet-IV. Henri döneminde 1604'te Fransa ile yapılan anlaşmada, dördüncü maddeye göre Fransa kralının müttefiklerinin¹⁸⁸ Kudüs'teki kutsal yerleri ziyareti engellenmeyecektir.

Kudüs'te oturan, Kamame kilisesindeki Fransız rahiplerin huzur ve emniyetini içeren beşinci maddeye göre bu din görevlilerine gerektiğinde yardım ve himayede kusur edilmeyecektir.¹⁸⁹ Aslında 1535'li yıllarda sadece Fransızların

¹⁸⁶ Berkes, a.g.e., s. 86.

¹⁸⁷ Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 49.

¹⁸⁸ Anlaşmaya göre bu müttefikler Venedikliler, İngilizler, İspanyollar, Portekizler, Katalanlar, Raguzalılar, Ankonitenler (Anconitains), Cenevizliler, Floranslılar ve başka milletlerden oluşmaktadır. Le Sieur Deval, a.g.e., s. 143.

¹⁸⁹ Le Sieur Deval, a.g.e., s. 143; Reşad Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 2010. s. 583.

müttefiklerinin güvenliğini taahhüt ederken, 1604'te anlayış tamamen değişmiştir. Bu maddeden siyasi himaye amaçlanmıştır.

İlginç bir şekilde Fransa ve müttefiki çeşitli milletlerin mensupları da söz konusu anlaşmayı dayanak haline getirerek bazı haklar talep etmişlerdir. 1673 Anlaşmasının 41. ve 43. maddeleri Fransa'ya Katolikleri himaye hakkı vermekle beraber siyasi, iktisadi ve lojistik destek de sağlamıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Hıristiyanları arasında Katolik mezhebine geçiş başlamıştır.¹⁹⁰

I. Mahmut ile XV. Louis döneminde 28 Mayıs 1740 tarihli anlaşma ile kapitülasyonlar süreklilik kazanmıştır.¹⁹¹ Kapitülasyonun 41. maddesi Kudüs'teki Kiliselerin zarar görmeleri halinde Fransız Elçiliği tarafından tamirine izin hükmünü taşır.¹⁹² Bu da Osmanlı Devleti'nde kabul edilen görüşe göre İslam ülkelerindeki kiliselerin tamiri halifenin iznine tabidir. Böylelikle I. Mahmut'tan itibaren Osmanlı sultanları bu kiliselerin tamir ve bakımına mecbur tutulmuşlar denilebilir.

Anlaşmaya göre Fransız konsolosların hapsedilemeyeceği ve tüccarların her türlü ticari kolaylığa sahip olacakları gibi Osmanlı Devleti aleyhine hükümler

¹⁹⁰ Özellikle Ermeni ve Rumlar arasında Katolikliğe geçiş matbaanın da gelişmeye başlamasıyla giderek hız kazanmıştır. Berkes, a.g.e., s. 150.

¹⁹¹ Kapitülasyonlar süreklilik kazanmadan önce, Osmanlı Devleti'nin zor dönemlerinde Fransa ile dostluğu pekiştirmeye yönelik bir takım yakınlaşmalar söz konusu olmuştur. "Rusya ve Avusturya'nın hücumlarıyla şaşırıp ve on üç sene İran harbinde yorulup henüz bu harp tamamen sona ermeden taarruza uğrayan Osmanlı Devleti'ne karşı müessir bir müzaheret rolü oynayan Fransa hükümetine karşı Sultan Mahmud müteşekkik kalarak onu kara gün dostu saymış ve ona eski ahidnâmedeki maddelerden daha geniş imtiyazlar vermiştir." İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. V, 6. Baskı, (Basım tarihi yok), s. 295.

¹⁹² Le Sieur Deval, a.g.e., s. 149.

mevcuttur. Hatta sadece Fransız elçiliğinin sarayında çalıştıkları için vergiden muaf tutulmuş hizmetkârlar bile vardır. Zamanla bu çalışanlar yabancı diplomatlar gibi imtiyazlara kavuşmuşlardır.¹⁹³

Başlangıçta bir lütuf gibi verilen bu imtiyazların Osmanlı'nın çöküşünde temel unsur olduğu bilinmektedir. Bu durum Osmanlı kanun ve nizamnamelerini hiçe sayan bir avantajlar silsilesi anlamına geliyordu. Dış ticarete girmeye çalışan Osmanlı gayrimüslim tüccarları ya yabancı devlet uyruğuna geçiyor ya da Avrupa himayesi altına giriyordu. Bazı tüccarlar yabancı elçiliklerdeki “Tercüman” ya da başka kadrolara atanma yoluna gitmişlerdi. Bir tür siyasi himaye kazanan bu tüccarlar kapitülasyon şartları gereği vergiden tamamen muaf oluyorlardı.¹⁹⁴

Bu durum karşısında III. Selim'in 1794 yılında bir ferman yayınlamak istismarın önüne geçmeye çalışmıştır. Buna göre yabancı elçilikler ihtiyaçtan fazla tercüman bulunduramayacak ve kanunun öngördüğü vergileri vermekle yükümlü olacaklardı. Yine yabancı uyruğa geçmek isteyen tüccarlara da sınırlama getirilmiştir.¹⁹⁵ Ancak, bu ekonomik ve siyasi düzenleme istenen başarıyı sağlamamıştır.¹⁹⁶

¹⁹³ Bu bağlamda Fransa Büyükelçisi Choiseul-Gouffier Osmanlı'nın bir Fransız kolonisi olduğunu iddia etmiştir. Pamir, a.g.e., s. 100, 114.

¹⁹⁴ Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti'nde Eman Sistemi” **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), T.T.K. Yayınevi, Ankara, 1999, s. 6-7.

¹⁹⁵ Shaw, a.g.e., s. 240.

¹⁹⁶ Zira yabancı sefir ve konsololar bu girişimlerin kendilerine zarar vereceği muhakkak olduğu için hep engellemişlerdir. Bu konuda özellikle Fransız konsoloları memuriyetlerinin dışında memletin işlerine karışıyor bununla da yetinmeyerek hükümetin yabancı devletlerle olan ilişkilerine de

2. BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA OSMANLI-FRANSIZ DİPLOMATİK İLİŞKİLERİ

2.1. OSMANLI DEVLETİNDE DİPLOMASİ

Osmanlı Devleti askeri açıdan önceki dönemlerde çok güçlü olduğu için ya da her istediğini gerektiğinde savaşarak aldığı için diplomasisi “daimi” değil “ad hoc diplomasi” yani gerektiğinde antlaşma yapma, törenlere katılma, buyrukları bildirme, savaş öncesi kan dökülmeden teslim olmayı önerme şeklinde olduğu bilinmektedir. Devletin, yükselme döneminde toprak bütünlüğü ve egemenliği düşmanları tarafından tehdit edilmediği sürece, “ad hoc” diplomasiyi gücünün ve üstünlüğünün bir belirtisi olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı’da askeri anlamda yaşanan başarısızlık, ordunun disiplinsizliği ve Osmanlı paşalarının geniş coğrafyada merkezden bağımsız hareketleri diplomasiyi geliştiren diğer bir unsur olmuştur denilebilir.

Kısaca, Osmanlı Devleti askeri gücünü yitirmeye başlayınca hayatta kalmak, varlığını sürdürebilmek adına diplomasiye yönelmiştir. 1793'te kurulan daimi ikâmet elçilikleri, yabancı devletleri ve mütekabiliyet esasına dayanan sürekli diplomasiyi tanımada önemli bir merhale oldu.¹⁹⁷ III. Selim devrinde ikâmet elçilerinin kurulması

müdahale ediyorlardı. Fransız konsolosluk mensuplarından bir tercüman Musul’da kiliseye benzer bir ev yaparak Müslüman ahaliyi kışkırtmış, galeyana gelen ahali evin yıkılmasına sebep olmuştur. Bkz. Kaynar, a.g.e., s. 589.

¹⁹⁷ İpşirli, Mehmet, “Bâb-ı Âli”, T.D.V.İ.A., C. 4, İstanbul, 1991, s. 382.

“ad hoc” diplomasi yerine “daimi diplomasi” Osmanlı bürokratlarının Batı’yı tanımalarında ilk önemli etken olmuştur.

Henüz diplomasi tecrübesinden ve yardımcı kadrolardan yoksun olan ilk sefirler, yabancı basın tercümelerini İstanbul’a yollamak ve nadiren dış gelişmelerle ilgili tahliller yapmak dışında önemli bir görev yerine getirdikleri söylenemez.¹⁹⁸

Osmanlı elçilerinin buldukları ülkelerde siyasi gözlem yaparak, olup bitenleri düzenli raporlarla İstanbul’a aktarmaları bekleniyordu. Ayrıca, buldukları ülke ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifak kurulup kurulamayacağı, herhangi bir askeri yardım alınıp alınamayacağı, kendi devletinin gündemiyle ilgili yansımaların tespiti gibi konularda da araştırma yapmaları istenmekteydi. Aslında, Avrupalı diplomatlardan beklenenler bu ilk sefirlerden de beklenmekteydi. Osmanlı diplomatlarının, Osmanlı dış politikasını esas olarak uluslararası sistemden etkilenecek şekilde şekillendirmeleri, aktif diplomasiyi kullanmaları, çok taraflı bir konferansa katılarak güçler arası çekişmeleri öğrenmeleri Paris konferansında gerçekleşecektir.¹⁹⁹

Bu dönemde, Avrupa basınının giderek Avrupa’nın dış politikasının oluşmasında etkili bir güce dönüşmeye başlamasıyla birlikte, sefirler Avrupalı gazetecilerin Osmanlı Devleti aleyhine haberler yayınlamasının önüne geçmek gibi bir görevi de yüklenmişti. Hatta sefirlerden, mümkün mertebe Osmanlı lehine bir

¹⁹⁸ Sander, a.g.e., s. 132.

¹⁹⁹ Teyfur Erdoğan, “1856 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 164.

tutum takınmalarını sağlamak için basındaki yetkililerle görüşmeler yapmaları bekleniyordu.²⁰⁰

Büyük devletler arasındaki dengeye göre bir diplomasi geleneği oluşmuştur.²⁰¹ III. Selim zamanında başlayan diplomatik kurumsallaşma süreci II. Mahmut döneminde 11 Mart 1836 tarihinde “Reisü’l-küttaplık” makamı “Umur-ı Hariciye Nezareti” olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır.²⁰² Zamanla görevleri ve yazışmaları genişleyerek “Dış İşleri Vekâleti” adını alır.²⁰³ Bu bağlamda, Umur-u Hariciye Nezareti Osmanlı Devlet geleneği ve dış ilişkiler sistemindeki önemli bir gelişme sonucu ortaya çıkmıştır,²⁰⁴ yeniden teşkilatlandırılmıştır.

Osmanlı azınlıklarının uluslararası bir sorun haline gelmesiyle “Mezahip-i Gayrimüslim” Dairesi adında bir bölüm kurulmuştur. “Tercüme Odası” diplomatların yetiştiği bir okul halini alırken “Hariciye Evrak Odası” gibi bölümler de

²⁰⁰ **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi) A.D.M.A.E.F., 233 PAAP 11**, s. 49; İstanbul’da, Fransız Büyükelçiliği’nde çalışan Başkâtip Comte de Lallemand’ın 28 Şubat 1860 tarihli mektubuna göre, Osmanlı Sadrazamı, Fransa Dışişleri Bakanı’ndan “Moniteur”de Sadrazamı cesaretlendirecek, destekleyecek birkaç satır yazdırtmasını istemiştir. Buna mukabil “Levant-Herald”da Fransız İmparatoru aleyhine çıkan bir yazı Bâb-ı Âli’ye şikâyet edilmiştir. **A.D.M.A.E.F., 233 PAAP 11**, s. 84.

²⁰¹ Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 146.

²⁰² Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 22; Karal, a.g.e., s. 124. İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 485.

²⁰³ Soysal, a.g.e., s. 109.

²⁰⁴ İpşirli, 1991, a.g.m., s. 382.

milletlerarası sorun haline gelen muhtelif olayları çözmeye görevini üstlenmiştir.²⁰⁵ Hariciye Nezaretinin bir kolu da vilayetlerdeki yabancı konsoloslukla ilişkiyi yürüten, denetleyen bir birimdi. Hariciye ve içişlerinin memurlarını da yetiştiren bir mekanizma idi. Aslında uzun zaman sadaret makamı gibi çalışmıştır. Osmanlı devlet teşkilatında dış münasebetlere bakan, yetkisi çok sınırlı devlet memuru “Reisülküttap” veya “Reis Efendi” aynı zamanda padişahın vekili olan sadrazamın dış devletlerle olan politikasının uygulayıcısıydı.

Bakanlığın yazışmaları kendi içinde bile ekseriyetle Fransızca idi. Fransızca'yı çalışma lisanı kabul eden Osmanlı hariciyesinde kaleme aldıkları raporları buna delil olarak gösterebiliriz.²⁰⁶

XIX. yüzyıl'da Avrupa diplomasisinin temelinde entrika ve hile hüküm sürüyordu. Osmanlı devlet adamları bu hilelerin ve genellikle ülkelerin dillerine yabancıydılar.²⁰⁷ Buna karşılık Avrupalı diplomatlar veya Türkiye'deki Hristiyan

²⁰⁵ Ortaylı, 2008, a.g.e., s. 410.

²⁰⁶ Bkz. **B.O.A. HRTO, Tarih: 6/12/1861, Dosya No: 72, Gömlek Sıra No: 58**; Baysun, a.g.m., s. 137-145.

²⁰⁷ Mehmed Emin Vahid Efendi (?-1828) III. Selim tarafından Napolyon Bonapart'a elçi olarak gönderilmiştir. Mevkufatçı Vahid Efendi'nin kaleme aldığı sefaretname yani Fransa elçilik raporu, önce Polonya'ya (Lehistan), sonra Paris'e gidişini ve dönüşünü anlatmaktadır. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğunun savaş halinde bulunduğu Rusya'ya karşı bir müttefik sağlamak ve yapılacak barışta, Türkiye'nin çıkarlarını korumak için Fransa'nın desteğini almak temel amaç idi. Ancak Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi bu konuda başarılı olamamıştır. Napolyon'un oyalama taktikleri sebebiyle hiçbir siyasal başarı elde edememiştir. Osmanlı dış politikası Avrupa'ya karşı bir kez daha iflas etmiştir. Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnamesinde yeni siyasi gözlemler bulunmamaktadır.

devlet elçileri Doğu meselesinin siyasi ve ticari her alanında iyi yetişmiş, yetenekli ve nüfuzlu şahsiyetler arasından seçilip yollanıyordu. Üstelik daimi olarak çalışıyorlardı ve yetkileri hayli fazla idi. Bu durumda, Osmanlı Devleti dış dünyayı yabancı elçilerin gözünden ve onların anlatımıyla kavırıyordu. Bu elçiler, devletlerine bağlı olarak gerekli sınırları saklıyor ya da aleyhte kullanıyorlardı. Nitekim Yunan İsyanı (1821) sonrasında Rum tercümanların ihaneti, Osmanlıyı kendi bünyesinden personel yetiştirmeye zorlamıştır. Yapılan düzenlemeyle Tercüme Odası kurularak diplomasi alanında önemli bir boşluk doldurulmuştur.²⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde gerek halkın gerekse devlet adamlarının kafasında Hıristiyan dünyasıyla ilgili bazı algılar vardır. Diplomasi dediğimiz bu dış devlet münasebetlerinde küfür diyarı algısının çok etkili olduğunu görmekteyiz. Rusya'da veya Avusturya'da, Orta ve Batı Avrupa'da ittifaklar kurulurken, Osmanlı Devleti hiç olmazsa bu ittifakları gözetleyen politikalar üretebilirdi. Prusya ile yapılan ilk antlaşma “şeriat meselesi” haline gelmiştir. Bu durum Hıristiyan dünya ile olan münasebetlerde bir sistem yaratmıştır. Bu da “içtinap” yani uzak durma, çekinme veya uzaklaşma noktasına getirmiştir.²⁰⁹ Bu anlayış Osmanlı Devleti'nde daha önce bir elçilik oluşturulamamasının sebebini açıklamaktadır. “Küfür diyarı” algısı o

Bkz. Yavuz Ercan Yavuz, “Seyit Mehmet Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi”, **OTAM**, 1991, S. 2, s. 74-81.

²⁰⁸ Hatta çok önemli devlet adamları, başta Reşid Paşa olmak üzere buradan yetişmiştir. Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, s. 24.

²⁰⁹ Orhan Koloğlu, “Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 13-19.

kadar güçlüdür ki, Türk elçiler bu görevi “hâkir” görebiliyor.²¹⁰ Avrupa’da “kuvvetler dengesi” politikası hüküm sürerken ve diplomatlar bu oluşumu devam ettirmeyi sağlayan aktörler olurken, Osmanlı devlet adamları bu sürecin diplomatik usullerine tamamen yabancı kalmışlardır. Buradaki en önemli faktör bu devlet adamlarının yabancı dil bilmemesidir ve öğrenmeyi de kendilerini küçülten bir davranış olarak görmeleridir.

Osmanlı rejiminin en önemli yanın geleneksellik olduğu söylenebilir. Çünkü bu kavramın içinde din yani İslâm, hilafet padişahlığı ve Doğu despotizmi yer almaktadır. Devlet ile toplum geleneği de Batı geleneğinden farklıdır.²¹¹ Siyasal egemenlik toplumdaki geleneğinden gelmediği için Tanrı’nın yeryüzündeki halifesi sultandır. Doğu geleneğinin mirasçısı olan Osmanlı Devleti’nin bir taraftan da Bizans geleneğinden aldığı üstünlük duygusu çok güçlüydü. Ne teokrasi ne de feodalizmin bir düzen olamadığı Osmanlı yönetiminde devlet yöneticileri kendilerini iki kıtanın, iki denizin, iki dinin, iki âlemin efendisi olmaya aday sayacak aşırı bir büyüklük duygusu geliştirdiler.²¹²

Bu üstünlük duygusu, kefare olarak nitelendirdiği devletlerin dilini öğrenmeyi engellemiştir. Kefere kabul ettiği Avrupa devletlerine, kendinin sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri yıkımını hazırlayan kapitülasyonları yani ticari imtiyazları vermekten korkmamasını bununla izah etmek mümkündür. İktisadi faaliyet türü ticaret olan merkantilizm Avrupa’da sanayi üretimini geliştirmiştir.

²¹⁰ Soysal, a.g.e., s. 33.

²¹¹ Edward Said, **Oryantalizm (Doğubilim), Sömürgeciliğin Keşif Kolu**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 59.

²¹² Berkes, a.g.e., s. 37.

Buna karşılık, XVIII. yüzyıl Avrupasının ekonomik etkileri merkantilist bir yaklaşımla Doğu toplumlarında yankı bulamamıştır.²¹³

Bâb-ı Âli'nin emrindeki tercümanların çoğunluğu Rum, Ermeni veya İstanbul'a yerleşmiş Levanten denilen Hıristiyanlardan oluşmaktaydı. Yurt dışındaki Türk elçileri ise sınırlı yetkilere sahipti. Bu elçiler padişahın "Name-i Hümayun", sadrazamdan da "itimatname" alırlardı.²¹⁴

Modern anlamda elçilik kurulmadan önce Devlet-i Âli, padişahların tahta geçişlerini tebliğ için Avrupa devletlerine elçiler yollamıştır. Ancak bu elçiler Fransız veya İngiliz elçileri gibi seçilmiş veya Avrupa siyasetine hâkim kişiler değildiler, ülkenin gayrimüslim tebaasından seçilmiş tercümanlar aracılığıyla siyasi ve diplomatik faaliyetleri yürütmek zorunda olan devlet adamlarıydı.²¹⁵ Buna karşılık

²¹³ "Maddi bakımdan zaten daha ileri olan gayrimüslimlere yasal eşitlik hükmü kâfirler karşısında yapay bir üstünlük duygusuna alışık olan Müslüman Osmanlı psikolojisini olumsuz etkiledi. Batıcılara ve Batılılaşmaya karşı bir tepki üretti." Ahmad Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, (Çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1971. s. 12-13.

²¹⁴ Soysal, a.g.e., s. 33.

²¹⁵ Kuran, İngiltere ikamet elçisi olarak tayin edilen (1793) Yusuf Agâh Efendi'nin diplomasi bilgisinin yeterli olduğunu, Seyyid Ali Efendi, İsmail Ferruh, İbrahim Afif Efendi gibi elçilerin ise başarısızlığını belirtmektedir. Ercüment Kuran, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 56, 57.

Hristiyan devlet elçileri Doğu'yu iyi bilen, alanına hâkim, siyasi, iktisadi ve ticari konularda da yetkin kişilerdi.²¹⁶

Reisülküttapların Fatih Sultan Mehmet devrinden önce de mevcut olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.²¹⁷ Ancak Divan-ı Hümayun'da nişancının altında bir kademedir. Zamanla Divan-ı Hümayun'un önemi azaldığı bir dönemde yani devlet işlerinin sadrazamın idaresindeki paşa kapısına devredilmesinin akabinde reisülküttapların vazifeleri artmıştır. Bütün bilgileri hem padişaha hem sadrazama sunduklarına göre gizli veya açık bütün bilgilere sahip olmaktadır.²¹⁸

Reisülküttap, dış ilişkilerle ilgili görevinden başka, devletin umumi kâtipliğini de yapmaktadır²¹⁹. Reisülküttaplar, ordu sefere çıktığı zaman sadrazamla beraber sefere katılırlar, yerlerine de “Rikâbı Hümayun”dan bir reis vekili

²¹⁶ Shaw'ın tesbitine göre, “Avrupalı büyükelçilerin çoğu yıllarca Osmanlı imparatorluğu'nda kalıyordu. Halkın konuştuğu dilleri ve geleneklerini öğrenen büyükelçiler Osmanlı memurlarıyla sağlam ve yakın ilişkiler kuruyor; politikalarını ve alınan kararları öğrenerek, gerektiğinde müdahale edebilmek için onlara düzenli şekilde rüşvet veriyorlardı.” Shaw, a.g.e., s. 260.

²¹⁷ Divan-ı hümayunda yazı işleriyle meşgul olan kâtiplerin başkanı olarak Nişancının (tevkî'i) altındaydı. Bu durum göz önüne alınırsa Fatih Kanunnamesi'nden önce de varlığından söz edilebilir. Hizmetçi sınıftan sayıldıkları için divan üyesi olamadıkları gibi divanda da bulunamıyorlardı. Ali Akyıldız, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 70.

²¹⁸ Uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı'nda diplomat olarak görev yapan İsmail Soysal, XVIII. yüzyıl sonlarındaki reisülküttaplığı günümüzdeki Dışişleri Bakanlığı ile mukayese ederken, “Dışişleri Vekâleti Genel Kâtipliği'ne” benzetir. Soysal, a.g.e., s. 34.

²¹⁹ Bütün tayin ve tevcih beratları, idari emir ve hükümler, kâtipler tarafından yazıldıktan sonra, kontrolden geçerek reisülküttabın sahh ve resid denilen tasdikiyle nişancıya giderdi. Akyıldız, a.g.e., s. 71.

birakırlardı. Ülkeye gelen yabancı elçilerle padişah veya sadrazamın görüşmeleri, reis efendilerin temasları hep Divanı Hümayun tercümanları aracılığıyla olurdu. Bu tercümanlar genellikle Fener Rumlarından seçilirdi.²²⁰ XIX. yüzyılda bu tercümanların Avrupa'daki Hıristiyan ülkelerin büyükelçileri tarafından satın alınarak, pek çok defa Osmanlı Devleti'ne ihanet ettikleri bilinmektedir. Birçok Avrupalı ve Osmanlı yazarın belirttiği üzere Avrupalılarla Osmanlılar arasındaki görüşmeler tercümanlar nedeniyle gizli kalmıyordu. Bu tercümanların önemli bir kısmı bu görüşmelerde ele alınan konuları sığağı sığağına Fransız elçiliğine aktarıyorlardı.²²¹ Diplomasi gibi ani karar vermeyi gerektiren bir işte yavaş kalmak başlıbaşına elçilikleri işlevsizleştiriyordu. Batılı devletlerin çoğunun İstanbul ile doğrudan denizyolu taşımacılığı yapan gemileri vardı. Diplomatik evrak bunlar vasıtasıyla hızlı ve güvenilir bir şekilde taşınabiliyordu.²²² Osmanlı diplomasisinde mütekabiliyet esasının²²³ daimi elçilikle beraber yerleşmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Yerleşik Osmanlı diplomasi geleneğine göre, devletlerarası ilişkiler bozulduğu zaman söz konusu devlete harb ilân edilerek, o devletin elçisinin misafirlik statüsü kaldırılır ve Yedikule zindanlarına hapsedilirdi.

²²⁰ Soysal, a.g.e., s. 35.

²²¹ Dolayısıyla, Fransa her görüşmeden haberdar oluyor ve ona göre politika geliştiriyordu. Berkes, a.g.e., s. 48.

²²² Thouvenel ile ilgili belgelere göre kurye getirip götüren, düzenli sefer yapan gemiler bulunmaktadır. **A.D.M.A.E.F., 233 PAAP** Tome 1, 2, 3; Şeni, Paris'teki modanın İstanbul'da bulunan Thouveneller tarafından, gidip gelen gemiler aracılığıyla takip edilmekte olduğunu kaydetmiştir. Şeni, a.g.e., s. 161, 205.

²²³ Ercüment Kuran, "1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Ankara, T.T.K. Yayınevi, 1999, s. 135.

Bu durum savaş ilan edilen memleketteki Osmanlı tüccar ve tebasının iadesi için başvurulmuş bir usul olarak uygulanmıştır.²²⁴ Savaş halindeki ülkelerin elçisini hapsedme uygulaması, Osmanlı Devletine politik ve diplomatik oyunlarda serbest hareket etme imkânı sağlamıştır. Bu anlayış Avrupa diplomasisinin dışında kalmıştır. III. Selim döneminde mütekabiliyet esasına geçince elçi hapsi uygulaması da son bulmuştur. 1806 yılında Osmanlı Devleti Rusya'ya harp ilan ettiğinde Rus ikâmet elçisi ilk defa hapsedilmeyerek memleketine gönderilmiştir.²²⁵

2.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE BÜYÜKELÇİLİK MÜESSESESİ

Genel olarak baktığımızda 1792 yılında, Fransa ile diplomatik ittifak kurulması, Bonapart'ın Mısır Seferi dolayısıyla Rusya ve İngiltere ile de ittifak yapılması Avrupa tarzı bir diplomasinin başladığını göstermektedir. Avrupa devletlerine “İkâmet Elçileri” gönderilmeye başlanmıştır. İlk olarak Avusturya ve Prusya'ya gönderilen büyükelçilerin hemen ardından Londra ve Paris elçilikleri kurulmuştur.²²⁶ Bu daimi büyükelçilerden önce gönderilen “Fevkalade Büyükelçiler” vardı. Zira padişah Avrupa'daki siyasi ittifakları artık bilmek istiyordu. Bu daimi büyükelçilerin görev süreleri üç yıl olarak planlanmıştır. Fakat bu tayinlerin nasıl yapılacağı bilinmiyordu. Bu konuda bilgi alışverişinde bulunmak için İstanbul'da bulunan daimi elçilerle görüşülmek istenmiştir.²²⁷ İlk önce Fransız büyükelçiliği

²²⁴ İpşirli, a.g.m., s. 9.

²²⁵ İpşirli, a.g.m., s. 9.

²²⁶ Nihat Karaer, **Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 8-9.

²²⁷ Recep Ahıskalı, “Reisülküttâb”, **T.D.V.İ.A.**, C. 34, İstanbul, 2008, s. 548.

düşünülmüş; ancak, o sırada Avrupa devletlerinin Fransa'ya düşman olmaları yüzünden bu elçilikten görüş almaktan vazgeçilmiştir. İngiltere sefiri bunun için daha uygun görülmüştür.²²⁸

Bir diğer konu elçilerin vasıfları ve protokoldeki yerleridir. Elçilerin gittikleri ülkelerde göreceği itibar Bâb-ı Âli için çok önemlidir. 1792 yılında Londra'ya Yusuf Agâh Efendi ilk Türk ikâmet elçisi olarak, yanında bir Türk serkâtip, biri Türk diğeri Hıristiyan iki maiyet memuru ve iki tercüman olmak üzere gönderilir²²⁹. Böylece Avrupaî usulle yollanan bir elçilik personeli oluşturulur. Fransız ihtilâlden sonra kurulan Fransız Cumhuriyeti henüz Avrupa devletleri tarafından tanınmamıştı. İhtilâle kurulan hükümetin ilk daimi elçisi İstanbul'a gelinceye kadar Bâb-ı Âli Fransa'ya büyükelçi göndermeyi diğer Avrupa ülkelerini gücendireceği için geciktirmiştir. 1796 yılında Fransa büyükelçisi İstanbul'a gelince, önce Berlin için düşünülen Ali Efendi, ani bir kararla Fransa'ya gönderilir.²³⁰

²²⁸ Reis Raşit Efendi ile Abdullah Molla Efendi gerekli bilgileri İngiliz elçiliğinden almak üzere görevlendirilmişlerdir. Bu temaslar sonucunda "agrément" denilen bir "istemzaç" mektubunun yani "lettre d'agrément"ın sadrazam tarafından ilgili devletin dışişleri bakanlığına yazılması gerektiğini öğrenmişlerdir. Bu durum sadrazam için onur kırıcı kabul edilmiştir. Sadrazamın dışişlerinde bir vekile yazı yazması hiyerarşik bakımdan küçük düşürücü kabul ediliyordu. Osmanlı Devleti'nde böyle bir uygulama henüz yoktu. Soysal, a.g.e., s. 107.

²²⁹ Soysal, a.g.e., s. 107; Kuran, a.g.m., s. 56.

²³⁰ Bir başka büyükelçi de Seyyid Abdürrahim Muhib Efendi (?-1821)'dir. Osmanlı Devleti, divan kaleminden yetişen Beylikçi Muhib Efendiyi Napolyon'un İmparatorluğunu tasdik ettiğini bildirmek için nişancı payesi ile fevkalade büyükelçi olarak 1805'te Paris'e göndermiş, ardından da memuriyeti ikamet elçiliğine dönüştürmüştür. Napolyon'un imparatorluk unvanını resmen onaylayan, askeri başarılarından dolayı (Üç İmparatorlar Muharebesi diye bilinen Austerlitz Zaferi 2 Aralık 1805)

Bâb-ı Âli'nin Avrupa'ya gönderdiği elçilerin İstanbul'a görevli gelen Avrupalı meslektaşları gibi bir takım masraflarının karşılanmadığını ve Osmanlı Devleti'nin mütekabiliyet esaslarının uygulanmasında ısrarcı olduğunu görmekteyiz.²³¹

Burada “ta'yinat” olarak bilinen bir durum Osmanlı Devleti için mütekabiliyet esasları arasında kabul görmüştür.²³² Osmanlı Devleti 1538 yılından itibaren İstanbul'a gelen büyükelçilerin ülke sınırlarına girmesiyle başlayan ve ülkeyi terk edene kadar devam eden süreçte yeme içme, konaklama, güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili pek çok konuda maddi ve manevi masraflar yapıyordu. Çok uzun

kendisine tebrik ve iyi dileklerin sunulduğu nâme-i hümâyunu ve III. Selim'in özel mektubu ile hediyelerini de götürmüştür.²³⁰ Bkz. Nihat Karaer, “Abdürrahim Muhib Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve Döneminde Osmanlı Fransız Diploması İlişkileri” **OTAM**, 30 Güz, 2011, s. 3, 4; Ali İhsan Gencer, “Abdürrahim Muhib Efendi”, **İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul, 1988, C. 1, s. 292, 293. Son derece iyi bir gözlemci olduğu gibi siyasette de oldukça yetenekli bir şahsiyet olan Muhib Efendi'nin batı dünyasının ilim ve sosyal yapısı hakkında görüşlerini yazdığı sefaretname tarzında iki eseri bulunmaktadır. Altı yıl kadar süren elçiliği boyunca (1806-1811) Paris'te, kendisine İstanbul'dan gönderilen ve kendisinin de sadrazamlara gönderdiği şifreli bilgilerin bulunduğu sefaretname ile Fransa'nın siyasi ve sosyal yapısı hakkındaki gözlemlerinin yer aldığı diğer kıymetli sefaretname bu dönemin önemli kaynakları olarak görülmektedir.²³⁰ Bu sefaretnamelerin nüshaları İstanbul Kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Bertrand Bareilles tarafından, “Un Turc à Paris, 1806-1811, Relation de Voyage et de Mission de Mouhib Effendi, Ambassadeur extraordinaire du Sultan Selim III” adıyla Paris'te 1920 yılında yayınlanmıştır. Bkz. Gencer, a.g.m., s. 293.

²³¹ Soysal, a.g.e., s. 108.

²³² Kuran'a göre Osmanlı diplomasisinde mütekabiliyet esası ikâmet elçiliklerinin kuruluşuyla gerçekleşmiştir. Kuran, a.g.m., s. 58.

bir süre devam eden bu uygulamayı bazı devletler suistimal etmeye başlamışlardı. Türklere ait bu ta'yinat Avrupa'ya giden büyükelçilerimize uygulanmayınca kaldırılmıştır.

Bu konuya başka bir örnek de büyükelçiliklerde çalışan tercümanlardan vergi alınmamasıydı. Bunu istismar ederek devleti zarara uğratan yabancı tüccarlar tespit edilmiştir. 1794 yılında yabancı konsolosların bünyesinde çalışan tercüman sayısı 1500'ü bulmaktadır. Bu sayı bize konunun istismarının boyutlarını göstermektedir.²³³

Fransız ihtilâli sırasında İstanbul'daki Fransız elçisi Choiseul-Gouffier Fransız İhtilâlini İstanbul'dan takip etmiştir. Bir taraftan krallığa bağlılığını bildirirken diğer taraftan ihtilal hükümetiyle iyi geçinmeye çalışmıştır.²³⁴ II. Katerina'nın Osmanlı-Rus Harbi (1788) öncesi saldırgan tutumları karşısında Fransız elçi Choiseul-Gouffier, Katerina adına arabuluculuk girişimleri yapmıştır.²³⁵ Daha sonra Charles-Louis Huguet de Sémonville İstanbul'a Fransız elçisi olarak gönderilmiştir.²³⁶ Choiseul-Gouffier ve Sémonville arasında gerginlik yaşanmıştır. Fransa'da ihtilâlin sonunda XVI. Louis'nin hapsedilmesi İstanbul'daki elçisini zor durumda bırakmıştır. Gouffier Fransa'ya maiyetiyle beraber dönmek istemiştir.

İstanbul'daki diğer Fransız elçilik görevlileri de ülkelerindeki siyasi atmosfere göre yön değiştiriyorlardı. Cumhuriyetçiler krallığa karşı çıkıyorlardı. Bu manada İstanbul'daki başka bir elçilik görevlisi de krallık taraftarı olduğu için

²³³ Soysal, a.g.e., s. 108.

²³⁴ Shaw, a. g. e., s. 261.

²³⁵ Soysal, a.g.e., s. 36.

²³⁶ Nihat Karaer, "Paris'te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı- Fransız Diplomasi İlişkilerinin Genel Seyri", **OTAM**, 28, Güz, 2010, s. 78.

Gouffier'yi itham ve ihbar ediyordu. Avusturya, Prusya ve Rusya temsilcileri müşterek bir muhtırayla ihtilâl sonrası İstanbul'daki cumhuriyetçilerin yaptığı gösterileri Bâb-ı Âli'nin engellemesini istemişlerdir.

Fransa hükümeti Marie Louis Henri Descorches²³⁷ (1749-1830)'u olağanüstü elçi olarak 1793 yılında gizli bir görevle İstanbul'a göndermiştir. Zira Fransa'nın düşmanları Osmanlı nezdinde sürekli baskı yapmaktadırlar. Descorches siyasi ve diplomatik kimliği gizlenerek, Doğu ticaretine ait işlerle ilgilenmek üzere gizli bir pasaportla İstanbul'a gelmiştir.²³⁸ Bununla birlikte, müttefikler bu Fransız elçisini kabul etmemesi için Bâb-ı Âli'ye baskı yapmışlardır. Osmanlı Devleti müttefiklerini kızdırmamak için bu elçiyi, elçilik binası yerine Galata'da bulunan Fransız kolonisinin ileri gelenlerinden birinin evine yerleştirmiştir. "Kadim France" dostluğu Türklerin Fransızlar lehine savaşa girmeleri için tüccarlarını, diplomatlarını ve ajanlarını çeşitli talimatlarla yönlendirmiştir. Burada Fransız elçilerinin birbirlerini jurnalleyen yazılar yazmaları ihtilâlin getirdiği siyasi karışıklıkla açıklanabilir.²³⁹ 10 Ağustos 1793 tarihinde İstanbul'da "Club Populaire de Constantinople" adında jakobenlerin desteklediği bir kulüp bile kurulmuştur.²⁴⁰ Descorches'un İstanbul'da bulunduğu sırada Bab-ı Âli Fransa Cumhuriyeti'ni henüz tanımamıştı.

²³⁷ Marie Louis Henri Descorches (1749-1839) asker, diplomat ve yüksek memur. XVI. Louis zamanında Fransız ihtilâli'nin, ilk imparatorluk ve ilk restorasyon döneminin önemli devlet adamıdır. 1793 yılında özel elçi olarak Bâb-ı Âli'ye gönderilmiştir. Mısır Seferi sonrası Osmanlı-Fransız diplomatik ilişkileri kesilince Fransa'ya geri dönmüştür. Descroches ihtilâl hükümetinin el değiştirmesiyle Bâb-ı Âli hükümeti tarafından resmen tanınmamıştır. Karaer, a.g.m., s. 79.

²³⁸ Sosyal, a.g.e., s. 116.

²³⁹ Oral Sander, a.g.e., s. 110.

²⁴⁰ Soysal, a.g.e., s. 118.

O sırada Fransa'nın Doğu'da Türklere ihtiyacı vardı. Fransız devlet adamlarına göre ise, Türkiye Londra'nın tesiri altındaydı. Osmanlıyı yeniden kazanmak gerektiğini düşünerek, daha önce talep ettikleri Fransız uzmanların gönderilmesi gündeme gelmiştir.²⁴¹ Osmanlı Devleti hakikaten İngiltere'nin baskısı altındadır. Zaten bir tarafta Rusya ve Avusturya vardır. İngilizlerin aslında Fransızlarla yakınlaşması Bâb-ı Âli'nin arzusudur. Zira ülke olarak yeni bir harbe hazır değillerdi.²⁴² Fransa 1794'te yeni bir ortaelçi²⁴³ olarak Verninac (1762-1822)'ı göndermiştir. Verninac hem sadrazama hem de padişaha götüreceği itimatnamelerle “gizlice” gelir. Verninac'ın görevi Türkleri Polonya'nın paylaşılmasıyla kendilerinin

²⁴¹ Descorches'un, Osmanlı'nın Fransa'daki yeni rejimi tanınması için devlet adamlarını sıkıştırdığını, sürekli baskı kurduğunu yazışmalardan anlıyoruz. Türklerin Rusya'yı kızdırmaktan çekindiğini iyi bilen Descorches, bu süreci çok iyi kullanarak Bâb-ı Âli'nin tarafsızlığını Fransa lehine bozmaya uğraşmaktan kaçınmaz. Temaslarını, düşüncelerini ve tavsiyelerini düzenli olarak Paris'e yazmıştır. Oradan gelen talimatlara göre hareket etmiştir. Sander, a.g.e., s.108.

²⁴² Üstelik İngiltere'yi karşılığın almayı hiç istemiyorlardı. Burada diplomatların olağanüstü çabaları söz konusudur. Diplomatlar Osmanlı devlet adamlarından istediklerini elde edemeyince Sultana kadar bir şekilde ulaşmayı başarıyorlardı. Sander, a.g.e., s. 110.

²⁴³ “Ortaelçi” veya “fevkalade yetkili ortaelçi” biçiminde görevliler tarafından ülkeler temsil edilirdi. Büyükelçiler devletin saray protokolünde yer alırlar. Oturdıkları yerin adı da saraydır. Örnek; İstanbul'daki “Palais de France” gibi protokolde her zaman önceliği vardı. 1815 Viyana Kongresi diplomatik kuralları yeniden tespit etmiştir. Bkz. Ortaylı, 2006, s. 92; Kaynarca Antlaşması Rusya'nın Yaş, Bükreş ve Skutari'de konsolosluk açmasını sağlamıştır. Fakat ne yazık ki bu konsolosluklar Osmanlı tebasını kışkırtmak ve ayaklandırmak için Rus ajanlarının kullandığı birimler haline gelmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Ege'deki kıyıları Yunanlı korsanların saldırılarına maruz kalmıştır. Bkz. Shaw, a.g.e., s. 33.

de tehlikede olduğuna inandırarak Rusya'ya karşı savaşa tahrik etmektir. Zira savaş halindeki bir Doğu Fransa'nın işine gelmektedir.²⁴⁴

Türklerin Fransa'dan istediği uzmanlar gönderilir. Fransa donanması, Rusların Akdeniz'e inmesine engel olur. Burada yazılı bir antlaşmadan kaçınıldığı görülmektedir. İstanbul'daki ilk üç Cumhuriyetçiden biri olan Verninac'ın İstanbul'da en önemli görevi Osmanlı üzerinde artan İngiliz baskısını kaldırmak ve özellikle ticari menfaatler kazanmaktır.²⁴⁵ Verninac kendi devletinden aldığı talimatlara bazen uymamaktadır. Burada daha fazlasını elde etmek amacını gütmektedir. Kişisel başarı olarak gösterebileceği pozisyonlar yaratmaktadır. Öyle ki devam eden Fransa- Avusturya savaşında Türkleri hazırladığı ittifak antlaşmalarıyla savaşa sokabilecek maddeler hazırlamıştır. 24 Mayıs 1796 tarihinde imzalanan antlaşmaya göre ittifak "tedafü" (savunma) amaçlıdır. Burada elçinin Fransa adına başarısını görüyoruz. Antlaşmaya göre ticaret gemileri serbestçe Karadeniz limanına gelebileceklerdi. Taraflardan biri bir tecavüz karşısında diğerine yardım edecekti.

Fransız dışişleri Osmanlı'yı harbe sokmak için dolaylı yolla bir Rum asıllı Fransız vatandaşını Eflak ve Boğdan'a göndererek, Osmanlı eyaletinde Hıristiyan ahaliyi Rusya'ya karşı kışkırtmak istemiştir.²⁴⁶ Bu durum karşısında Rusya Bâb-ı Âli'yi uyarmak zorunda kalmıştır. Aslında bu teşebbüs bile dolaylı yoldan da olsa

²⁴⁴ Soysal, a.g.e., s. 135.

²⁴⁵ Sander'e göre diğer iki Cumhuriyetçi Descorches (1793-95) ve Du Bayet (1796-97)'dir. Kısaca Fransız politikasına Osmanlı desteğini sağlamak, bu üç Cumhuriyetçi büyükelçinin temel amacı olmuştur. Sander, a.g.e., s. 109.

²⁴⁶ Soysal, a.g.e., s. 145.

Türkleri Rusya'ya veya bir Fransız düşmanıya karşı karşıya getirmek olarak görülmektedir.

2.2.1. Türk-Fransız Diplomatik İlişkilerinde İlk Osmanlı Elçileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış dünyaya açılmasında en önemli siyasi atılımlar III. Selim'in (1789-1807) tahta geçmesiyle başlamıştır. Bu döneme gelinceye kadar Osmanlı Devleti, Hıristiyan devletler nezdinde zaman zaman fevkalade elçiler göndermiştir.²⁴⁷

Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi XV. Louis döneminde ilk defa “fevkalade büyükelçi” sıfatıyla Osmanlı Devleti tarafından Paris'e gönderilen, siyasi ve diplomatik bakımdan bir ilki gerçekleştiren Osmanlı devlet adamıdır. Paris'e gidişi ve dönüşü pek çok etki uyandırmıştır. İstanbul'a dönünce “Sefaretname”sini yazmıştır.²⁴⁸ Edebi ve tarihi etkisi tartışılmayan bu eser, Osmanlı toplumuna Avrupa'ı pencere açmıştır. Pek çok defa basılan bu eser Fransızcaya da çevrilmiştir.

Bâb-ı Âli'nin Yirmi sekiz Mehmet Çelebi'yi gönderme amacı, Avrupa devletleriyle olan münasebetlerde bir ittifak arayışıdır. Zira Yirmi sekiz Mehmet Çelebi Katolikler için kutsal olan Saint-Sépulcre (Kamame) kilisesinin tamiri ve restorasyonunu Fransız devletine Osmanlı devletinin bahsettiğini bildirmek üzere Fransız sarayına gitmiştir. Fransa ve Fransızları anlatan Mehmet Efendi Türk-Fransız

²⁴⁷ Nihat Karaer, “Paris'te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı- Fransız Diplomasi İlişkilerinin Genel Seyri”, **OTAM**, 28, Güz, 2010, s. 68.

²⁴⁸ “Fevkalade elçilere verilen talimatlarda, seyahatlerini ve gittikleri ülkelerde gördüklerini yazmaları maddesi de vardı. Bu sebeptendir ki elçiler İstanbul'a dönünce sefaretnâme başlığı altında birer rapor hazırlar ve Babîâli'ye sunarlardı”. Karaer, a. g. m., s. 68.

ilişkilerine de olumlu bir katkı sağlamıştır. “Turquerie” modasının Paris’te yayılmasını tetiklerken İstanbul’da da adeta Fransız modasının elçisi durumuna gelmiştir. Osmanlı kamuoyunda ilk kez bir zihniyet değişimi yaratmıştır.²⁴⁹

Fransız büyükelçi Louis-Sauveur De Villeneuve (1675-1745)’ün katkılarıyla 18 Eylül 1739’da Avusturya ile 3 Ekim 1739’da da Rusya ile yapılan Belgrad Barış Antlaşmalarının hükümlerinin uygulanması için Fransa’nın teminat vermesini, hatta gerektiğinde müdahale etmesini talep etmek üzere 1741 yılında Mehmet Paşa fevkalade büyükelçi olarak Paris’e gönderilmiş ve 12 Ocak 1742’de XV. Louis tarafından kabul edilmiştir. Bu dönemin Fransız diplomatı Villeneuve’ün başarısı 1740 kapitülasyonlarını sürekli hale getirmesi ve hakları genişletmesidir.²⁵⁰ Villeneuve’e verilen talimatlardan biri de Rochefort Projesini²⁵¹ engellemek ve Yakın Doğu’da Katolikliğin Rumlar ve Ermeniler arasında yayılmasını sağlamaktır.²⁵²

Osmanlı diplomasisi Villeneuvelerin siyasi manevraları karşısında oldukça yetersiz kalmaktadır. Diplomaside mütakabiliyetin benimsenmesiyle batılı anlamda çözüm üretilmeye çalışılacaktır. Bu noktada daimi vazife ile gönderdiği ilk Paris

²⁴⁹ Arıkan, 2013, s. 552.

²⁵⁰ Karaer, a. g. m., s.70.

²⁵¹ Rochefort Projesi, Fransa’dan kovularak muhtelif devletlere iltica eden “Huguenot”ların, yani Protestan Fransız subayların, Bâb-ı Âli için avrupaî yöntemlerle fen alanında subay yetiştirmeyi planladıkları bir projedir. Fransa’da Katoliklikten ayrılıp Protestan olan kişilerdir. Soylu manifaktür sanayi burjuvazisini oluşturan bu kesim özellikle askeri deniz sanayinde önemli bir yer tutmakta idi. Bkz. Berkes, a.g.e., s. 49.

²⁵² Berkes, a.g.e., s. 49.

büyükelçisi Moralı Seyyid Ali Efendi²⁵³ dir. Maliye kaleminde yetişmiştir. Vidin Seraskeri Hasan Paşa'nın divan kâtibi ve Defterhane-i Amire kesedarı olmuştur.

III. Selim dönemiyle başlayan Avrupa merkezli büyükelçi tayinleri sırasında Berlin'e gönderilmesi düşünülürken, İstanbul'daki Fransız elçilerinin ısrarıyla Fransa'ya gönderilir. Bu dönemde Fransa ihtilâlden yeni çıkmış "directoire" yönetimi altındadır. Türkiye'deki Fransız elçiler Verninac de Saint- Maur ve General Aubert du Bayet (Jean - Baptiste - Annibal)'nin telkinleri Paris'e gitmesi yönünde tezahür etmiştir.²⁵⁴

Seyyid Ali Efendi, 24 Mart 1797'de 18 kişilik bir ekiple bir İtalyan gemisiyle Marsilya'ya varmıştır. 1797-1802 yıllarında Paris'te 5 yıl kalmıştır.²⁵⁵ Bilindiği gibi Fransa, Osmanlı toprağı olan Mısır'a sefer düzenlediği sırada (1798) Seyyid Ali Efendi Paris'te zor günler geçirir. Zira ihtilâlden çıkan Fransa karşıtı ittifaklara katılmayan, hatta Güney Fransa'nın tahıl ihtiyacını karşılayan bir Osmanlı Devleti'nin dost eline karşılık bu saldırı gerçek anlamıyla Bâb-ı Âli ve Seyyid Ali Efendi'yi sarsmıştır.²⁵⁶

Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand Perigord (1754-1838) Türk büyükelçisiyle yaptığı görüşmelerde Fransız ordusunun Malta şövalyelerinin üzerine

²⁵³ Maurice Herbette, **Une Ambassade Turque Sous Le Directoire**, Librairie Académique Didier, Paris, 1902, s. 8.

²⁵⁴ Kemal Beydilli, "Seyyid Ali Efendi", **T.D.V.İ.A.**, C. 37, İstanbul, 2009, s. 46.

²⁵⁵ Herbette, a.g.e., s. 10. Bkz. Nihat Karaer, "Fransa'da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları Ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797 – 1802) Sürecinde Osmanlı - Fransız Diplomasi İlişkileri" s. 71.

²⁵⁶ Kuran, a.g.m., s. 56.

gideceği yönünde yanlış bilgi vermiştir. Seyyid Ali Efendi'nin Babiâli'ye gönderdiği beyanlar bu yöndedir. Buna rağmen Fransa'nın Mısır'a saldırısı Osmanlı Devleti'nin ve Paris'te bulunan elçisinin bundan haberdar olmaması diplomatik ilişkilerde Seyyid Efendi'nin ne kadar acemi ve saf olduğunu göstermiştir.²⁵⁷ Üstelik saldırı haberini İstanbul'daki devlet yetkililerinin III. Selim'e iletirken Paris'teki Ali Efendi'nin bu yönde hiçbir bilgi ve istihbaratının olmaması ve hatta Fransa'nın saldırma niyetinde olmadığını beyan etmesi Türk siyasi diplomasisi bakımından gözlem ve haber toplama görevini bile tam anlamıyla yerine getirememenin çarpıcı bir örneğidir.²⁵⁸ Lisan bilmemesine rağmen daimi büyükelçi olarak gönderilen Morali Ali Seyyid Efendi Rum tercümanları tarafından daima yanlış yönlendirilmiştir. Fransızlar bu konuda çok deneyimli oldukları için bu tercümanları satın almışlardır.²⁵⁹

Ali Efendi'nin "Sefaretname" adlı bir eseri bulunmaktadır. Daha sonra Ali Efendi İstanbul'a dönmüştür, Umuru Bahriye Nazırı olmuştur. Seyyid Ali Efendi'nin yazdığı "Sefaretname" Paris seyahatini, gördüklerini, yaşadıklarını ve intibalarını anlattığı bir eserdir.²⁶⁰ "Sefaretname"de kayda değer herhangi bir siyasi temastan söz edilmemiştir. Bu bilgiye dayanarak bu "Sefaretname"yi bir anlamda Seyahatname olarak nitelendirmek mümkündür, çünkü benzer şekilde Fransız seyyahları da gördükleri, ziyaret ettikleri yerleri yazmışlar ve halkla münasebetlerini aktarmışlardır.

²⁵⁷ Herbette'e göre Seyyid Ali Efendi çok talihsiz ve etkisiz bir büyükelçidir. Herbette, a.g.e., s. 2.

²⁵⁸ III. Selim bu elçi için "Ne eşek herifmiş" demiştir. Beydilli, 2009, a.g.m., s. 46.

²⁵⁹ Beydilli, 2009, a.g.e., s. 46.

²⁶⁰ Herbette, a.g.e. s. 45-97.

Seyyid Ali Efendi'yi Talleyrand gibi Fransız siyasi tarihi bakımından muhtelif rejimlerde ustalıkla hareket etmesini bilen ve tarihi bir şahsiyet olarak kabul edilen, hatta diplomaside “ustad” olarak görülen biriyle karşılaştırmak Ali Efendi'ye haksızlık gibi görünse de ülkeler açısından bakılınca Osmanlı Devleti'nin diplomatik ve siyasi usulleri bilen bir devlet adamı yetiştirememesi gerçeğiyle karşılaşırız.²⁶¹

Moralı Seyyid Ali Efendi'nin baş tercümanı, İngiliz elçi John Spencer Smith (1769-1845)'in “kendinden her şey beklenecek karakterde bir Atinalı” diye nitelendirdiği ve Fransızların satın aldığı, özel müşavirlik statüsü verdiği “Kodrika Muhtırası” olarak adlandırılan ve Osmanlı Devleti'ni Fransa güdümünde ikiye bölmeyi amaçlayan projeyi hazırlayan bir Osmanlı Rumudur.²⁶²

Diplomatik ilişkilerde elbette tercümanlar büyük rol oynamaktadır.²⁶³ Fakat Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği tercümanlar imparator Napolyon'a Osmanlı Devleti'nin nasıl parçalanacağı üzerine projeler üretebilecek kadar haindirler. Bu

²⁶¹ Mısır seferinin hazırlanmasında Talleyrand'ın kişisel gayretleri görülür. Talleyrand “Etat-Generaux” meclisinde milletvekilliği yapmış, “Convention” zamanında Londra'ya ve Amerika'ya elçi olarak gönderilmiştir. “Directoire” döneminde ise Dışişlikler vekili olmuştur, “Restauration” döneminde de Prens ünvanı alarak Fransa'yı Viyana Kongresi'nde başarıyla temsil etmiştir. Louis-Philippe 1830'da kral olunca onunla iyi ilişkileri sayesinde Londra büyükelçisi olmuştur. Görüldüğü gibi Fransa'nın siyasi tarihinde çeşitli rejimlerde bile çok önemli bir şahsiyet olarak Fransız diplomasisini zirveye taşımıştır. İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri** (1789-1802), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, s. 354.

²⁶² Berkes, a. g. e. s. 123.

²⁶³ XV. Louis'nin İstanbul sefiri Vikont de Saint Priest: “Biz aslında tercümanlarımızın kâtipliğini yapıyoruz. Zira yazılarımızı onların bize söylediğine uygun olarak yazmak zorundayız.” Demiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 40.

ihametlerin, Osmanlı Devlet adamlarını yabancı dil öğrenmeye zorladıkları görülmektedir. Nitekim III. Selim zamanında yapılan yeniliklerden biri de Avrupa'ya dil öğrenmeye memur edilmiş gençler gönderilmiştir.²⁶⁴

Osmanlı Devletinin diplomatik faaliyetlerin ve karşılıklı diplomasinin önemi konusunda daha önce her hangi bir deneyimi olmadığı için gönderilen ilk elçiler şüphesiz başarılı olarak görülemezler. Bu bağlamda Moralı Ali Efendi'den sonra Mehmed Said Hâlet Efendi (1760-1822) de düzenli bir eğitim almadan kendi kendini yetiştiren, I. Napolyon döneminde, 1803 yılında başmuhasebecilik payesi ve ortaelçi unvanıyla Paris'e gönderilen daimi büyükelçidir.²⁶⁵

Hâlet Efendi üç yıl kadar (1803-1806) Fransa'da bulunmuştur. Diğer elçilerin aksine Paris'i ve Batı medeniyetini hiç beğenmemiştir. İngilizlerle gizlice muhabere ettiğine dair bir ihbarla (Fransız elçisi General Sebastiani'nin ihbarıyla) görevden alınması Osmanlı diplomasisi bakımından ilginçtir. Elçiliğinden daha ziyade devlet kademelerinde rikâb-ı hümâyûn reisliği, Bağdat mübaşirliği ve nişancılık gibi görevlerde yaptıklarıyla ön plana çıkmış bir devlet adamıdır. Paris'ten

²⁶⁴ Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ekonomi ve maliye okumak yerine edebiyata merak sararak Avrupa toplumlarının nasıl çalıştığını öğrenememişler. Yine III. Selim'den önce Batı bilgisini öğrenmek için Paris'e giden Yirmisekiz Mehmet Çelebi'den sonra bürokratların Avrupa'ya kişisel seyahatleri başlamıştır. Metin Heper, "19. yy'da Osmanlı Bürokrasisi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul, s. 246, 247.

²⁶⁵ Shaw, a.g.e., s. 256.

gönderdiği mektuplarda Avrupa'yı "kâfir diyarı" olarak nitelendiren Hâlet Efendi döneminde yapılan veya yapılmak istenen yeniliklere karşı çıkmıştır.²⁶⁶

2.3. OSMANLI-FRANSIZ SİYASİ İLİŞKİLERİNDE DOĞU MESELESİ

En geniş anlamıyla doğu meselesi, "Türkler Avrupa'da görünür görünmez Doğu meselesi zuhur etti"²⁶⁷ diyen meşhur Fransız diplomatik tarihçi Albert Sorel son iki yüzyılın gerçek meselesini bu şekilde formüle etmiştir. Şüphesiz Doğu meselesi çok sayıda kitap, makale vb. yayınlarda ele alınmıştır. Burada kısaca ve diplomatik bakımdan Fransız elçilerinin kaleminden çıkan bilgiler ışığında gözlem yapmak gerekmektedir. Aslında "Şark Meselesi" ifadesi politik bir terim olarak 1815'te Viyana Kongresi'nde kullanılmış olmakla beraber politikacılar ve tarihçiler tarafından çeşitli manalar yüklenerek kullanılmıştır.

XIX. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü için bu terim kullanılırken, daha sonra aynı devletin parçalanması anlamında kullanılması söz

²⁶⁶ Abdülkadir Özcan, "Hâlet Efendi (1760-1822) Osmanlı Devlet Adamı", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 15, Ankara, 1997, s. 249-250; Merkezîyetçi bir düşünce tarzına sahip olan Hâlet Efendi hakkında Mehmet Sadık Rıfat tarafından yazılan bir risale farklı bir bakış açısıyla irdelenmiştir. Bkz. Süheyla Yenidünya, "Hâlet Efendi'ye Dair Bir Risale", https://www.academia.edu/4475438/HALET_EFEND%C4%B0YE_DA%C4%B0R_B%C4%B0R_R%C4%B0SALE (Erişim tarihi: 26.12.2015).

²⁶⁷ Albert Sorel, **La Question d'Orient au XVIII. Siècle Les Origines de la Triple Alliance**, Paris, 1878, s. V.

konusu olmuştur.²⁶⁸ Diplomatlar ve tarihçiler sık sık bu terime müracaat etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe gömülmesiyle de başka bir anlam kazanmıştır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na “yabancı müdahale” unsurunun katılmasıyla devam eden süreç imparatorluğun parçalanmasıyla neticelendirilmiştir.

Rusya'nın Akdeniz'e inmek amacıyla Osmanlı Devleti ile sürekli harp halinde olması ve her seferinde galip gelmesi çok tehlikeli bir hâl almıştır. Rusya bölgesinde durdurulamayan ve sürekli genişleyen bir güç olmuştur.²⁶⁹ Hıristiyan dünyasının İslâm âlemi ile teması bir Doğu Sorununun başlangıcı olarak görülüp çok geniş bir çerçeve çizilmektedir.²⁷⁰

Batı dünyası kendi aralarındaki savaşı bitirip barışı sağladığında (1713-1714) karşısında önemli bir Doğu Sorunu vardır. Batılı siyaset adamlarına göre, Avrupa'da Asya'dan gelen Türk istilası beraberinde Doğu Sorununu başlatmıştır. Aslında bu sorunun çözümü için iki yüz yıl gerekmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması'yla birlikte artık Müslüman Türk istilasında kesin bir gerileme vardır. Artık haç hilâli püskürtebilmiştir.²⁷¹ Avrupa bu sorunu Türkleri asimile ederek veya Avrupa topraklarından söküp atarak çözebilirdi. Türklere bu ikinci yol uygundur. Ancak

²⁶⁸ Karal, a.g.e., s. 203.

²⁶⁹ İstanbul merkez olmak üzere Rusya'nın himayesi altında bir Rum İmparatorluğu dahi tasarlanmıştır. Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, T.T.K., Ankara, 2010, s. 291.

²⁷⁰ Edouard Driault, **Question d'Orient Depuis Ses Origines à La Paix de Sèvres Depuis Ses Origines Jusqu'à La Paix de Sèvres**, Paris, 1921, s. VII. Bazı tarihçiler Doğu Meselesi'nin Türklerin İstanbul'u 1453 yılında fethetmesiyle başladığını iddia etmektedir.

²⁷¹ Emile Bourgeois, **Manuel Historique de Politique Etrangère, les Origines**, Tome I^e, Paris, Librairie Classiques, 1892, s. 251-252.

Türkler Hıristiyan çocuklarını alıp yetiştiriyor, onları savaş meydanlarında “İlahi kelimetullah” için savaştırıyorlardı. Bu yüzden onları Avrupa coğrafyasından atmak kolay değildi. Osmanlı ile sınırı olmayan Fransa'nın bu temizleme harekâtında yeni metotları vardı. Bu metot kapitülasyonlar idi. Kapitülasyonlar Fransa'ya Doğu'nun yolunu açmıştır.²⁷² I. François Doğu'da misyonerlerin gidemediği yerlere tacirlerin girebileceğini görmüştür. Bu yüzden 1604-1673 yıllarında yenilenen kapitülasyonlarla Osmanlı Devleti Fransa'nın emperyal kolonisi haline gelmiştir. Müslüman veya Hıristiyan ya da Yahudi yabancılar Fransız şemsiyesi altında faaliyet gösteriyorlardı. Kırım'dan Mısır'a, Bağdat ve İsfahan'a kadar üstelik paşaların himayesinde yapılan bu ticaret ve kültürel faaliyetlere siyasi hareketler de eklenmiştir.²⁷³ Daha sonra Osmanlı seferleri başarısız kalmıştır. Vezirler yeniçeriler kara bir makam tutkunu olmuşlardır. Hıristiyan çocuklar artık devşirilmiyordu. Bu göçebe hayattan yerleşik hayata anlamlı bir geçişti. Şüphesiz Türkler bu yerleştikleri yerin kötülüklerini almışlardır. Zira Bizans'ı yıkan saray entrikaları Osmanlı sarayında görülmeye başlamıştı. Bizans despotlarına benzemişlerdi. Bu dönemde Fransa'nın “Rois Très Chretien”²⁷⁴in elçileri Türkleri pek çok bakımdan etkilemişlerdir.²⁷⁵

Türkler yavaş yavaş değişim sürecine girdiler. 1683 Viyana bozgunu Avrupa devletlerinin gözünde Osmanlı için “Artık yenilebilir” algısını oluşturdu. II. Viyana Kuşatması'nın galibi III. Jan Sobieski (1629-1696) “Artık Türkleri Avrupa'dan

²⁷² Bourgeois, a.g.e., s. 254.

²⁷³ Bourgeois, a.g.e., s. 255.

²⁷⁴ VI. Papa tarafından Fransa krallarına verilen unvandır.

²⁷⁵ Bourgeois, a.g.e., s. 256.

atmanın zamanı gelmiştir” diye bağırmıştır.²⁷⁶ Karlofça Antlaşması Avrupalı Hıristiyan güçleri cesaretlendirmiştir. Bu, Türklerin Avrupa’dan kovulmasını mümkün kılmıştır. Rusya bu hususta diğer devletlerden daha iştahlıydı. Osmanlı Devleti’ndeki Hıristiyanların ekserisi aynı inançtaydı. “Yunan dini” olarak adlandırdığı bu inançla beraber Yunan Haçını İstanbul’a dikmek gerekiyordu. Burada İstanbul’da Doğunun Latinlerine karşı meydan okuyabilirdi.²⁷⁷

Roma’nın ya da Fransa’nın misyonerleri Ruslarla kutsal yerler yüzünden karşı karşıya geldiler. Buradaki misyonerler bilhassa çarı, kutsal yerleri Franklara verdiğini ileri sürerek Osmanlıya karşı savaşa çağırıyordu. Ruslar için çar “Doğu imparatorunun mirasçısıydı”. Yunan dini Rusların da diniydi. Aslında Bourgeois, Rusların küçük bir kinezlikten, güçlü ve büyük bir devlete geliş sürecini Türklerin durumuna benzetir. Çarların ve çarıçelerin entrikası sultanlarınkine benzemektedir. Saray mensupları çarın maiyetindekiler gibidir. Eğer Rusya, Türkleri balkanlardan atmak istiyorsa Türklerden daha iyi organize olmak zorundaydı. Avrupa ile sürekli temas halinde olan Rusya gerekli yenilikleri ülkesine taşımıştır. Büyük Petro Osmanlı’yı tehdit olarak algılayarak Kırım için ilk harekete geçen çardır. Güçlü bir donanmaya sahip olmak için Polonya’yı, Kuzey Almanya’yı, Hollanda’yı ve İngiltere’yi ziyaret eder.²⁷⁸

Rusya modern Avrupalı bir dönüşüm başlatmıştır. Yirmi yılda yarı Asyalı bir ülke modern bir devlet haline gelmiştir. Artık Osmanlı Devleti’ni yıkacak güce ulaşmıştır. Osmanlı hükümetinin veya yöneticilerinin eylemlerinin sonucu büyük

²⁷⁶ Bourgeois, a.g.e., s. 256.

²⁷⁷ Bourgeois, a.g.e., s. 257.

²⁷⁸ Bourgeois, a.g.e., s. 261.

güçlerin çıkarlarına ters düşüyorsa “Doğu Sorunu” şiddetleniyor anlamına geliyordu. 1854 yılında alınan borç, 1879’da devleti iflasla sonuçlandırmıştır. 1881’de Muharrem Kararnamesiyle kurulan Duyunu Umumiye İdaresi ile ülkenin maliye ve ekonomi adına her şeyine el konuldu. İdarenin içindeki delegeler alacaklarını büyük güçleri temsilen almaya başladılar.

Avrupalı güçlerin ülkenin içinde kendi konsolosluk mahkemeleri, hapishaneleri, postaneleri, okulları, kiliseleri, hastaneleri ve vakıfları vardı.²⁷⁹ Ticarete veya mesleki faaliyetlerde de ülke kuşatılmış durumdaydı. Devletin rüşvetçi veya kötü yöneticileri de Avrupalı güçlerin ülkeyi sömürmesinde dolaylı olarak katkıda bulunuyorlardı.

1856’daki Paris Konferansı’nda kabul edilen Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma esası, 1878’deki Berlin Kongresi’nde alınan kararlarla yabancı müdahalesine açık bir hale gelmiştir. Doğu sorunu bir başka boyut kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ulus devletlerin egemen olduğu Avrupa’da bir “anakronizm” haline gelmiştir. 1774’te iyice zayıflayan Osmanlı Devleti büyük emperyalist güçlerin nasıl parçalayacakları konusunda anlaşamamaları sebebiyle yüz yıl daha yaşamaya devam etmiştir.²⁸⁰

Doğu Akdeniz’de Napolyon’un açtığı Mısır meselesi Osmanlı Devleti için bir dönüşümün başlangıcı idi. Bir taraftan reform hareketlerinin başlamasıyla beraber içerden de artan muhalefetle 1808’de Sened-i İttifakla merkezde yeni bir siyasi

²⁷⁹ Doğu’daki kiliseler Batı’daki gibi sadece kilise değildir. Bulunduğu yerde her türlü müesesenin işlevini görmektedir. Durand de Fontmagne, a.g.e, s. 142-145.

²⁸⁰ Ahmad Feroz, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu” **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, Editör Marian Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 7.

gücün ortaya çıkışıydı.²⁸¹ Avrupalı güçler için Doğu sorununun şiddetlendiği 1840-1870 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni Reşid Paşa başta olmak üzere Âli Paşa ve Fuad Paşa yönettiler. Bu yöneticiler Batılı yönetim anlayışına uygun hareket etmelerine rağmen İmparatorluğu parçalanmaktan kurtaramadılar.

2.3.1. Cumhuriyetçiler ve Bâb-ı Âli'nin Tavrı

Bilindiği gibi Türkler Fransız ihtilâline başlangıçta tamamen kayıtsız kalmışlardır. Bunun sebebi o günlerde Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olmasıyla açıklanabilir.²⁸² Bâb-ı Ali'nin o dönemde ne Fransa'da ne de diğer Avrupa ülkelerinde oturmuş bir elçilik sistemi olmadığı için diğer ülkeler aracılığıyla Fransız İhtilâlinin mahiyetini kavramaya çalışmıştır. 1787 yılından itibaren Bâb-ı Âli denge politikasında Prusya ve İngiltere'ye yaklaşmaktadır.²⁸³ Türk tarihçilerin ortak kanaati bu ihtilâlin o günün şartlarında Osmanlı Devleti'nin lehine geliştiği yönündedir.

Avrupa hükümdarları bu ihtilâlin kendilerine zarar vereceği endişesini taşıırken, kısa süreliğine de olsa bu süreçten kârlı çıkmışlardır. Hatta 1791 Fransız anayasasının kralın yetkilerini kısıtlaması, daha sonra kralın tahttan indirilişi ve idam edilmesiyle Cumhuriyetin kurulması Osmanlı Devleti için endişe verici bir durum

²⁸¹ Feroz, a.g.m., s.. 8.

²⁸² Shaw, a.g.e., s. 27.

²⁸³ Soysal, a.g.e., s. 101.

olarak görülmemiştir.²⁸⁴ Zira Fransa sınırları kendisine çok uzak bir ülkeydi. Burada çok önemli olan sınıflar arasındaki siyasi ve ekonomik eşitsizlik Türkiye için bilinmeyen bir olguydu.²⁸⁵

Türkiye'ye gelen ilk Cumhuriyet elçisi Descorches, dışişlerine verdiği raporda bunu teferruatlı anlatmıştır.²⁸⁶ “Kadim Françe Dostluğu”²⁸⁷ Türk devlet adamlarında öylesine yer etmiştir ki ihtilâlin ya da Fransa'nın bu siyasi oluşumunda herhangi bir olumsuz tavır takınmamışlardır. Fransa'da cumhuriyet ilan edilince Osmanlı sadrazamı bunun sevindirici tarafını, artık Fransız krallarının, Avusturya hanedanlarının kızlarıyla evlenemeyecek oluşu şeklinde dile getirmiş; geçmişteki Fransız-Avusturya ittifaklarına gönderme yaparak Fransızlara sitemde bulunmuştur.²⁸⁸

Bilindiği üzere 1756 Avusturya-Fransa ittifakı Osmanlı'da soğuk düş etkisi yapmıştır. “Milletlerin kaderlerini kendileri tayin ederek kralların tahakkümünden kurtulmaları” şeklinde özetlenebilecek bir akım meydana getiren ihtilâl, henüz Türkiye topraklarında yankı bulmamıştı. İhtilâl, ancak 1797 yılında Napolyon'un Venedik Devleti'ne ait olan Yedi ada'ya el koyduğunda ve en önemlisi Yunan İhtilâli'nin fitilini ateşlediğinde zehirli bir hançer gibi kendini hissettirmişti. Zaten

²⁸⁴ “Özellikle İngiliz büyükelçisi Sultan Selim'e, Fransız Devrimi'nin Avrupa'daki diplomatik ilişkileri ne kadar değiştirdiğini ve Avrupa monarşilerinin devrim salgınını engellemek için nasıl birleştiklerini anlatıyordu.” Shaw, a.g.e., s. 56.

²⁸⁵ Shaw'a göre, aslında Sultan Selim Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki gelişmelerden haberdardı. Shaw, a.g.e., s. 56.

²⁸⁶ Soysal, a.g.e., s. 102.

²⁸⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., C. 5, s. 207.

²⁸⁸ Soysal, a.g.e., s. 102.

1792 yılında Fransa, Avusturya ve Prusya arasında bir harp patlak vermişti. Bu savaşlar XVI. Louis'nin devrilmesi ve akabinde krallığın yıkılmasıyla Avrupa tarihinde yeni dönemin habercisiydi.²⁸⁹

Türkiye, Avusturya'nın mağlup olmasını ümit ederek, kendi içinde yaşadığı mağlubiyetlerden de ders almak üzere ordusunu ıslah için III. Selim'in iradesiyle bir hareket başlatacaktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti İstanbul'daki yabancı elçilere Türkiye'nin tarafsızlığını ilan etmiştir. 1792 yılından 1798 yılına kadar 6 yıllık barış döneminde Osmanlı Devleti'nde ıslahatlar başlamıştır. Öncelik orduya verilmiştir. "Nizamı Cedit" Avrupai savaş teknikleri ve usullerini Osmanlı Devleti'ne getirme çabalarının olduğu bir dönemdir²⁹⁰.

Bu çabaların yine Fransız uzmanlarla yapılmaya çalışıldığını görüyoruz. Bir taraftan yeniçeri ocağı, diğer taraftan Nizamı Cedit askeri teşkilatıyla, tophane, tersane ve mühendishanenin kurulup geliştirilmesini görebiliyoruz. Bu konuyla ilgili pek çok siyasi ve ekonomik analizler yapılmıştır. Diplomatik bakımdan Fransız elçilerinin tutumlarını incelemek gerekmektedir. Islahat yalnızca askeri alanda düşünülmemiş, devletin diğer organları için de düşünülmüştür.²⁹¹ Türkçeye tercüme edilen teknik ve ilmi kitaplar açılan deniz mühendishane matbaalarında neşredilmeye başlanmıştır. Fransa Büyükelçiliği matbaasında da Türkçe kitaplar yayımlanmıştır.²⁹² Bu ıslahat çalışmaları Osmanlı dış politikasının çalışma prensiplerini ve usullerini de

²⁸⁹ Berkes, a.g.e., s. 125.

²⁹⁰ Shaw, a.g.e. s. 169.

²⁹¹ Örneğin, vaktiyle kurulan Müteferrika matbaasının yerine deniz mühendishane matbaası açılmıştır. Berkes, a.g.e., s. 93.

²⁹² Soysal, a.g.e., s. 105.

değiştirmiştir. Avrupai bir tarz benimsenmeye çalışılmıştır. Artık Avrupa devletleri ile daimi ittifaklar gerekmektedir. O yılların değişmez düşmanı Rusya ve Avusturya karşısında Osmanlı Devleti yalnız kalmamak için ittifak ihtiyacı duymaktadır. Bunu da diplomasi yoluyla yapması gerekecektir.²⁹³

2.3.2. Osmanlı-Fransız Siyasi İlişkilerinde Napolyon'un İdealleri

Napolyon'un "Bu küçük Avrupa kâfi derecede zafer yaratmaktan mahrumdur. Doğu'ya gitmek lazımdır, bütün zaferler oradan geliyor"²⁹⁴ demesine rağmen aslında ihtiraslı, yerinde duramayan bu generalin en büyük arzusu, tek düşmanı, ada devleti İngiltere'yi yenmektir. Bunun imkânsızlığını bir asker olarak fark edince, dolaylı yoldan İngiltere'yi zora sokma düşüncesi kafasında belirmiştir. İngiltere'nin Hindistan ticaret yolunu Mısır'ı zapt ederek kesebilirdi. Bu durumda hem İngiltere'yi mali olarak sıkıntıya sokacaktı, hem de Doğu Akdeniz'e hâkim olabilecekti. Zira 1797 yılında Bonapart hem İtalya fatihi hem de Campo-Formio Barış Antlaşması (1797)'nin (Avusturya-Fransa savaşlarına son veren önemli bir anlaşma) kahramanı idi.²⁹⁵

²⁹³ Roderic Davison, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasininin Modernleşmesi", (Çev. Hayrettin Pınar), Halil İncalcık; Mehmet Seyitdanlıoğlu (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 291; "Az yer, az içer, az uyku uyur. Dünyaya egemen olma hayaliyle yönetimde otoritesini kurmak ve askerî disiplin sağlamaktan başka bir zevki yoktur." Ercan, a.g.m., s. 80.

²⁹⁴ Soysal, a.g.e., s. 176.

²⁹⁵ Karal, a.g.e., s. 27; Sander, a.g.e., s. 110.

Talleyrand gibi Mısır seferini teşvik eden hatta zorlayan bir dışişleri vekili vardır. Directoire'a Napolyon'dan önce Mısır seferine ait ilk resmi projesini sunmuştur. 14 sayfalık bu etüt projesinde “Mısır Roma Cumhuriyeti'nin bir eyaleti olmuştur. Şimdi de Fransız cumhuriyetinin eyaleti olmalıdır. Fransızların fethi onun refah devri olacaktır” ifadeleri yer almaktadır.²⁹⁶ Yine bu projede Mısır'ın Fransa'ya iktisadi ve ticari bakımdan sayısız yararlarından bahsedilmektedir. Diğer devletlerin, Rusya'nın, Avusturya'nın ya da İngiltere'nin de bu durum karşısında neler yapabileceği tek tek belirtilmiştir. Sonuçta, Mısır seferine Bonapart “Orient” adlı amiral gemisiyle 46 bin kişilik bir orduyla gitmiştir.²⁹⁷

Avusturya bu dönemde Fransa'nın müttefikidir. Rusya, Yunan projesini²⁹⁸ hayata geçiremeyince Kırım'ı işgal etmiştir. Avusturya ve Fransa bu oldu bittiye gelen işgale bir müddet sessiz kaldı. Türkler için kaçınılmaz savaş 13 Ağustos 1787'de başladı. Rusya'ya harp ilan edildi. Bu savaşta Avusturya daha sonra Rusya'nın yanında savaşa katılmıştı. Eski üstünlüğünü geri almak arzusunda olan İsveç, Rusya'ya savaş açmıştı. Takvimler 1789'u gösterirken ülkelerin siyasi

²⁹⁶ Soysal, a.g.e., s. 179; Bonapart, Mısır'ın işgaliyle İngiltere aleyhine bir İslam kolonisi kurmayı tasarlamaktadır. Edward Said, **Oryantalizm (Doğubilim), Sömürgeciliğin Keşif Kolu** (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 121.

²⁹⁷ Soysal. a.g.e., s. 221.

²⁹⁸ Rus Çarı II. Katerina (1762-1796) İstanbul merkez olmak üzere Rusya'nın güdümünde bir “Rum İmparatorluğu” kurmayı tasarlamaktadır. Rus fütühat emelleri bu proje üzerine oturmuştur. Kurat, a.g.e., s. 291. Daha sonra çar Nikolay ise Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak ve Yunanistan'ı daha kuvvetli olacak şekilde büyültmek fikirlerini de red etmişti. G. H. Bolsover, “Birinci Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1965, C. 23, S. 3, 4, (çev. Yuluğ Tekin Kurat), s. 231.

haritasını yeniden çizen ve pek çok siyasi sonuç doğuran Fransız İhtilâli Fransa’da başlamıştı.

Fransa’da “Ecole des Langues Orientales”²⁹⁹ adlı okulların 1795 yılında teşkilatlanıp kurulması Doğu meselesinde hem ticari hem de kültürel bir bağ oluştururken, aynı zamanda Mısır seferi ve Doğu projelerinin en önemli güzergâhı olmuştur. Fransa’nın Akdeniz’e yakın şehirlerinden yelkenli gemilerle İstanbul’a 1 ay gibi bir zamanda gelinebilmesi, Fransa’nın Doğu ticaretini epeyce ilerletmişti. Marsilya’da bulunan ticaret odası “Doğu Müstemleke İmparatorluğu”nun idari merkeziydi. Türkiye ile ticaret yapan Fransız tacirler bu kurum tarafından korunup kollanıyordu.³⁰⁰

1768-1784 yıllarında İstanbul’da Fransız büyükelçisi olarak görev yapan François-Emmanuel Guignard de Saint Priest (1735-1821)’nin hatıralarından anlaşılacağı üzere Fransa Doğu ticaretine mani olacağı kaygısıyla, Rusların Avusturya ile birlikte Türkiye’yi parçalama çabalarına karşı çıkmaktadır. Siyasi olarak ticaret yaptığı bu bölgede güçlü bir devlet istememektedir. Zaten kapitülasyon sayesinde Osmanlı’dan aldığı hammaddeyi imal edip yeniden yüksek fiyatlarla satmaktadır. Türklerin bilgisizliği, Fransızlara mükemmel ticari imkânlar sağlamaktadır. Osmanlı Devleti, Fransızlar için en uygun bir müstemleke durumuna girmiştir. Hatta Fransız ticaretinin gelişmediği bölgelere gönderdiği elçilerden

²⁹⁹ <http://www.inalco.fr/> (31 Temmuz 2015).

³⁰⁰ Soysal. a.g.e., s. 42.

istenen ve beklenen görevlerden biri de, ticareti geliştirmek için pazar temin etmeleridir.³⁰¹

XV. Louis döneminde önemli bir diplomat, aynı zamanda felsefeci olan Alman düşünür Leibnitz (1646-1716) ilk kez Mısır'ın Türklerin elinden alınmasını hatta bütün Osmanlı topraklarının Alman ve Fransızlar tarafından paylaşılması önerisini 1672'de yılında Fransız kamuoyuna duyurmuştur.³⁰²

Napolyon döneminde Fransa'da bir "Antik Mısır" modası vardır. Bonapart, Büyük İskender (M.Ö. 356-323)'in izinden gitmek isterken Fransız entelektüelleri de Mısır'ın zenginliğini, büyüsunü, medeniyetini Fransa'da yaşamak arzusundadır. Bu atmosfer pek çok Fransızı Mısır'a gitme konusunda etkilemiştir. Mısır seferi sırasında Bonapart seçkin bir bilim heyetini de yanında götürmüştür. "Comission des Sciences et des Arts" adında önemli bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonda 21 matematikçi, 15 konsolos ve tercüman, 3 kozmograf, 3 barut ustası, 5 doğu bilimci ve maden mühendisi, 10 edip ve kâtip, 17 sivil mühendis, 15 coğrafyacı, 4 mimar, 3 inşaat mühendisi, 8 ressam, 1 heykeltıraş, 10 makine ustası, 9 sağlık subayı, 9 karantina memuru, 22 matbaacı, 2 müzisyen olmak üzere 167 uzman yer alıyordu. Bu ilim ve sanat komisyonu Avrupa'daki bilim ve tekniği kullanarak Mısır'da Fransa adına bir çalışma başlatacaklardı. Eski Mısır medeniyetini de Avrupa'ya götürmek

³⁰¹1744-1747 yıllarında dışişleri vekâletinde bulunan René Louis de Voyer de Paulmy, Marquis d'Argenson (1694-1757) Osmanlı Devleti'nden Mısır ve Süveyş Kanalını almak arzularını hatıratında yayınlamıştır. Soysal, a.g.e., s. 45.

³⁰² Azmi Süslü, a.g.m., s. 238.

arzusunda idiler. Bugün Louvre Müzesini süsleyen eski Mısır Medeniyetinin her bir parçası bu dönemde ve sonrasında çeşitli yollarla Fransa'ya nakledilmiştir.³⁰³

Mısır seferinin Avrupa tarafından bakıldığında bir diğer kazanımı da Sami dillerinin mukayeseli sistemi ve tarihi ortaya çıkmıştır.³⁰⁴

Mısır'ın Fransızlar tarafından boşaltmasından sonra ülkede bir iktidar mücadelesi başlamıştır. Osmanlı Devleti kendi gücünü tesis etmeye çalışırken eski Memlûk Beyleri de hem kendi aralarında hem de Osmanlı Beyleriyle mücadeleye başlamışlardır. Ayrıca Mısır'da bir garnizon kuran İngiltere'nin elçileri de bu mücadele de gerçekten birer oyun kurucudur.

2.3.3. Mısır Seferi'nin Diplomatik Sonuçları

Mısır seferinin sonuçlarından biri de büyük diplomatik değişimlerin yaşandığı bir döneme kapı aralanmasıdır. Fransa ile Osmanlı Devleti 25 Haziran 1802'de antlaşma imzalarken düşmanlık yerini dostluğa bırakmıştı. Hatta savaştan önceki bütün kapitülasyonlar yenilenmişti. Karşı taraftaki Rus-İngiliz ittifakı çatışmaya

³⁰³ Soysal, a.g.e., s. 188; Dönüşte bilim heyetinin bütün çalışmaları "Description de l' Egypte" 1803 ile 1828 yılları arasında 33 cilt halinde yayınlanarak, savaşta bıraktığı Mısır'ı medeniyetiyle beraber Fransa'ya taşınmış oldu. Bu devasa eser modern oryantalist projeler için kaynak sayılmıştır. Metinlerin topografik kalitesi, gravürlerin güzelliği ve biçimi adeta tarihi bir abidedir. İlk baskısı imparatorluk matbaasından Napolyon'un emriyle çıkartılmıştır. Napolyon'un ölümünden sonra da yayımlanmaya devam etmiştir. Edward Said bu devasa kitabı oryantalizmin siyasi belgesi olarak nitelendirmiştir. Edward Said, **Oryantalizm (Doğubilim), Sömürgeciliğin Keşif Kolu**, (Çev. Nezh Uzel), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 125, 126.

³⁰⁴ Said, a.g.e. s. 131.

başlamıştı. Fransızların yerine İngiliz veya Rus hegemonyası istenmediği için Sultan III. Selim bu güçleri dengeleme yoluna gitti. Öte yandan, Osmanlı askeri birliklerinin savaşlarda yenilmesi değişim ve iç ıslahatlar için itici bir güç olmuştur denilebilir.

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali sırasında Yedikule zindanlarına atılan (1798) Fransız konsül, Pierre Ruffin (1742-1824) Rusların aracılığıyla kurtarılmıştır (1801). Ruslar o sırada bir Osmanlı-Fransız antlaşmasını istiyorlardı.³⁰⁵ Bu arada İngiliz-Fransız doğrudan görüşmeleri Londra'da devam ediyordu. 1801'de uzun müzakerelerden sonra İngiltere Fransa'yı Mısır'dan çıkarmak için anlaşmıştı. Bonapart Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tanıyacağını, bütün zararlarını telafi edeceğini ve İyon Cumhuriyeti'ni (Républiques des îles Ioniennes veya Républiques des Sept-îles) tanıyacağını taahhüt etmiştir.³⁰⁶ Mısırdaki memlûkluları merkeze bağlamak isteyen III. Selim, İngiliz askeri müdahalesi sonucu amacına ulaşamamıştır. Buradaki Memlûklular Beyleri, Fransız işgali sonrası başıboş bir durumda kalmışlardı.³⁰⁷ Diplomatik ve siyasi baskılar sonucu III. Selim Fransızlarla bir ittifak istiyordu. Zira İngilizler Mısır'da, Ruslar da Yedi Adalar'da buldukları müddetçe Osmanlı Devleti tehlike altında demekti.

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali Osmanlı dış siyasetine yeni ittifaklar getirmiştir. Osmanlı Devleti, askeri ve siyasi ittifaklarla bir sonuç alamadığı İsveç, Prusya gibi Avrupa Devletleri yerine, kadim düşmanı Rusya ile ittifak yapmış ve

³⁰⁵ Shaw, a.g.e., s. 362.

³⁰⁶ Daha öncesinde Venediklilere ait adalardan oluşan "İyonya Yedi Ada Cumhuriyeti" (Cezayir-i Seb'a), Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 21 Mart 1800'de imzalanan anlaşma gereği kurulan ve Osmanlı himayesine verilen bir cumhuriyettir. Armaoğlu, a.g.e., s. 144.

³⁰⁷ Shaw, a.g.e., s. 370.

1798'de Fransa'ya savaş ilan etmiştir.³⁰⁸ Rus donanması ilk kez İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından geçerek Fransa'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almıştır. İngiltere de bir donanmasını Mısır'a göndermiştir. İşte bu diplomatik ataklar ve alışverişler var olan Doğu meselesini yeniden alevlendirmiştir.³⁰⁹ Bu dönem Osmanlı Devleti'nde uzun sürmeyen çok çeşitli siyasi, iktisadi, askeri ittifakları beraberinde getirmiştir. Napolyon'un Mısır'a ayak basar basmaz Fransız oryantalistlerine Arapça "Bismillahirrahmanirrahim" başlığıyla yazdırdığı bir bildiriye Osmanlı devlet adamları görünce Rusya ve İngiltere'ye yaslanma ihtiyacı hissetmişlerdir.³¹⁰

Napolyon bu bildiriye Müslümanların ve Halifenin dostu olduğunu, Mısır halkını Memlûkların zulmünden kurtarmak için geldiğini, Allah'a ve Kuran'a saygısı olduğunu ve Fransa'nın gerçekte Müslüman sayılacak bir devlet olduğunu da belirtmekte bir mahsur görmemiştir.³¹¹ Sefer öncesi Fransız diplomasisindeki gizlilik ve entrika düşünülürse Osmanlı Devleti'nin bu durum karşısında sergilediği tavrın oldukça yetersiz kaldığı anlaşılacaktır. Elbette karşı bir bildiriyle Fransızların aslında İslâm düşmanı olduğunu, Mısır halkına yalan söylediğini, kâfir olduklarını belirtmiştir. Berkes'e göre bu propaganda savaşı Rus ve İngiliz diplomasi kanalları yoluyla yapılıyor ve Osmanlı'nın yerleşik etkin diplomatik ağının olmaması yüzünden bu defa da başka ittifakların tuzağına düşmesine neden oluyordu. Avrupa

³⁰⁸ Kurat, a.g.e., s. 295.

³⁰⁹ Berkes, a.g.e., s. 124.

³¹⁰ Berkes, a.g.e., s. 122.

³¹¹ Napolyon, 2 Temmuz 1798 günü İskenderiye halkına karşı nutuk verirken "Biz gerçek Müslümanlarız..." diyerek ustaca bir savaş taktiği kullanmıştır. Said, a.g.e., s. 123.

devletlerinin diplomatik alışverişleri Osmanlı Devletinin topraklarını parçalama siyasetine dönüşecektir.³¹²

³¹² Tüm bu gelişmeleri Doğu Sorununu başlatan unsurlar olarak görmektedir. Berkes, a.g.e., s, 123, 124.

3. BÖLÜM

EDOUARD ANTOINE THOUVENEL

3.1. EDOUARD ANTOINE THOUVENEL'İN HAYATI*

Fransız seyyah, diplomat ve politikacı Edouard Antoine Thouvenel, 11 Kasım 1818'de Fransa'nın kuzeydoğusunda bulunan Lorraine bölgesindeki Verdun'de dünyaya gelmiştir. Lorraine'de köklü ve saygın bir aileye mensuptur. Babası Saint-Louis'nin şövalyesi, Birinci İmparatorluk döneminde savaflara katılmış Tuğgeneral rütbesinde bir askerdir. Thouvenel, Brüksel'de ateşe olarak görev yaptığı sırada babasını 1843 yılının ağustos ayında kaybetmiştir.³¹³ Amcalarından biri kral XVIII. Louis'in yanında doktor olarak çalışmış, aynı zamanda dönemin bilimsel çalışmalarıyla da tanınan ve milletvekili olan bir kişidir. Thouvenel'in yaptığı özel yazışmalardan anlaşıldığı üzere Henriette Cuvilier-Fleury adında bir kız kardeşi vardır.³¹⁴

Fransız Dışişleri Bakanlığının Diplomatik Arşivinde, Thouvenel'e ait diplomik belgeler arasında az sayıda da olsa ailesi ile ilgili bilgileri görmek

* Tezin bu bölümünde Fransız Diplomatik Arşivindeki elyazması belgelerden ve Thouvenel'in vefatından sonra oğlunun derlediği koleksiyondan yararlanılmıştır.

³¹³ L. Thouvenel, **Secret de l'Empereur (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault 1860 – 1863)**, (Editeur: Calmann Lévy), C. II, Paris, 1889, C. II. s. 558.

³¹⁴ Thouvenel, L., **La Grèce Du Roi Othon Correspondance M. Thouvenel**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1890. (Ailesi ile ilgili yazışmalar bu koleksiyonda bulunmaktadır.)

mümkündür.³¹⁵ Kız kardeşinin kocası Alfred Cuvilier-Fleury (1802-1887) Hollanda kralı Louis Bonapart (1778-1846)'ın sekreteri olarak görev almış, daha sonra Aumale dükü Henri d'Orléans (1822-1897)'in eğitimcisi ve sır kâtibi olmuş ve Journal des Débats³¹⁶'nın editörlüğünü yapmıştır. Thouvenel'in kariyerinde etkili olduğu düşünülen bir kişi olduğu, Thouvenel'in karısı Marie'nin İstanbul'dan her hafta düzenli olarak Henriette'e yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır.³¹⁷

Edouard Thouvenel 1835'te edebiyat alanında eğitimini tamamlayıp edebiyat lisansını almıştır. Üç yıl sonra, 30 Ocak 1838'de hukuk eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra 1839'da hukuk diplomasını da almıştır.³¹⁸ Bu tarihten sonra Tuna kıyıları ve Doğu'yu içine alan bir seyahate çıkmıştır. Yirmi yaşında yaptığı Doğu seyahati esnasında gezdiği ve gördüğü yerleri "La Revue de Deux Mondes"³¹⁹ isimli dergide yayımlamıştır.³²⁰ Büyük beğeni kazanan bu yayınlar Fransız Dışişlerindeki bazı yöneticilerin de dikkatini çekmekte gecikmez. Bu seyahat notları daha sonra 1840

³¹⁵ **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi) A.D.M.A.E.F. 233 PAAP Thouvenel Edoard Antoine Personel 1er Serié 3931, "Autographes Documents Historiques".**

³¹⁶ 1789'dan 1944'e kadar önce haftalık sonra günlük olarak Paris'te yayınlanan önemli bir siyasi gazetedir.

³¹⁷ Şeni, a.g.e., s. 25.

³¹⁸ **A.D.M.A.E.F. 233 AP-PA Thouvenel Edouard Antoine Personel 1er Serié 3931, "Autographes Documents Historiques".** Bu Fonda Thouvenel'e Fransız Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürlüğünce verilen resmi tayin ve terfileriyle ilgili özel varakalar bulunmaktadır.

³¹⁹ 1829 yılında Paris'te kurulan, günümüzde de varlığını sürdüren, çok önemli aydınların katkıda bulunduğu, ayda bir yayımlanan siyasi ve kültürel bir dergidir.

³²⁰ Edouard Thouvenel, **Constantinople sous Abdul-Medjid**, Revue de deux Mondes, Paris, 1840, T.21, s. 68-89.

yılında Arthus Bertrand tarafından “La Hongrie et La Valachie” adıyla bir kitap halinde neşredilmiştir.³²¹ Çok genç yaşta yaptığı bu seyahatler ona dışişlerinin kapısını açmıştır.³²²

Thouvenel, önemli bir diplomat olan Emile Desages’ın (1791-1850) himayesinde dışişlerinin siyasi bölümünde çalışmaya başlamıştır.³²³ 18 Aralık 1841 tarihinde Fransız Dışişleri Bakanlığı’nın siyasi bölümüne kadro dışı görevli olarak atandığı bu mesleğinde üç yıl içinde kadrolu ateşe olmuştur. Atina’ya 12 Kasım 1845 tarihinde ortaelçilik sekreteri olarak gitmiştir. Üç yıl sonra 2 Haziran 1848 tarihinde yine Atina’da diplomatlığa terfi ederek görevini sürdürmüştür. Atina’da iken rejim değiştiren, İmparatorluğa dönüşen Fransa’da göreve gelen yönetim 1849 yılının Ocak ayında bu kez Thouvenel’i fevkalade ve tam yetkili ortaelçisi olarak görevlendirir.³²⁴

1842 yılında, yirmi dört yaşında dışişlerine girdikten sonra François Guizot (1787-1874)’un gizli görevlendirmesiyle, 1844’te İngiltere’ye, bir yıl sonra da İspanya’ya gitmiştir. Daha sonra da Brüksel’e ateşe olarak gönderilmiştir.³²⁵ Ancak Brüksel’de birkaç ay kalmıştır. 16 Kasım 1850’de Fransa’nın fevkalade tam yetkili ortaelçisi olarak bu kez Münih’e gider.³²⁶ 2 yıl sonra 14 Şubat 1852’de artık Dışişleri

³²¹ Edouard Thouvenel, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, (Libraire-éditeur: Arthur Bertrand), Paris, 1840.

³²² L.Thouvenel, **Episodes D’Histoires Contemporaines** Tirés des Papiers de M. Thouvenel (1844-1845)-(1851-1852), (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1892, s. V.

³²³ Thouvenel, 1890, a.g.e., s. III.

³²⁴ Thouvenel, 1890, a.g.e., s. II-III.

³²⁵ Thouvenel, **Episodes D’Histoires Contemporaines**, s. V.

³²⁶ **A.D.M.A. E.F, Thouvenel Edouard Antoine**, 3931 Personel/ 1er série, no: 115.

Bakanlığı'nın siyasi işler bölümüne müdür olmuştur. Dolayısıyla Thouvenel birinci sınıf ortaelçi olarak görevine devam etmiştir. 31 Mart 1855'de Dışişleri Bakanlığı'na vekâlet etmiştir. 3 Mayıs 1855'te kariyerinde yeni bir terfi alarak İstanbul'a büyükelçi olarak gönderilmiştir. 1859 yılının Mayıs ayında imparatorluğun senatörü unvanını almıştır. Dört ay sonra da Mısır Enstitüsü'nde üyelik yapmıştır. Nihayet üç yıl süren Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir.³²⁷ 7 Ocak 1865 tarihinde Fransa'da Meuse bölgesindeki genel konseyin başkanı olmuştur. 1862 yılının Kasım ayında yeni bir konsey başkanlığına getirilir. Bu başkanlık Doğu Demiryolları Şirketi'nin yönetiminin konsey başkanlığıdır.³²⁸ 1864 yılında Süveyş Kanalı'nın yapımını üstlenen şirket ile Mısır Valisi arasında çıkan anlaşmazlığı çözmek için oluşturulan komisyonun başkanlığına geldiğini görüyoruz. Demiryolları Konferansı'nın başkanlığını 1865 yılında yürütmüştür. Ölümünden bir yıl önce senatoda mühürdarlığa getirilir. Basamak basamak yükseldiği kariyeri 1866 yılında Lüksemburg Sarayı'nda sona ermiştir.³²⁹

Thouvenel 1845 yılında Atina'da sekreter olarak görevini sürdürürken tam yetkiyle çalışmaktadır. Burada, kendisini her daim himaye eden yüksek mevkideki diplomat Emile Desages ve François Guizot'nun siyasetten ayrılmasına rağmen Thouvenel, basit bir görevle geldiği Atina'da gözden düşmemiştir. Atina Kralı

³²⁷ L. Thouvenel, *Secret de l'Empereur (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault 1860-1863)*, (Editeur: Calmann Lévy, Paris, 1889), C. I., s. 2.

³²⁸ Thouvenel, 1892 a.g.e., s. IV.

³²⁹ Thouvenel, 1890, a.g.e., s.11; **A.D.M.A.E.F 3931**.

Othon³³⁰ (1815-1867) döneminde Fransa Kralı Louis-Philippe (1773-1850)'in temsilcisidir. İhtilâllerin Fransa'yı kasıp kavurduğu bir dönemde, 1848'de yine Atina'da tam yetkili ortaelçi olarak görev başındadır.³³¹ Atina'da çok önemli siyasi tecrübeler kazanmıştır.

Thouvenel, 1848 ihtilali patlak verdiğinde Atina'daki görevine başlayalı henüz birkaç ay olmuştu. 1848 Şubat devriminde önemli bir politikacı olan Alphonse de Lamartine (1790-1869) geçici hükümette Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir.³³² Dışişleri Bakanı Lamartine Thouvenel'den, yeni hükümetin temsilcisi gelene kadar Atina'daki görevine devam etmesini istemiştir. Prens Louis Napolyon Thouvenel'in 5 Mart 1849 tarihinde ortaelçi olarak derecesini yükseltme kararı almıştır.³³³ Bu karar, henüz imparator olmayan III. Napolyon'un ilk kararı olarak tarihe geçmiştir.³³⁴ Bu hızlı terfide Thouvenel'in akıllı, kültürlü, tuttuğunu koparan bir diplomat olması ve Doğu'yu iyi analiz edebilmesi gibi özelliklerinin yanı sıra siyasi çevresinin katkısı

³³⁰ Bavyera Kralı IV. Ludving'in ikinci oğludur. Londra Konferansı'nda büyük devletlerce Yunanistan Kralı seçilmiştir.

³³¹ **A.D.M.A.E.F. 233 AP-PA Thouvenel Edouard Antoine Personel 1er Serié 3931, "Autographes Documents Historiques" Grèce Personel Nomination de M. Thouvenel 1845.** (Bu kartondaki belgeler numarasızdır)

³³² Arzu Etensel İldem, **Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, İstanbul, Boyut Yayıncılık, 2000, s. 131.

³³³ **A.D.M.A.E.F. 233 AP-PA Thouvenel Edouard Antoine Personel 1er Serié 3931, "Autographes Documents Historiques" Grèce Personel Nomination de M. Thouvenel 1845.** (Bu kartondaki belgeler numarasızdır).

³³⁴ Thouvenel, L., **Secret de l'Empereur (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault 1860 – 1863)**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris 1889, C. II, s. 559.

da yadsınamaz.³³⁵ Thouvenel daha sonra fevkalade ortaelçi olarak terfisini sürdürmüştür. Bu yükselişte Yunanistan'da Kral I. Othon ile Birleşik Krallık arasında 1850 yılında meydana gelen “Don Pacifico”³³⁶ adı verilen diplomatik krizde aldığı inisiyatif önemli oranda etkili olmuştur.³³⁷

1851 yılının son günlerinde Thouvenel Paris'e Dışişleri Bakanlığı'nın siyasi bölüm başkanlığına Prens Napolyon tarafından atanır. Bu kez de kutsal yerler krizi

³³⁵ 16 Şubat 1849 tarihli belgeye göre Thouvenel aldığı görevleri hakkıyla yerine getirebilecek bir diplomat olarak övülmektedir. Bkz. **A.D.M.A.E.F 233 AP-PA Thouvenel Edoard Antoine Personel 1er Serié 3931.**

³³⁶ Etensel İldem, a.g.e., s. 213.

³³⁷ David Don Pacifico (1784-1854) adında, İngiliz kolonisi Cebelitarık doğumlu, Portekiz Yahudisinin 1847 yılında Ortodoks ayini sırasında evinin yağmalanması olayı ile ilgilidir. Yunan Kralı I. Othon tüccar ve aynı zamanda Portekiz konsülü olan Pacifico'nun tazminatını karşılamayınca, Helenist ve Yunan İstiklal Savaşı'nın savunucusu Lord Palmerston (1784-1865), Pacifico'nun talebi üzerine 1850 yılının başında Pire Limanı'nı on dört gemilik deniz filosuyla abluka altına alır. Amaç, görünüşte Pacifico'yu desteklemektir. Ancak gerçekte ise Yunan Kralı'nı devirmektir. Palmerston Yunanistan'da ve Doğu'da mutlak İngiliz hâkimiyetini tesis etmek istemektedir. Zira Fransa'da o sıralar ülke içinde karışıklıklar vardır. Thouvenel şiddetle olayı protesto ederek Atina Sarayı'nda savunma hattı oluşturmuştur. Krizi atlamak için inisiyatifi ele alan Thouvenel, Yunan halkının sempatisini kazanırken özellikle de Kral Othon ve Kraliçe'nin çok özel dostluğunu kazanmıştır. Fransa Thouvenel'in bu başarılı operasyonunu Lejyon donörle ödüllendirerek diplomasi kariyerinde de sıçramalar yapmasını sağladı. Bununla beraber Fransa İngiltere ile ilişkisini kesmek istemez. Yunanistan İngiltere'nin baskısıyla sorunun çözümüne zorlanmıştır. Thouvenel bu durum karşısında Atina'dan gitmek istemiştir ve 16 Kasım 1850 tarihinde Münih'e orta elçi olarak atanmıştır. Thouvenel'in cesaretle Yunan Kralı'nın tahtını korumak için verdiği mücadele Othon'un kardeşi Bavyera Kralı I. Maximilian (1832-1867)'in çok hoşuna gitmiştir. Thouvenel, L., **La Grèce Du Roi Othon Correspondance M. Thouvenel**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1890, s. IV.

Fransız diplomasisini epeyce hızlandıracaktır. Dışişleri Bakanlığı'nın en önemli diplomatik yazışları bölümünde üç yıldan beri çalışan Thouvenel "Doğu" için savaşmak gerektiğini Fransa'ya ve Avrupa'ya anlatmaya çabalamıştır.³³⁸ Thouvenel imparatorluğunu ilan eden III. Napolyon tarafından 1855'te, Fransız ordusunda Baltık Denizi'ne komutan olarak giden General Baraguay d'Hilliers (1795-1878)'den boşalan İstanbul büyükelçiliğine atanmıştır.³³⁹

Diplomatik kariyeri İstanbul'da daha da parlamıştır. Büyükelçi olarak görev yaparken 1859'da senatör olarak da hizmet vermeye başlamıştır.³⁴⁰ 1860-1863 yılları arasında ise Dışişleri Bakanlığı görevini ifa etmiştir.³⁴¹ 1864-1866 yılları arasında İmparatorluk senatosunda mühürdar üye olarak görev almıştır. 18 Ekim 1866'da, 48 yaşında, Paris'te Lüksemburg Sarayı'nda vefat etmiştir.³⁴²

³³⁸ Bkz. Thouvenel, L., **Trois Années de La Question d'Orient 1856-1859 D'après les papiers inédits de M. Thouvenel**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1897; **Nicolas 1er et Napoléon III les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d'après les Papiers inédits de M. Thouvenel**, (Editeur: Calman Lévy), Paris, 1891; **A.D.M.A.E.F, PA233 Papier Thouvenel**, Tome: 15, s. 68, 381; **Memoire et Document Turquie Indemnité De Djeddah**, s. 15, 29, 53, 54, 55, 68, 104; **M.D. Turquie vol: 115**, s. 22.

³³⁹ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 558.

³⁴⁰ **A.D.M.A.E.F, 3931 Personel/Dossiers 1er série, Ministère Des Affaires Etrangères Direction Politique, no: 115.**

³⁴¹ İlgili görevlere atama kararnamesi için bkz. **A.D.M.A.E.F, 3931 Personel/Dossiers 1er série, Ministère Des Affaires Etrangères Direction Politique, no: 115.**

³⁴² Kilisede devlet adına yapılacak cenaze merasimi için bastırılan davetiye için bkz. **A.D.M.A.E.F., 39300/3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série 1850-1900.**

Thouvenel temmuz ayında atandığı İstanbul'a derhal gitmek zorunda olduğu için karısını ve oğlunu Fransa'da bırakmıştır.³⁴³ Daha sonra ailesi ve kuzeni 2 Eylül 1856'da, Marsilya'dan kalkan bir gemiyle İstanbul'a gelmişlerdir. Yanlarında Thouvenel'in ailesini korumakla görevli Verdun Piskoposluk üyesi bir rahip bulunmaktadır. 7 Eylül'de Çanakkale Boğazi'nda onları karşılayan Thouvenel, yaklaşık iki yıl kalacakları İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'ne yerleştirir.³⁴⁴

Çok hassas bir bünyeye sahip olan Marie Thouvenel eşinin yüksek mevkine uygun mecburiyetleri dolayısıyla gerek ülkesinde gerekse yurtdışında sürekli eşinin yanında olmak istemiştir. İstanbul'a yaptığı seyahat onu korktukları gibi çok etkilememiştir. Sağlığında herhangi bir olumsuzluk yaratmamıştır. İstanbul'da ikinci çocuğuna hamile kalmıştır.³⁴⁵ Daha önce, eşi ile birlikte Atina'da iken bir düşük yapmıştır. Bundan çok olumsuz etkilenecek İstanbul'daki kalış süresini hamilelik dolayısıyla uzatmıştır. Konstantin adını verdiği bebeğini 28 Temmuz 1858 tarihinde sağlıklı bir şekilde, hatta elçiliğin doktoru yetişmeden sefaretteki odasında dünyaya getirmiştir.³⁴⁶ Oğlu Konstantin Thouvenel ne yazık ki Paris'te 20 yaşında 17 Haziran 1878 tarihinde genç yaşta ölmüştür.³⁴⁷

³⁴³ Nora Şeni, **Marie ve Marie Konstantiniye'de Bir Mevsim 1856-1858**, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 84; Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 13.

³⁴⁴ Durand De Fontmagne, a.g.e., s. 30.

³⁴⁵ Şeni, a.g.e., s. 67.

³⁴⁶ Şeni, a.g.e., s.63.

³⁴⁷ L.Thouvenel, **Secret de l'Empereur** (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault (1860-1863), Calmann Lévy Editeur, C. I, Paris, 1889, s. 54.

En çok eşinin kızkardeşi ve kocasıyla yaptığı yazışmalardan anladığımız kadarıyla her şeyin çok iyi olmasını isteyen ve mükemmeli bir yanı onun sağlığını çok etkilemiştir. Thouvenel'i "Sessiz ama ateş gibi, çok düşünen, az bir sporla güç kazanan, kafasındaki pek çok bilginin ağırlığıyla vaktinden önce çöken, zayıf bünyeli bir adam"³⁴⁸ olarak anlatan Sorel, Thouvenel'in güzel ve keyifli sohbet eden, dünyayı kavramaya çalışan, açık fikirli, nadiren eğlenen, kendinden emin, devlet işlerini titizlikle yürüten, şeref duyduğu mesleğine âşık, sürekli çalışmayla yorgun düşen bir adam olarak tasvir etmektedir.³⁴⁹

Yazışmalarda, karısı Marie Thouvenel'in herhangi bir hastalığının adı zikredilmemektedir.³⁵⁰ Maxime Du Camp'ın³⁵¹ kuzeni olduğunu öğrendiğimiz Marie Thouvenel oldukça bilgili, becerikli, dünyayı takip eden, akademik bir zümreye dâhil genç bir bayandır. "Secret de l'Empereur" adlı koleksiyonun 1862 yılını kapsayan yazışmalarından anlaşılacağı gibi Marie Thouvenel'in sağlığı endişe vericidir. Adı konmayan rahatsızlık zayıf bir bünyeden kaynaklanmaktadır. 24 Mart 1862 tarihli

³⁴⁸ Albert Sorel, **Lectures Historiques**, Librairie Plon, Paris, 1913, s. 216.

³⁴⁹ Dışişleri Bakanlığı görevini yürütürken Gramont Dük'ü ile yaptığı yazışmaları değerlendiren Fransız Akademisi üyesi Albert Sorel sözkonusu Dük'le Thouvenel'i mukayese etmiştir. Thouvenel bir bakan olarak her sözünün bir akit olduğunu bilerek yazmıştır. Büyükelçileriyle her zaman aynı fikirde olmamıştır. Sorel, 1913, a.g.e., s. 216.

³⁵⁰ Thouvenel tarafından verilen tahrirâtın tercemesinde karısının "değişen" bir mizaca sahip olduğu belirtilmektedir. "Zevce-i âcizânemin inhirâf mizâcından dolayı giriftâr olduğum havf ve telâşın sebepleri kesb-i hafet itmeğe başlamış." **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası, B.O.A. Tarih no: 18.Ş.1275, Dosya no:165, Gömlek No:8896-1, Fon Kodu: İHR.**

³⁵¹ Fransız yazar ve fotoğrafçı Maxime Du Camp (1822-1894) Doğu'ya; İzmir, Efes, İstanbul, Mısır, Nubiya, Filistin ve Suriye'yi kapsayan birseyahat gerçekleştirmiştir. Seyahat anılarını ve resimlerini 1848 ve 1852'de yayınlamıştır.

mektupta, Bismarck'ın (1815-1899) Viyana'ya gönderilişini anlattıktan sonra, mektubun sonunda karısının yanında olmak istediğini belirten Thouvenel, Gramont Düküne (1819-1880) gönderdiği 7 Temmuz tarihli mektupta eşinin çok dayanıksız olduğunu, acılara yenik düştüğünü, hekimlerin bazı kısıtlamalar getirdiğini yazmaktadır.³⁵²

Yine mektubun devamında Thouvenel'in Karadağ ile ilgili teklifinin Avusturya tarafından kabul edildiğini, bir anlamda 1852 yılının Doğu politikasına dönüldüğü bilgisine ulaşmaktayız. Marie Thouvenel'in 11-12 Mayıs 1858 tarihinde kocasının kız kardeşine yazdığı mektupta "Telgraf denen şey, bir an içinde durumu değiştiren, yazılanı iptal eden ve yeni olayların ışığında ise yeniden başlamayı gerektiren korkunç bir şey.." ³⁵³ demiştir. Bu satırlardan kocasının çok çalıştığı, kendisinin de gelişmelere kayıtsız kaldığı anlaşılmaktadır. Bütün enerjisini ailenin rahatı için harcayan Marie Thouvenel İstanbul'da bulunduğu dönemde korkulunun aksine ciddi bir sağlık sorunu yaşamamıştır. Bu durumla ilgili farklı bir bilgi bulunmamaktadır. Fransa'ya döndükten sonraki zaman diliminde sık sık rahatsızlanmıştır.

Thouvenel, Flahault Kontuna hitap eden 26 Temmuz'daki mektubun sonunda, eşinin ızdıraplarının giderek arttığını yineleyerek, onu Wurtzbourg'un ünlü

³⁵² Thouvenel, 1889, a.g.e., 455; **A.D.M.A.E.F. 233 AP-PA Thouvenel Edoard Antoine Personel 1er Serié 3931**, Thouvenel, 28 Haziran 1850'de Atina'dan gönderdiği resmi yazıya göre karısının rahatsızlanması nedeniyle Paris'e dönmek zorunda kalmıştır.

³⁵³ "Zavallı Edouard'ın bu hızlı tempoya nasıl direnebildiğini anlamak mümkün değilse de, olağanüstü çalışkanlığıyla çevresindekilere çok iyi bir örnek olduğu kesin. Şu sıralar, Prenslükler sorununa taş çıkaran yeni bir sorun baş gösterdi ve zavallı adamın bütün yazı bununla cebelleşerek geçireceği anlaşıldı!... Karadağ'da her ne olacaksa olsun biz dönüyoruz". Şeni, a.g.e., s. 291.

hekimine götüreceğini yazmıştır. Bu haftalık bilgilendirme yazıları takip edildiğinde, Marie Thouvenel'in sağlığının o günün gazetelerine yansıdığı ve çıkan yorumların hiç de hoş olmadığı görülmektedir. Thouvenel'in Gramont Düküne kasım ayında yazdığı mektupta, Dışişleri Bakanlığı'ndan, gözden düştüğü veya herhangi bir memnuniyetsizlikten dolayı³⁵⁴ değil, karısının sağlığıyla ilgilenmek için ayrıldığını, siyaset sahnesine yeni aktörler geldiğini, üç yıllık görev sürecinde majesteleriyle uyumlu çalıştığını, pozisyonunun bunu gerektirdiğini yazmıştır.³⁵⁵

Hassas bir bünyeye sahip olan Marie Thouvenel, 2 Ağustos 1866 tarihinde çok genç yaşta, eşinden yaklaşık üç ay önce, 33 yaşında Lüksemburg sarayında ölmüştür.³⁵⁶

Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılan Thouvenel³⁵⁷ 4 Mart 1864'te Mısır Valisi ve Süveyş Kanalı şirketi arasında devam eden meseleleri inceleyen komisyonun başkanlığına getirilmiştir. Thouvenel, Gramond Dük'üne yazdığı 8 Nisan 1864 tarihli mektupta emekliliğinden sonra ülkesinin uygulamakta olduğu dış politikayı tasvip etmediğini belirtirken, bütün kış vücudunda ve kalbinde yer yer dolaşarak acı veren

³⁵⁴ Albert Sorel ise halkın, Thouvenel'i İmparatorla ters düşen bir diplomat olarak tanıdığını belirtmektedir. Sorel, 1913, a.g.e., s. 216.

³⁵⁵ Thouvenel, L., **Trois Années de La Question d'Orient 1856-1859 D'après les papiers inédits de M. Thouvenel**, Paris, 1897, s. 274, 306, 315, 355, 447.

³⁵⁶ Şeni, a.g.e., s. 21.

³⁵⁷ III. Napolyon'un Thouvenel'i başından attığını belirten yazar Louis Girard, Thouvenel için "Grand commis" (büyük işçi) tanımını getirmektedir. Yazara göre, Thouvenel çok parlak, çok yetenekli ama inisiyatif alamayan ve ömrü de yetmeyen bir devlet adamı olmaktan daha ziyade çok iyi bir bürokrattır. Louis Girard, Case (Lynn M.), Edouard Thouvenel et la diplomatie du second Empire, **Revue belge de philologie et d'histoire** 1979, vol. 57, n° 2, pp. 555-557.

romatizmaya bağlı ağrularından Şikâyet etmiş ve sızlanmıŐtır. Komisyon başkanı olarak Mısır'da bulunduğu sırada kış mevsimi romatizmasına iyi gelmiştir. Buradan Thouvenel'in ciddi bir romatizmal rahatsızlığa genç yaşta yakalandığını anlıyoruz.³⁵⁸

Thouvenel devletine yaptığı hizmetlerin karşılığında Légion d'honneur niŐanına lâıyk görülmüŐtür³⁵⁹. Görev yaptığı dönemlerde pek çok kişi ve kurumla kişisel, diplomatik ve gizli yazışmalar yapmıştır. Yaşadığı ve mesleğinde karşılaştığı

³⁵⁸ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 458.

³⁵⁹ Thouvenel, L., 1897, a.g.e., s. 1.

Thouvenel'in aldığı milli nişanlar: 1846 yılında Lejyon donörün (Légion d'honneur) "Chevalier de l'ordre royal", 1849 yılında "Officier de l'ordre national", 1850 yılında "Commandeur", 1854 yılında imparatorluğun "Grand officier", 1860 yılında ise "Grand-croix" nişanını almıştır. Nice ve Savoie'nin Fransa topraklarına ilhakındaki gayretlerinden dolayı 1860'ta özel bir bröve almıştır. Yabancı ülkelerden aldığı nişanlar; 22 Nisan 1850 tarihinde Yunan Kralı Othon'un verdiği "Grand-croix", Papa IX. Pie'nin yönetimindeki Saint-Gréguaire papalık devletine ait "Grand-croix", II. Maximilien yönetimindeki Bavyera Saint-Michel Kraliyet "Grand-croix"sı, MüŐir Ahmet Paşa'nın Tunus'ta verdiği "Grand-croix", 1853 yılında iki Sicilya (Sicilyateyn) devletinin II. Ferdinand yönetiminde verilen "Grand-croix", I. François Joseph yönetimindeki Avusturya Devleti'nin "Grand-croix"sı, 1856 yılında İstanbul'da büyükelçi iken Sultan Abdülmecid döneminde verilen "Mecidiye Nişanı" Thouvenel'in aldığı ödülleri arasındadır. Bunlardan başka Abdülmecid tarafından verilen elmas iŐlemeli nişan, İran Őahı'nın verdiği elmas iŐlemeli nişan, 1856 yılında Kudüs Saint-Sépulcre Kilisesi'ne ait "Kolyeli Őövalye Nişanı", 1858 yılında II. Maximilien'den "Bavyera Kraliyet Nişanı", aynı yıl Rusya'dan II. Alexandre'dan elmas iŐlemeli Őövalye "Grand-croix"sı, 1860 yılında İspanya KraliÇesi II. İzabelle'in verdiği İspanya Kraliyet "Grand-croix"sı, 1861 yılında Belçika Kralı I. Leopold'un verdiği "Belçika Kraliyet Nişanı", Kral II. Victor Emmanuel'in verdiği "Saints-Maurice et Lazare Kraliyet Nişanı", İmparator II. Pedro'nun verdiği "Brezilya Devlet Nişanı", 1861 yılında Saint-Marin'in birinci sınıf nişanı, vb. L. Thouvenel, **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854 -1866)**, Paris, 1903, s. 461-464.

her şeyi en ince ayrıntılarına kadar kaleme almıştır. Bu yazışmalar ölümünden sonra kendisi gibi diplomat olan oğlu L. Thouvenel tarafından derlenmiştir. Kitaplaştırılan bu yazışmaların tümü, orijinal bir halde Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir.³⁶⁰

Thouvenel'in Eflak Boğdan Beylikleri hususunda yürüttüğü başarılı görüşmeler sayesinde Katolik Kilisesi büyük avantajlar sağlamıştı. Thouvenel 20 Eylül 1856 tarihinde Sultan Abdülmecid'ten Saint- Anne (Azize Anna) Kilisesi'nin bakım imtiyazını elde etmiştir. Yine Fransız sefir Osmanlı İmparatorluğundaki çeşitli Hıristiyan din adamlarına ve Ermenilere imtiyaz sağlamak için gayret sarfetmiştir. Ayrıca çok hassas ve çetrefilli bir konu olan Süveyş Kanalı projesinde Ferdinand de

³⁶⁰ Fransa Dışişleri Diplomatik Arşivi, Paris'te La Courneuve'de bulunmaktadır. Buradaki belgelerin önemli bir kısmı mikrofilm halindedir. Yaklaşık 28 tane mikrofilm bobini bulunmaktadır. Birçok belge de iki cilt arasına konulmak suretiyle muhafaza edilmektedir. Bu belgeler eşit boyda olmayıp bazıları küçük bir pusula, bazıları ise otuz veya kırk sayfa civarında büyük boy kâğıt şeklindedir. Bazı belgeler kurum antetlidir. Bir kısmı da kopya-müsvette şeklindedir. Örneğin: III. Napolyon'un kendi elyazısıyla kaleme aldığı belgenin yanı sıra isimsiz raporlar da bulunmaktadır. Her bobinde veya ciltli koleksiyonda belge sayısı 250 ila 600 arasında değişmektedir. Ayrıca "**Édouard-Antoine Thouvenel 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série**" adlı bu kutuda numaralandırılmayan çok sayıda belge bulunmaktadır. Dipnot verilirken bu kutunun künyesine göre hareket edildi. Bkz. **PAAP 233 1 (Yaklaşık belge sayısı 250-300), PAAP 233 2 (Belge sayısı 350-400), PAAP 233 5 (Belge sayısı 300-350), PAAP 233 6 (400), PAAP 233 9, PAAP 233 12, PAAP 233 17 (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers; 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série 1850-1900; Mémoire Et Document Turquie, vol: 115, vues: 497 P.7851.**

Lesseps'in³⁶¹ görüşmelerini başarıyla sonuca ulaştırdığı için, İmparator III. Napolyon bu önemli hizmetlerinden dolayı 8 Mayıs 1859 tarihinde senatörlüğe yükseltmiştir.³⁶²

Thouvenel 4 Ocak 1860 tarihinde yine III. Napolyon tarafından Dışişleri Bakanlığı'na getirilmiştir.³⁶³ Akdeniz'de kıyı kenti olan Nice ve Savoie'yi Fransa topraklarına katmıştır. Bir Kontluk olan Nice ile Dükalık olan Savoie bölgesinin Fransa'ya önce bağlanması, ardından yapılan halk oylamasıyla ilhak olması Thouvenel'in dışişlerindeki ilk önemli icraatıdır.³⁶⁴ İngiltere ve Avusturya ile ticaret anlaşmaları bu dönemde imzalanmıştır. Lübnan ve Şam'da Sünni Dürzilerin saldırısına uğrayan Hıristiyan Marunileri korumak amacıyla Fransa'nın askeri

³⁶¹ Ferdinand Lesseps (1805-1894) "Süveyş Kanalı" projesini yürüten Fransız müteşebbis, diplomat ve yüksek mühendis.

³⁶² L. Thouvenel, **Secret de l'Empereur (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault 1860 – 1863)**, (Editeur: Calmann Lévy), C. II, Paris, 1889, s. 563.

³⁶³ **Lettre Du Sultan à l'Empereur** (Sultan'ın İmparator'a mektubu). Sultan Abdülmecid tarafından III. Napolyon'a hitaben yazılmış bu diplomatik belgede kısaca Sultan, Thouvenel'in Fransa'nın Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmesini takdirle karşıladığını belirterek tebrik etmekte ve Thouvenel ile sürdürülen politik işbirliğinin ötesinde bir dostluktan söz ederek başarılarının devamını dilemektedir. Bkz. **Édouard-Antoine Thouvenel 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série; Bâb-ı Âli Thouvenel'e posta vapuru tahsis etmiştir. B.O.A. İHR. Tarih no: (17/Cemâziye'l-âhir/76) 11. 1. 1860, Dosya no: 173, Gömlek No: 9452, Fon Kodu: İHR; "Mösyö Tovenl'in Umur-u Ecnebiye Nezaretine tayininden dolayı Fransa Sefareti işlerinin sır katibi Mösyö Lesur'e ihale olunduğuna dair bir irade. B.O.A. Tarih: 21/C/1276 (15 Ocak 1860), Gömlek no: 9458, Fon kodu: İ. HR.**

³⁶⁴ Nice ve Savoie'nin Fransa topraklarına ilhakındaki gayretlerinden dolayı 1860'ta özel bir bröve almıştır. Bkz. Thouvenel, **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854-1866)**, Paris, 1903, s. 462.

operasyonu Suriye Savaşı, Romanya meselesi, İki Sicilya Kraliyetinin ilgası, II. François'ın devrilmesi, Garibaldi'nin İtalya'nın birliği için teşebbüsleri, Fransız Sömürge imparatorluğu sürecinde güneydoğu Asya'da Çin seferi, ödemediği borçlar bahanesiyle Meksika'yı sömürgeleştirme savaşının başları, Sırbistan³⁶⁵ ve Karadağ'daki olaylar kısaca gerek iç gerekse dış dünyadaki bu diplomatik konular Thouvenel'in Dışişleri Bakanlığı'nı yürüttüğü üç yılın içinde yaşanmış olaylardır.³⁶⁶

Thouvenel 18 Ekim 1862 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiştir. III. Napolyon'un 15 Kasım 1862 tarihli yazısında Thouvenel'i politik mülahazalar sonucu görevden almak zorunda olduğunu belirterek, gösterdiği sadakat ve yaptığı hizmetler için teşekkür etmiştir. Bu mektup 19 Kasım'da "Moniteur"de

³⁶⁵ İstanbul, Pera'daki Fransız Büyükelçiliği'nin Siyasi Bürosundan Thouvenel'e gönderilen 26 Ocak 1860 tarihli belgeye göre yeni Fransız elçi Ocak ayının 21'inde gelmiştir. Gelir gelmez önceki personelin görevini devralmıştır. Elçiliğin baştercümanı henüz gelmediği için yaşadığı bazı sıkıntıları Thouvenel'e nazik bir dille anlatmaktadır. Elçiliğe gelen yazışmalarla ilgilenmektedir. "Önceki gün Fuad Paşa ile Sırbistan Prensiği meselesini ve Osmanlı ile ilişkisini konuşurken İngiliz büyükelçisi geldi. Londra'dan Lord John Russell'in gönderdiği bir telgrafla konuşmaya dâhil oldu. Telgrafta Prusya kabinesi, İmparatorun hükümetine de Britanyaninkine de Sırp Prensi Miloş'u babasının halefi olarak tanınmasını tavsiye etmek için birleşmemizi önermektedir. Fuad Paşa ve İngiliz Büyükelçisinin yanımda cereyan eden görüşmesinden çıkan sonuca göre Osmanlı Hükümeti net bir cevap vermedi" Yine raporun bir cümlesi dikkat çekmektedir. "Siz buradan ayrılmadan önce Bâb-ı Âli, Cidde'deki katliamlarla ilgili verdiğiniz tazminat hakkındaki notaya henüz cevap vermedi. Ayrıca sözü edilen ikilinin görüşmelerinde kaygılanacak çok şey var". "Fuad Paşa istenen tazminatı çok fazla bulmaktadır. Yeni bir emriniz gelinceye kadar önceki notanızı baskı unsuru olarak kullanmak gerekiyor. Ben de bu baskıyı yapacağım". Bu rapora bkz. **A.D.M.A.E.F 133 CP/343 P/ 686, Turquie, Vol: 343, 344, Vues: 896** s. 30, 31,34.

³⁶⁶ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 444, 448, 560.

yayımlanmıştır. Burada açıkça dile getirilmeyen tatsız bir durum söz konusudur. Thouvenel'in mektuplarına göre III. Napolyon'un tutarsız dış politikası ayrılığın gerçek sebebidir. Hatta Thouvenel'in Dışişlerinden ayrılmasına tepki olarak diğer mesai arkadaşları; Kont Flahault dâhil olmak üzere teker teker istifalarını İmparatora sunmuşlardır. Bu istifalar Roma'da kardinalleri etkilemiş, Hollanda Kraliçesi Thouvenel'e övgü dolu sözlerle görevden alınmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.³⁶⁷ Thouvenel, III. Napolyon'un kendisini görevden almasını anlayışla karşılarken, bunu gözden düşmek veya kendisinden hoşnutsuzluk olarak değerlendirmedigini ancak pozisyonu itibariyle uymadığını gayet diplomatik bir üslupla Gramont Düküne Kasım 1862 tarihli belgede dile getirmiştir. Görevden alınmasının, gazetelerin yazdığı gibi eşinin rahatsızlığıyla ilgili olmadığını, dinlenmek istediğini söylediğini görüyoruz.³⁶⁸

Bakanlık görevini bıraktıktan kısa bir süre sonra, yani 24 Kasım 1862 tarihinde Doğu Demir Yolları Şirketi'nin yönetim kurulunun başına getirildi. Bu görevi yürütürken doğum yeri olan Lorraine bölgesindeki Meuse kentinin de genel konsey başkanlığı görevini üstlenmiştir. Bu görevi de başarıyla yerine getirmiştir. Çok yorucu bir tempoyla çalışan Thouvenel'in kalbi bu tempoya daha fazla dayanamamıştır. Uzun zamandır acı çektiği (kalp romatizması) hastalıktan 18 Ekim 1866'da 48 yaşında³⁶⁹, ikamet ettiği Lüksemburg Sarayı'nda ölmüştür. Ertesi gün

³⁶⁷ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 439, 444.

³⁶⁸ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 448.

³⁶⁹ Özel belgelerde 47 yaşında ifadesi kullanılmaktadır. Diğer kaynaklara göre ise 48 yaşında ölmüştür. Yıl hesabıyla bakılınca 48 yaşındadır. Bazı mektuplarda romatizma rahatsızlığı veya kalpten sözedilirken bazı mektuplarda da hastalığın ismi verilmemiştir.

yayınlanan bir kararname ile devlet tarafından Paris'te ve aile mezarlığının bulunduğu Metz şehrinde görkemli bir cenaze töreni düzenlenmiştir.³⁷⁰ Daha sonra 22 Kasım'da Saint-Sulpice Kilisesi'nde düzenlenen töreni müteakip³⁷¹ aile mezarlığına defnedilmiştir.

Abdülmecid fermanıyla Kudüs'te Azize-Anna Kilisesi'nde Katolik Latinler lehine sonuç alması, Thouvenel'in ülkesine yaptığı en önemli hizmetlerden biri olmuştur. Thouvenel'in diplomasisi, dönemin konjoktürüne göre Osmanlı Devleti'nin yıkılma tehlikesini bertaraf etme kararlılığı üzerine bina edilmiştir.³⁷²

³⁷⁰ Ölüm haberi ve Saint-Sulpice kilisesinde yapılacak cenaze merasimi ile ilgili davetiyeler ve resmi belgeler Fransız Diplomatik Arşivinde “**Édouard-Antoine Thouvenel 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série**” adlı kutuda sayfa numarası verilmeden muhafaza edilmektedir.

³⁷¹ Diplomatik Arşivde, Thouvenel'in ölümünden sonra yazılan duygu yüklü mesajlar yer almaktadır. 1866 yılında yayınlan “Revue” adlı derginin “Chronique” bölümünde Forcade imzasıyla yayınlanmış gazete kopyaları bulunmaktadır. Buradan, Thouvenel'in yeri doldurulamayacak kadar önemli bir diplomat, iyi bir entelektüel, ahlaklı, çok çalışkan, fedakâr ve vatansever bir devlet adamı olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Diplomasinin en iyi okulu olan “Doğu” Thouvenel'in yetişmesindeki en iyi kaynaktır. Genç yaşta ölümü adeta Fransa için büyük kayıptır. **A.D.M.A.E.F., 39300/3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série.** s. 249, 250

³⁷² İstanbul'da Fransızca basılan gazete “La Presse d'Orient” hakkında yapılan yorumlar çok ilginçtir. Buna göre, bu gazetenin Fransız Büyükelçiliği ile siyasi bir bağı yoktur. Gazetenin kuruluş amacı medeniyet ve ilerleme fikrini yaymaktır. Tabiatıyla Fransa'yı tanıtmak ve sevdirmek de amaçlarından biriydi. Thouvenel, büyükelçiliği sırasında bu gazeteyi elçiliğe sürekli getirtmiştir. İlerleyen zamanda gazetede çıkan haberlere Osmanlı devlet adamlarından güçlü itirazlar gelmeye başladığında gazete yönetimi Thouvenel'den etkili bir destek istemiştir. Ancak Paris Antlaşması gereğince Bâb-ı Âli Avrupa ailesinden sayılmıştır. Bu yüzden Osmanlının içişlerine müdahaleden kaçınmak gerekmektedir. Thouvenel, “La Presse d'Orient Sultanın fermanıyla çıkan bir Türk gazetesidir” diyerek müdahale etmemiştir. Fransa'dan aktarılan haberler de yayınlanmaya devam etmiştir.

Thouvenel'e 20 Haziran 1860 tarihinde Fransa'ya katılan üç bölge; Savoie, Haute-Savoie ve Alpes-Maritimes vesilesiyle Légion d'honneur'un Grand-Croix seviyesindeki nişanı layık görülmüştür.³⁷³ Ayrıca bu anı ölümsüzleştiren özel sözlerle takdim edilen bir bröve de verilmiştir. Yine III. Napolyon'un Thouvenel'e dük unvanı ve Paris'te bir soyluluk simgesi olan bir hanedan (Maison) unvanı vermek istemiştir. Ancak Thouvenel her hangi bir payeye sahip değildir ve önemli bir servet bırakmamıştır.

3.2. SEYAHAT NOTLARI ve KOLEKSİYONU

3.2.1. Macaristan ve Eflak (Hongrie et Valachie)

Thouvenel'in sağlığında seyahat izlenimlerini havi "Hongrie et Valachie" başlıklı koleksiyon, 1840'ta Arthus Bertrand'nın editörlüğünde kitaplaştırılmıştır. Thouvenel'in Doğuya yaptığı ilk seyahat izlenimlerinin yer aldığı bu eserde, 1838-1839 yıllarında henüz Osmanlı toprakları olan Eflak, Boğdan ve Macaristan bölgesinde görüp duydukları söz konusu edilmiştir. Thouvenel İstanbul'a büyükelçi olarak gönderilirken, 1838'de gezip gördüğü bu beylikler hakkında yeterince bilgi sahibi idi. Thouvenel İstanbul'da Reşid Paşa ile görüşmelerinde, Sultan'ın ister istemez bu beyliklerin egemenlik haklarından vazgeçmek zorunda kalacağını

Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français (Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi), M.D. Turquie, vol 115, copie P, vues 497, s. 326.

³⁷³ Nice ve Savoie'nın Fransa topraklarına ilhakındaki gayretlerinden dolayı 1860'ta özel bir bröve almıştır. Bkz. Thouvenel, **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854-1866)**, Paris, 1903, s. 462.

söylerken bu bilgi birikimini kullanıyordu.³⁷⁴ Eflak-Boğdan beylikleri meselesi Avrupa'nın can alıcı meselelerinden biriydi. Thouvenel burada diplomatik görüşmeler yürüterek sonuçlar almaya muvaffak olmuştur.³⁷⁵

Thouvenel, Macaristan'ı uzun uzun anlattıktan sonra Eflak ve Boğdan meselesinde Türkiye ve Avusturya tarafından kabul edilebilecek bir öneri geliştiriyor.³⁷⁶ Bu iki beyliği aynı bayrak altında, aynı mali sistem ve iki ayrı idareyle bir millet gibi yönetilmesini önermektedir. 31 Mayıs 1857 tarihli bir yazısıyla bu konuda Fransa'nın aktif bir politika güttüğünü görmekteyiz. Fransız Dışişleri Bakanı Kont Walewski (1810-1868) yüzyıllardır ayrı olan bu iki beyliğin birleşmesinin en etkili çözüm olacağına inandığını belirtir. İngiltere Dışişleri Bakanı

³⁷⁴ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 4.

³⁷⁵ Karaer, a.g.e., s. 23.

³⁷⁶ 58 numaralı (mikrofilm halinde s. 380) 30 Mart 1858 tarihli Thouvenel tarafından kaleme alınan resmi yazının ekstresinde Bâb-ı Âli'nin, "Beyliklerin yönetimini yeniden düzenleme" ile ilgili görüşleri maddeler halinde sıralanmaktadır. Buna göre; 1. Eflak ve Boğdan'nın Eyaletler veya Birleşik Prenslikler adıyla oluşturulması; 2. Birbirinden bağımsız ve her birini Bâb-ı Âli'nin işaret ettiği üç adaydan birinin seçilmesiyle atanan iki Hospodor tarafından ayrı yönetim erkiyle yönetilmesi; 3. Eflak ve Boğdan'da, çeşitli alanlarda bu prensip çerçevesinde mevzuatın (yasaların) hazırlanması ve onaylanması hakkına sahip bir kurul oluşturulması ve sırayla Budapeşte'de ve Yaş'ta bu iki beyliğin yönetiminin yürütmesine hiçbir şekilde doğrudan veya dolaylı karışmayacak bir merkez kurulması; 4. Her bir beyliğe, Eflak ve Boğdan'a ait bütçe mutlak olarak mahalli bir konsey tarafından ayrı oylamayla yapılmalı; 5. Orduların ayrılması; olağanüstü durumlarda mutlak hükümdarın takdirinde geçici bir askeri organizasyon kurulması; 6. Gümrük, Posta ve Telgraf ve benzeri merkezlerinin birleşmesi; 7. Halkın kaderini iyileştirmeye ve eşitliği sağlamaya yönelik reformlar. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français MD. Turquie vol: 115, P.7851, s. 380, 381.**

Clarendon (1800-1870) bu öneriyi desteklerken Türkiye ve Avusturya şiddetle karşı çıkmıştır.³⁷⁷

Thouvenel'in Tuna Nehri üzerindeki yolculuğu Varna'dan sonra İstanbul istikametine olmuştur. Her seyyahın dile getirdiği gibi İstanbul Thouvenel'i büyülemiştir. Büyükdere ilk gördüğü bölgedir.³⁷⁸ Fransız elçiliğinin bulunduğu Tarabya, yeşil tepelere sırtını dayamış pittoresk görünümlü bir kıyı bölgedir. Mezar şehri olarak Üsküdar'ı görmektedir. Üsküdar'da bulunan "Mezar tarlaları" dikkatini çekmiştir.³⁷⁹ Çok sayıda mezarın olması mezar tarlaları ifadesiyle şaşkınlığın bir tezahürüdür. Üsküdar'daki mezarlıklar Avrupa'daki gibi insanı ürkütmeyen, tam tersine insanı huzura kavuşturan bir görünüme sahiptir. Göz alabildiğince tazelikler ve güzel çehresiyle Thouvenel'i büyüleyen tepelerin yükseldiği eski İstanbul'un liman kapısı Üsküdar çok sessiz ve dingindir. Beyoğlu ve Galata Avrupa'nın tatlı sularının "Altın Boynuzu" oluşturduğu kıyı bölgeleridir.³⁸⁰ Burada çok sayıda yerli ve yabancı gemi bulunmaktadır. Pera, Tophane ve Galata şehirleri İstanbul'un en canlı ve işlek yerleridir. Burada yaşayanlar giyimleriyle, renkleriyle, alışkanlıklarıyla

³⁷⁷ Karaer, a.g.e., s. 23; Armoğlu, a.g.e., s. 386,387; Kesin kararlı olan Thouvenel bunu kriz haline getirmiştir. İstanbul'u terk etmekle tehdit etmiştir. **A.D.M.A.E.F. 133 CP/331 P/680 F 133**, s. 320, 329, 330; **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680 F 133**, s. 319; **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680 F 133**, s. 320.

³⁷⁸ Thouvenel, "Constantinople sous Abdul-Medjid", **Revue Des Deux Mondes**, T.21, Paris, 1840, s. 76.

³⁷⁹ Thouvenel, a.g.m., s. 76.

³⁸⁰ Edouard Thouvenel, "Constantinople sous Abdul-Medjid" **Revue Des Deux Mondes**, T.21, Paris, 1840, s. 86, 88.

Avrupalı olup Asya'dan farklı bir görünüme sahiptir.³⁸¹ Eyüp Camii ile Ayasofya arasındaki bu büyük şehir yedi tepe üzerine yayılmıştır.

Thouvenel'in ilk tespitlerinden birisi de Türklerin tembel olmasıdır.³⁸² Bu durumu Doğu'ya has bir özellik olarak nitelendirmektedir. Thouvenel rehber eşliğinde gezdiği İstanbul'da Tanzimat sonrası uygulanmaya çalışılan reformların yer yer komik bir biçimde tezahür etmekte olduğunu gözlemlemektedir.³⁸³

Thouvenel, kendisinden önce İstanbul'a gelen Fransız entelektüellerinden Chateaubriand ve Lamartine'nin İstanbul için söylediği güzel sözleri hatırlamaktadır. Bu ünlü seyyahların seyahatnameleri Fransız kamuoyunda İstanbul'un daha iyi tanınmasına vesile olmuştur.³⁸⁴ Thouvenel İstanbul'da itimatnamesini yeni alan yabancı elçilerin Osmanlı Sarayında Sultan tarafından kabul edilişlerine şahit olmuştur. Aslında Thouvenel'in seyahat anılarını oluşturan bu kitap, onu XIX. yüzyılın seyyahlarından biri olarak göstermektedir.³⁸⁵

³⁸¹ XIX. yüzyıl Fransız seyyahları, Beyoğlu'nun (Pera, Galata v.b) Avrupalı bir şehir olduğu hususunda hemfikirdir. Bu döneme ait seyahatnamelerde bu durumu görmek mümkündür. La Baronne Durand de Fontmagne, **Un Séjour à l'Ambassade de France à Constantinople sous le Seconde Empire**, Librairie Plon, Paris, 1902, s. 114, 115, 170-179.

³⁸² Thouvenel'e göre "Sokaklar adeta ıssız; bir tek kadına bile rastlamadık. Erkekler de afyon ve tütün müptelası olarak kahveleri doldurmuşlar. Tedavisi imkânsız, onulmaz bir hastalık olan bu tembellik yani Müslümanların cüzamı imparatorluğun her yerinde hâkim durumdadır." Thouvenel, a.g.m., s. 75.

³⁸³ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 295.

³⁸⁴ Thouvenel, a.g.m., s. 77.

³⁸⁵ Özellikle bazı koleksiyonları seyahat notlarından oluşmaktadır. Bkz.Thouvenel, "Constantinople sous Abdul-Medjid" **Revue de deux Mondes**, T.21, Paris, s. 68-89, 1840; Thouvenel, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, (Libraire-éditeur: Arthur Bertrand), Paris,

Thouvenel'in seyahat ettiği 1838-1839 yılında Macaristan, 1718 Pasarofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrılmıştır. Macaristan'ı anlatırken sık sık vurguladığı şey artık buraların Türklere ait olmadığı ifadesidir, Eflak Beyliği'nin ise Osmanlı Devleti ile ilişkisi devam etmektedir. Ancak kariyeri boyunca Osmanlı Devleti'yle olan bağını tamamen koparmak için aleyhte politikalar ürettiği Eflak'la ilgili bölümünü ve İstanbul hakkındaki gözlemlerini aktarmak yerinde olacaktır. Eserin sonunda Thouvenel'in Tanzimatla ilgili yorumları da mevcuttur.³⁸⁶ Yazarın açıklayacağımız diğer koleksiyonları ise diplomat olarak bulunduğu sırada yaptığı tüm resmi ve gayri resmi yazışmalardır. Bu eseri ise tamamen seyahat notlarıdır.

“Priskof” denilen ilk buharlı gemiyle Viyana ve İstanbul arasında düzenli bir hat oluşturulmuştu. Pek çok yolcu gibi Thouvenel de bu hattı kullanmıştır. Tuna nehrine kıyısı olan Presburg (şimdiki Bratislava), Macaristan ve Avusturya ile

1840; Thouvenel, **La Grèce Du Roi Othon Correspondance de M. Thouvenel avec sa Famille et ses Amis**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1890.

³⁸⁶ Thouvenel, Tanzimat'ın ilanını müteakip İstanbul'a geldiğinde henüz yolunda gitmeyen, işlerlik kazanmayan reformlarla karşılaşmıştır. Çok genç ve henüz tecrübesiz olan Thouvenel, Tanzimat uygulamalarını eleştirmiş hatta vaat edilen reformları gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu görmüştür. Aslında, İstanbul'u gezerken kendinden önce gelen Chateaubriand'ın, Lamartine'nin, Michaud et Poujulat'nın ve Raguse Dükünün (aynı zamanda mereşal) seyahatnamelerine göre bir fikir beyan ediyor. Sözü edilen bu önemli yazarların Osmanlıya siyasi bakış açıları genellikle olumsuzdur. Aşırı antikYunan hayranlığının Osmanlı düşmanlığına evrildiği bir dönemdir. Thouvenel, İstanbul'a adımını attığı ilk gün “II. Mahmud'un reformlarının gülünçlüğü ve etkisizliği” ni vurgulamıştır. (Thouvenel, **Revue des Deux Mondes** a.g.m., s. 77). Daha sonraki dönemde fikirleri olgunlaşmış ancak siyasi rüzgâra göre yön değiştirmiştir. Mektup ve hatıralarını “Marie ve Marie” adlı eserinde inceleyen Şeni'e göre oldukça ılımlı bir karakterdir. Bkz. Şeni, a.g.e., s. 24-45.

sınırdır. Viyana'ya çok yakındır. Peşte Macaristan'ın kalbi iken Presburg Avusturya'ya ait bir şehir izlenimi vermektedir. Şehrin yüksek yerlerinde tepelere hâkim kral şatolarıyla adeta Avusturya gibidir. Eski şehir bu şatoların arasında dikkat çekmez iken yeni mahalleler ve oteller Tuna Nehri boyunca serpilmiştir. Thouvenel'in içinde bulunduğu, Tuna Nehri boyunca seyreden yolcu gemisi Karadeniz'e ulaşmıştır. Thouvenel'in ilk uğradığı şehir Varna, Karadeniz'de bir Osmanlı liman kentidir. 1828 Rus Harbi'nde önemli bir yer işgal eden bu şehir aynı zamanda Bulgaristan'ın bir pazarıdır. Rus bombardımanı altında harabeye dönen, birkaç Prusyalı subayın toparlamaya çalıştığı şehrin hisarları yeni bir kuşatmayı kaldıramayacak kadar zayıflamıştır. Burada Thouvenel disiplinden ve stratejiden yoksun Türklerin³⁸⁷ savaş alanından çabucak kaçtıklarını; bununla birlikte, nedense çok zayıf hisarlarda mücadele ettiklerini ve kahramanca öldüklerini belirtmektedir. Yeni kışlaların rahatlıkla altı bin asker alabilecek şekilde inşa edilmiş olduğunu gözlemlemiştir. Thouvenel'in almış olduğu bilgi çerçevesinde Varna'da gördüğü bu kışlada Türklerin aldırılmaz tavırlarına dikkat çekmiştir.³⁸⁸

Sokaklarda tek bir kadına bile rastlamayan Thouvenel, kahvehaneleri dolduran erkeklerin de afyon ve tütünle sersemlemiş olduklarını belirtmektedir. “Müslüman cüzzamı” olarak adlandırdığı tembelliği tedavisi imkânsız bir hastalık olarak nitelendirmiş, bu hastalıkla imparatorluğun her yerinde sık sık karşılaştığını dile getirmiştir. Varna'da Paşa Sarayı'nın önünde³⁸⁹ (Paşanın ismi verilmemiştir)

³⁸⁷ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 286.

³⁸⁸ Thouvenel, **Revue des Deux Mondes**, a.g.m., s. 74.

³⁸⁹ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s.75.

karşılaştığı İngiliz ve Türk subaylarını ve paşanın eşlerini koruyan zenci köleleri şaşkınlıkla izlemiştir.³⁹⁰

Söz konusu paşanın yanına vardıklarında, yerinden kalkamayacak kadar hasta olan paşanın kabul esnasındaki bütün davranışlarını çok kaba bulmuştur. Türklerin hasta oldukları zaman neler yaptıklarını dikkatle gözlemlemiştir. Varna'dan ayrıldığında Boğaz'ın muhteşem görüntüsüyle karşılaşan Thouvenel Büyükdere'den Tophane semtine varmıştır. Fransız Büyükelçiliği'nin bulunduğu zenginlik ve yeşillik dolu Tarabya'ya giderken Charlemagne'ın soyundan gelen Kudüs Krallığı'nın ilk hükümdarı olan haçlı komutan Godefroy de Bouillon³⁹¹ (1058-1100)'nın kamp kurduğu Tarabya'yı gözlerinin önüne getirmektedir. Daha önce yazdığımız gibi bütün seyyahlar fikir bakımından antik Latin-Yunan medeniyetinin izlerini taşımaktadır.³⁹²

İstanbul'un Asya kıyısı Avrupa kıyısına göre daha az nüfusa sahiptir. Bitki örtüsünün güzelliği, tepelerin ve vadilerin ihtişamı ve büyük bir nehir gibi süzülen muhteşem Boğaz Thouvenel'i büyülemiştir. Avrupa yakası sultan saraylarıyla, paşaların konaklarıyla, zengin tüccarların evleriyle Avrupai bir görünüm arz ederken Asya tarafı kendine has bir güzelliğe sahiptir. Asya tarafında Üsküdar ve mezarlar ayrıca dikkatini çekmiştir. Elbette Haliç bütün ihtişamıyla her seyyahı olduğu gibi Thouvenel'i de sersemletmiştir. Thouvenel İstanbul'da Beyoğlu, Tophane ve Galata

³⁹⁰ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s.75.

³⁹¹ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s.76.

³⁹² Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 290; La Baronne Durand de Fontmagne, **Un Séjour à l'Ambassade de France à Constantinople sous le Seconde Empire**, Librairie Plon, Paris, 1902, s. 15, 16.

semtlerinde gördükleriyle İstanbul'u değerlendirmektedir. Farklı renklerde kıyafet cümbüşü; alacalı, rengârenk evler sahipleri hakkında bir fikir vermektedir. Bu evler Ayasofya ve Eyüp Camii arasına yayılmıştır.³⁹³ Boğaz'da ise savaş gemilerinin yanı sıra ticaret gemileri ve onlarca kayık adeta yarışarcasına seyir halindedir. İstanbul'da gazeteler II. Mahmut'un tutucu ulemaya karşı bir zaferi olarak algılanan reformu karantina kurumundan³⁹⁴ bahsetmektedir. Avrupa şehirlerinden görülen karantina uygulamasının Osmanlı ülkesine gelmesi bir reform niteliğindedir. Thouvenel rehberiyle beraber karantinadan çabuk çıkmak için görevliye rüşvet verdiğini yazmaktadır.³⁹⁵ Bu durum Thouvenel'e göre II. Mahmut'un reformlarının tam anlamıyla yerleşmediğini göstermektedir.

Herhangi bir seyyahın kendinden önce gelen diğer seyyahları daima okuyarak ve inceleyerek yola çıkması adeta bir kural olmuştur. Thouvenel'in dikkat çektiği bir başka nokta da bazı seyyah-diplomat³⁹⁶ çevrelerin yazıları sayesinde İstanbul'un çok

³⁹³ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s. 76.

³⁹⁴ II. Mahmud zamanında yapılan sağlıkla ilgili ilk yeniliklerden biridir. 1831 ve 1833 arasında Hindistan'dan gelerek Yakın Doğu yoluyla Avrupa'ya yayılan korkunç bir kolera salgını karantina uygulamalarının temelini oluşturmuştur. Uluslararası anlaşmalarda yer almıştır. Osmanlı'da 1835'te ilk Karantina Müdürlüğü (Dârû'l-Etibba) (Hekimler Dairesi) kurulmuştur. Halkın ve ulemanın olumsuz itirazlarına cevap olarak açıklayıcı bilgiler Takvim-i Vekayi'de 1836'da yayınlanmıştır. Berkes, a.g.e., s. 188.

³⁹⁵ Thouvenel, İstanbul'da iken gazetelerin birkaç aydan beri karantina ile ilgili çok gütültü yaparcasına yayın yaptıklarından bahsetmektedir. **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s.77.

³⁹⁶ XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarına özellikle de İstanbul'a gelen Chateaubriand (1768-1848), Lamartine (1790-1869), Mareşal Ragusa (1774-1852), Joseph-François Michaud (1767-1839) ve François Poujolat (1808-1880) gibi Fransız seyyahlardan söz etmektedir. Özellikle Michaud ve Poujolat'ın yedi ciltlik Doğu'yu anlatan 1830 yılında birlikte gerçekleştirdikleri Yunanistan, İstanbul

iyi tanınmasıdır.³⁹⁷ Teminatnamesi Bâb-ı Âli tarafından kabul edilen yeni elçilere İstanbul'daki belli başlı büyük camileri görme hakkı verilmesi usuldendi. O sırada Thouvenel, Belçikalı Büyükelçinin aldığı ferman gereği kendine eşlik edecek korteji oluştururken kendisini de davet etmesiyle Sultan'ın saraydaki pek çok uygulamasını gözleme imkânı elde etmiştir.³⁹⁸ Bilindiği gibi 1839 yılında Thouvenel Fransız Dışişleri Bakanlığı'na görevli olarak girmemişti. O henüz, iyi bir aileden gelen, eğitilmiş, Doğu'yu merak eden bir Fransız seyyahıdır. Thouvenel törenin yapıldığı sarayın adını vermeden betimlemiştir. Belçikalı Büyükelçiye eşlik eden Thouvenel süslemeli kayıktan inince, üzerine altın güneş monte edilmiş bronz büyük bir kapıdan geçerek uzun ve dar bir koridordan ilerlemiştir. Mimarisinin batı tarzına benzediği düşünülürse bugünkü Beylerbeyi Sarayı ya da Çırağan Sarayı'ndan söz etmektedir. Bilindiği gibi yanan bu saraylar II. Mahmut döneminden sonra Abdülaziz döneminde yeniden yapılmıştır. Dolayısıyla Thouvenel'in betimlediği saray daha sonraki yıllarda yanmıştır. Venedik aynalarının boy gösterdiği salonda ipekle donatılmış bir divanda Sultan oturmaktadır. Salondaki zevksiz bulduğu eşyaları XV. Louis stiline kötü bir taklidi olarak nitelendirmiştir. Salondaki şöminelerin ve banyoların yapımını ise büyüleyici bulmuştur. II. Mahmut'un artık kullanmadığı bu sarayda bütün Batılı seyyahların çok merak ettiği, yaklaşık elli kadar odası bulunan Harem'i görmüştür.³⁹⁹ “Bin bir gece masalı” misali gözleri hayali sahneler aramaktadır. Bu anda XVI.

ve Kudüs'ü kapsayan seyahatlerini anlattıkları “Correspondance d'Orient” “Doğu Mektupları” diye tercüme edebileceğimiz eserini burada hatırlatmaktadır.

³⁹⁷ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 294.

³⁹⁸ Kendi tabiriyle l'échelle du sérail'a (Saray hiyerarşisine) katılmıştır. Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s.78.

³⁹⁹ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 297.

yüzyılda “Bin bir gece masalı”nı Batı dünyasına kazandıran ünlü Fransız şarkiyatçı Antoine Galland’a gönderme yaparak Harem’de dolaşan birkaç yaşlı harem ağasından bahsetmiştir. Harem’deki odaların açıldığı bahçede rengârenk çiçeklere ve fiskiyelere bakarken Doğu’ya ait hayatı Türklere bakarak anlamaya çalışmaktadır.⁴⁰⁰

Daha sonra Fatih Sultan Mehmet’in sarayına gitmiştir. Burada da sarayın adını vermemektedir. Bizans imparatorlarının kütüphanesinin tamamen kaybolduğu ilk odada yüzyıllardır edebi, hukuki ve tarihi pek çok kıymetli el yazması çürümeye terk edilmiş gibi dolaplarda kilitlidir. Bir yıl önce edebiyatçı ve politikacı Saint Marc Girardin (1801-1873)’in bu tozlu evrakları ziyaret etmek istediğini hatırlatmaktadır. Daha sonra sultanın divanını okuyucuya aktarırken büyükelçilerin kabulü esnasında Sultan’ın önceleri beyaz bir tunik giydiğini belirtmektedir. Bu durum bize, II. Mahmut döneminde yürürlüğe giren 1826 Kıyafet Nizamnamesinden yaklaşık on iki yıl sonrasını düşündürmektedir. Zira elçi kabullerindeki ritüeller ve kıyafetler de değişmiştir.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Günün sıcağından, gecenin neminden ve sineklerden koruyan ahşap kırılğan yapılar Thouvenel için cehennemi önceden yaşamak gibidir. Oysa Fransız şairleri bu imgeleri cennet kavramı ile sembolleştirmişlerdir. Thouvenel burada farklı düşünmektedir. Bkz. La Baronne Durand de Fontmagne, **Un Séjour à l’Ambassade de France à Constantinople sous le Seconde Empire**, Librairie Plon, Paris, 1902, s. 17.

⁴⁰¹ II. Mahmut döneminde “devlet memurları yaşayış, kıyafet, birirleriyle ve halk ile münasebetlerinde Batıda geçen şekillerden bazılarını” almıştır. Bu dönemde, devlet adamlarına ve ulemaya devlet törenlerinde eski usul ve kıyafetleri yerine Avrupa saraylarındaki uygulamalara benzer ritüeller mecbur edildi. Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Nizam-i Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C. V., T.T.K., 2007, Ankara, s. 157, 158.

Rusya İmparatoru Nikolay, II. Mahmut'u yakın dostu olarak görmektedir. III. Selim'in öldürüldüğü sırada II. Mahmut'un eski halıların altına saklandığını korkunç isyanın çılgınlıklarını hissettiğini ve ölümü beklerken tahta çıkarıldığını esefle kaydederken, bulunduğu sarayın bunlara şahitlik ettiğini belirtmektedir. Sarayın arkasında selvi ve çınar ağaçlarının oluşturduğu uçsuz bucaksız koruluklar arasında dikkatini çeken bir yapıyı yani darphaneyi, uzun zamandan beri Ermenilerin yönettiğini ve sadece sultan'ın hoşuna gitmek için sahte para basmaya yarayan bir müessese olduğunu düşünmektedir. Bir kuruş elli yıl önce bir ekü değerinde iken yirmi beş santime düşmüştür. Sadece bu rakam bile Osmanlı Devleti'nin düştüğü ekonomik bunalım hakkında yeterli bilgiyi vermektedir.⁴⁰²

Büyükelçi ve maiyeti Topkapı Sarayı'ndan sonra At Meydanı'na çıkmışlardır. Thouvenel, burada daha önce edindiği bilgiler doğrultusunda isyan eden paşaların kesik başlarını artık göremeyecektir. Ancak, çürümüş kadavra kokusunun hala teneffüs edilmekte olduğunu beyan etmektedir. Ayasofya Camii'ne yöneldikleri sırada, Thouvenel, At Meydanı'ndan geçerken II. Mahmut'un yeniçerileri katletmesini hatırlamaktadır. Sultanın en iyi ordusunu kaybettiğini ve askersiz kaldığını düşünmektedir. Bizanslılar zamanında hipodrom at yarışlarına sahne olurken, Türk imparatorluğunda kanlı olaylara sahne olmuştur. Meydanda Bizans İmparatorluğu'ndan kalma dikili taş ve yılanlı sütunu da tarihiyle beraber okuyucuya aktarmıştır. Burada bulunan yapıların dünyanın harikalarından biri olarak algılandığını tekrar etmiştir. Ayasofya Camii'nin banisinin Konstantin olduğunu ancak Türkler sayesinde günümüze kadar geldiğini itiraf etmiştir.⁴⁰³ Bu ünlü

⁴⁰² Thouvenel, *Revue des deux Mondes*, a.g.m., s. 80

⁴⁰³ Thouvenel, *Revue des deux Mondes*, a.g.m., s. 81

mabedin Türk mühendis ve mimarları tarafından kilise orijinalliğinden uzaklaştırılarak camii görünümüne kavuşturulduğunu belirtmiştir. Ayasofya'ya minareler ilave edilmiştir. Thouvenel'e göre kutsiyetini kaybetmiş bu mabet samimi bir Hıristiyan için hiçbir zaman Justinianus (482-565) zamanındaki bazilikalar gibi etki uyandırmamaktadır.⁴⁰⁴

Ayasofya Camii'nin büyük ihtişamlı kubbesini Saint-Pierre Katedrali'nin kubbesiyle karşılaştırmış ve resimleri Kuran ayetleri ile kapanan yapının geçmişe ait herhangi bir fikir vermediğini düşünmüştür.⁴⁰⁵ Camide minber de yapılmıştır. Thouvenel ibadet esnasında Ayasofya Camii'ne girdiği için pek çok Türk'ü namaz kılarken gözlemlemiştir. Camiinin kuytu köşelerinde ise evsiz barksız sefil insanları müşahade etmiştir. İstanbul'un fethi sırasında, son Rum İmparator ölmeden önce atı ve askerleriyle birlikte Hıristiyanlar için kutsal şeyleri yanına alarak, mabedin spiral ve hafif yokuşlu merdivenlerini kullanarak galeriye ulaşmıştır. Thouvenel de Ayasofya'da aynı yolu takip ederek Doğu Roma imparatoruyla kendini özdeşleşmiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 340.

⁴⁰⁵ Thouvenel'in yakını olan Marie de Melfort Ayasofya'yı hayranlıkla anlattıktan sonra: "Hıristiyanlığı kabul eden binlerce kişinin Muhammed'e afroz haykırılarıyla inleyen bu mabet uzun zaman saygısızca kullanılmış. Türkler Ayasofya'nın günün birinde tekrar Hıristiyanların malı olacağı inancını taşıyorlar" demiştir. Aslında İstanbul'da bundan daha güzel camii olduğunu ancak Ayasofya'nın bütünüyle ilk Hıristiyanların hatırasını taşıdığı için daha tesirli olduğunu da belirtmektedir. La Baronne Durand De Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 166-168.

⁴⁰⁶ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s. 81.

Thouvenel'e göre 1453 yılından beri İstanbul'un surları hiç onarılmamıştır. II. Mahmut'un başlattığı reformları zayıf olsa da Osmanlı İmparatorluğunda reformlar her zaman tehlikeli bir süreçtir. Zira III. Selim'in başlattığı reformlar akamete uğramıştır.

Thouvenel Avrupa'da bulunan Türk topraklarında yaklaşık iki milyonu Müslüman olmak üzere on iki milyon insan bulunduğunu kaydetmiştir.⁴⁰⁷ Yunanlılar, Ermeniler, Bulgarlar ve Yahudiler gibi gayrimüslimlerin birbirinden din ve dil bakımından farklı olduklarını ifade etmiş, henüz Türklerle bu milletlerin arasında ciddi bir husumet bulunmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Oysa Hıristiyan mezhepler arasında husumet vardır. Patrikliğe bağlı Katolik Ermenilerle Rumlar arasında ciddi bir düşmanlık hali mevcuttur.⁴⁰⁹

Her Batılı seyyah gibi Thouvenel de burada Doğu Meselesi'ne değinmiştir. Bu kavramdan çıkardığı anlam Abdülmecid'in Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı dize getirip getiremeyeceği ya da Paşa'ya boyun eğeceği şeklindedir. 1839 yılında Nizip'te Osmanlı ve Mısır orduları savaşmış Osmanlı ordusu yenilmiştir.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Thouvenel, *Revue des deux Mondes*, a.g.m., s. 82.

⁴⁰⁸ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 307.

⁴⁰⁹ Thouvenel'in gözlemlerine göre kilise papazları cahil ve menfaatperesttirler. Ermeni papazları ise çok kurnaz ve gerçekten inançlıdırlar. Rum Kilisesinin kurallarına boyun eğmişlerdir. Din adamları insanların zaafalarını aleyhte kullanmaktadır. Rus Çarı, Rum tebaanın dini bakımdan hamiliğini üstlenmiştir. Burada Thouvenel'in ilginç bir tahmini yer almaktadır. Buna göre Rus Çarı, Rum, ortodoks Ermeni ve reyanın dini koruyuculuğunu üstlenerek Avrupa'ya karşı bir güç olarak kullanacaktır. Ancak kendi aralarındaki itilaf şimdilik buna mani olacaktır. Türklerin bu dini oyunlardaki rolü ise "gölge"den ibarettirThouvenel, 1840, a.g.e., s. 309.

⁴¹⁰ Karal, 2007, a.g.e., s. 142.

Thouvenel'e göre Türkiye'de⁴¹¹ kötülük kök salmıştır. Bozulma ve çöküş her geçen gün artmaktadır. Kurumlar arasında anakronizm görülmektedir. Türkiye'yi, hala ihtişamlı görünen ama güçlkle ayakta durabilen bir ağaca benzeten Thouvenel, Sultan Mahmut'un elinde bir baltayla ağacı budamak isterken gövdeyi kestiğini ve ağacı öldürdüğüne inanmaktadır.⁴¹²

Thouvenel, II. Mahmut'un reformlar için çok çabalayan olağanüstü bir insan olduğunun altını çizerken Abdülmecid'in ise kendinden öncekinin ağırlığı altında sersemlediğini belirtmektedir. İstanbul'a 1855'te büyükelçi olarak geldiğinde bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Zira Abdülmecid'in saltanatına daha yakından şahit olmuştur. Oysa 1839'da Abdülmecid tahta yeni geçmiştir. İstanbul ile İskenderiye arasındaki anlaşma yeni padişahı çok ihtiyatlı davranmaya zorlamıştır.

İstanbul'da Gülhane parkında Tanzimat ile ilgili Hatt-ı Hümayun'un Reşid Paşa tarafından ilanı Fransız basınına yansımıştır. Basın bunu bir iç savaşın, yani Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile olan Mısır Meselesi'nin bastırılması şeklinde yorumlamıştır. Zira o fermanda Sultanın gücünün sınırlanmasının gerekliliği övgü dolu sözlerle halka duyurulmuştur. Bu reformlar sayesinde Doğu'da sanat, endüstri ve tarım ilerleyecektir. 1789 yılının Fransa'sı ile 1840 yılının Türkiye'sini benzeten yaklaşıma karşı çıkan Thouvenel, Türkiye'de aristokrasi ve burjuva sınıfının olmadığını, üstelik cehalet ve sefalet içindeki bir milletin ihtilal yapamayacağını

⁴¹¹ Thouvenel, **Revue des deux Mondes** adlı dergide yayınladığı "Abdülmecid Döneminde İstanbul" konulu bu seyahat notlarında ve resmi olmayan raporlarında "Osmanlı İmparatorluğu" tanımını yerine devamlı "La Turquie" kelimesini kullanmıştır. Bu yüzden Türkiye ifadesi kullanılmamıştır.

⁴¹² Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s. 83, 84.

savunmuştur.⁴¹³ Hatta üzülererek belirttiği bu yoruma destek amacıyla 3 Kasım tarihli Hatt-ı Şerifin Fransızcasını okuyucuya sunmuştur.

3.2.1.1. Thouvenel'in Tanzimat Fermanı'na Bakışı⁴¹⁴

Fransız basınının “Osmanlı Anayasası”⁴¹⁵ diye nitelendirdiği Tanzimat Fermanını (Gülhane Hattı Hümayun'u) Thouvenel'e göre ülkedeki iç savaşa bir süre ara vermek amacının yanı sıra genç sultanın şerefine yapılmış düzenlemelerdir.⁴¹⁶ Tanzimat Fermanını inceleyerek görüşlerini okuyucusuyla paylaşan Thouvenel bu fermanı “Abdülmejid anayasası” diye nitelendirmiştir.⁴¹⁷

Buna göre yasaları iki kısma ayırmıştır. Birinci bölüm mukaddime yani önsöz niteliğinde olup, önceki yönetimin pek çok kötülükler yol açtığını itiraf eden, beceriksizliklerini aşağılanma derecesinde utanarak dile getiren güçsüz bir idareden bahsetmektedir. İkinci kısım ise yenilikler vaat etmektedir. Yeni bir mali sistem,

⁴¹³ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 311.

⁴¹⁴ Tanzimat Fermanı'nın Fransızca ve eski Türkçesi özel çerçeveli kâğıda yazılı bir belge şeklinde (mikrofilm halinde) Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi'nde bulunmaktadır. Fransızca tercümesi bir buçuk sayfa tutarken Osmanlıcası bir sayfadır. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français Cote MNESYS Turquie 50 MD/45 P/14957**, s.168, 170.

⁴¹⁵ Thouvenel, “tuhaf” bir şey dediği bu ferman için Fransız basınının “Charte Ottomane” tabirini kullanmasını pek abartılı bulmuştur. Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s. 83.

⁴¹⁶ Thouvenel, Tanzimat fermanı üzerine kaleme aldığı diğer gözlem ve raporlarıyla Fransız kamuoyunu reformların uygulanışı hakkında olumsuz etkilemiştir.

⁴¹⁷ “La charte d'Abdul-Medjid”, Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 311; Tanzimat fermanında vaadedilenlere padişah adına garanti verilmektedir. Nihat Karaer, **Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 16.

askerlik ile ilgili yeni düzenlemeler, Osmanlı tebaası için can, mal ve namusun korunmasıyla ilgili yeni kaideler söz konusudur. Thouvenel'e göre tam bir sosyal devrimdir.⁴¹⁸ Bu noktada bir Batılı gibi Thouvenel bu reformların uygulanabilirliği konusunda şüphelerini dile getirmiştir.⁴¹⁹ Buna göre sanayileşmiş bir toplumda aşırı zenginlikler ve büyük yetenekler ortaya çıkmaktadır. Fransız İhtilâlî'nin dinamiklerinin henüz Türk toplumunda oluşmadığını düşünen Thouvenel'e göre ne yabancı unsurların etkisiyle çalışan reaya ne de üstünlüğü elinde bulunduran Türkler bu düzeni sağlayacaktır.⁴²⁰ Zira hatt-ı şerif Türklerden bu üstünlüğü geri almaktadır.

Thouvenel'e göre II. Mahmut'un benzer teşebbüsleri başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlık kaçınılmazdı.⁴²¹ Müslümanların reformlar hakkında bazı şüpheleri bulunduğu içindir ki sonuç olumsuzdu. Ancak yeni sultanın şansı II. Mahmut'a göre daha fazladır. Yine de halkını devrimlere alıştırmayı denemeli, himayesindeki

⁴¹⁸ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 312.

⁴¹⁹ Thouvenel yıllar sonra İstanbul'da büyükelçi olarak bulunduğu sırada "Türkler, boş yere pek çok acı şurup ve ilaç içmiş bir hastaya benziyor, artık ağzına hiçbir şey almak istemiyor. Yabancılar Türkleri Derman bulmaktan usandırmış" demiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e.,s. 47.

⁴²⁰ "Avrupa Türkiye'yi Türklerin anladığı manada toparlanması için zorluyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için hâkim yetiştirmeden mahkemeler kuruldu. Maliye düzenlenmeden vergiler kondu." Durand de Fontmagne, a.g.e. s. 47.

⁴²¹ Aslında bu reformların akıbeti hakkında yapılan tesbitler Thouvenel'i doğrulamaktadır. "Oysa o günlerde Batı tipinde bir anayasa tasarısı başarılı olamazdı ve II. Mahmut'un da bunu ciddi bir ihtimal olarak düşünmesi kesinlikle mümkün değildir. Onun hükümdarlığı sırasında görülen anayasal fikirlere atıflar, kendisinin kurduğu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Âdliye'nin danışma niteliğindeki bir organ olması ve o kurulda daha sonra gayr-i müslim azınlıkları temsil eden üyelerin de yer almasından kayaklanmış olabilir." Davison, H. Roderic, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Türkçesi Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 31.

topraklarda dürüst ve yetenekli yöneticiler seçmeyi denemeli ve rüşvetle satın alınan paşalardan kurtulmalıdır.⁴²²

Fransa, İngiltere ve Belçika ile yapılan yeni ticari anlaşmanın Doğu'da yeni pazarlar sağlayacağını ve tekeli kaldıracağını belirten Thouvenel, burada Doğu ticaretini canlandırmak için ciddi tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedir. Thouvenel, askerlik konusuna da temas ederek Osmanlı'da halkın askerliğe alınış biçimini, paşaların ve seraskerlerin yaptıkları haksızlıkları eleştirmiş; sabır ve cesaretle her şeyin üstesinden gelineceğini belirterek Abdülmecid'in zayıflığına vurgu yapmıştır. Hiç bir Hattı Şerifin ya da anayasanın adetleri değiştirmeyeceğine inanan Thouvenel Fransız basınının da hattı şerifi büyümlü sözlerle takdim etmesine itiraz etmiştir.⁴²³

Fransız basınından bir grup redaktör Bâb-ı Âli'nin bakanlarını Mehmet Ali Paşa'nın aleyhine, Tanzimat Fermanı lehine etkilemeyi başardılar. Burada Fransız basınının çok dikkatle takip edildiği ve kuvvetli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Tanzimat Fermanını metheden makaleler derhal Türkçeye çevrilerek Divan'da yorumlanmıştır. Thouvenel, Rus yönetiminde makyavelist bir yaklaşımla anayasanın

⁴²² Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m.,s. 84, 85; Âli Paşa , Reşid Paşa veya Damat Mehmet Ali Paşa gibi devletin zirvesindeki paşaların servetleri, şatafatlı harcamaları bu kapsamda değerlendirmiştir. Thouvenel, resmi olmayan raporlarında Paşaların hediyeyle olan zaafalarını devletiyle paylaşmıştır. L. Thouvenel, **Le secret de l'Empereur, Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel Le Duc De Gramont et le Général Comte De Flahault 1860-1863**, (Editeur: Calmann Lévy), C. II, Paris, 1889, s. 462, 522; Hüsrev Paşa rüşvet suçundan Meclis-i Vâlâ'da yargılanarak kürek cezasına çarptırılmıştır. Valilik yapmış bazı devlet adamlarında cezalandırılmıştır. Karal, a.g.e., s.174.

⁴²³ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s. 83.

devirdiği Sırp Prensi Miloş'un örneğini vermektedir. Thouvenel, Rusya'nın 3 Kasım tarihli fermanı güç alarak Beyoğlu'nda entrikalarını sürdürmesinden korkmaktadır.⁴²⁴ Fransız basınının bu meseleyi çok abarttığını düşünmektedir. Sözü edilen fermanı abartmak yerine Fransa'dan gelen son geminin Osmanlı ülkesini küçük edebî koloni haline getirecek fikirler ihraç etmeli şeklinde mecazi bir anlatımla itiraz etmiştir.⁴²⁵ 1 Ocak 1840 tarihinde "Revue des Deux-Mondes" dergisinde yayınlanan yazılar kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Tanzimat Fermanından sonra Bâb-ı Âli orduyu, maliyeyi ve idari yapıyı değiştirmek için ferman üstüne ferman yayınlamıştır. Thouvenel gösterilen hedefe ulaşamayacağına inanmaktadır. Zira reformlar önemsiz şeyler üzerine kılık-kıyafet veya unvan değişikliği gibi yapısal olmayan değişimlerdir.⁴²⁶

Mısır meselesi'nde, Thouvenel'e göre Rusya belirsizlik ortamı oluşturmak isterken, Mısır'da direnen İngiltere ise bazen umut bazen de düşmanlık vaat etmektedir. Avusturya ise Fransa'yla ortak bir fikir oluşturmaya pek gönüllü gözükmemektedir. Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile olan mücadelesinde

⁴²⁴ Thouvenel, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, (Libraire-éditeur: Arthur Bertrand), Paris, 1840, s. 316.

⁴²⁵ Thouvenel, **Revue des deux Mondes**, a.g.m., s. 86; Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre önce başlayan ve sonra hızla devam eden "Fransızlaşma" sürecini Thouvenel, sanki öngörmektedir.. Sadece edebiyat alanında bile Fransız edebiyatının Türk edebiyatına etkisi düşünülürse bu benzetme çok anlamlı olacaktır. Her alanda" Fransız usülü" Türklerin hayatına yön vermiştir. Bkz. Davison, a.g.e., s.189.

⁴²⁶ General Raguse Dük'ü, İstanbul daki bu gelişmeler hakkında yazdığı bir yazıda yapılan reformların kılık ve kıyafetle ve unvanların değişimi ile ilgili olduğunu, yapısal bir reform olmadığını bu yüzden başarısız olacağını öngörmektedir. Thouvenel, a.g.e., s. 317.

(1838-1839 yıllarında) Fransa'nın dışlanarak İngiltere'ye ön ayak olmasıyla Rusya, Prusya ve Avusturya devletlerinin Londra'da bir araya geldiğini ve 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra Antlaşması imzalandığı bilinmektedir. Thouvenel bütün bu süreci gözlemlene imkânı bulmuştur.⁴²⁷

İstanbul'dan sonra Türkler için ikinci önemli şehir olarak Bursa'yı gören Thouvenel, buradaki sosyal yapıyı, tarihi ve coğrafyayı aktardıktan sonra ipek işletmeciliğinden söz etmiştir. Büyük bir zenginlik olarak gördüğü bu işletmeciliğin ince desen işleme ve zevk bakımından kendi ülkesindeki Lyon'un gerisinde kaldığını belirterek mukayese etmiştir.⁴²⁸

Thouvenel, okuyucularına ekte Sultan Abdülmecid'in 1838 yılında (Şevval 1254) yayınladığı Tanzimat fermanının Fransızca tercümesini vererek onların istifadesine sunmuştur. Ayrıca, Vezir Yusuf Muhlis Paşa (1783-1843)'ya hitaben yazılan fermanla ilgili yönetimden vergiye kadar uzun bir açıklama bulunmaktadır. Eflak Beylerinden Grigore Ghika (1807-1857)'nin Budapeşte'ye gelince yaptığı konuşmanın metni de ektedir. Ayrıca Dersaadet'te düzenlenen Eflak ve Boğdan'la ilgili fermanların Fransızcası eklerde yer almaktadır. Yabancılar tarafından Eflak'ta satın alınan gayri menkullerle ilgili yerel basından seçilmiş 1838 tarihli metinlerin yanısıra, İki buçuk milyona yakın bir nüfusa sahip olan bu beylikler

⁴²⁷ Thouvenel, a.g.e., s.320, 321.

⁴²⁸ Bursa'da Fransız bir tüccar ipekçilikte devrim yaratacağına inandığı ve Lyon'da da kullanılan iplik işleme tekniği olan "Métier Jacquard"la (Josephe Marie Jacquard isimli Lyonlu bir Fransızın icat ettiği iplik makinası) başlatmak istemiş. Maalesef Bursalı kadınların çok şiddetli itirazlarıyla karşılaşmış. Bursa'yı terk etmek zorunda kalmış. Fransız tüccar bu sözü edilen iplik makinasını başka bir yerde işletmiştir. Türkler, daha sonra kadınlara rağmen bu makinanın avantajını kavramış ve benimsemeye başlamış. Thouvenel, a.g.m., s. 89.

insan ve hayvan (inek, öküz, koyun v.b.) sayısı bakımından mukayesesi de yer almaktadır. Yapılan kıyaslamaya bakılırsa Boğdan Eflak'tan daha müreffeh görünmektedir.⁴²⁹ Yine o dönemde Thouvenel elde ettiği bilgiler çerçevesinde bu iki beylikle ilgili çok önemli ticari verileri ve ihracat ve ithalat ürünlerini bir bir sıralamaktadır. Bu anlamda kıymetli bir veri kaynağı olmuştur.

Sonuç itibariyle, Temmuz Monarşisi (1830-1848) döneminde Fransız İhtilâlini yaşayan Louis-Philippe (1773-1850)'in krallığında iyi bir eğitim alan Thouvenel 1838-1839 yıllarının siyasi çalkantılı döneminde bu 'Macaristan ve Eflak' seyahat notlarını bir Fransız seyyahının penceresinden aktarmıştır.⁴³⁰

⁴²⁹ Thouvenel, 1840, a.g.e., s. 356.

⁴³⁰ Edouard Thouvenel, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, Libraire-éditeur: Arthur Bertrand, Paris, 1840; Édouard Thouvenel, "Constantinople sous Abdul-Medjid", Janvier 1840 **Revue Des Deux Mondes**; Édouard Thouvenel, "La Hongrie", Mars 1839, **Revue Des Deux Mondes**.

3.2.2. İmparatorun Sırrı⁴³¹ (Le Secret De L'Empereur)

Bu koleksiyonda⁴³² yayınlanan belgeler daha çok İtalya'nın birliğini sağlamaya yönelik gizli belgelerdir. İtalya meselesi III. Napolyon'un politikasındaki en önemli sırrıdır. Bu koleksiyon 1889 yılında yayınlandığında bu konu hâlâ esrarını korumakta idi. Thouvenel'in oğlu, imparatorun gizli görüşmelerinin yayınlamasıyla tarihe ışık tutacağını düşünmektedir. Bu nedenle, kronolojik bir sıra gözetilmeden, dönemin ünlü tarihçilerinin kullandığı başlıkla söz konusu koleksiyonu Fransız kamuoyuna sunmuştur. Eserde Thouvenel'in ailesi ve meslektaşlarıyla 1844'den başlayarak Yunanistan, Münih ve İstanbul'da bulunduğu sırada yaptığı yazışmalar bir bütünlük içinde dönemin aktüalitesine uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

Koleksiyon, o dönemde Dışişleri Bakanı olan Thouvenel'in, Saint-Siège (kutsal koltuk) papalık makamında ve Viyana'da büyükelçilik yapan Gramond

⁴³¹ L. Thouvenel'in bu koleksiyona seçtiği isim/başlık Fransa'da diplomaside bir söylem olarak kullanıla gelmiştir. Kral XV. Louis Le bien-aimé (1710-1774) kendi diplomatları haricinde onlardan habersiz "gizli" bir diplomasi sistemi kurmuştu. Belli başlı önemli başkentlere resmi elçiler dışında kendine sadık adamlarını gönderen XV. Louis, dış politikada Fransa'ya ters düşen politikalara neden olmuştu. Bu politikasını XV. Louis Lehistan'a Fransız asıllı birini kral seçtirmek arzusuyla kullanmaya kalkmıştır. Kralı'nın bu politikasına atfen "secret du roi" (kralın sırrı) denmektedir. Bkz. Hacer Topaktaş, **Dersaadet'te Son Leh Elçisi Franciszek Piotre Potocki'nin Elçiliği Ekseninde Osmanlı-Leh Diplomatik ilişkileri Ve Uluslararası Boyutu (1788-1793)** Yayınlanmamış Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2012, s.10.

⁴³² Thouvenel'in 1860-1863 yılları arasında Gramont Dükü (1819-1880) ve Flahault Kontu (1785-1870) ile yaptığı gizli yazışmaları içeren iki ciltlik koleksiyonu, 1889'da Calmann Lévy editörlüğünde "Le Secret de L'Empereur" adıyla Paris'te basılmıştır.

Dükü⁴³³ ile ve Londra'daki büyükelçi Flahault Kontuyla yaptığı hususi yazışmalardan oluşmaktadır. Yine bu belgelerin bazıları zaman zaman dönemin gazetelerinde vuku bulan olaylar üzerine kısmen yayınlanmıştır. Bu koleksiyonda geniş bir Avrupa tarihi temelinde İtalya'nın milli birliği meselesi irdelenmiştir. III. Napolyon, İtalya'yı kendi denetiminde kuracağı bir birliğe kavuşturmak istiyordu. Aslında İtalyan bir aileden gelen, uzun yıllar yaşadığı İtalya'da Carbonari⁴³⁴ örgütüne katılan ve Papa'ya karşı ayaklanan bir oluşumun içinde yer alan III. Napolyon, İtalyan akrabalarının da etkisiyle İtalya'nın birliği için her şeyi yapmaya hazırdı.⁴³⁵

Thouvenel, Kutsal Papalık'ta (Saint-Siège) büyükelçi olan yakın dostu Gramont düküne hitaben yazdığı 16 Ocak 1860 tarihli bir mesajında, yeni atandığı bu zor görevinde, omuzlarına binen yükü hafifletmek için diplomatik nezaket çerçevesinde arkadaşından yardım talep etmiştir. İlk olarak Gramont dükünden İtalyan meselesi hakkında papalıkla ilgili dini bilgi ve belgeleri gizlice kendine

⁴³³ Gramont Dükü, Fransa'nın İtalyan dış politikasında çok etkili ve önemli bir diplomatıdır. Papalık devletinde Fransız büyükelçisidir. Uzun yıllar Roma'da daha sonra Viyana'da görev yapmıştır. Fransız kamuoyunu etkileyen bazı eserler yayınlamıştır. Flahault Kontu ise Napolyon'un komutanlarından önemli bir askerdir. Çok çeşitli savaş ve sürgünler yaşamıştır. Kırk üç yaşındaki genç bakan Thouvenel'e, seksenlik bir general/diplomat olan Flahault'un çok güvenmesi, hatta Thouvenel ile beraber görevini bırakması dikkat çekicidir. Thouvenel, a.g.e., s. 499.

⁴³⁴ "Carbonari" İtalyanca kömürcüler anlamına gelmektedir. İtalya'da Fransız ihtilâli'nin getirdiği siyasi fikirlerin etkisiyle 1820 yılında kurulan, Mason örgütlenişini model alan, İtalya'nın mili birliği için çalışan gizli bir örgüttür. Hücreler halinde örgütlenmişlerdi. Ordu ve polis karşısından başarısızlığa uğramalarına rağmen Avrupa'da "Jeune Europe" akımını başlatmıştır. Berkes, a.g.e., s. 276, 277.

⁴³⁵ Armaoğlu, 2012, a.g.e., s. 215, 421.

göndermesini istemiştir. Karşılıklı güven ve işbirliği teatisinden sonra dükün eşine de saygılarını sunduğu bu belge ilk sayfada yer almıştır.⁴³⁶ İkinci belgede imparatorluğun ve dışişlerinin çok nazik durumlarla karşılaşacağını belirterek, İngiltere'nin takip edilmesi hususuna vurgu yapmaktadır. İngiltere ile hemen her konuda rekabet eden Fransa, diplomatları aracılığıyla Avusturya, Prusya ve Rusya'yı da yakından takip etmektedir.⁴³⁷

Thouvenel'in imparatora yazdığı çok gizli mektuba göre, İtalyan savaşında Avrupalı güçlerle Fransa arasındaki güç dengesinin Fransa lehine olması, mevcut geleneğe uygundur. Zira Fransızların prensipleriyle çıkarları arasında mükemmel bir uyum vardır. Fransız askeri İtalya'ya girdiğinde savaş düzeni imparatorluğun gücüne ve ihtişamına uygun olacak ve İtalyan halkının bilhassa Piyemonte halkının memnuniyeti, menfaatleri, gelenek ve görenekleri göz önünde bulundurulacaktır. Piyemonte'nin ilhakıyla oluşturulacak bir konfederasyonda, merkezi İtalya'da olmak üzere bağımsız bir krallık kurulması fikrini Thouvenel'in bu gizli mektubundan öğreniyoruz. Müstakbel krallık için Fransız olmayan bir hanedan arayışına girmişlerdir. Zira Fransız bir kral tepkileri fazlasıyla çekecektir. Lorraine hanedanından bir kral Zürih Antlaşmasına uygun olarak yönetime getirilecek, Savoie

⁴³⁶ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 3.

⁴³⁷ Vincent Benedetti Thouvenel ile görev yapmış dönemin önemli bir diplomat ve politikacıdır. Prusya'da bulunduğu sırada Alman politikalarını takip ederek Fransa Dışişlerini sürekli bildirirdi. Mesela Bismarck ile ilgili değerlendirmesinde “Ülkesini Frankfurt, St. Petersburg ve Paris'te temsil ettikten sonra ülkesine dönen Bismarck Prusya'yı ne pahasına olursa olsun Avusturya karşısında desteklemektedir. Avusturya'ya karşı onulmaz bir nefret besleyen Bismarck sert ve kararlı bir devlet adamı idi.” Şeklinde benzer bilgiler vermektedir. Benedetti, **Ma Mission En Prusse**, Henri Plon Imprimeur-Editeur, Paris, 1871, s. 18.

ve Nice Dükaliğı Fransa'nın topraklarına katılacak, bu durum aynı zamanda sınırlar için bir garanti oluşturacaktır.⁴³⁸

Gramont dükünün, Roma'dan yazdığı 7 Şubat tarihli mektubunda bir takım şahsi sebeplerden dolayı serzenişte bulunması üzerine Thouvenel, onu rahatlatıcı ifadeler kullanmıştır. Bununla birlikte, sonraki resmi yazışmalar Roma'nın durumundan söz ederken oldukça diplomatik bir dille yazılmıştır.⁴³⁹

Fransa'nın İtalya meselesinde hem diplomatik hem de askeri manevraları genellikle etkilidir. Yazışmalarda Avrupa kamuoyunu etkileyen çok önemli bir unsur olan gazetelerden bahsedildiği görülmektedir. Fransa'da basılan İtalyan aleyhtarı bir gazete ayaklanmayı tetikleyebilmektedir.⁴⁴⁰ III. Napolyon ile Kont Cavour (1810-1861)'un İtalya'nın milli birliğı için olağanüstü çaba sarf ettiklerini bu belgelerden anlamak mümkündür. Thouvenel, Fransa'nın hazırladığı gizli planı İtalya'ya zorla uygulatmasını, eğer reddedilirse henüz İtalya'yı terk etmeyen Fransız ordusuyla tehdit etmesini büyükelçisinden istemektedir.⁴⁴¹

Bilindiğı gibi bu dönemde İtalya'da Papalık Devleti, Sardinya-Piyemonte Krallığı, Toscana Grandükülüğü, Modena Dükülüğü, Lombardiya-Venedik Krallığı, Parma Dükülüğü şeklinde şehir devletler bulunmaktaydı. Bu koleksiyonda sözü edilen

⁴³⁸ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 11.

⁴³⁹ Thouvenel, Gramont Düküne yazdığı 7 Şubat 1860 tarihli yazıda İngiltere hükümetinin yaptığı bir ticari anlaşmanın onaylanmaması hükümeti düşürecektir. Fransa süreci takip etmektedir. Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 23.

⁴⁴⁰ Paris'te yayın yapan Moniteur'de İtalyan aleyhine çıkan haberler Roma'da diplomatik çevrelerde şaşkınlık yaratmıştır. Thouvenel, a.g.e., s. 382.

⁴⁴¹ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 38- 42.

devletçiklerle ikili veya çoklu görüşmeler, karşılıklı yazışmalar, İngiltere veya Avusturya elçileriyle yapılan görüşmeler, basında çıkan haberler yer almaktadır. 48. sayfada, isim vermeden Türk büyükelçisinin kabulü dolayısıyla mektubu kısa kesmek zorunda kaldığını belirten 26 Şubat 1860 tarihli bir yazı bulunmaktadır. Resmi yazışmalar rutin devam ederken her mektupta öncekine atıfla başlıyor, değişen durumlar karşısında yeniden pozisyon alıyorlar.

Diplomasinin nazik kuralları yanında samimiyet derecesine göre olayları yansıtan basit deyimler de açıkça görülmektedir.⁴⁴² Yine resmi yazılara iliştirilmiş çok gizli, yazarının adı verilmeyen vesikalar mevcuttur. Örneğin İtalya'da halka el altından dağıtılan propaganda malzemeleri bunlardan birisidir.⁴⁴³ Thouvenel imparatorun konuşmasını telgrafla Gramont Düküne yollamak ister; ancak, dönemin şartları dikkate alındığında, bir metni telgraf aracılığıyla göndermenin çok pahalıya mal olacağını bildiği için vazgeçer.⁴⁴⁴ Yine 7 Nisan 1860 tarihli gizli mektupta İtalya'yı işgal eden Fransız generalin tutumundan şikâyetçidir. Fransız orduları Roma'yı kuşatmışlar ve Papa'yı birliğe dâhil etmeye uğraşıyorlardı. Acil bir telgrafla Roma'yı boşaltma planı Büyükelçiye gönderilmiştir.⁴⁴⁵

III. Napolyon'un gizli⁴⁴⁶ niyeti Thouvenel'i dostları kadar düşmanlarının nezdinde de güç durumda bırakmıştır. Durumu fark eden Thouvenel, kişisel olarak

⁴⁴² Karaciğer hastalığı ve böbrek kumunun verdiği ağır ızdıraptan zayıf düşen Gramont Dükü çok bitkindir. Bunu özel ve gizli yazışmalarında samimi ifadelerle dile getirmiştir.

⁴⁴³ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 58.

⁴⁴⁴ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 65.

⁴⁴⁵ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 148.

⁴⁴⁶ Dışişleri Bakanı Thouvenel, Gramont Dükü'ne hitaben yazdığı 12 Şubat 1860 tarihli raporda, kendinden sonra İstanbul'a Valette Markisinin büyükelçi olarak geldiğini haber veriyor. Bu değişimde

çok sevdiği hükümdarına rağmen Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmiştir. Aslında İmparatorun dış politikadaki tutarsızlıkları Thouvenel'i çileden çıkarmış, hatta isyan ettirmiştir. Thouvenel ile imparator arasında politik bakımdan ayrılıklar özellikle İtalya'nın milli birliği hususunda ortaya çıkmış, birbirlerine ters düşmüşlerdir.⁴⁴⁷ İtalya'nın birliği konusunda Venedik'i, bir anlamda Avusturya'yı hesaba katmayan III. Napolyon birden bire Meksika'ya sefer düzenlemeye kalkmıştır. Thouvenel, Napolyon'un zikzaklı politikalarına daha fazla dayanamamıştır.⁴⁴⁸ Hırslı imparator Thouvenel'in yerine dördüncü defa Drouyn de L'huys (1805-1881)'ü Dışişleri Bakanlığı'na getirmiştir.

III. Napolyon, amcası Napolyon Bonapart'ın isminden yararlanarak 1848 ihtilâlinde ilk kez cumhurbaşkanı olarak başladığı iktidar yürüyüşünde, bu kez 2 Aralık 1852 tarihinde yapılan bir plebisitle imparatorluğunu ilan etmişti.⁴⁴⁹ Bu değişim Avrupa'daki krallıkları korkutmuştu. Fransa Avrupa'daki dengeleri korumak ve kollamak gibi bir misyon yüklenmiştir. Gerileyen şöhretini yeniden kazanmak için ve Avrupa'da Fransız bayrağının prestijini korumak için Kırım Harbi'ne girmiştir.⁴⁵⁰

St. Petersburg'un rahatsız olmaması için Rus elçisiyle görüşmesini istiyor. Ayrıca, Papa'nın İmparator'a gönderdiği mektubu görmediğini ve sabırla bekleyeceğini yazıyor. Thouvenel, a.g.e., s. 37.

⁴⁴⁷ III. Napolyon hükümeti dış politikada yabancı ülkenin halkını sevse de kendi çıkarları için gereğini yapar. Hükümet, İtalya'nın birliği konusunda İtalyanları çok sevmesine rağmen Zürih anlaşması çerçevesinde geleneksel Fransız politikasını sürdürme kararı almıştır. Thouvenel, a.g.e., s. 27.

⁴⁴⁸ Sorel, 1913, a.g.e., s. 220.

⁴⁴⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 217.

⁴⁵⁰ Thouvenel, L., 1903, a.g.e., s. XV, 220.

Fransa için barış görüşmelerinin Paris'te yapılması da ayrı bir kazanımdır. Hatta Paris kongresinden çıkarken savaştığı Rusya ile yeniden dostluk inşa etmeye çalışmıştır.⁴⁵¹

Thouvenel'in Dışişleri Bakanı olarak Roma, İstanbul ve başka şehirlerdeki Fransız büyükelçileriyle yaptığı yazışmalar bu koleksiyonda yer almaktadır⁴⁵². Konular ağırlıklı olarak İtalya'daki Papalıkla ilgilidir. Thouvenel'in Gramond Dükü'ne gizli yazdığı yazılarda Papa'nın bağımsızlığını güvence altına almak isteyen dük ile imparator III. Napolyon'un konuyla ilgili politikaları görülmektedir.⁴⁵³

⁴⁵¹ Sorel, 1913, a.g.e., s. 220.

⁴⁵² Thouvenel Flahault Kontuna gönderdiği 13 Şubat 1861 tarihli yazısında; Paris'teki bir karnaval sebebiyle diplomasinin yavaşladığı o günlerde Thouvenel, Bâb-ı Âli'nin de kabul ettiği tahminen 5 Mart'ta yapılması planlanan konferans için Ahmet Vefik Paşa'nın bilgilendirilmesi ister. Avusturya, Prusya ve Rusya'nın temsilcileri önce kendisiyle görüşecekler. Fransız askerlerinin çekilmesinden sonra bölgede yaşanan olayların sorumluluğunu Türkiye'nin üslenmesi hususunda devletlerin itirazı olmayacağını tahmin etmektedir. Hatta Lord Cowley'in Paşa'yı kesinlikle ikna edeceğini itiraf etmektedir. Karşılıklı anlaşmayla bu meseleyi halletmek istemektedir. Bâb-ı Âli'nin Suriye sorunuyla birlikte çok kötü duruma düşeceğini idda etmektedir. Avrupa için Doğu sorunu bu bölgede yeniden şekillenecektir. Budapeşte'de kurulan Fransız komisyon, Belgrad'daki prenslik ve Karadağ meselesi gibi pek çok çetrefilli meselede sabırla bekleyeceklerini ve yanlış herhangi bir ifade kullanmayacaklarını belirtmiştir. Thouvenel, a.g.e., s. 425-427.

⁴⁵³ Thouvenel'in 15 Aralık 1861 tarihli mektubuna göre, gece Paris'e acil gelen bir telgrafa göre Prens Albert ölmüştür. İngiliz kraliyet ailesi'nin beklenmedik bu ölüm karşısındaki üzüntülerini paylaşırken ertesi gün için eşi ve çocuklarıyla beraber olmak amacıyla imparatorun alacağı izinden de söz etmektedir. Görüldüğü gibi hem devlet işleriyle ilgili hem de özel aile durumlarını bu mektuplardan takip etmek mümkündür. Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 203.

Thouvenel, Suriye’de İngiltere’nin desteklediği Dürzîlerle, Fransa’nın desteklediği Marunîler arasında yaşanan kanlı olaylarla ilgili olarak Osmanlı Hükümeti’nin tutumu karşısında “ Türk’ü medenileştirmek için onu kazığa oturtarak başlamak gerekir.”⁴⁵⁴ şeklinde duygularını dışarı vurmuştur. Oysa Fransızların kışkırttığı Hıristiyan Maruniler, Şiiğin İsmailiyye mezhebine bağlı, İngiliz himayesindeki Dürzilere ait iki köye saldırmışlar. Buna karşılık Dürziler de Marunilere ait elliye yakın köyü ateşe vermişler ve büyük katliamlar yapmışlar. İngiltere’nin karşı koymasına ve Avrupanın şüpheli yaklaşımına rağmen Fransa askeri bir müdahalede bulunmuştur. Fransız bayrağının Doğuda yeniden dalgalanması Napolyon’un Doğu hayalinin 1860’daki yansımasıdır. Thouvenel’e göre Osmanlı yetkilileri bu olaylarda en az yirmi bin kişinin ölümünden sorumludur.⁴⁵⁵

Thouvenel’in İstanbul’da büyükelçiliği döneminde, Sivastopol zaferinden sonra, Rıza Paşa 1858’de bir yaz günü Tarabya’da Fransız Sarayı’ndan çıkarken Thouvenel Osmanlı maliyesiyle ilgili olarak kendisine çok sert uyarılarda bulunmuştur.⁴⁵⁶ Çok üzgün ve mahzun ayrılan Rıza Paşa’yı çok seven bir dostu kayığına binerken üzüntüsünün sebebini sormuş, Rıza Paşa da “ Ah, bizi kurtarmak

⁴⁵⁴ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 20.

⁴⁵⁵ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 20.

⁴⁵⁶ Kırım Harbi’nin olduğu yıllar Fransız veya İngiliz Büyükelçilerinin İstanbul’da Osmanlı Devlet adamlarına çok ciddi baskılar uyguladığı hatta tehditler ettiği dönemlerdir. Thouvenel de istisna değildir. Osmanlı imparatorluğunda birkaç kez Seraskerlik yapan Hasan Rıza Paşa (1809-1877) Thouvenel’e göre, Abdülmecid tarafından çok tutulan bir devlet adamıdır. Fransız taraftarıdır. Devletin reel politikasına göre hareket etmektedir. Onurlu ve vatansever bir kimsedir. Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 545. Bkz. **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD/45 Turquie P/14957**, s. 317.

için yapılan bu savaş var ya, önceleri altınlar bize ırmak suları gibi akıyordu. Daha sonra bu borçları ödemek bir yana sadece ödünç paralarla yaşıyoruz ve biz böylelikle kâğıtla (senet) tanışmış olduk.”⁴⁵⁷ Böylesi bir umutsuzluğa rağmen Rıza Paşa hazineyi toparlamak için elinden gelen her şeyi yapmıştır.

Le Secret De L’Empereur koleksiyonu Roma’da bulunan bütün kardinallerin özelliklerinden bahsederken, Papa’nın yanında beş yıla yakın büyükelçilik yapan Gramont Dükü Fransız politikasını bu kardinallere empoze etmiştir. 1860 yılının merkez Avrupasını derinden etkileyecek olan diplomat ve politikacı Bismarck (1815-1898) Fransız diplomatların belgelerinde kaygıyla izlenmektedir.⁴⁵⁸ IX. Pius (1792-1878) yönetimindeki Papalık devleti İtalyan birliği yolunda en önemli engel olarak görülmektedir. Papa ve Piemonte arasında çok önemli bir siyasetçi, Savoie hanedanına mensup devlet adamı Camille Benso Cavour Kontu (1810-1861) da dâhil olmuştur. Yine, İtalya’da Papayla küçük devlet Sardunya arasındaki diplomatik ilişkiler kopunca Fransız elçinin arabuluculuk yaptığını bu kolleksiyondan öğreniyoruz.⁴⁵⁹ Bu belgelerin çoğunda Thouvenel veya muhatabı “çok gizli, lütfen saklayın, isim açıklamayın, hatta imha edin“ şeklinde ifadeler kullanmışlar veya ek belgeler mektubun sonuna eklenmiştir.⁴⁶⁰

Devlet sırrı olarak saklanan bu belgelerin, 29 yıl sonra “İmparatorun Sırrı” adıyla kitaplaştırılması oldukça anlamlıdır. Gerçekten gizli ve esrarlı görüşmeyi çok

⁴⁵⁷ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 545.

⁴⁵⁸ Vincent Benedetti, **Ma Mission En Prusse**, Henri Plon Imprimeur-Editeur, Paris, 1871, s. 18.

⁴⁵⁹ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 168.

⁴⁶⁰ Buradaki belgelerin neredeyse tamamı tezimizin konusu ile doğrudan ilgili değildir.

seven III. Napolyon Thouvenel'i ve diğer diplomatlarını çok defa zor durumda bırakmıştır.⁴⁶¹

3.2.3. İkinci İmparatorluk (Seconde Empire)

“İkinci İmparatorluk”, 1854-1866 yılları arasında Thouvenel'in, Fransa'nın ikinci imparatorluk döneminde (1852–1870) ve Kırım Harbi'nin yaşandığı dönemin İstanbul'unda yaptığı önemli resmi yazışmalardan oluşmaktadır. 1903 yılında Paris'te neşredilmiştir. Thouvenel'in 1840'da yayınladığı seyahatnamesinden 63 yıl sonra bu belgeleri oğlu tarafından yayınlanmıştır. Koleksiyonun ilk sayfalarında Thouvenel'in bir portresi⁴⁶² son sayfalarında da Thouvenel'in diplomatik görev kronolojisi bulunmaktadır. Albert Vandal'ın (1853-1910) yazdığı önsöz, 1903 yılının tarihi perspektifini yansıtmaktadır.

Fransa'da ikinci imparatorluk döneminde Kırım Harbi sürecinde hâlâ bir Avrupalı fikri vardır.⁴⁶³ Bir dizi askeri ve siyasi hamlelerle sonuçlanan Sivastopol Harbi⁴⁶⁴ eski, klasik formlere göre yapılan son savaştır.⁴⁶⁵ Bu belgelere Fransız

⁴⁶¹ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 190.

⁴⁶² Thouvenel'in portresi Ek 2'de verilmiştir.

⁴⁶³ L.Thouvenel, **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854 -1866)**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1903, s. II.

⁴⁶⁴ Sivastopol'un müdafaa harbi 11 ay devam etmiştir. Rus askerleri büyük mukavemet göstermişlerdi. Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 2010, s. 329.

⁴⁶⁵ Thouvenel, a.g.e., s. II; Sivastopol önlerindeki Doğu ordusunun komutanı General Canrobert, 22 kasım 1854 tarihli on iki günlük savaş raporunda savaş usullerinden, asker

büyükelçisi Thouvenel'in kaleminden bir pencere açılmıştır. İmparator I. Nikolay'ın politikası Avrupa'da yirmi yıl boyunca etkili sonuçlar doğurmuştur.⁴⁶⁶ 1853 yılında Türkiye'deki Ortodoksları koruma politikası sonucu İngiltere ve Fransa'yı düşman hattına itmiştir. Genç Fransız İmparatoru III. Napolyon ise başlangıçta tereddüt gösteren, daha sonra iştirak eden İngiltere ile beraber bu savaşı göğüslemiştir. Bütün Avrupa'da silahlanma yarışı devam etmiştir. Görüşmeler ve ittifaklar zor durumdaki Türkiye'nin yardımına koşmak için yapılmıştır. Avusturya ve Prusya yani Alman blok tereddüt içindedir. Nikolay 1849 yılında Avusturya'nın yardımına koştuğu için Alman bloğu tereddüt geçirmektedir. Kırım Savaşı'nın başlamadan durdurulması için yapılan görüşmeler fayda vermemiştir.

Avusturya, İngiltere ve Fransa'yla Doğu'da barış tesis etmek için 2 Aralık 1854 tarihinde ittifak anlaşması imzaladı. Bununla birlikte, Viyana Konferansı'nda gösterilen çabalar sonuçsuz kalmış⁴⁶⁷ ve savaş kaçınılmaz olmuştur. Savaş devam ederken I. Nikolay'ın⁴⁶⁸ ölümü Rusları barışa zorlayan unsurlardan biri olmuştur.

kayıplarından ve ordunun savaş taktiklerinden bahsetmiştir. Extrait du **Moniteur universal**, 8 Kasım 1854, Paris.

⁴⁶⁶ Bkz. Kurat, a.g.e., s. 323-336.

⁴⁶⁷ Karal, a.g.e., s. 232; Gaston de Monicault, **le Traité de Paris et Ses Suites (1856-1871)** Thèse pour le doctorat Question d'Orient, Editeur, Arthur Rousseau, 1898, Paris, s. 81, 85, 86.

⁴⁶⁸ Rusya'nın ve Avrupa'nın "jandarması" olan Çar Nikolay'da Osmanlı mirasına konmak bir sabit fikir haline gelmişti. III. Napolyon'u hesaba katmayan Çar, doymak bilmeyen fütühat ihtirasıyla Avrupa'yı karşısına aldı. Sivastopol'un müttefik kuvvetler tarafından zaptedilmesi ve Ömer paşa komutasındaki OsmanlıTürk kuvvetlerinin Eupaterya'daki Rus hücumunu püskürtmesi Çar'ı derinden etkileyip ölümüne sebep olmuştur. Bkz. Kurat, a.g.e., s. 328, 329, 336.

Avrupa'nın garantörlüğünde Eflak ve Boğdan Beylikleri üzerindeki Rus himayesinin temini, Tuna'nın serbestliği ve Doğu'daki Ortodoks Hıristiyanların Rus himayesinden kurtarılması barış için ön adımlardır.⁴⁶⁹ Karadeniz'de yeni bir yönetim söz konusudur. Viyana Konferansı bu bakımdan kongreye dönüşmektedir. 1815 Viyana kararlarından uzaklaşmadan yeni bir anlayış aramak söz konusu olmuştur. Avusturya ittifakı Napolyon'a destek yerine engel olarak görülmektedir.

1856 yılının Mart ayında Paris Kongresi toplanmıştır⁴⁷⁰. Fransa Avrupa'ya başkanlık etmiştir. Bu olaylar zincirinde Thouvenel hep vardır. Bazen Dışişleri dairesini başında bazen bakanlarının yanında bu çalışmalara fiilen katılmıştır. Viyana yolculuğu sırasında bakanın vekâletini almıştır. İstanbul'a büyükelçi olarak giderken bu görevin bütün zorluklarını çok iyi bilmekteydi.⁴⁷¹ Ülkesinin hizmetinde hiçbir görevden kaçmayan Thouvenel'in bu koleksiyonunda ılımlı, daimi ve kararlı politikalar takip ettiğini görmekteyiz. Mektuplarında zaman zaman III. Napolyon'un politikasıyla ters düştüğünde yaşadığı iç sıkıntılarını samimi bir üslupla ya bir meslektaşına ya da ailesine yazarken görmek mümkündür.

⁴⁶⁹ Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 15.

⁴⁷⁰ Erim, a.g.e., s. 342; 1856 Paris Antlaşması 1815 Viyana Kongresi'nden sonra bozulan Avrupa güçler dengesini yeni baştan düzenleyen bir belge olarak görülmüştür. Avrupa devletleri, bu antlaşmayla Rusya'nın daha önceki tarihlerde kendi lehine bozmaya çalıştığı Avrupa güçler dengesini, Osmanlı Devleti'ni de kağıt üzerinde yanlarına alarak, kurmayı amaçlamışlardı. Karal, a.g.e., s. 245.

⁴⁷¹ Lord Stratfort, Bâb-ı Âli'yi politik abluka altına aldığı bir sırada Thouvenel İstanbul'a büyükelçi olarak gelir. Karşısında zor ve inatçı bir rakip vardır. "Fransa'nın Doğu Aleminde kazandığı zaferlere layık bir saygı ve gururla anılmasını sağlamak zorundadır." Durand de Fontmagne, a.g.e.,s. 42; Gaston, a.g.e., s. 85.

Diplomat olması hasebiyle devlet sırlarını asla göremediğimiz bu mektuplar ve takrirler bir seyyah edasındadır. Uzun bir önsözden sonra İkinci İmparator adlı kitabın ilk bölümleri Fransız-Avusturya ilişkileri üzerine yapılan yazışmalardan oluşmaktadır. Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da adlı bölümde ise Kırım'la ilgili bilgiler yer almaktadır. Buna göre 3 Ocak 1854 günü Amiral Dundas yönetiminde bir İngiliz filosu, Amiral Hamelin yönetiminde bir Fransız filosu Boğaz'ın sularını terk ederek Karadeniz'e resmi bir emir almaksızın girmişler ve 27 Mart'a kadar orada kalmışlardır.⁴⁷²

İstanbul'daki ünlü İngiliz Elçi Lord Stratford Fransız-İngiliz ittifakına katkıda bulunmamaktaydı.⁴⁷³ Ülkesinin sonuna kadar desteklediği İngiliz elçinin Rus düşmanlığı iyi bilinmektedir. İstanbul dışındaki diğer elçilerinin hatalarına göz yummayan İngiltere bu elçisine adeta yenik düşmektedir.⁴⁷⁴ Bu durum Fransız Elçi Thouvenel'in karşısında rakibini güçlü kılmaktaydı. Öte yandan Fransa'nın İstanbul'daki durumu çok naziktir. İstanbul'da Fransız Mareşal Saint- Arnaud (1798-1854), İngiliz Mareşal Lord Raglan (1788-1855) ve Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfü Paşa (1806-1871) arasında bir anlaşmazlık söz konusudur. İngiliz elçisi gururlu ve kibirlidir.⁴⁷⁵

⁴⁷² Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 95; Kırım harbinin resmi başlama tarihi olarak 27 Mart 1854 tarihi verilmiştir. Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 107.

⁴⁷³ Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 99; Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 90,91.

⁴⁷⁴ İngiliz sefiri Stratford koca Osmanlı sarayını ve Bâb-ı Âli'yi titretiyordu. Onun şiddetle tercih ettiği ve hakim olma ihtirasının aleti olarak gördüğü kişi Reşid paşa idi. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 42.

⁴⁷⁵ Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 103.

Osmanlı nazırları ise pek çok şeyden çekindikleri için açıkça konuşamamaktadırlar. Serasker Rıza Paşa bütün Türk nazırlarının açıkça konuşmak istediklerini, ancak muhataplarıyla aynı noktada olmadıklarını belirterek, İngiliz elçisinin karşısına tedbirli olarak çıkmasının gerekçesini Thouvenel'e açıklamaktadır.⁴⁷⁶

Fransız Mareşal Saint Arnaud⁴⁷⁷ ve eşi, dönemin teamüllerine aykırı olarak ve Fransa'ya verilen önem çerçevesinde hareme Abdülmecid'in kız kardeşi Fatma Sultan tarafından kabul edilmiştir.⁴⁷⁸

Kırım Harbi 27 Mart 1854 tarihinde resmen başlamıştır. Müttefik orduları Doğu'ya sürekli intikal etmişlerdir. Türkler ve Ruslar Silistre önlerindedir. Musa Paşa yeni tahkim edilmiş şehrin kalelerini kahramanca savunmaktadır.⁴⁷⁹ Her şeye hâkim olma hırsıyla yanıp tutuşan İngiliz Elçi Lord Stratford, harbin komutanlarını dahi değiştirmek için hamleler yapmıştır.⁴⁸⁰ Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa'nın

⁴⁷⁶ Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 103. Daha sonra, Thouvenel'e Pera'daki Fransız Büyükelçiliğinden gönderilen 27 Kasım 1861 tarihli hususi bir mektupta, Sultan'ın Serasker Rıza Paşa'yı hükümete karşı tıpkı bir süikastçı gibi gördüğünü yazmaktadır.. **A.D.M.A.E.F, PAAP 233, Tom XV**, s. 53.

⁴⁷⁷ Thouvenel, Saint Arnaud'dan daima hayranlıkla bahsetmiştir. Mareşal enerjik bir kişiliğe sahiptir. Ağır hasta olduğu halde Kırım savaşına katılmış ve yararlılık göstermiştir. Sultan Abdülmecid de onun sohbetinden hoşlanmış. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 62.

⁴⁷⁸ Abdülmecid'in haremdeki önemli kadınların hiç birini göremediğini, ancak hizmet eden sıradan kadınları gördüğünü Fransız Elçiliği'nin birinci tercümanı Charles Schefer (1820-1898) dile getirmiştir. Thouvenel, 1903, a.g.e., s. 106.

⁴⁷⁹ Silistre'de ilk üst düzeyde şehit olan komutandır. Abdest aldığı bir sırada havan topu mermisi sırtına isabet eder. Abdülmecid çok üzülür ve çocuklarına ihsanda bulunur. Thouvenel, a.g.e., s. 108.

⁴⁸⁰ Thouvenel'e göre Selim Paşa'nın yerine başka bir komutan getirtmiştir. Thouvenel, a.g.e., s. 111.

direnişini Stratford dizginlemiştir. Fransızlar da boş durmuyor; savaş karşılığı Kudüs'te kilise yapma hakkı kazanmaya çalışmaktadırlar.⁴⁸¹

Sivastopol cephesinden söz ederken, Thouvenel, Varna ve Dobruca kıyılarında çıkan kolera salgınının savaşa giden askerleri etkilemesinden de uzun uzun bahsetmiştir.⁴⁸²

Savaş devam ederken İngiliz büyükelçi de entrikalarına devam etmektedir.⁴⁸³ Reşid Paşa'yı ve oğlu Sultanın damadı Ali Galip Paşa'yı diğer diplomatik çevrelerin yanında küçük düşürücü tavırlarla rencide etmektedir.⁴⁸⁴ Fransa'nın ise adım adım Doğu'da yıldızı parlamaktadır. Cepheden gelen haberlere göre planlar yenilenir veya pozisyon alınır. 80.000 askerle, 200 parça topla, Karadeniz kıyılarından içerde 700 mil mesafesinde müstahkem kalelere hücum (2 Eylül 1854) haberi an be an takip

⁴⁸¹ Osmanlı ve Fransız komutanlar arsında da tercümanlık yapan Fransız baştercüman Schefer "ne zaman Kudüs'ten bahsetsek sanki Türklerin damarlarına giren bir yılan gibi görünüyorum." şeklindeki bir ifadeyi elçilere atfen belirtmiştir. Thouvenel, a.g.e., s. 114.

⁴⁸² Fransız General Saint-Arnaud'un komutasındaki birliklerden (30.000 Fransız, 20.000 İngiliz, 10.000 Türk) savaş stratejilerinden övgüyle söz etmektedir. Thouvenel, a.g.e., s. 119, 120.

⁴⁸³ Stratford, Osmanlı Devletinin askeri ve ekonomik durumunu, görev yaptığı bir devleti tanımaya gayret gösteren bir elçi olarak çok iyi biliyordu. Osmanlı halkının, ulemanın ve askeri teşkilatının yeniliklere karşı bakış açısını ve olaylar karşısındaki tutumlarını ve devletlerarası ilişkilerini de en iyi şekilde manipüle etme yeteneğine sahipti. Bkz. Erdoğan Keleş, Tülay Ercoşkun, "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyân (1807-1809)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, DOI: **10.1501/Tarar_0000000588**, Ankara, 2014, C. 33, S. 56, ss. 265-317. s. 314.

⁴⁸⁴ Lord, Ali Galip Paşa'ya önce randevu vermiştir. Sonra saatlerce bekleterek meşgul olduğunu belirterek Paşa ile görüşmemiştir. Thouvenel'e göre bir bakanın yaşamak istemeyeceği en kötü an böyle bir durumdur. Thouvenel, a.g.e., s. 113.

edilmektedir. Haçlı seferlerinden sonraki Doğu'da meydana gelen en ihtişamlı bir seferdir.⁴⁸⁵

General Arnaud ve Lord Raglan komutasındaki müttefik ordularının,10.000 Rus askerinin bulunduğu Alma cephesindeki muharebeyi kazanmak üzere olduklarını Sultan Abdülmecid'e bizzat Fransız büyükelçisi iletmiştir.⁴⁸⁶

Thouvenel'e göre, Sivastopol'un düşmesinden evvel General Arnaud'nun ölümü Türkleri ve Fransızları üzerken Lord Stratfort'u üzmemiştir. Bu sırada Mehmet Paşa gözden düşmüş yerine Reşid Paşa gelmiştir.⁴⁸⁷ Alma Muharebesinde yararlılık gösteren, Prens Napolyon, sağlık nedeniyle İstanbul'da Fransız Büyükelçiliğinde geçici olarak konaklamıştır. İlerleyen zamanda İnkerman cephesinden zafer haberleri gelmektedir.⁴⁸⁸

Prens Napolyon ile Sultan Abdülmecid'in görüşmelerinde sadece Yaver Ethem Paşa ve Fransız baştercüman bulunmuştur. Bu görüşmede Prens, Sultan'a Kırım'da cephedeki olayları aktardıktan sonra Fransa'ya davet etmiştir. Sultan barış

⁴⁸⁵ Fransız elçi Benedetti savaşı haçlı seferlerine benzeterek Thouvenel'e rapor halinde göndermiştir. Thouvenel, a.g.e., s. 120.

⁴⁸⁶ Bu durumu fırsat bilerek sultana ait Gülhane köşkünü Fransız askerleri için hastaneye dönüştürmesini istemiş. Thouvenel, a.g.e., s. 124.

⁴⁸⁷ Aslında Mehmet Paşa ile Reşid Paşa arasında pek fark yoktur. Ancak İngiliz Büyükelçinin baskılarından bunalan Reşid Paşa Fransız Elçiliğine yaklaşarak Rıza Paşa'nın seraskerliğine getirilmesine vesile olmuştur. Abdülmecid'in karşı çıkmasına rağmen Mehmet Paşa Bursa'ya sürgüne gitmiştir. Thouvenel , a.g.e., s. 129.

⁴⁸⁸ Sultan Abdülmecid, Prens Napolyon'u cuma selamlığından sonra Pera'da Fransız Büyükelçiliğinde ziyaret ederken İnkerman'nın müjdesini bizzat iletmiştir (1854). Thouvenel, a.g.e., s. 131, 132; Karal, a.g.e., s. 104.

tesis olunca geleceğine dair kısmen söz vermiştir. Bu gizli görüşme, Prens'in iadeyi ziyarette bulunmasıyla devam etmiştir.⁴⁸⁹

İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi'nin kaprislerinden bıkan paşalar, gizlice bir araya gelerek Lord'a ortak tavır almayı kararlaştırdılar. Gerekirse hep birlikte hükümetten çekileceklerdir.⁴⁹⁰

Öte yandan İnkerman zaferinden sonra İngiltere veliahtı Cambridge Dükü'nün İstanbul'a sessizce gelişiyle, Lord Raglan'ın durumu sarsılırken yeni saldırı stratejisi de belirlenmiştir. Lord Stratfort Sultan Abdülmecid'in Dük ile görüşmesini çok arzu etmiştir. Ancak Sultan görüşmek istemez. Bu durum Fransa'nın lehinedir. Zira Sultan Fransız Prens Napolyon ile görüşmüştür.⁴⁹¹

Kırım Harbi'ndeki gelişmelere paralel olarak Fransa için Doğu'da prestij sağlayacak, çok ciddi mühendislik gerektiren ve İngilizleri kızdıran, hatta hayal olarak gördükleri bir proje⁴⁹², Ferdinand de Lesseps başkanlığındaki "Süveyş

⁴⁸⁹ Thouvenel , a.g.e., s. 134.

⁴⁹⁰ Hatta Âli Paşa'nın öfkesi ve çaresizliği zoraki kabul ettiği dışişleri görevinde "göreve gelmekteyse sürgünü tercih ederdim" sözleriyle ortaya çıkmaktadır. Thouvenel, a.g.e., s. 131.

⁴⁹¹ İngiliz Büyükelçi, Sultana İngiliz Düküyle görüşmesi için baskı yapar. Yani Fransız prensiyle görüşmesine benzer bir görüşme yaptırmak için çok uğraşır. Thouvenel , a.g.e., s. 137.

⁴⁹² "Fransızların aktar-ı şarkiyye'de nüfuzları galebe etmeğe başlayınca İngilizlerden öcünü almak üzere bu kanal mes'elesini fırsat ittihaz ederek heman Fransızlar ile buna dâir olan mukaveleyi kararlaştırarak taraf-ı Devlet'ten tasdikini istemişler idi." Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12**, Yay. Cavid Baysun, T.T.K., 1991, Ankara, s. 40.

Kanalı” projesi hız kazanmıştır.⁴⁹³ Ferdinand de Lesseps, Sait Paşa adına Abdülmecid’in onayını almak için İstanbul’a gelmiştir (1855).⁴⁹⁴

Reşid Paşa gözden düşmüş yerine Âli Paşa sadrazamlığa, Fuad Paşa ise dışişlerine getirilmiştir. Bu yeni kombinezon Sultan’ın Fransız tarafına yaklaşması anlamındadır. Bu durumu, Reşid Paşa’nın saraydaki entrikasına ve siyasi hırsına bağlayan Thouvenel, Lord Stratfort’un sürece dâhil olmadığını belirtmiştir.⁴⁹⁵

8 Eylül 1855’te Sivastopol’dan zafer haberi gelir. Thouvenel’e göre, Türkler geçmiş iki yüzyılın intikamını almıştır. İstanbul’da zafer coşkuyla kutlanmıştır. Rusların Doğu’da yıldızının söndüğü muhteşem bir zaferdir. Sivastopol’un alınmasıyla savaş bitmiş sıra yaralı askerlerin tedavisine ve ölmüş askerlerin

⁴⁹³ Kızıldeniz ile Akdeniz’i birbirine kanal kazılarak bağlayacak olan bu projeye Reşid Paşa, Lord Stratford’un baskısı yüzünden karşı çıkmıştır. Stratford, Fransa’yı ön plana çıkartacak olan projeyi engellemeye çalışmaktadır. Kanal Mısır topraklarında gerçekleşecektir. Mısır Hidivi Sait Paşa ise projeye sıcak bakmaktadır. Projenin mimari Lesseps Sait Paşa’nın yakın dostudur. Thouvenel , a.g.e., s. 139, 140, 141.

⁴⁹⁴ İngiliz baskısıyla bu projenin engellenmesi yönünde Bâb-ı Âli’de kulisler yapılmış ve Fransız elçilik mensupları bunu Paris’e sürekli bildirmişlerdir. Bkz. Pera’dan Fransız baştercüman Charles Schefer imzalı Fransız Dışişlerine gönderilen 7 Mart 1855 tarihli rapor. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Thouvenel Papiers, Tome 17**, s. 425.

⁴⁹⁵ Tam bu sırada Thouvenel’in 6 Mayıs 1855’te İstanbul’a Büyükelçi olduğu bilgisi gelmiştir. Vazifenin ağırlığı Touvenel’i çok etkilemiştir. İngiliz meslektaşının davranışlarına misliyle cevap vermek şartıyla büyükelçilik görevini kabul etmiştir. İstanbul’da muhteşem bir törenle karşılanır. Sadrazam Âli Paşa, Dışişleri Bakanı Fuad Paşa, Serasker Rıza Paşa ve Kaptandırya Mehmet Ali Paşa ile görüşmüştür. Thouvenel, a.g.e., s. 153, 157.

sayımına gelmiştir. Üst düzey komutanların da bulunduğu asker kaybı Fransızları ayrıca etkilemiştir.⁴⁹⁶

Thouvenel'e göre Türkler kahramanca savaşan bir millettir. Doğu meselesi Truva savaşlarıyla başlamış olup dünya ile birlikte bitecektir. Bu soruna politik bakımdan her devirde çözümler aranacaktır.⁴⁹⁷ Doğu sorunsalı bağlamında İngiliz Büyükelçi Stratfort'un Türk/Osmanlı ilişkisi hakkında bir başka tesbiti dikkat çekicidir. "Türlere altı tane Mençikof bir Stratfort'dan daha az zarar vermiştir."⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ Thouvenel, a.g.e., s. 160; General Canrobert, 22 kasım 1854 tarihli on iki günlük savaş raporunda Sivastopol'daki yaralı ve ölü sayısını vermiştir. Extrait du **Moniteur universel** 8 Kasım 1854, Paris

⁴⁹⁷ Thouvenel, Doğu sorununa kendince çözümler arayacaktır. Abdülmecid'e "Légion d'honneur" nişanı verilmek istenir. Daha önce hiçbir Osmanlı Sultanı böyle nişanları kabul etmemiştir. Abdülmecid bu nişanı Çırağan Sarayında görkemli bir törenle kabul etmiştir. Daha sonra da (4 Şubat 1856) Fransız elçiliğinde verilen bir baloya lejyon donör nişanını takarak ilk defa katılan Sultan Abdülmecid olmuştur. (Burada uzun uzun tasvirlerle anlatılmaktadır.) Bkz. Thouvenel, a.g.e., s. 163, 164-168. Sultan Abdülmecid savurgan bir tarzda Fransız askerlerine Mecidiye nişanı verirken buna mukabil Fransa nişan vermek hususunda alabildiğine cimridir. Thouvenel bu durumu çok eleştirmiştir. Mehmet Rüştü Paşa veya Serasker Rıza Paşa gibi büyük komutanlara nişan verilmemesini Fransa'nın bir ayıblı olarak görmüştür. Thouvenel, a.g.e., s. 181.

⁴⁹⁸ Thouvenel, a.g.e., s. 183.

3.2.4. Kral Othon'un Yunanistanı⁴⁹⁹ (La Grèce du Roi Othon)

Thouvenel, Louis-Philippe'in temsilcisi olarak Yunanistan'a Kral Othon (1815-1867) yanına gitmiştir. Samimi dostluk kurduğu Othon, Bavyera Kralı I. Louis'in ikinci oğludur. 7 Mayıs 1832 tarihli Londra Protokolü gereği Yunanistan tahtına kral olarak çağırılmıştır.⁵⁰⁰

Thouvenel'in yazdığı mektup ve raporlardan 1848 ihtilalinin Fransa'yı nasıl etkilediğini anlamak mümkündür.⁵⁰¹ İngiltere, Rusya, Avusturya başat aktörlerdir.

Thouvenel, Brüksel'den sonra Atina'ya aralık ayında atandığında, Brüksel'de

⁴⁹⁹ 1890'da Calmann Lévy'nin editörlüğünde kitap hâline getirilen, 465 sayfalık "La Grèce du Roi Othon" adlı koleksiyonda Thouvenel'in ailesi ve arkadaşlarıyla yaptığı kişisel yazışmalar yer almıştır.

Thouvenel'in bir başka koleksiyonu da **Question Romaine: Mélanges (Roma Meselesi)**'dir.

1849-1861 yılları arasında dinî konulara hasredilmiş yazışmalardan oluşan "Question Romaine: Mélanges" başlıklı koleksiyonda mektuplar ve gazete kütürleri bulunmaktadır. Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv'inde **38 C 36** koduyla yer almaktadır. Ciltlenmiş kitap görünümünde olmasına rağmen basım yeri ve tarihi hakkında bilgi yoktur. Bu koleksiyon Hıristiyanlık ritüelleri ile ilgilidir. Papalık seçimleri hususunda yorumlar, fikirler ve kurallarla ilgili yazışmalar mevcuttur.⁴⁹⁹

⁵⁰⁰ Edirne Antlaşması'ndan beş ay sonra, 3 Şubat 1830 tarihinde Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalanan yeni bir "Londra Protokolü" ile bağımsız Yunanistan Devleti'nin kurulduğu ilan edildi. Kurulan bu devlete Bavyeralı Othon Kral olarak atandı. Kral Othon 1836 yılında güzelliği ile ünlü Prenses Amelie ile evlenmiştir. Otuz yıl kadar tahtta kalmıştır. 2 Ekim 1862 tarihinde tahttan indirilmiştir. Bamberg'de 1867 yılında ölmüştür. Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 532.

⁵⁰¹ 1848'deki kitlesel hareketlerin başını çekenlerin çoğu zanaatkârdı. Özellikle Paris'te metal işçileri ve Berlin'de dokumacıları. Sanayi devrimi birkaç yıldır her yerde iktisadi değişimleri de beraberinde getirmiştir. Rusya ve Osmanlı Devleti bu çalkantılardan Fransa ve Avusturya kadar etkilenmemiştir. Bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "1848 İhtilalleri Sırasında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar ve Adalarda Aldığı Önlemler" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, XXV/39, Ankara, 2006, s. 49-64.

diplomat olarak daha rahat olduğunu, Atina'da ise geleceğini düşünerek daha temkinli davranacağını Cuvilier-Fleury'e 20 Aralık 1845 tarihli yazısında belirtirken gelecek yılların önemli diplomatı olacağını sinyallerini vermektedir.⁵⁰²

Atina'da kordiplomatların temsil düzeylerinin çok düşük olduğunu; Avusturya'nın sadece bir bilim adamıyla temsil edilirken, Rusya'nın önemsiz bir sekreter kademesinde temsili, İspanya ve İtalya'nın herhangi bir personelinin bulunmaması Thouvenel'in gözlemlerine göre nadir bir durumdur. Thouvenel sekiz yıl önce gördüğü Atina'nın şimdi gelişmekte olduğunu belirtmektedir. Burada Doğu'ya has bir atmosfer hüküm sürmektedir. Atina'da Fenerli Osmanlı sakinleriyle karşılaşmıştır.⁵⁰³ Atina'da bulunan diplomatların daha seri bir şekilde hareket edebilmek için atlı araba yerine hep bir at temin etmek zorunda kaldıklarını anlatırken, bölgenin çok gelişmemiş olduğu intibahı verilmektedir.⁵⁰⁴

⁵⁰² Thouvenel, 1890, a.g.e.,s. 2.

⁵⁰³ Thouvenel, Broglie Prensine yazdığı 20 Aralık 1845 tarihli yazıda önce yolculuğunu daha sonra Atina'nın iklimini, şehir hayatını, bitki örtüsünü, siyasi durumunu ve diplomatik misyonerleri anlatmaktadır. Buradaki Yunanlılar arasında sadece İstanbul'dan gelen Fenerli aileler Avrupai tarzda davranış göstermişlerdir. Fenerliler, Yunanlıların aristokratik bir zümresi olarak kabul edilirler. Aslında Yunanlılarda diğer Avrupa aristokratları gibi bir sınıf veya zümre yoktur. Thouvenel burada palikaryalardan oluşan bir grupta beraberdir. Zira Palikaryalar sivil veya askeri, diplomat ve benzeri üst düzey kişilere eşlik ederlerdi. Thouvenel, 1890, a.g.e.,s. 7.

⁵⁰⁴ Thouvenel, 1890, a.g.e.,s. 12.

Thouvenel, Atina'ya her ne kadar diplomatik görevle gitmiş olsa da tam bir XIX. yüzyıl seyyahı gibidir. Atina'nın florasını, iklimini ve coğrafi yapısını kendi ülkesininkine benzeterek tasvir etmiştir.⁵⁰⁵

Atina'da diplomat olarak bulunduğu sırada, kral ve kraliçe tarafından çok sevilen ve sayılan Thouvenel "Yunanlılar hakkında söylenecek çok şey var. Çıkarıcı, yalancı ve hırsızdırlar ama öylesine zeki bir millettir ki ne yaparsa yapsın kolaylıkla bağışlatmasını biliyor. Bana sorarsanız her şeye rağmen ben Yunanlıları severim."⁵⁰⁶ Şeklindeki beyanları Durand de Fontmagne'nın İstanbul anılarında görülmektedir. Yazarın da kesinlikle inandığı bir şey vardı ki o da bir Yunanlı nerede yaşarsa yaşasın, nereden gelirse gelsin hepsi tek vücut olup bir gün ele geçirecekleri İstanbul'a geri dönmek hayaliyle yaşamaktadır.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Örneğin Atina'nın sonbaharını Paris'in yaz mevsimine benzetmiştir. Atina'nın çok yakınında bulunan Akropol'e her gün at üstünde geziler düzenlemiştir. Burada gördüğü harabeler ve antik heykeller adeta onu büyülemiştir. Hatta antika renkli, oldukça iyi korunmuş üç tane heykel başı satın aldığı kız kardeşinin eşine yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır. Thouvenel, 1890, a.g.e., s. 15.

⁵⁰⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 152; Thouvenel Atina'da bir gün ilginç bir olaya şahit olur. İzmir'den gelen çok güzel iki kadın evlenmek için Atina'ya gelmişler. Üzerlerinde çok çeşitli takılar yani kıymetli yüzük, kolye benzeri mücevherler varmış. Bir gece bayanların evine giren hırsızlar mücevherleri çalmış. Yapılan tahkikata göre hırsızlar polis şefi için çalışan polis memurlarıdır. Bu olayı, Yunanlılar için kötü bir şey olarak değerlendiren Thouvenel, 20 Aralık 1845 tarihli mektubunda dostu Cuvillier'e anlatmıştır. Thouvenel, 1890, a.g.e..s.12.

⁵⁰⁷ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 152..

3.2.5. Çağdaş Tarihin Evreleri (Episodes d'Histoires Contemporaines)

Bu kolleksiyon birbirinden ayrı iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde Thouvenel'in özel mektupları yer almaktadır. Burada Thouvenel İspanya, Fransa ve Belçika'nın 1844-1845 yılları arasındaki politik profillerini çıkarmıştır. İkinci bölümde ise 1851-1852 yılında yazdığı, ancak yayınlamadığı gizli vesikalardan oluşmaktadır.⁵⁰⁸

Thouvenel, 1844'de İspanya'ya, Madrid'e özel diplomatik bir görevle gitmesine rağmen bir seyyah gibidir.⁵⁰⁹ Eserde, İtalya ile İspanya'yı birbiriyle karşılaştırmıştır.⁵¹⁰ İspanya'yı, yolculuğu boyunca dağlık bölgelerden geçince "Hernani"⁵¹¹ romantizmiyle selamlamıştır. İyi bir edebiyat eğitimi alan Thouvenel, adeta nehirlerin, ırmakların ve dağların resmini çizmiştir. Ancak şair veya romancı olarak değil Kral Louis-Philippe (1773-1850)'in temsilcisi olarak yani Temmuz Monarşisi'nin en gözde diplomatının⁵¹² yanında Fransa Kralı'nın oğullarının

⁵⁰⁸ 1845 ile 1852 yılı arasındaki yazışmalar ise "La Grèce du Roi Othon" adlı 1890 yılında yayınlanan koleksiyonda bulunmaktadır. Yine bu koleksiyonda İspanya'nın kendine has adetleri, tarihi, sanatı ve edebiyatı Thouvenel'in gözlemlerine göre yorumlanmaktadır.

⁵⁰⁹ Karayoluyla dört buçuk günde Madrid'e varmıştır. İspanya'nın, Madrid'in sokaklarını, evlerini, adetlerini, sanatını, florasını, kısaca her şeyini tasvir etmiştir. Bkz. L. Thouvenel, 1892, a.g.e., s. VII.

⁵¹⁰ Bu iki ülkede diplomatlar görev yerlerine vardıklarında kişisel olarak sürekli bahşiş vermek zorunda olduklarından elçiliklere yerleşimler pahalıya mal olmaktadır. Thouvenel, 1892, a.g.e., s. 2, 3.

⁵¹¹ Victor Hugo (1802-1885)'nin 1830'da kaleme aldığı tiyatro oyununun adıdır. Bu oyunla klasizmin sona erdiği ve romantizmin başladığı kabul edilir.

⁵¹² Orleans Dükü'nün evliliği, Fransa'nın "Temmuz Monarşisi" (1830-1848) döneminin en önemli politik ve diplomatik olaylarından birisidir. İngiltere ile arası bozulan Fransa'nın evlilik yoluyla yeni ittifak arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Önce Rusya sonra Avusturyalı prenseslerle - aracılar vasıtasıyla evlilik teklifleri yapılmıştır. Madrid'de II. Isabelle'in yanına Louis-Philippe'in

evliliğiyle ilgili özel görüşmeler yapmak için gelmiştir.⁵¹³ Başarısız bir görüşme yaşanmıştır. Bu görüşmeler esnasında gördüğü ya da karşılaştığı olayları örneğin katıldığı boğa güreşlerini anlatırken İspanya'yı da pitoresk biçimde tasvir etmiştir.⁵¹⁴

Bu maceradan sonra Thouvenel Paris'te Dışişleri Bakanlığı'nın ileri bir kademesine gelmiştir. Dışişlerinin önemli bir bürokratu olarak Brüksel'e gitmiştir. Çok az kaldığı Brüksel'de⁵¹⁵ gerek I. Leopold'la olan yazışması gerekse ailesi ve arkadaşlarıyla yaptığı yazışmalar canlı tasvirlerle Belçika'nın sosyokültürel özelliklerini gözler önüne sermiştir. Burada genç yaşta Thouvenel'in diplomatik maharetinin yanında edebi üslubunu da görmek mümkündür.⁵¹⁶

İspanya'ya gidiş güzergâhında bulunan şehirler; dar sokakları, balkonlu evleriyle göze çarpan şirin bir şehir Tolosa; Donkişot'un maceralarından bir iz bulamadığı Vergara; Yunanistan'ın gecelerine benzettiği ihtişamlı dağlarla kaplı Mondragon; dişi katırlarıyla özdeşleşen Kastilya'nın ilk şehri Miranda gibi şehirleri Thouvenel heyecanla tasvir etmektedir.⁵¹⁷

büyükelçisi olarak gönderilen Bresson Kontu bu görüşmelerde başrol oynamıştır. Avusturya sarayına yapılan evlilik teklifi Prens Metternich tarafından engellenir. Daha sonra Orleans Dükü Prenses Helene de Mecklembourg-Schwerin ile evlenir. Thouvenel, a.g.e. s. VI.

⁵¹³ Thouvenel, 1892, a.g.e., s. V.

⁵¹⁴ Thouvenel, 1892, a.g.e., s. VI, 10.

⁵¹⁵ Dışişleri Bakanı François Guizot (1787-1874)'un görevlendirmesiyle Brüksel'e giden Thouvenel, ilk Belçika Kralı I. Leopold (1790-1865)' un hükümdarlığında fevkalade büyükelçi olarak atanan Rumigny Markisiyle birlikte çalışmaktadır. I. Leopold Orleanslı Prenses Louise ile evlenmiştir. Thouvenel, 1892, a.g.e., s. VII.

⁵¹⁶ Thouvenel, 1892, a.g.e., s. VII.

⁵¹⁷ Thouvenel, 1892, a.g.e., s. 4, 5, 6.

Toledo Katedrali ve Granada’da bulunan kilise kalıntıları Thouvenelin kaleminden çok ayrıntılı bir biçimde nakledilmiştir. Kilise ve mabetlerdeki heykeller gözönünde bulundurularak Cid⁵¹⁸ destanına atıflar yapmıştır. Thouvenel, Bourgos’dan Madrid’e uzanan seyahatinde on dokuzuncu yüzyıl seyahatlerinin yaptığı gibi küçük detayları atlamamıştır.⁵¹⁹

İspanya, Paris ve Belçika’dan yazdığı mektup ve raporlar 1844 ve 1845 yıllarını kapsamaktadır. Koleksiyonun ikinci bölümünde yine Kırım Savaşı’na giden dönemin ayak izlerini görebiliyoruz. Artık Louis Napolyon’un bir elçisi olarak Münih’te bulunmaktadır. Almanya’nın henüz birliğini tamamlamadığı bu süreçte Thouvenel Bavyera’da kaldığı zaman diliminde tarihe ışık tutabilecek çok kıymetli mektuplar kaleme almıştır. 2 Aralık’ta ülkesinde gerçekleşen bir darbeyle bütün taşlar yerinden oynamıştır. Böylesi kritik bir süreçte Paris’e Dışişleri Bakanlığı’nın politik sorumlusu olarak göreve çağırılmıştır. Önce Markis Turgot, sonra Drouyn de Lhuys yönetiminde askeri diplomasiye geçiş yapmıştır.⁵²⁰

Genellikle bu koleksiyonda Yunan Kralının tahtla ve ülkesiyle olan sorunları irdelenmiş, Avrupa’nın yeni rejimi “İkinci İmparatorluğu” tanınması meselesi ele alınmış ve üretilen politikalar hakkında hanedanların tepkileri kaleme alınmıştır. III. Napolyon’un evliliği hakkında da yazılar bulunmaktadır. Birbirinden farklı konuların yer aldığı bu eserde “Epistoler”(mektuplarla yazılan) edebi türüne de stil olarak

⁵¹⁸ Pierre Corneille (1606-1684)’in trajik komedisi olarak nitelendirilen” Le Cid” adlı eseri Fransız tiyatrosunun en önemli oyunudur. İspanyol tarihine dair bir destanı konu edinir. Bkz. **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi** Milliyet Yayınları, 1986, 5. Cilt, s. 2456.

⁵¹⁹ Thouvenel, 1892, a.g.e., s. 8, 9.

⁵²⁰ **A.D.M.A.E.F, 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série.**

katkıda bulunduğu kabul edilmiştir.⁵²¹ İmparatorluğun ağır dış politikasına katkıda bulunan Thouvenel kariyerine bir yenisini eklemiştir.

3.2.6. I. Nikolay ve III. Napolyon (Nicolas Ier et Napoléon III)

Kırım Savaş'ı öncesi Rusya-Fransa ilişkisi ve dönemin aktörlerinin birbirleriyle ilişkileri daha önce yayınlanmamış mektuplar üzerinden irdelenmiştir.⁵²²

Fransız halkı bazen bir çağa, bazen bir insana, bazen bir döneme sebebi bilinmeksizin yoğun duygularla hayranlık beslemiştir. Harp sonrası dönem de Rusya ve Rusçaya ait her şeyin okunduğu, irdelendiği, “Rus hayranlığı”nın arttığı bir dönemdir. Belki bu “Rus modasına uymak için” olabilir diye düşünülebilir.⁵²³

Fransızların büyük bir millet olduğunu, 800 yıldır haçlılardan beri “Kutsal” olana hizmet ettiklerini edebi bir üslupla anlatırken, tarihi “Kutsal Yerler” meselesini de göreve sadakat anlayışıyla sunmuştur.⁵²⁴ Fransız-Rus çatışmasının zaman içinde

⁵²¹ Montesquieu (1689-1755)'nün “İran Mektupları”, Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)'nün bazı eserleri bu türe örnek verilebilir.

⁵²² Kırım harbinden 40 yıl sonra Eduard Thouvenel'in daha önce yayımlanmamış mektupları, notları, belgeleri gün ışığına çıkmıştır. 1891 yılında “**Nicolas Ier et Napoléon III les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d'après les Papiers inédits de M.Thouvenel**” adıyla Paris'te yayımlanmıştır.

⁵²³ Thouvenel'in ölümünden sonra onun evrakından alınan Kırım Harbi'yle ilgili çok önemli bilgiler ilk kez bu koleksiyonda yayımlanmıştır. Burada okuyucuya bilgileri ulaştırırken yayınevi ve editörleri 1891 yılının Fransız kamuoyunu yönlendirmektedir. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. I.

⁵²⁴ Avrupa'ya düzen vermek ve ya hakem olmak, Fransa'yı Avrupa'da üstün duruma getirmek, kişisel prestij sağlamak ve benzeri ihtirasları olan, devlet politikasında kararsız, tutarsız, başarısız bir imparator olan III. Napolyon'nun, İstanbul'daki temsilcisi Thouvenel çoğu zaman zor durumda

sempatiye dönüştüğünü bununla birlikte Kırım Harbi'nin sebeplerini kin gütmekten, saklamadan açıklamak gerektiği vurgulanır.⁵²⁵ Her şeyden önce olayın 40 yıl önce geçtiği vurgusuyla birlikte, eserin yazıldığı dönemin duygu ve düşünceleriyle olayın yeniden analiz edilmesinde daha farklı neticelerin ortaya çıkabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. 1891 yılında sade bir Fransız, belgeler ışığında uluslararası dostlukların yani Fransız- Rus yakınlaşmasının bir realite olduğunu kabul etmektedir.

Diplomasi hakikaten zor bir sanattır. İçinde geleceğe yön veren fikirlerin bulunduğu, devlet adamlarının sanatçı olduğu bir alanda siyasetçiler çok kritik roller üstlenmişlerdir. Bu çerçevede Fransız diplomatların icraatları, Fransız toplumunu yücelteceği düşünülen Antik Yunan medeniyetinin bir tezahürü olarak algılanmaktadır. Gerek Fransız devlet adamları gerekse dönemin müellifleri hep bu vurguyu öne çıkarmışlardır.

“Filistin kutsal topraklar” meselesinde Fransa'nın bakış açısının yüce bir görevi sahiplenme ya da dünya devleti olma isteğinden ziyade o yüzyılda başlayan sömürgeciliğin bir çeşit yüceltilmesi olduğu görülmektedir. “Les lieux de Palestine” meselesi inananlar açısından aynı dinin katı geleneğine bağlı yıkılmaz köklere sahip çıkmak anlamına gelirken; diplomatlar için değeri azalmayan bir politik çıkarlar manzumesi; genel kamuoyuna göre ise bilinmeyen şeylerin cazibesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, halk için bilimsel bir anlamı olmayan 800 yıllık bir Fransız

kalmıştır. Bir Doğu sorunu bağlamında görülen Kırım Harbi hayalperest Fransız imparatoruna imperyal hayaller kurdururken realist elçisine çok sıkıntılar yaşatmıştır. Armaoğlu, a.g.e., s. 420; Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 90; Paris'ten İstanbul'a gönderilen belgelere bkz. **A.D.M.A.E.F 133CP/321 P/675 F 133 vol: 340.**

⁵²⁵ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. V.

geleneğinin parçasıdır. İşte bu şekilde görülmesi gereken bir Kırım Harbi var.⁵²⁶ Fransız kamuoyu, Kırım Harbine hazırlanırken Antik Çağların asaletine, din ve vatanseverlik duygusuna vurgu yapılarak hazırlanmıştır.⁵²⁷ Görülüyor ki Fransa politik bakımdan bu argümanlarla Fransız kamuoyunu olaylara hazırlamaktadır. İlginç bir tespit de, o dönem Fransa'nın kutsal yerler meselesinde gerçekten dini çıkarlarının olmadığı, geçici siyasi çıkarlarının olduğu vurgusudur.⁵²⁸

“Osmanlı sultanlarının mirası kutsal yerleri tıpkı olgunlaşmış bir meyve gibi elimize alarak onu Büyük Konstantin (272-337)'den Latinlere miras kalan kadim anlaşma için muhafaza edeceğiz” şeklinde özetleyebileceğimiz bu cümleye göre bir latinist dindarlık yaklaşımı bulunmaktadır. Yine Kırım Harbi birbiriyle pek anlaşamayan iki devletin ittifakını Fransız-İngiliz ittifakını sağlamıştır.⁵²⁹

⁵²⁶ Bu savaşın siyasi, askeri (kara ve deniz) savaş taktikleri, sonuçları, stratejileri iki Fransız askeri tarafından incelenmiştir. Bkz.Eugène Garay Monglave, le Cte Vien de Mont-Orient Charleval, **Histoire Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d'Orient Sébastopol, Victoires et Conquêtes, Tome Premier**, Eugène Penaud Libraire-Editeur, Paris. 1857

⁵²⁷ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. VI.; Türklere yardım Avrupa düzeni içinde gerklidir. Eugène Garay de Monglave, le Cte Vien de Mont-Orient Charleval, **Histoire Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d'Orient Sébastopol, Victoires et Conquêtes, Tome Premier**, Eugène Penaud Libraire-Editeur, Paris. 1857, s. 90.

⁵²⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. VII.

⁵²⁹ Talleyrand bu ittifakı “insan ile atın ittifakıdır fakat at olmamak gerekir” diyerek bu birlikteliğin en ateşli savunucusu olmuştur. Burada önemli olan kimin at rolünü üstleneceğidir. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. IX ; Thouvenel bu ittifakın kuvvetli savunucusudur. İstanbul'da “ben İngiltere'yim” diyerek zorbalıkla her duruma hâkim olmak isteyen İngiliz sefirinin küstah tutumuna rağmen ittifak için sabırlı davranmıştır. Türkleri titreten Lord Stratfort, İstanbul'da demirleyen yaklaşık yirmi kadar savaş gemisinden güç alsa da dış politikada etkin bir diplomattır. Durand de Fontmagne, a.g.e.,s, 90; Lord

Bilindiği üzere İngiltere bu dönemin en güçlü aktörlerinden biridir.⁵³⁰ Fransız çıkarlarıyla ters düşen ülkedir. İngiltere ile Fransa 1854 yılında sessizce Kırım konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bunu Thouvenel'in ve diğer diplomatların yazışmalarından gözlemek mümkündür..⁵³¹ Genel ittifakların diplomatları

Palmerston'a göre, bu iki millet aralarında ezeli rekabet olmasaydı birlikte çok şey yapabilirdi. Thouvenel, bu rekabet yüzden sürekli hasım olan İngiltere'yi reel politik gereği Rusya'ya tercih etmiştir. Cevdet Paşa, a.g.e., s. 64, 66. Savaş devam ederken Osmanlı devletine verilecek borç para meselesinde nerdeyse birbirlerini tamamlayan yapı gibidirler. Tarabya'dan 27 Haziran 1855 tarihli Schefer İmzalı Fransız Dışişleri'ne Thouvenel'e gönderilen bir raporda ayrıntılı olarak görmek mümkündür. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Tome 17 (Thouvenel Papiers), s.434.**

⁵³⁰ Thouvenel, "Rusya'nın Orta Asya'daki yayılcılığı" ile ilgili yazdığı makalede, deniz ve ticarete dünyanın en üstününün İngiltere olduğunu yazmaktadır. **Revue Des Deux Mondes** 1841, (**Progrès de la Russie dans l'Asie Centrale**), ss. 976-1001, Paris, s. 979.

⁵³¹ Burada şunu da belirtmek gerekir Thouvenel'in veciz ve kısa özlü notlarında gerek bir diplomat olarak, gerek dışişlerinde sorumlu bir müdür olarak, gerekse bir seyyah olarak gördüğünü yazarken geçmişinden gelen bir bilgi birikimiyle hareket etmiştir. Bazen gözden düştüğü dönemler olmakla birlikte Osmanlı tarihi için önemli bir dönem olan Kırım Harbi'nden hemen sonraki dönemde önemli bir aktördür Karal, a.g.e., s. 55.; İstanbul Tarabya'daki Fransız Büyükelçiliği'nden Fransız Dışişleri Bakanı Walewski'ye gönderilen 11 Ekim 1855 tarihli resmi belgeye göre (Belgenin üzerinde "22 Ekim 1855 Cabinet" şeklinde mühürlü olması bu belgenin on bir gün sonra Fransız hükümetince işlem gördüğü anlaşılmaktadır.) Thouvenel, İstanbul'a gelen Prens Cjantorishi'e Osmanlı hizmetindeki kazak topçuları ile ilgili her türlü bilgi vermiştir. Thouvenel, Türkiye'ye sığınan Polonyalılarla ilgili hiçbir bilgiyi saklamadan Prens'e proje ve ümitlerini aktarmıştır. Hareket halindeki ikinci bölüğe prensin kumanda etmesi gerektiği bilgisi İngiliz Büyükelçisine henüz bildirilmemiş ancak Sultan ve Paşalarına bildirilmiş. Burgaz'da bulunan Sadık Paşa Bâb-ı Âli'nin aldığı kararı bilmeden General Larchey'e bir mektup gönderdi. Ayrıca Poloya kökenli Rus mahkûmlar hizmet etmek istiyorlar. Thouvenel, Polonyalıların İngiliz komutasında hizmet etmeleri, Sadık Paşa'nın durumunu ve benzeri

gölgede bıraktığı bu dönemdeki yazışmalar, ülkelerin birbirleriyle münasebetlerindeki sır perdelerini kaldırmıştır. Diplomatların yerini generallerin aldığı savaş, boğazda donanmalarla yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti'ndeki Kudüs ve Latin Kilisesi⁵³²,nin bakımını, Thouvenel'in İstanbul'da büyükelçiyken Sultan Abdülmecid'e ısrarlı yazışmalarından sonra Fransa'ya bağışlaması, Latin kilisesi adına çok büyük bir kazanım olmuştur. Bu, Kırım Harbi'nin Fransız cephesindeki en önemli maddi ve manevi kazanımı olmuştur.

3.2.6.1. Kırım Harbi⁵³³

Kırım Harbi, 4 Ekim 1853-30 Mart 1856 tarihleri arasında Osmanlı-Rus Savaşı olmakla beraber, Birleşik Krallık, Fransa, Piyemonte-Sardinya devletlerinin de Osmanlı tarafında yer aldıkları büyük bir savaştır. Savaşın genel sebepleri arasında, Rusya'nın zayıflayan Osmanlı Devleti'ni büsbütün ortadan kaldırma arzusu

konularında Paris 'ten alacağı emre göre hareket edecektir. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français, 133CP 323 P/676 F 133**, s. 320.

⁵³² Antik Saint-Anne, (Meryem Ana Kilisesi) geleneksel inanışa göre Hz. Meryem'in doğduğu yer.

⁵³³ Edouard Thouvenel'in Kırım Harbi öncesinde, sürecinde ve sonrasında gerek ülkesindeki yetkili devlet adamlarıyla, gerek Fransa dışındaki diplomat arkadaşlarıyla ve gerekse ailesiyle yaptığı yazışmalar ışığında Fransa'nın Osmanlı devletiyle kurguladığı politikaları uyguladığını görmekteyiz. Bu kıymetli belgeler yaklaşık kırk yıl sonra yakınları tarafından Fransız arşivlerine teslim edilmiştir. **Nicolas 1er et Napoléon III les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d'après les Papiers inédits de M.Thouvenel**, (Editeur: Calman Lévy), Paris, 1891.

yatmaktadır.⁵³⁴ Rusya bunu gerçekleştirmek için kutsal yerler meselesini kullanır. Osmanlı Devleti, Hıristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs, Beyrut, Suriye ve çevrelerinde Katolik ve Ortodoks cemaatlerine ayrıcalıklar tanımıştır.⁵³⁵ 1853 yılında dini konularda ayrışan Rusya, Ortodoksların hamisi olurken, Katolik dünyanın hamisi olan Fransa ile çıkar çatışması yaşamaktadır.

Birleşik Krallık, Rusya'nın Avrupa'da söz sahibi olmasını kendi çıkarları açısından hiç istemiyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ne destek vermiştir. Fransa da benzer bir sebeple Avrupa güçler dengesinde yerini korumak kararındadır.⁵³⁶ İngiltere ve Fransa prensipte Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını istememektedirler.⁵³⁷ Savaş Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı 22 Haziran 1853'te işgali ile başlar. Rusya'da Çar I. Nikolay, Fransa'da III. Napolyon, Osmanlı tahtında Abdülmecid, Dışişlerinde

⁵³⁴ Kurat, 2010, a.g.e., s. 291; Eugène Garay de Monglave, le Cte Vien de Mont-Orient Charleval, **Histoire Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d'Orient Sébastopol, Victoires et Conquêtes, Tome Premier**, Eugène Penaud Libraire-Editeur, Paris. 1857, s. 4.

⁵³⁵ Karal, 2007, a.g.e., s. 223; Le Sieur Deval, **Capitulations ou Traités Anciens et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottomane**, Renouvelés augmentés l'an de J. C. 1740 de l'Egire 1153 Traduits à Constantinople, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX (1770).

⁵³⁶ Moniteur universal'de 19 Şubat 1854 günü yayınlanan bir habere göre Saint-Petersbourg'dan beklenen cevap gelmiştir. Rus Çarı teklif edilen şartları kabul etmeyerek Fransız İmparatoru III. Napolyon'a uzlaşı teklif etmiştir. Napolyon Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünün Avrupa denge sisteminin gereği olduğunu öne sürerek kabul etmemiştir. Türkiye'nin haklarını korumak için İngiltere ve Almanya ile anlaşacağını belirtmektedir. Avusturya ise hala müphem davranmaktadır. **Moniteur universal, 19 Şubat 1854**, Paris.

⁵³⁷ Camille Rousset, **Histoire de la Guerre de Crimée**, T. I, Librairie Hachette, 1878, Paris, s. 43-52.

Keçecizade Mehmet Fuad Paşa⁵³⁸ vardır. Rus işgaline bir çözüm bulmak amacıyla Avusturya'nın teşebbüsü ile Viyana Konferansı toplanır, fakat bir netice alınmaz. 4 Ekim 1853'te, Osmanlı Devleti Rusya'ya bir ultiमतom vererek Eflak ve Boğdan'ı boşaltmasını ister. Kayıtsız kalan Rusya ile fiilen savaş başlamıştır.⁵³⁹

Başlangıçta savaşta başarılı olan Osmanlı Devleti, Sinop'ta Ruslar tarafından batırılan donanmasıyla tehlikeli bir duruma düşmüştür⁵⁴⁰. Bu arada Avrupa devletleri devreye girerek Rusya'ya uzlaşma teklifleri götürdüler. Teklifi reddeden Rusya'ya karşı Birleşik Krallık ve Fransa savaşa girdiler. Müttefik halde savaşın Osmanlı devleti tarafından kazanılmasına rağmen, Osmanlı Devletinin siyasi kayıpları çok fazla olmuştur. Sanayileşmeyi başaramayan Osmanlı Devleti ekonomik olarak fena halde sarsılmıştır. Islahat fermanı bu savaşın sonunda ilan edilmiştir.⁵⁴¹

Rusya'nın Kutsal Yerler üzerinde hak iddia etmesinin savaşın temel nedeni olarak görülmesi olduğunu belirtmiştik. Fransa'ya tanınan kapitülasyonların “Kutsal

⁵³⁸ Keçecizade Mehmet Fuad Paşa Fransa'ya yakın politikası sebebiyle İngiltere'nin baskısı sonucunda 1856'da dışişlerinden uzaklaştırılmıştır.

⁵³⁹ Armaoğlu, a.g.e. s. 354.

⁵⁴⁰ İngiliz kamuoyunda Sinop katliamı olarak algılanan bu olay İngiltere'nin Rusya karşısında savaşa girmesinde büyük etken olmuştur. Fransa'da ise III. Napolyon ve hükümeti daha çok etkilenmiş ve derhal harekete geçmiştir. Armaoğlu, a.g.e.,s. 358.

⁵⁴¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 380-384; Karal C. VI., s.5; Davison, a.g.e.,s, 53-83; Karpat, Kemal H., **İslâm'ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. XVIII, s.135,136; Berkes, a.g.e., s. 216, 218; Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 563, Ankara, 1987, s. 148-154.

Yerler” ile ilgili 32. 33. ve 34. maddeleri ile 1740 tarihli anlaşmanın 82. maddesi⁵⁴² de kiliselerin onarım hakkının Fransız himayesindeki bütün din adamlarına vermektedir. Osmanlı Devleti ise onarımlarda güçlük çıkarmayacak ya da yılda birden fazla denetim yapamayacaktır.

III. Napolyon, hükümet darbesiyle kendini imparator ilan ederken Katolik Kilisesi’nin desteğini almıştı.⁵⁴³ 1850 yılında Büyük Kilise’ye yeni bir yıldız konulması Meryem’in mezarında, kutsal taşta ve İsa’nın mezarındaki Katolik hakların korunması Napolyon’un halkına verdiği vaadler idi.⁵⁴⁴ Rus Çarı bu taleplere itiraz etmiştir. Zira Rusya da Ortodoks olarak aynı şeyleri talep etmektedir.⁵⁴⁵ Dolayısıyla, boş durmayarak Rum kökenli Osmanlı vatandaşlarını bu amaca yönelik

⁵⁴² Le Sieur Deval, **Capitulations ou Traités Anciennes et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottoman** Renouvelés augmentés l’an de J. C. 1740 de l’Egire 1153, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX, s. 45.

⁵⁴³ Kilise’nin büyük yardımını gören III. Napolyon, Ortodokslarla kavga sebebi olan 1843 yılında ortadan kaybolan Beytullahim’in kutsal gümüş yıldızı meselesini Katolikler lehine halletmek için Osmanlı Devleti’nden, 1740 kapitülasyonunu Katolikler lehine işletilmesini talep etmiştir (1850). İstanbul’da bulunan diğer Katolik devletleri (Avusturya, İspanya, Toskana, İki Sicilya) de kışkırtmaktan geri durmadı. Armaoğlu, a.g.e., s. 346.

⁵⁴⁴ Fransa’yı tatmin edemeyen Bâb-ı Âli bir komisyon kurarak (1852) konunun açıklanmasını zaman kazanmak için istemiştir. Ortodokslardan ve Katoliklerden oluşan bu komisyonun incelemeleri Rusya’yı memnun etmez. Kudüs’deki mevcut durum Ortodoksların lehinedir. Dolayısıyla Fransa itiraz etmektedir. Armaoğlu, a.g.e., s. 347.

⁵⁴⁵ İlgili komisyonun (9 Şubat 1852) vardığı sonuca rağmen Rusya da Bâb-ı Âli’den statükonun korunduğuna dair bir ferman talep etmiştir. Aslında Kutsal yerler kavgası Napolyon-Nikolay kavgasına dönüşmüştür. Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi** Başlangıçtan 1917’e kadar, T.T.K, 2010, Ankara, s. 327, 328.

olarak örgütlemeye çalışmıştır. 1853 Şubatında Rus Çarının olağanüstü yetkili elçisi sıfatıyla Prens Aleksandr Mençikof İstanbul'a gelir.⁵⁴⁶ Fransa da kendi büyükelçisini Ruslarla gerginleştiği gerekçesiyle değiştirir. Büyükelçi La Valette Katoliklerin haklarını genişletmek için vargücüyle çalışmasına rağmen Paris'e geri çağrılır.⁵⁴⁷ Fransa Edmond de Lacour'u yeni büyükelçi olarak görevlendirir. Aslında Lacour İstanbul'a Mençikof'tan dokuz gün önce gelmiştir.⁵⁴⁸

Nisan'da göreve başlayan Lacour sekiz ay sonra General Baraguey d'Hilliers'e görevi devretmiştir (30 Ekim). Ancak büyükelçilerin göreve başlamaları zaman aldığından yeni elçi gelinceye kadar Maslahatgüzar Kont Benedetti Fransa'nın temsilcisi olarak görev yapmıştır. Rusya, karşı atakla Fransa'nın haklarını sınırlandıran gizli bir anlaşmayı planlarken, İngiltere ve Fransa, Rusya'daki büyükelçileri vasıtasıyla Mençikof'u takip altına almışlardır.⁵⁴⁹

Mençikof'un gizli talepleri Bâb-ı Âli tarafından İngiliz ve Fransız büyükelçiliklerine iletilir. Benedetti Paris'e bu gelişmeleri aktarmıştır.⁵⁵⁰ Karşılıklı görüşmelerde Rus elçinin Osmanlı Devleti'ne Rus himayesini dayatmak istemesi

⁵⁴⁶ Kurat, a.g.e., s. 328.

⁵⁴⁷ Fransız Dışişlerindeki Siyasi Büro Thouvenel'in yönetimindedir. Diplomatın çağrılması hususunda kullanılan diplomatik üslup gayet ılımlı, tutarlı ve yüksek seviyededir. Rousset, a.g.e. s. 43.

⁵⁴⁸ 1853 krizinde Fransız diplomasisinde etkin kadroları; Drouyn de Lhuys, Walewski, Thouvenel, Charles de La Valette, François-Adolphe de Bourqueney, Castelbajac ve Léonel de Moustier olarak verilmiştir. Edmond de Lacour'un ismi kısa süreli görev yaptığı için zikredilmemiştir. Thouvenel, a.g.e., s. XI.

⁵⁴⁹ Maslahatgüzarlar Rus elçisinin gizli görüşmelerinden tedirgin olarak hükümetlerine rapor etmişlerdir. Karal, C. V, a.g.e., s. 229.

⁵⁵⁰ Rousset, a.g.e., s. 48, 49, 52.

üzerine Fransa ve İngiltere Bâb-ı Âli'nin yanında yer almak zorunda kalmıştır. Mençikof istediği sonucu alamayınca 21 Mayıs'ta İstanbul'u terk ederek Bâb-ı Âli ile diplomatik ilişkileri kesmiştir.⁵⁵¹ Haziran ayında gelen haberlere göre Rusya Eflak-Boğdan'a girecektir. Mençikof'un görüşmesinin sonucu beklenirken, olumsuz bir durumun vuku bulması hâlinde, askeri birliklerin işgali başlatacak şekilde sınırda hazır tutulduğu görülmüştür. 22 Haziran tarihinde Rus orduları Prut Nehrini aşarak Eflak ve Boğdan'a girmiştir.⁵⁵² İngiltere, Fransa ve Prusya'nın bu işgali protesto etmesine rağmen sonuç alınamamıştır. Fransız kamuoyu Rusya'nın savaş ihtimalini zayıf bulmaktadır.

Fransız basını ve hükümeti İstanbul'daki Rus faaliyetlerini çok dikkatle takip etmişlerdir. Osmanlı devlet adamlarına göre İngiliz-Fransız ittifakı devam etmelidir. Savaş diplomasisinin başladığı bu süreçte Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan tebanın hakları dile getirilmeye başlanmıştır. Fransız ve İngiliz donanmaları Eylül, Ekim aylarında Bâb-ı Âli'nin davetiyle Çanakkale Boğazı'nı geçeceklerdir.⁵⁵³ Aslında İngilizler Fransız baskısıyla harekete geçmişlerdir, zira bekleme taraftarı idiler. Büyükelçilerin ve hükümetlerin bu tutumu kamuoyunda pek olumlu karşılanmamıştır.

Paris ve Londra Türk büyükelçiliği kamuoyundaki gelişmeleri takip ederek İstanbul'a rapor ediyordu. Söz konusu ülkelerin basınında çıkan haberler kupürler

⁵⁵¹ Mençikof'un ayrılmasından sonra, Bâb-ı Âli (6 Haziran 1853) bir fermanla gayrı Müslimlere din ve ibadet hürriyetini temin eden hükümler yayınlasa da hiçbir devlet dikkate almamıştır. Armaoğlu, a.g.e., s. 356.

⁵⁵² Karal, C.V., a.g.e., s. 232.

⁵⁵³ Rousset, a.g.e. s. 57.

halinde İstanbul'a gönderilmiştir. Gelişmeler Paris'te Veli Paşa, Londra'da Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)⁵⁵⁴ tarafından rapor edilmiştir. Savaş Avrupa kamuoyu tarafından sürekli takip edilmiş ve İngiliz Roger Fenton (1819-1869) tarafından fotoğraflanmış ilk savaştır.⁵⁵⁵

3.2.6.2. Thouvenel'e Göre Kutsal Yerler Meselesi

Milattan sonra 44 yılının sonlarına doğru Suriye ve Filistin bölgelerde ilk Hristiyanlık izlerine rastlandığı kabul edilir. Sonraki yüzyıllarda Kudüs ve çevresi kutsal olarak kabul görür.⁵⁵⁶ 130 yılında Romalı İmparator Adriyen Kudüs'te bir tapınak yaptırır. Bu tapınak Jüpiter'e ithaf edilir. 326 yılında azize ilan edilen İmparatoriçe Hélène bu kutsal yerleri ziyaret eder ve orada pek çok tapınak yaptırır. Gerçek haçın bulunduğu yer kabul edilen "Saint Sépulcre" kilisesi ya da tapınağı bunlardan biridir. İmparatoriçe Hélène Roma dininin savunucusuydu. 328 yılında ölen bu İmparatoriçe Roma kilisesi ya da "Latin" olarak adlandırılan bu kiliseye her şeyini miras bırakmıştır.⁵⁵⁷ Yunan veya Ortodoks kiliselerine göre ise, İmparatoriçe Hélène'in böyle bir mirası yoktur.⁵⁵⁸ Çünkü o dönemde bu kilise henüz mevcut

⁵⁵⁴ Kuntay Gücüm, **Islahat Fermanı Sonrasında (1856-1871) Osmanlı Devlet Yapısındaki Değişime Fransa'nın Etkisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 104.

⁵⁵⁵ Gücüm, a.g.e., s. 104; Kırım Harbi ile ilgili çok sayıda fotoğraf bulunmaktadır. Bkz. <http://www.allworldwars.com/Crimean-War-Photographs-by-Roger-Fenton-1855.html> (28. 7. 2015).

⁵⁵⁶ Karal, 2007, a.g.e., s. 222; Armaoğlu, a.g.e., s. 344; Sander, a.g.e., s. 145.

⁵⁵⁷ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XVIII.

⁵⁵⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XIX.

değildi. İşte 1850 yılında tartışmalara sebep olan bu mesele aslında çok derin ve çetrefillidir.

Thouvenel göre, Yunanlıların Ortodoks olarak adlandırdıkları mezhep Katolik veya Latin dünyasına göre Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılması anlamına gelen “schismatik”tir.⁵⁵⁹ Perslerden sonra Araplar döneminde Halife Ömer (584-644), Kudüs’te İslami geleneğe bağlı kalarak bölgede oturanların dini özgürlüklerini kısıtlamamıştır. Yıllar sonra Ortodoks Kilisesi “Ömer Fermanı” olarak adlandırdığı Halife Ömer’in oradaki kiliseleri Ortodokslara verdiği dair bir kanıt olarak kullanmak istemiştir. Katolik Latinler bu fermanı “apokrif”⁵⁶⁰ kabul etmektedirler. Halife Harun Reşid (763-809) zamanında ise kutsal kilise Saint Şépulcre’in anahtarlarını Charlemagne (742-814)’e 800’de göndermiştir.⁵⁶¹ Daha sonra ise, bir

⁵⁵⁹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XVIII; İstanbul’daki kutsallık tartışması aslında Katolik Latinler ile şizmatik (Yunan) Rumlar arasındadır. Kudüs’te “Camané” (Kamame)’de haç yapma hakkını veren 33. maddeden (1740 Osmanlı-Fransız antlaşması) dolayı Latinlerin eli güçlüdür. Elleriinde geçerli bir ferman olmadığı halde kurnazlıkla bu maddeden hak gaspederek 1850 yılına gelen Rumlar, Latinlere pek fırsat vermeyerek sözü edilen kutsal yerleri kullanmay başladılar. Çaresiz kalan bu kutsal yerlerin papazları müdahale etmesi için Fransa’ya başvurdular. Kurulan komisyon Latinlerin hakkını verse de Çar’dan tir tir titreyen Bâb-ı Âli 1740’ın antlaşmasını geçersiz kılan bir ferman çıkarır. İstanbul’u, Deli Petro’nun vasiyeti (1725) gereği geleceğin Bizans’ının başkenti yapmaya çalışan Çar için bulunmaz fırsattı. Bu fırsatı çar adına Rus Elçisi kullanacaktı. Buarada, Fuad Paşa’nın Dışişlerine gelmesini devrim olarak niteleyen yazar Kırım Harbine farklı bir boyuttan bakarak Doğu için bir haklı bir savaş olarak görmektedir. Eugène Garay de Monglave, le Cte Vien de Mont-Orient Charleval, **Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d’Orient Sébastopol, Victoires et Conquêtes, Tome Premier**, Eugène Penaud Libraire-Editeur, Paris. 1857, s. 4, 5.

⁵⁶⁰ Apokrif (apocryphe): Kutsal kitaba girmemiş, doğruluğundan şüphe duyulan metinler.

⁵⁶¹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XIX.

Rus (Kiev) prensesi Olga (890-960) Hıristiyanlığı 957’de benimseyerek Ortodoks Kilisesinin ilk Rus azizesi unvanını almıştır. Rus tarihinin dönüm noktası olarak ise Hıristiyanlığın benimsenmesi Büyük Vilademir (956-1015) zamanında olmuştur.⁵⁶²

İstanbul Fener Patrikhanesi’ne bağlı olan “Moskova Kilisesi daha 1448 yılında İstanbul Fener Patrikhanesi ile ilişkilerini keserek, Bizans’ın dinsel misyonunu üstlenmiştir. Böylece Rusya kendini bir III. Roma rolünde görerek, tüm Balkan ve Avrupa Ortodokslarını özgürlüğe kavuşturmak fikrini daha XVI. yüzyılda geliştirmeye başlamıştır.”⁵⁶³

Kudüs’e ilk haçlılar 1099’da gelerek 1187’e yılına kadar süren bir krallık kurmuşlardı. Mısır ve Suriye Sultanı Selahaddin Eyyübi (1138-1193) 1187’de Kudüs’ü fethederek bu krallığa son vermiştir. Bununla birlikte Latinlere kutsal mekânları kullanım hakkı da tanımıştır. Türkler Kudüs’ü ilk defa 1217’de, daha sonra da 1241’de fethetmişler aynı hakları 1277’de tanımışlardır.⁵⁶⁴ Nihayet, Osmanlılar Kudüs’ü 1571’de fethetmişlerdir.

Hz. İsa’nın doğduğu yer kabul edilen Beytullahim Kilisesi’nin⁵⁶⁵ anahtarları resmi olarak Latinlere 1564’de verilmiş ancak Grek-Rus kilisesi bu tarihte Doğu

⁵⁶² Kurat, 2010, s. 29.

⁵⁶³ Yuluğ Tekin Kurat, “XIX. Yüzyılda Rusya’nın Balkanlar’daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Ankara, T.T.K. Yayınevi, 1999, s. 173.

⁵⁶⁴ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XX.

⁵⁶⁵ “Kamame içinde vâki Mugtesil ve Mevled-i İsa Aleyhisselam ki Beyt ül-Lahim denmekle meşhurdur.” Karal, a.g.e., s. 224; Armoğlu, a.g.e., s. 346; Latinler “Camané” diye adlandırmaktadırlar. Eugène Garay de Monglave, le Cte Vieu de Mont-Orient Charleval, **Histoire**

kilisesinden ayrılıp Roma kilisesine bağlanmıştır. Osmanlı Sultanı I. Ahmet (1603-1617) 1604’de (Saint S pulcre) Kutsal Kabir Kilisesinin mülkiyetinin Latinlerde olduğunu tekrar onaylamıştır. Bu bağlamda, Fransızlara tanınan “bandıra” hakkıyla Hıristiyan ve kutsal yerlerin korunması hakkı verilmiştir.

II. Osman, 1622’de “Geths mani”⁵⁶⁶ adı verilen Beytüllahim Kilisesi’ni ve Hz. Meryem’in mezarının bulunduğu yeri bir hatt-ı şerifle Latinlere vermiştir.⁵⁶⁷ Bu durum Latinlere Ortodokslara nazaran daha çok hak vermiştir. Böylece, Latinlerin elde ettiği haklar 1852 yılına gelince yeniden gündeme gelir. Öte yandan Rus kaynaklı benzer Ortodoks argümanlar da bu süreçte resmi belgelere yansımıştır.⁵⁶⁸

Kutsal Yerler meselesi savaşa sürükleyen önemli sebeplerden biri olarak öne çıkmaktadır. Buna göre “şizma”⁵⁶⁹ Doğu ve Batı kiliselerinin birbirlerinden kopuşları VI. yüzyılda başlamıştır. Yani İmparatoriçe H l ne’in ölümünden 100 yıl sonradır.

Thouvenel’e göre, Kostantinapolis Patriği Fotios (810-890) 877-896’ya kadar en güçlü patriktir. Slavların Hıristiyan olmasında ve Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesinden ayrılmasında merkezi bir rol oynamıştır. Fotios’un kiliseleri ayırması 862 yılında yani H l ne’in (İmparatoriçe)  l m nden 500 yıl sonra gerçekleşmiştir. İşte bu noktada Latinler lehine kutsal yerler için karanlık sorunlar başlar. I.

Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d’Orient S bastopol, Victoires et Conqu tes, Tome Premier, Eug ne Pinaud Libraire-Editeur, Paris, 1857, s. 4.

⁵⁶⁶ Hıristiyanlığa göre, Kudüs’de zeytin ağaçlarıyla dolu bir bahçe.

⁵⁶⁷ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXI.

⁵⁶⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 340, 351.

⁵⁶⁹ “Schisme” Doğu ve Batı kiliselerinin yani, Roma kilisesi ile İstanbul Kilisesi’nin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir.

Konstantin, imparatoriçe azize H l ne'nin oğlu, annesinin yaptırdığı dini yapıları kutsal yerlerde elinde tuttu. Halife Hz. Ömer Kudüs'e girdiğinde Hıristiyanlara serbestlik tanımıştır. Kendi kiliselerinde ibadet etme hakkı vermiştir. Ancak yeni kutsal mekânlar yani kiliseler yapılmasına müsaade etmemiştir. Daha sonra Yunan Ortodoks kilisesi Hz. Ömer'in verdiği fermanla ayrıcalık iddia etmiştir. Aslında bu, hiçbir değeri olmayan sahte bir belgedir.⁵⁷⁰

1514 yılında Doğu kilisesinden ayrılır ve kısa süre sonra tekrar bağlanır. 1525 yılında I. François ve Sultan Süleyman arasında ilk resmi ilişkiler başlar. Daha çok ticari olan bu ilişkiler kapitülasyonlar adıyla anılacaktır. O dönem bu ilişkiler bir anlaşma biçiminde olmayıp her an iptal edilebilir veya vazgeçilebilir karakterde idi.⁵⁷¹

Hız. İsa'nın doğduğu mağaranın üstüne inşa edilen Beytullahim Kilisesi resmi olarak Latinlere ait olarak kabul edilmişti.⁵⁷² öte yandan 1632 yılında Ortodoks kilisesi Osmanlı'nın hoşgörüsünden faydalanarak belli bir miktar para ödeyerek büyük Beytüllahim kilisesi ve Hz. İsa'nın doğduğu mağara, Kudüs'teki kutsal yağ sürme taşını (Onction) tanıyan bir ferman  ıkarttırdı. Daha sonra bu ferman iptal edildi. 1635'te Fransız büyükelçi Philippe de Harley, Comte de C sy (1619-1640) Latinler lehine yeniden bir ferman aldı. 1639 yılında Ortodoks kilisesinin papazlarının zorbalıkla gaspları artmıştı. Papazlar artık Beytullahim kilisesine, Hz.

⁵⁷⁰ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXII.

⁵⁷¹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXI.; Le Sieur Deval, **Capitulations ou Trait s Anciens et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottomane**, Renouvel s augment s l'an de J. C. 1740 de l'Egire 1153 Traduits   Constantinople, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX (1770), s. IV.

⁵⁷² Karal, a.g.e., s. 224; De Monglave, a.g.e., s. 4.

İsa'nın doğduğu mağaraya ve Kudüs'teki Diriliş kilisesine, kutsal yağ sürme taşına, Meryem Ana'nın yedi kemerine sahip çıkarak kendilerine mal ettiler. Burada Uzunçarşılı farklı bir bilgi vermektedir. Buna göre,"IV. Murad zamanında Sultan Ahmed Camiine her sene bin kuruş irad vermek suretiyle anahtarlar Katoliklerden alınıp tekrar Rumlara verilmiştir."⁵⁷³

Osmanlı-Fransız ilişkilerinin sıcak olduğu dönemde bu meseleler Latinler lehine olduğu açıktır, aksi durumda ise ibre Rumlar lehine kaymaktadır. Nihayet 1673 ve 1675 yılında Fransız büyükelçi Marquis de Nointel (1635-1685) Sultandan, çok önemli serbesti sağlayan, Kudüs'ün içinde ve dışında ibadet özgürlüğünü kapsayan bir ferman aldı.⁵⁷⁴

Rum kilisesi Halife Ömer'e atıfta bulunarak karşı çıkmıştır. Oysa Hz. Ömer 644 yılında vefat eder. Şizm, Fatios'un kiliselerin ayrılmasındaki rolü 862 yılına denk gelmektedir. 200 yıl sonra olan bu durum yani Doğu ve Batı kiliselerinin birbirinden ayrılmaları söz konusudur. 1701 yılında Büyük Petro sadece din istişari işleri kurulunun katılımına razı olmuştur. Bu durumda Ortodoks kilisesi Rus çarını direkt olarak savunucusu kabul etmiştir.⁵⁷⁵

Latinler, XVI. Louis'in elçileri aracılığıyla Osmanlı sultanları tarafından daha önce 1535, 1604 ve 1673 yıllarında verilen kapitülasyonları "1740

⁵⁷³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 214.

⁵⁷⁴ 1676 yılında parayla satın alınabilir paşalar sayesinde Ortodoks kilisesi bu kez kendileri lehine bir berat alır. 1690 yılında yine Osmanlı divanının hükmü gereğince 1635 yılından beri alınan her şey Latinlere verilecektir. Thouvenel, a.g.e., s. XXII.

⁵⁷⁵ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXIII.

kapitülasyonları”⁵⁷⁶ şeklinde yenileyerek bütün hakları bir kez daha elde etti. 1740 kapitülasyonunun ilk maddesinde Kudüs’e ziyarete giden Fransızlar aynı şekilde kutsal kabir kilisesine de (Kamame) gidebileceklerdir. 33. Maddeye göre Kudüs’te oturan Latin dininin mensupları bu ziyaret yerlerini koruyacaklardır. 82. Madde ise sahip oldukları kutsalların kullanım haklarını Latinlere veriyor.⁵⁷⁷ 1740 kapitülasyonlarını elde eden Fransız elçi Charles Gravier, Comte de Vergenne (1719-1787) 1757’de kutsal toprakların açıkça Latinlere ayrıldığını belirten bir ferman almıştır.⁵⁷⁸ Fermanda Kudüs’te elde edilen kutsal yerler tek tek sıralanmıştır.⁵⁷⁹

Ayrıca diğer mezheplere tanınan kutsal yerler de vardır. V. yüzyılda Eutiches’den ayrılan Ermeni kilisesinin sahip olduğu yerler de tek tek sayılmıştır. Eutiches mezhebindeki Hıristiyanlara, Suriyelilere, Kıptilere verilen yerler de bu fermanda isim isim zikredilmiştir.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Le Sieur Deval, a.g.e., s. 26.

⁵⁷⁷ (13 nolu belge) Kaynarca Antlaşmasının VIII. maddesine atfen kutsal yerleri Rus din adamları gibi seyyahlarda serbestçe gezebilecek. (14 nolu belge) XI. maddesi Rus ticari gemilerine serbestlik vermektedir. **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS Turquie 50 MD vol: 115 vues: 497 P/7851**, s. 38, 39.

⁵⁷⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXIII.

⁵⁷⁹ Karal, 2007, a.g.e., s. 223.

⁵⁸⁰ **Kudüs’te 1740 tarihli fermanla Latinlere verilen kutsal yerler:** Saint S epulcre (Kutsal Kabir) Kilisesi, (Les deux coupoles la grande et la petite) Büyük ve k c k iki kubbe, La pierre de l’Onction (kutsal yağ s rme taşı, Mesh taşı), Les sept arceaux de la Vierge (Meryem’in yedi kemeri), La prison de Jésus-Christ (İsa’nın Zindanı), Les tombeaux de Godefroy et de Baudouin, ou rois latins (Godefroy ve Baudouin’nin veya Latin krallarının lahitleri), La chapelle de l’apparition de Jésus   Madeleine (İsa’nın Madeleine’e g r nd ğ  Şapel), La chapelle de l’apparition de Jésus   la Vierge (İsa’nın Meryem’e g r nd ğ  Şapel), La chapelle de la Vierge in Golgotha (Golgotha Meryem Şapeli), La chapelle du Stabat Mater (Stabat Mater Şapeli), L’arceau Imp rial (İmparatorluk Kemeri),

Sözü edilen kutsal yerler; Kamame Kilisesi (Saint S pulcre), İsa'nın kabri, Meryem'in türbesi ve bitiŐindeki bahçe, Beytullahim'deki büyük kilise, Beytullahim, Tahun- l Atik isimli alan ve oradaki mahzenler, Mağarat-  l Reate ve etrafındaki arazi, İsa'nın mezarı sanılan yer ve etrafı, Mağarat- l Mehdi, Hacer-i Mugtesil.⁵⁸¹

La moiti  du Calvaire (Calvaire'in yarısı), L' glise de la Flagellation (Flagellation kilisesi).

Latinlerin Geth mani diye adlandırdıkları zeytinlikte bulunan kutsal yerler: La chapelle souterraine du tombeau de la Vierge (Meryem'in mezar Şapeli), La grotte de l'Agonie (Agonie mağarası).

Latinlerin Nasıra'da bulunan kutsal yerleri: L' glise et la grotte de l'Annonciation (İsa'nın doğumunun müjdesi ile ilgili mağara ve kilisesi).

Latinlerin Taberiya'daki kutsal yerleri: L' glise de Saint-Pierre (Saint-Pierre Kilisesi).

Latinlerin Betani'deki kutsal yerleri: Le tombeau de Lazare (Lazare'm Kabri).

Latinlerin Tabor dağındaki kutsal yer: (İsa'nın ölümünden sonra Tabor Dağı'nda  c havarisine görünmesi anlamındaki) Transfiguration Kilisesi.

Latinlerin Jud e Dağındaki kutsal yerleri : Saint-Jean-Baptiste Kilisesi ve Latinlerin kutsal topraklarda bulunan çeşitli manastırları.

Cana'daki kutsal yerler: Premier Miracle (ilk mucize kilisesi). Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXVI.

⁵⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 347; Karal, 2007, a.g.e., s. 223; Fransız hükümeti, Kudüs'te bulunan Kubbetü'l-mesad'ın tamirinin Latinler tarafından yapılmasını antlaşmanın 3, ve 82. maddesine dayanarak isterken, Bâb-ı  li Kamame Kilisesinde her milletin ibadetgahı olduğu için adı geçen kubbede ise hiçbir milletin hakkı yoktur diyerek 25 Muharrem 1258 (8 Mart 1842) beyanda bulunmuştur. Yine, Reşid Paşa'nın Paris elçiliği (1844) sırasında Kamame Kilisesinin tamiri isteği söz konusu olmuştur. Yine, Kudüs'teki Fransız konsolosu, kilisenin kubbesinden taş düştüğünü idda ederek Bâb-ı  li'ye protestolar çekmiŐ yapılan incelemelerde bu iddanın asılsız olduğu 2 Şaban 1260 17 AĞustos 1844 tarihli Reşid Paşa'nın tahriratında belirtilmiştir. Bâb-ı  li bu tür antlaŐmazlıkları  ozmek için zaman zaman Kudüs'e memur göndermiştir. Kaynar, a.g.e, s. 583, 585, 587.

Latinlerin Beytüllahim’de bulunan kutsal yerleri: La grande église de Bethléem ou église Supérieure (Büyük Beytüllahim Kilisesi), La grotte de la Nativité de Jésus-Christ (Büyük kilisenin altındaki İsa’nın doğduğu mağara), Mağarada İsa’nın doğduğu yeri gösteren gümüş yıldız, Üç anahtar, Büyük Beytüllahim kilisesinin büyük kapısının biri, Doğum mağarasına açılan iki kapı.

1757 tarihli fermana göre Ortodokslara ayrılan kutsal yerlerden Kudüs’teki kutsal yerler; Saint-Sépulcre kilisesinde tapınağın ve koro yerinin kullanım hakkı,

Adem şapeli, Haçın keşfedildiği şapelin yarısı, Calvaire’in yarısı.

Ortodoksların Beytüllahim’deki yerleri: Kilisenin dışında bir şapel, en Yüksek Kilisenin büyük sahnındaki sunak, Alçak Kilisedeki sunak için kullanılan mermer masa veya Ermenilerle birlikte kullanılan İsa’nın doğduğu mağara.

Ortodoksların Gethsémani’deki yerleri: Meryem’in kabrinin olduğu kilisenin doğusundaki çapraz sahn.

Görüldüğü üzere bütün bunlar Latin kilisesi lehine olan gelişmelerdir. Maalesef parayla satın alınan yüksek mevkideki paşalar yüzünden Ortodoks kilisesi Latinlerin lehine olanları aleyhine çevirmiştir. Vergenne Kontu’nun kutsal yerleri sayan 1757’li bir ferman alması, Ortodoksların Latinlere karşı düşmanca davranmalarına sebep olmuş hatta daha da ileri giderek bu kiliseleri yağmalayıp zarar vermişlerdir. Yapılan saldırılar Osmanlı paşaları tarafından cezalandırılmamıştır. Kudüs ve çevresindeki Latin kiliseleri zarar görmüştür. Daha sonra Latinler bunların onarım hakkını elde etmiştir.⁵⁸²

⁵⁸² Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXVII.

Küçük Kaynarca Antlaşması bilindiği üzere Osmanlı'ya hem toprak hem de prestij kaybettirmiştir. Bu antlaşmayla Türkiye, Ruslara 7. Maddeye göre Türk imparatorluğunda mukim Hıristiyanlar hakkında gözlemler ve incelemeler yapma hakkı vermiştir. 8. Maddeye göre Rus uyruklular Kudüs'ü serbestçe gezebileceklerdir.⁵⁸³

Fransa'da ise meydana gelen İhtilâl dolayısıyla uzunca bir dönem kutsal yerler meselesi gündemden düşmüştür. İhtilal sonrası Napolyon döneminde Latinlerin kazanılmış haklarına yenilerini ilave etmek için "Doğu meselesi" adı altında konu gündeme gelmiştir.⁵⁸⁴

Kudüs'de çıkan yangınlar sonucu Kamame (Saint-Sépulcre) Kilisesinin kubbesi büyük zarar görür (11ve 12 Ekim 1808). Fransızlara göre Ermenilerin işgal ettiği bu kubbede Ortodokslar kasıtlı yangın çıkarmışlardır.⁵⁸⁵

Thouvenel'in değerlendirmelerine göre 1558'de Şarlken ve II. Philippe tarafından inşa edilen 1669 ve 1719'da Fransızlar tarafından restore edilen bu kiliseyi yeniden restore etme işi Ortodokslara verildi. Bu karışıklıktan faydalanan Ortodoks din adamları, Latin krallarının mezarlarını yağmalamışlardır. Ortodoks kilisesinin bu tecavüzleri sonucu Latin Kilisesi bu dönemde Kutsal Diriliş Kilisesi'nin mülkiyetini,

⁵⁸³ Aynı antlaşmanın başka bir maddesine göre Rusya İstanbul'da, Galata'da bir kilise yapabilecektir.

A.D.M.A.E.F Cote MNESYS, 50 MD Turquie 115, belge no: 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49.

⁵⁸⁴ Thouvenel, diğer Avrupalı diplomatlar gibi bu mesele hakkında çok farklı düşünmez hatta aynı şeyleri paylaşmaktadır. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 46, 47.

⁵⁸⁵ 1848'de Fransa'da yaşanan ihtilâller sebebiyle kamuoyunun dikkati sadece ülkedeki iç meselelere yönelmişti. Kutsal yerler meselesi gibi diğer dış meseleler askıya alınmıştı. Cumhuriyetin kurulmasıyla Louis Napolyon Latinlerin menfaati için "Doğu"da yeni bir sayfa açar. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXIX.

büyük kubbesini, kutsal yağ sürme taşını, Hz. Meryem Kilisesi'nin yedi kemerini ve Latin krallarının mezarlarını kaybetmişlerdir. Latinler, Osmanlı fermanlarına rağmen Ortodoks din adamlarının bu zorbalıkları karşısında kaybetmişlerdir. 1811 yılında bu gaspı önlemek için Bab-ı Âli bir ferman çıkartır. Latin Kilisesi'nin haklarını korumak için çıkan bu ferman uygulanamamıştır. 1812'de yine bir ferman çıkmıştır. 1816'da ise Ortodokslar kendi lehlerine bir ferman elde etmişlerdir. 1829 yılında bir Ermeni papaz Osmanlı devlet adamlarına bir miktar para vererek iddialarını destekleyen bir ferman elde etmiştir.⁵⁸⁶

Yunanistan'da Alman kral, kilisenin başına geçmiştir. Latinler, buna mukabil 1835'de İstanbul'daki Louis-Philippe'in elçisinin marifetiyle kilisede ayin yapma hakkı elde etmişti. Bu kilisenin kubbesinde mermerden bir yıldız asılıydı. Yıldızda "Meryem oğlu İsa doğdu" şeklinde bir yazı vardı. Bu yıldız kaybolmuştu⁵⁸⁷. Beytullahime yeni bir yıldız konması ve gerekli tamiratın yapılması gibi diplomatik

⁵⁸⁶ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXIX.

⁵⁸⁷ Ortodokslar, 1843 yılında birdenbire kaybolan bu gümüş yıldızı Katoliklerin çaldığını düşünmüşler. Bâb-ı Âli yeni bir yıldız yaptırıp koymayı teklif etmesine rağmen her iki tarafta kabul etmemiş böylece konu III. Napolyon'un cumhurbaşkanlığı dönemine kadar uzamıştır. III. Napolyon ile Rusyayı karşı karşıya getiren gerginlik bu yıldız meselesiyle tekrar alevlenmiştir. Fransa Osmanlı Devletinden 1774'te verilen hakları geri isterken Rusya mevcut durumun devamından yanadır. Fiili durum Ortodoksların lehinedir. Bâb-ı Âli ise çaresiz her iki tarafı oyalamak istemiştir. Zira konuyu görüşmek için kurulan komisyon 1852'de mevcut statükoyu bozmamıştır. Sonuçta mesele "III. Napolyon-I. Nikolay"ın şahsi mücadelesine dönüştü. Doğu meselesi kutsal yerler meselesi üzerinden devam etmiştir. Bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. 344-347.

girişimlere ve vaatlere rağmen Ortodokslar ve Ermeniler, Rusların himayesinde buralarda Latinlere haksızlık yaparlar.⁵⁸⁸

Zayıflayan Osmanlı, bu tecavüzler karşısında uyarı niteliğinde fermanlar çıkarmakla yetinmiştir. Ortodoks Kilisesi'nin yaptığı her haksızlık karşısında Fransa Osmanlı devletini sürekli protesto etmiştir. Bu dönemde Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Thouvenel Abdülmecid'e yazdığı ısrarlı yazılardan sonra, Kudüs'te bulunan geleneksel inanişaya göre Hz. Meryem'in doğduğu yerdeki ünlü bazilika "Saint- Anne Kilisesi"ni Fransa'ya bağışlattırır.⁵⁸⁹

III. Napolyon Fransa'nın kaderini ellerine aldığında, Thouvenel'in Fransa'nın Münih'teki temsilcisi olarak Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın arşiv müdürüne yazdığı Kırım Harbi öncesi "Doğu'yu iyi tanırım, sizi temin ederim ki, Rusya bu işi bırakmaz. Bu onun için bir ölüm kalım meselesidir." şeklindeki satırlar harbe giden yolun açık olduğunu göstermektedir.⁵⁹⁰

Kudüs'teki din adamlarının sessizliği devam ederken birkaç diplomatın kutsal yerler sorununu dile getirmesi Fransız kamuoyunda pek etkili olmamıştı. Fransız diplomat General Jaques Aupic (1789-1857), III. Napolyon'un verdiği talimatla

⁵⁸⁸ Karal, 2007, a.g.e., s. 226.

⁵⁸⁹ Thouvenel, Kırım Harbi sonrasında Fransa adına manevi kazançların yanında maddi tek kazancın bu olduğunu düşünmektedir. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. XXX; Papa IX. Pius, Thouvenel'in bu başarısından dolayı sadece hükümdarlara verilen "Vatikan gravürlerinden meydana gelen güzel bir koleksiyon" hediye etmiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 192.

⁵⁹⁰ "Je connais l'Orient et je puis vous affirmer que La Russie ne cédera pas. C'est pour elle une question de vie ou de mort." Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 2.

Kudüs’de Latinlere verilen ayrıcalıkları devam ettirmesi hususunda Abdülmecid’e baskı yapmıştır.⁵⁹¹

Muhtemel bir Rus savaşı Cumhurbaşkanı Napolyon’un aklına gelmemiştir. Bu dönemde “Catholicisme Liberal” özgür Katoliklik savunucusu iki aristokrat ve devlet adamı gazeteci, aydın Charles de Montalembert (1810-1870) ve Alfred de Falloux (1811-1886) Eğitim Bakanı olarak Fransız kamuoyunu, dönemin iç işleriyle meşgul etmişlerdir.⁵⁹²

Thouvenel’in gözlemlerine göre 1848 devrimlerinin Avrupa’daki olağanüstü etkisinden yararlanan Rus İmparatoru Nikolay, Ortodoks Kilisesi lehine elverişli bir zaman yakalamıştı. Zira Fransa’da iç karışıklıklar mevcuttu. General Jaques Aupic’in Thouvenel’e “Osmanlı Hükümeti Kutsal Yerler Meselesinde daha önce benimsediği gibi sürekli kararsızlık gösterse de 1740 kapitülasyonlarında Latin Kilisesi’ne verilen hakları inkâr edemez ve sonraki kararlara riayet etmek zorundadır.” ifadesi önemlidir.⁵⁹³ Yine burada Rusya’nın karşı ataklarına rağmen Bâb-ı Âli, General Aupic’in baskıları sayesinde Kudüs’teki olayları incelemek üzere bir komisyon görevlendirdi.⁵⁹⁴ Osmanlı Devleti ise zaman kazanmak amacındadır.⁵⁹⁵ Fransa,

⁵⁹¹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 6; Eugène Garay de Monglave, le Cte Vien de Mont-Orient Charleval, **Histoire Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d’Orient Sébastopol, Victoires et Conquêtes, Tome Premier**, Eugène Penaud Libraire-Editeur, Paris. 1857, s. 5.

⁵⁹² Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 4.

⁵⁹³ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 6.; De Monglave, a. g.e., s. 4. 5.

⁵⁹⁴ Karal, 2007, a.g.e., s. 226; Daha önce bu konuda ihtisası olan Nabi Efendi bir anlaşmazlığı çözmek üzere Kudüs’e memur edilmiştir. Kaynar, a.g.e., s. 584.

⁵⁹⁵ “Türklerin yüzyıllık alışkanlığına göre bu sadece zaman kazanmak için kurulmuş komisyonlardır.” Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 6.

bunun üzerine diplomatik çevrelerce bilinen, etkili, son derece hırslı, Doğu'yu bilen Charles de la Valette'yi bu mücadeleyi yürütmekle görevlendirmiştir. 1851 yılında Valette Abdülmecid'e, içinde III. Napolyon'un ve Papanın dileklerinin olduğu bir mektup vermiştir.⁵⁹⁶ Ruslar diplomatik manevra ile karşı atağa geçen Osmanlı yönetimine protesto içeren bir nota vermek suretiyle kutsal yerlerin Ortodokslara ait olduğunu bir kez daha hatırlatır.

Fransız Markis La Valette gelişen olayların üstesinden gelebilmek için Osmanlı Sultanı'ndan 8 Şubat 1852 tarihli bir ferman alır.⁵⁹⁷ La Valette'in 5 Ocak 1852 tarihli mektubunda arkadaşı Thouvenel'e olayları günü gününe ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Sadrazam Reşid Paşa'yla görüşmek üzere yanına gittiğini ve dönemin Hariciye Nazırı Âli Paşa'ya Latinlere yapılan haksızlığı gidermek gerektiğini net bir biçimde anlatarak ayrıca Reşid paşa'dan Sultan Abdülmecid'le bir görüşme ayarlamasını talep ettiğini belirtir.⁵⁹⁸

Aslında Fransız elçinin konuşmasında kullandığı üslup, ülkesinde 2 Aralık 1851 tarihinde gerçekleşen darbenin kaotik atmosferinin bir tezahürüdür. Zira o günlerde Paris çok büyük karışıklıklar içindedir. Fransız elçi bu durumu gurur meselesi yaparak her şeyi göze almıştır. En büyük amacı sultan ve paşalara geri adım attırmaktır. Elçinin mektubuna göre oldukça inişli çıkışlı çok kırılmalı bir dönem söz konusudur. Reşid Paşa'nın Sultan Abdülmecid'ten bir görüşme ayarlamasını büyük

⁵⁹⁶ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 8.

⁵⁹⁷ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 13.

⁵⁹⁸ “ Bugüne kadar şeker ve bal gibiydik. Bu samimiyetten güç alarak...” diye başlayan konuşma o kadar sert bir üslupla geçmiştir ki “Neredeyse kendimi bütün gemileri yakmış gibi hissettim” demiştir. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 15.

bir heyecan içinde bekleyen elçinin kullandığı ifadeler, duygularını yansıtmaktadır.⁵⁹⁹

La Valette ilk özel mektubunu 1852 yılının 25 Ocak'ında Thouvenel'e gönderir. Burada Âli Paşa'nın bu konuda kendisine güvence verdiğini belirtir. Bir sonraki kurye ile gelen Bâb-ı Âli'nin resmi mektubu "Fransızların bütün haklarının korunmuş olduğunu" belirtmektedir.⁶⁰⁰

Bâb-ı Âli'nin bu fermanıyla⁶⁰¹ Kudüs'teki kutsal yerler meselesi düzenlenecek gibi görünse de bir saray entrikasıyla geceyarısı Sadrazam Reşid Paşa (26 Ocak) görevinden alınır. Yerine Rauf Paşa getirilir. Oldukça yaşlı olan Rauf Paşa, devlette pek çok görevlerde bulunmuştur. La Valette'nin Thouvenel'e yazdığı bu özel mektuptan Reşid Paşa'nın görevden ayrılmasına çok üzüldüğünü belirtirken aynı gün Âli Paşa'nın kutsal yerler meselesinin bittiğini Fransa'ya resmi olarak iletmesini istediğini öğreniyoruz.⁶⁰² Osmanlı paşaları bu sonu gelmez çekişmelerden Fransız ve Rus delegasyonu karşısında zor anlar yaşarlar. Fransız diplomatlar, 1640-1740 yıllarında yapılan antlaşmaları ileri sürerek Rus diplomatları karşısında bir adım önde olurlar. Rusların da Küçük Kaynarca Antlaşması'na atıfta bulunarak haklarının korunmasını talep ederler.⁶⁰³ Rusya'nın kışkırtmasıyla Yunan Psikoposları

⁵⁹⁹ "O kadar hastaydım ki saraya gitmek için atıma güçlükle bindim ama ölümüne dövüşmeye çok kararlıydım." Bu ifadeden Fransız sefaretinin tuttuğunu koparmak için nasıl bir mücadele sergilediğini görmek mümkündür. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 17.

⁶⁰⁰ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 17.

⁶⁰¹ 8 Şubat 1852 tarihli ferman Fransızlar için çok önem arzemiştir. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 17.

⁶⁰² Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 19.

⁶⁰³ No:11 numaralı Fransızca belgede, Sultan'nın tebasının huzuru için bahşettiği ıslahatların Müttefiklerce devletin işlerine karışmalarına hak vermediğini bildiren yazı bulunmaktadır. No: 12

Ökümenik Patriklik Başkanlığı ile bu kutsal yerler için kendi lehlerine düzenleme isteyen bir yazı yayınlanmıştır.⁶⁰⁴

Bu bilgiye dayanarak Reşid Paşa'nın sadarettten azledilmesi Kudüs Meselesi dolayısıyla bir saray entrikası olarak görülmektedir. Yerine gelen yeni paşanın kendinden önceki paşanın angajmanlarının hilafına hareket edeceğinin kesinleştiğini belirtir ve Fransa için bu meselenin şimdilik görüşülmesinin bittiğini anlıyoruz. Öte yandan Rusya ile görüşmeler devam etmektedir. 8 Şubat 1852 tarihli fermanı Fransa için kısmi bir başarı olsa da Reşid Paşa'nın bir entrikaya kurban gitmesine sebep olarak görülmüştür.⁶⁰⁵ 1852 tarihli ferman Fransız elçiliğinde açıklanır.⁶⁰⁶ Fermana göre büyük kubbeli kutsal kabir kilisesi ve mabetleri mutlak bir biçimde Latinlerindir. Diğer kutsal yerler mevcut durumda kalacaktır. Latinler dini ibadetlerini Hz. Meryem'in mezarlığında da yapabileceklerdir. Olivier tepesindeki "Ascension"(İsa'nın Göğe Çıkışı) kilisesinde kutlamalar yapabilecekler.⁶⁰⁷ Aslında

belgeye göre ise, XVIII. yüzyıldan itibaren yapılan Osmanlı-Rus antlaşmaları (Kaynarca'nın 2, 5, 7, 8, 11, 27. maddeleri, Ankerman Antlaşmasının bazı maddeleri, Edirne Antlaşmasının 7. maddesi ve Yaş'ın 7. maddesi) dikkatlice incelenmiş ve ilgili maddelere atıflar yapılarak benzeri uygulamalar Fransız tebası ve Latinler için teklif edilmesi Thouvenel tarafından uygun görülmüştür. s. 37.

Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français Cote MNESYS 50 MD Turquie vol: 115, P.7851, s. 36-42.

⁶⁰⁴ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 12.

⁶⁰⁵ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 21.

⁶⁰⁶ Fransızca kaynaklarda 8 Şubat tarihine vurgu yapılırken Türkçe kaynaklarda 9 Şubat olarak verilmiştir. Armaoğlu fermanın tarihini 9 Şubat olarak vermiştir. Armaoğlu, a.g.e., s. 347.

⁶⁰⁷ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 23.

bu kiliselerdeki bir pencere, bir anahtar, bir kapı ya da bir lamba için yapılan kavganın arkasında siyasi bir çıkar söz konusudur.

La Valette'nin, Thouvenel'e gönderdiği 15 Şubat 1852 tarihli mektubunda, Fransa'nın çok nazik ve çok hassas bu meseleden şerefli bir biçimde çıktığını belirtir. Bu mesele siyasi bir mesele olmakla beraber papazların da meselesidir. Zira Hz. Meryem mezarlığına giriş hakkı önemli bir başarıdır. Mektubun devamında, La Valette, Âli Paşa'nın saklaması gereken fermanının içeriğini düşüncesizce Rus elçisinin yanında açıkladığında, rakip elçinin bunu tamamen değiştirmek istediğini ve hükümetine iletceğini öğrenince ondan önce davranarak Osmanlı Hükümetini sıkıştırıp bu fermanı elde ettiğini, bunu da kendi enerjisine bağladığını ve ülkesine karşı onurlu bir mücadele yürüttüğünü belirtmektedir. Devlet-i Aliyye'nin "hasm-ı kavisi"si Rus elçi Titoff ise bunu bir ihanet olarak görmektedir. Âli Paşa Fransız elçisine bu meselenin gizlenmesini isteyen gizli bir not verir. Fakat bu tedbirler faydasızdır. "Zira hiçbir şey İstanbul'da 24 saat gizli kalmaz."⁶⁰⁸ Bu satırlarda elçilik mensuplarının nasıl sıcak temaslarda buldukları görülmektedir. Ferman yayınlanır yayınlanmaz Sultan, Reşid Paşa'yı tekrar Sadaret'e davet etmiştir.

⁶⁰⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 25. Bu durumu Rusya'nın casusluk faaliyetiyle açıklamak mümkün. İstanbul'daki yabancı elçiliklerin, casusluk çalışmaları ve örgütlenmeleri o devletin gücünü göstermesi bakımından önemli bir işaret olmuştur. Rusya Sefareti Rus istihbaratının merkezi durumundaydı. Başka devletlerin elçilikleri de dâhil olmak üzere Osmanlı Devleti'ne sızmış olan Rus casusları, devletlerarası ilişkilere dair gizli bilgileri buraya aktarmaktaydılar. Bu bağlamda resmi diplomatik bilgi alış verişinin ötesinde Türkiye hakkındaki gizli ve stratejik bilgileri casusluk ağıyla aktarabiliyorlardı. Hatta Kudüs Patriği'nin Rusya'nın istihbarat ajanı gibi çalıştığı belgelere yansımıştır. Bkz. Mithat Aydın, "19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri", XVI. Tarih Kongresine Sunulan Tebliğ, s. 25.

Thouvenel'e göre kutsal yerler meselesinde Fransa'nın elde ettiği kısmi başarı karşısında Rus İmparatoru Nikolay'ı çok kızmış ve asla geri adım atmamıştır. Dini bir durum iken siyasi bir mahiyet alan bu tartışma devam edip gidecektir.⁶⁰⁹

Avusturya Başbakanı Prens Schwarzenberg (1800-1852)'in ani ölümü başta Rusya olmak üzere diğer Avrupa devletlerinde farklı bir etki yaratmıştır. Avrupa'da sadece Avusturya'nın çıkarlarını gözeten ve Fransa'yı uğraştıran tek devlet adamı prensin ölümü Fransa için rahatlaktır.⁶¹⁰

Rus imparatoru Nikolay, Karadeniz'in ve Baltık Denizi'nin limanlarının kapalı olmasına rıza göstermemekte ve limanlara ulaşmak için büyük bir güçle İstanbul'u kuşatmak istemektedir. Ancak, bunun Çarlık İmparatorluğu'nun birliğini bozacağından ve genel bir savaş sinyali olacağından endişe duymaktadır.⁶¹¹ Rusya Polonya'ya nüfuz etmiştir. Bu durum Fransa'yı İngiltere'ye ittifak için yaklaştırmıştır.

Nisan ayının sonlarına doğru Fransız dışişleri, Türk Paşalarının politikalarında Rusya lehine bir değişiklik fark ederler. Ortodokslar lehine başka

⁶⁰⁹ **Osmanlı belgelerinde Kırım Savaşı 1853-1856**, , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, Ankara, 2006, s. 67.

⁶¹⁰ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 34; Öte yandan bir Fransız ve İngiliz himayesinine muhalif olan Çar mevcut Yunan kralının hükümlerlik vasıflarından yoksun olması hasebiyle, hayal ettiği Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak projesini de aklından çıkarmıştı. Dolayısıyla Avusturya Babiâli'nin halefi olmalıydı. G. H. Bolsover, "Birinci Nikola ve Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1965, S. 3, 4, C. 23 (çev. Yuluğ Tekin Kurat) s. 221.

⁶¹¹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 36.

gizli bir ferman söz konusudur.⁶¹² İstanbul'da Fransız hariciyesindeki görevli bir mektupla bu durumu Thouvenel'e bildirmiştir. 5 Mayıs 1852 tarihli bu mektupta aslında Fransa'nın yakaladığı başarının gerçek olmadığı, tam aksine zaferin Ruslara ait olduğu belirtilmektedir.⁶¹³ Fransız hariciyesinde ise Markis'in, Fransa'nın iç karışıklığından faydalanarak bunu bir zafer gibi aktardığı düşünülmektedir. İngiltere ve onun papazları da aynı düşüncededir.⁶¹⁴

Aslında Fransa, sadece Meryem Ana mezarını ziyaret hakkı ile Beytullahim'in anahtarını elde etmiştir. Ortodokslara gelince, 8 Şubat 1757 tarihli fermana atıfta bulunarak hukuken zemini olmayan Fransız iddialarını doğrulamaktadır. Bu fermanlar üzerinden ince hesaplar yapılmaktadır. Fransızlara göre Rusya yapılan işten memnundur. Zira Âli Paşa Fransızları bu süreçte oyalamıştır.⁶¹⁵ Yine bu belgeye göre Osmanlı paşaları için Fransa'dan nişanlar istenmiştir. Bu nişanların gönderilmesine çok kızan Fransız Dışişleri görevlisi Sabatier, nişanları yazdığı mektuba cevap gelene kadar alıkoyacağını

⁶¹² Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 37.

⁶¹³ Fransa'da siyasi hareketlilik rejim değişikliğine doğru hızla devam etmektedir. III. Napolyon İmparator olmak için can atıyordu. Louis- Napolyon, Kasım 1852'de yeni bir referandum yaptı ve Senato'nun imparatorluğun yeniden kurulmasını öngören kararının ardından ve bilhassa Katolik kilisenin yardımıyla III. Napolyon adıyla imparator ilan edilmiştir (2 Aralık 1852). Dolayısıyla, Katolikler imparatorundan istediklerini tam alamadıkları için bu 1852 tarihli ferman Rusların lehine görünmektedir. Armaoğlu, a.g.e., s. 345.

⁶¹⁴ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 38-40.

⁶¹⁵ "Osmanlı devleti, hemen cevap vermeyip Ramazan dedi, bayram dedi ve işi oyalama ve sürüncemede bırakma yoluna gitti." Armaoğlu, a.g.e., s. 346.

bildirmektedir.⁶¹⁶ Sabatier tarafından Thouvenel'e gönderilen 15 Mayıs 1852 tarihli mektuba göre bir fermana sahip olmak her zaman önemlidir; bir konuda haklılığı ispat etmek için gereklidir.

Aynı dönemde İstanbul'da bulunan İngiliz elçi Stratford Canning Fransız elçiliğine giderek Ruslarla uzlaşmaları gerektiğini açıkça ifade etmiştir.⁶¹⁷ Ancak bu mektuba göre Osmanlı hükümeti büyük bir finans sıkıntısı çekmektedir. İngiliz taraftarı Reşid Paşa'nın yönetimi Fransızları rahatsız etmektedir.⁶¹⁸

Fransız elçilik görevlisinin Thouvenel'e gönderdiği 5 Haziran 1852 tarihli belgeye göre, Âli Paşa her şeyi bilmektedir. Ruslar karşısında daha net bir tavır takınamamış, anlaşma maddeleri okunduğu sırada Paşa üzüntüsünden yere düşmüştür. Paşaya Fransız elçi La Valette ile yapılan gizli temasları hatırlatmışlar.⁶¹⁹

Rusya'nın her kademedeki Osmanlı paşalarına sürekli baskı kurduğu çok açıktır.⁶²⁰ Zira İmparator Nikolay, Kutsal Yerler meselesini şahsi meselesi haline

⁶¹⁶ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 44.

⁶¹⁷ Burada bazı farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. "Orta Doğuda çok ciddi bir buhranın getireceği tehlikeyi göz önüne alan I. Nikolay İngiltere'ye yaklaşmak fikrini uygun görmüştü. Bunun üzerine İngiltere'yi Rus politikasında güdülen amaçlar hakkında ikna etmek ve böylece onun III. Napolyon'u desteklemesine mâni olmak, aynı zamanda Bâb-ı Âli yıkıldığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini alacak düzen hakkında bir andlaşmaya varmayı gaye edinmişti." Bolsover, a.g.m., s. 227.

⁶¹⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 46.

⁶¹⁹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 49.

⁶²⁰ Thouvenel, II. Mahmut'un Ruslarla yaptığı Hünkâr İskelesi Antlaşması'na atıfta bulunarak Türklerin çaresizliğini Rusların çok iyi kullandığını "La Revue des deux Mondes" adlı aylık dergide yazdığı makalesinde belirtmektedir. Thouvenel, seyyah olarak İstanbul ve Kafkasya'da çok ciddi gözlemler yapmıştır. Rusya'nın Asya steplerindeki ilerleyişini analiz ederken Türk, Tatar, Kırgız ve

getirmiştir. Latinlerin aleyhine verilen önceki fermanları yürürlüğe koymak için baskı yapmaktadır. Osmanlı Devleti ise gerek Rusya'yı gerekse Fransa'yı oyalamaya çalışmaktadır. Zira paşalar çeşitli dönemlerde verilen Ortodokslara ve Katoliklere yönelik fermanlar karşısında şaşkıncıdır. Her iki tarafa çeşitli ayrıcalıklar verilmiştir. Gün geldi kimin nereye ait olduğu belirsizleşti. Küçük bir ayrıntı gibi gözükse de bu mesele bir savaşa dönüşmekte gecikmedi.⁶²¹ Bu mesele, aslında koyu bir Katolik olan ve tahtını kiliseye borçlu olan III. Napolyon ile Kutsal yerleri kişisel mesele haline getiren Çar I. Nikolay arasında kavgadan ibaret gibi görünse de asıl mesele Çar I. Petro'yla başlayan II. Katerina'yla devam eden, "idée fixe" (sabit fikir) haline gelen Rus yayılma siyasetinin hız kazanmasıdır.⁶²²

Thouvenel'in General Castelbajac'a gönderdiği 15 Haziran 1852 tarihli bir yazıda Kutsal yerler meselesinin hâlâ canlı olduğunu bundan vazgeçemediklerini belirtmektedir. Rusya'nın yaptığı başarılı hamlenin şimdilik Ortodokslara yaradığını ancak Louis Napolyon'un da bırakmak niyetinde olmadığını yazmaktadır. Burada şöyle bir bilgi verilmektedir: Charlemagne isimli Fransız savaş gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan geçişini engelleyen bir fermanın III. Napolyon'u çok müteessir ettiğini ve Bab-ı Âli'nin 1841 anlaşmasını yok farzettığını dile getirmektedir. Bu geminin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine izin verilmemesi durumunda Fransız

diğer göçebe kavimleri de incelediği makalesinde Rusların, Şark'taki bütün art düşüncelere yaklaşabildiğini tespit etmiştir. Türklerin ise "denize düşen yılanı sarılır" sözü mucibince davranmak zorunda kaldığını 1841 tarihinde yayınlanan makalesinde görmek mümkündür. Thouvenel, **Progrès De La Russie dans l'Asie Centrale, La Revue des deux Mondes**, 1841, Paris, ss. 976-1001, s. 1001.

⁶²¹ Armaoğlu, 2010, a.g.e., s. 346.

⁶²² Kurat, 2010, a.g.e., s. 326; "Approcher le plus possible de Constantinople et des Indes. Celui qui y régnera sera le vrai souverain du monde." De Monglave, a.g.e., s. 7.

temsilcisinin resmen geri çekileceği hatırlatılarak, anlaşmayı ihlal eden taraf olmadıklarını emir cümleleri kullanarak bildirmiştir. Thouvenel'e göre Londra kabinesinin İstanbul'daki memuru çok aktiftir.⁶²³ Hatta Bâb-ı Âli'ye telkinde bulunmaktadır. Bu durumun telgrafla bildirilemeyeceğini ancak olaydan haberdar olması için bu mektubu kaleme aldığını belirtir.⁶²⁴ Çarın istekleri çok nettir. Thouvenel'in de çok sert ve net olması gerekmektedir.

Sekiz Şubatta imzalanan fermanın rövanşını almak üzere Rusların sürekli düşmanlığı ve tek başına bir devlet gibi hareket eden, sürekli entrika çeviren, İngiliz kabinesine göre değil kendi arzusuna göre çalışan Sir Stratford Canning İstanbul'da gelecekteki bir savaşın adımlarını hızlandırıyordu. Diplomasinin bütün inceliğini iyi bilen Stratford İstanbul'da faaliyet gösteren Fransız temsilcilerini de şüphesiz yakından tanıyordu ve devletin diplomatik politikası gereğini iyi bilen tecrübeli politikacı bir Fransız - İngiliz işbirliğinin de temellerini atıyordu.⁶²⁵ Valide sultan'ın

⁶²³ 25 Haziran 1858 tarihli "yerli gazeteler" başlıklı yoruma göre, sadece elçiler değil basın da İngiliz etkisini çok hissettirmektedir. Kırım Harbi sırasında İngiliz etkisi (le recueil de Nouvelles) Ceride-i Havadis Türkçe yayın yapan yarı resmi bir gazetedir. Haftada iki gün yayınlanan gazete bir İngiliz (Churchill) tarafından kurulmuştur (1843). Türkler tarafından benimsenen ve Bâb-ı Âli'nin mesajlarını yayınlayan bu gazete Fransızları rahatsız etmektedir. İngilizler Türkiye'de hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. Hatta gazete, Fransızların Alma Muharebesinde gösterdiği kahramanlığı İngilizlere mal etmiştir. **A.D.M.A E.F 50 MD. Turquie vol: 115, P.7851**, s. 324.

⁶²⁴ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 51.

⁶²⁵ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 53; "İngiliz elçisinin İstanbul'da büyük kredisi vardı. Sözü Bâb-ı Âli'den başka sarayda da önemle nazar-ı dikkate alınırdı." Karal, a.g.e., s. 229.

İngiliz elçinin eşine Lady Canning'e yüz bin kuruşluk bir mücevher hediye etmesi⁶²⁶ Fransız diplomatlarına göre işbirliğini pekiştiren Doğu'ya has bir uygulamadır.

25 Haziran 1852 tarihli yazıda öz eleştiri yapan Fransız elçiliği bir diplomatın İstanbul'daki çalışmaları İngiliz ve Rus diplomatlarının gerisinde ise başarılı gibi görünse de aslında başarısızlıktır.⁶²⁷ Thouvenel'e hitap eden 2 Temmuz tarihli yazıda, İmparator Nikolay'ın asla taviz vermeyeceği iki konu vardır; isyan eden Lehler ve Ortodoks dininin meseleleridir. Bunun dışında, Çar Avrupa politikasında gerektirdiği şekilde hareket edebilecektir.⁶²⁸ İmparator Nikolay'ın politik tutumlarının Rus halkı nezdindeki etkisini anlatan ifadelerden sonra Nikolay'ın Charlemagne ile ilgili herhangi bir ifadesinin olmadığı ancak yüksek görevli bir memurdan açıklama istediği belirtilmektedir.

General Castelbajac'ın bildirdiğine göre Çar Nikolay Fransız bakanla Kutsal yerler meselesini St. Petersburg'da görüşmüştür. Çar Nikolay'ın bu tutumu karşısında Fransızlar daha çok manevra yapmaya başlarlar.⁶²⁹ Fransa Charlemagne'a verilen boğazlardan geçiş iznini talep etmektedir. Alman kökenli Ortodoks olmayan

⁶²⁶ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 53.

⁶²⁷ Thouvenel ve diğer Fransız diplomatlar rakiplerinden bir adım önde olmak için olağanüstü çaba sarfediyorlar. Bu fedakârlığı göremeyen üst yöneticilerine hususi mektuplarda sitem etmektedirler.

A.D.M.A.E.F 133 CP/321 Turquie P/675 F 133 vol: 340.

⁶²⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 54-55.

⁶²⁹ 1 Ağustos 1852 tarihli Thouvenel'in yazısında "Niyetimiz Kudüs'ü fethetmek değil ayrıca Ruslarla da yeni bir savaş istemiyoruz. Bizim istediğimiz Bâb-ı Âli'nin bize verdiği hakkı kullanmaktır." Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 58.

Rus Dışişleri bakanı Nesselrode (1780-1862) kutsal yerler meselesinde suskunlaşmıştır.⁶³⁰

Siyasi önemi büyük olan “Journal des Débats” adlı derginin yöneticisi ile Fransız elçi Markis de la Valette irtibat halinde bulunmaktadır. Çar Nikolay bu ilişkiyi Paris’teki Rus elçisi aracılığıyla kullanmak istemektedir. Bu mektuplarda Reşid Paşa, Âli Paşa ve Fuad Paşa’nın isimleri öne çıkmaktadır. Âli Paşa’nın veya Fuad Paşa’nın evinde konuyla ilgili görüşmeler yapılmıştır.⁶³¹ Türk Paşalarının kendi aralarındaki kişisel rekabetten Fransız, Rus veya İngiliz diplomatlarının faydalandığını görmekteyiz.⁶³²

La Valette Thouvenel’e gönderdiği 25 Ağustos 1852 tarihli yazıda Reşid Paşa’nın 8 Şubat tarihli notu ve Rumca yazılan fermanı ile ilgili olarak samimi itiraflarda bulunduğunu, Ruslara verdiği Rumca notayı Fransızlardan sakladığını belirtir. Bunun üzerine Fransız elçi bu notayı henüz gönderilmemişse elde edebileceğini ve bu durumun pozisyonlarını daha da güçlendireceğini aksi halde Fransa’nın ilgili madde gereğince protesto edeceğini belirtmektedir.⁶³³

Thouvenel, Âli Paşa’nın kutsal yerler meselesinde ikili oynadığını ve bu tutumunu göremeyen Fransız elçisini de başarısızlıkla itham etmektedir. Zira Latinlerin de Ortodoksların da ellerinde birbirine benzer ferman bulunmaktadır.

⁶³⁰ Burada kullanılan üslup özenle seçilmiştir. Thouvenel, Katolik gazetelerde çıkan haberlere değinerek yanılmadığını görmektedir. Çar Nikolay, kutsal yerlerle ilgili makalenin çıktığı “Journal des débats” dergisini takip etmektedir. Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 57.

⁶³¹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 62.

⁶³² Kaynar, a.g.e., s. 26.

⁶³³ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 63.

Küçük bir üstünlük taşıyan Latin fermanının avantajını kaybetmemek için çok hızlı ve gizli görüşmeler yapılmıştır.⁶³⁴

3.2.6.3. Thouvenel'e Göre Osmanlı-Rus İlişkileri

Çar I. Nikolay'ın görevlendirdiği Rus Prens Aleksandr Mençikof (1787-1869)'un 1853'te İstanbul'a olağanüstü yetkili büyükelçi olarak gelmesi ve Osmanlı devlet adamlarının bu elçiyle olan temas ve tutumları çok ağır sonuçlar doğuran bir savaşla neticelenmiştir. Thouvenel'in değerlendirmelerine göre, Türkiye Rusya karşısında hatta büyükelçisinin kaprisleri karşısında dahi boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁶³⁵ Rus ajanları kendi geleneksel hedeflerine ulaşmak için yani sınırları belirlemek ve Hıristiyan-Ortodoks tebayı korumak için en favori güç prensibince hareket etmişlerdir.⁶³⁶ Rusya ve Osmanlı kongrede doğrudan görüşülmeyen konularda yeni bir anlaşma yapacaklardır.

Rusya'nın ihtiraslı projeleri Avrupa'yı da ürkütmektedir.⁶³⁷ Kibirli ve küstah tavırlarıyla Mençikof Rusya'nın Doğu politikasında çok önemli bir misyon

⁶³⁴ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 64.

⁶³⁵ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 69.

⁶³⁶ **A.D.M.A.E.F 50 MD. Turquie vol: 115, P.7851, vue; 497 s. 51.**

⁶³⁷ Thouvenel'in 3 Eylül 1855 tarihli Tarabya'dan Paris'e Dışişleri Bakanı Walevski'ye gönderdiği on bir sayfalık rapora göre Rus politikasını çok çeşitli ajanlarla takip etmek gerekiyor. "Avrupa için hala çok karanlık bir ülke" diye adlandırdığı Rusya'ya, Fransa adına bilgi aktaracak kişileri bakanına arz ediyor. Kafkasyada olup biteni bu şekilde takip ediyorlar. Kafkasya'ya yapılacak bir ziyaret için İngilizlerin yazışmalarını da "ümit verecek politik adımlardan sakınarak hareket etmeyi" önerdiğini bildiriyor. Çok samimi yazılan bu raporda İngiliz-Rus, İngiliz-Fransız ilişkileri Kırım Savaşı'nın çok

üslenmiştir. Mençikof'un "Prenslük ünvanı yanında, Amiral, Bahriye Bakanı, Finlandiya Valisi, Baltık Donanması Komutanı gibi bir sürü ünvanı daha vardı. Mahiyeti de ünvanı kadar kalabalıktı. Heyette, amiraller, generaller ve prensler bulunuyordu."⁶³⁸

Çar Nikolay'ın eski tecrübeli bir diplomatı, Fransız elçilerinin olduğu bir toplantıda, iki yüzyıldır devam eden Doğu meselesinde hükümetinin tutumunu ifşa etmiştir. Buna göre Rusya Osmanlının en büyük dostu veya en büyük düşmanı olacaktır. Avrupa devletleri Rusya ve Osmanlı Devleti arasında verilecek karşılıklı tavizlerin hakkaniyetli olması için çalışmalıdır.⁶³⁹

Seçkin bir aristokrasiyi ve önemli komutanları arkasına alan Mençikof, aylık elli bin franklık bir meblağla İstanbul'da gövde gösterisi yapmaktadır. Ortodoks Rumları Rus Büyükelçiliği önünde her gün "Doğu Kilisesinin Hamisi" olarak gördükleri Mençikof'u coşkuyla karşılıyorlardı. Türkler şaşkındı. Avrupa diplomasisi

önemli evresinde geçmektedir. Yine raporda Thouvenel, siyasi çıkarlar ile askeri çıkarlar arasında tercih yapmaları gerektiğini vurgularken kendisi neyi tercih edeceğini bilmediğini söyleyerek samimi itiraflarda bulunmuştur. **A.D.M.A.E.F 133 CP/322 P/676 F 133**, s. 6-12.

⁶³⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 350.

⁶³⁹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 95; Bâb-ı Âli'den (Fuad Paşa imzalı) Fransız Büyükelçisi Thouvenel'e gönderilen 13 Şubat 1856 tarihli Fransızca bir yazıya göre, Osmanlı Devleti tebası için her zaman huzur veren ciddi kararlar almak ister. Zamanın ve yüzyılın ruhunu dikkate alarak müttefikleriyle anlaşma yapacaktır. Thouvenel'e göre bu ifadeler baskılar sonucu kullanılan cümlelerdir. **A.D.M.A.E.F 133 CP 322 P/676**, s. 22, bu belgede iki tane numara (no: 2, no: 5) bulunmaktadır.

endişeliydi. Mençikof paralı ajanlarını da ülkenin değişik yerlerine göndermişti. Yunanistan ve Avusturya ile temasa geçmişti.⁶⁴⁰

Öte yandan Fransa diplomasisi kutsal yerler bahanesine sığınan Rusya'nın amacını kavramıştı. Fransız Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys ve politik büro şefi Thouvenel Rusya'nın din eksenli politikaları karşısında çok dikkatli hareket etmişlerdir. Verdiği notalarla, diplomatik manevralarıyla ve küstahça ihtarlarıyla Osmanlı paşalarını serseme çeviren Mençikof, Doğu Meselesinde daha önce asla bir araya gelemeyen Fransa ve İngiltere'yi ittifaka zorlamıştır. Bu arada Avrupa kamuoyunda Rus karşıtlığı da öne çıkmaktadır. Fransa basını hep bir ağızdan Çar'a karşı adeta bir Haçlı Seferi düzenlemekteydi. Fransa'nın en önemli yayın organlarından biri olan "Journal des Débats"da, İstanbul'a Osmanlı Devleti'ni restore etmek için değil Rus İmparatorluğunu zayıflatmak için gitmek gerektiği yönünde yazılar yazılmıştır. Karadeniz'de güçlü bir Rus donanması karşısında zayıf bir Osmanlı donanması bulunmaktadır.⁶⁴¹

İstanbul'a, şubat ayında, savaş gemisiyle gelen Mençikof, mayısa kadar kaldığı üç ay boyunca her davranışı dikkat çekiciydi. Giydiği kıyafetleri bile Osmanlı Devlet adamlarına uyarı gibiydi. Küstah ve tehditkâr tavırları sadrazam ve nazır azlettirmiştir. Thouvenel Mençikof'un Osmanlı teşrifat usullerini de ayaklar altına aldığını, sarayda kendisini bekleyen Dışişleri Bakanı Fuad Paşa'yı kibirli bir tavırla

⁶⁴⁰ (No: 17) imzasız bu belgede önceki Rus -Osmanlı antlaşmalarının değerlendirilmesi yapılmıştır, Rusya'nın her yerde ajanları vardır. Osmanlı ve rus ilişkisi en favori güç prensibine göre şekillenmektedir. Öyleki rus ajanları da bu gücü göstermek için her şeyi yapmaktadırlar. **A.D.M.A.E.F MD. Turquie vol: 115, P.7851, vue; 497, s. 52.**

⁶⁴¹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 98.

görmemezlikten geldiğini dile getirmiştir. Bu durumu Fuad Paşa'nın Fransız Markis La Valette ile yakın temasta bulunmasına bağlamaktadır. Nitekim Fuad Paşa Mençikof'un marifetiyle Dışişleri Bakanlığı'ndan azlettilerilerek yerine Rıfat Paşa getirilmiştir.⁶⁴²

Rusya için İstanbul'da en tehlikeli ülke olarak Fransa görülmektedir. Thouvenel Paris'te dışişlerinde siyasi büro şefi olarak kendine gelen resmi yazışmalara cevaben yazdığı raporda Rusların ısrarcı tutumunun Avrupa'yı tedirgin ettiğini ve Türkleri sersemlettiğini vurgulamaktadır.⁶⁴³ Thouvenel'in belirtmeden geçemediği bir diğer gerçek ise Kutsal Yerler konusunda Osmanlı'nın Rusya ve Fransa'ya verdiği imtiyazları Latin ve Ortodoks papazların dahi bilmemeleridir.⁶⁴⁴

Thouvenel'e göre İstanbul'da Mençikof'un parlayan yıldızı Lord Stratford'un şöhretini gölgelemiştir.⁶⁴⁵ Öte yandan Kırım Harbi'nin en önemli aşaması olan

⁶⁴² Karal'a göre de onunla boy ölçüşecek ne bir diplomat ne de bir devlet adamı vardı. Zira Mençikof'un çok çekindiği Fransız ve İngiliz elçileri izinle memleketlerine gitmişti. Karal (C. V), a.g.e., s. 228.; İstanbul'a savaş gemileriyle gelen Mençikof gözdağı vererek her istediğini almaya çalışmıştır. Kutsal yerler meselesinde Fransız tezini savunan Dışişleri Nazırı Fuad Paşa ile diplomatik kurallar gereği görüşmesi gerekirken görüşmemesi hakaret olarak algılanmıştır. Fuad Paşa istifa etmiştir. Armaoğlu, a.g.e., s. 351.

⁶⁴³ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 106.

⁶⁴⁴ Thouvenel, 1891, a.g.e., s.116.

⁶⁴⁵ İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nde 16-17 Eylül 1840 tarihli resmi- gayrı resmi uzun tafsilatlı raporlarda, Türklerin Ruslar ve İngiltere karşısındaki tutumları çok iyi gözlenmiş, Thouvenel'in bu raporları sonraki yıllarda okumaması düşünülemez. **A.D.M.A.E.F PA 60 (37) Desages Turquie Ambassade de France 1821-1848**, s. 82, 87. Ayrıca Thouvenel 1840 yılında zaten İstanbul'da seyahat halindedir. Benzer düşünceleri ve bilgileri 1855-60'lı yıllarda bu kez Thouvenel'in

Sivastopol'un Ruslardan geri alınması⁶⁴⁶ Fransız bayrağının Doğu'da yeniden yükselişi demektir. III. Napolyon'un uzun zamandır kaybettiği prestiji yeniden artarken İngiliz etkisi de iyice zayıflamıştı.⁶⁴⁷

Thouvenel, Rus tehditi ve baskısı karşısında Türklerin çaresiz ve ürkek tavırlarına dikkat çeker.⁶⁴⁸ Kudüs'te Latinlere ve Ortodokslara verilen birbiriyle çelişen fermanlar halka ve çara açıkça ilan edilemedi. İhtilaf halindeki Kutsal Yerler meselesini çözümlmek için bir araya gelen komisyon üyeleri Rus çarının öfkesine maruz kalmışlardır.⁶⁴⁹

raporlarında rastlıyoruz. Üstelik Eflak-Boğdan meselesinde adeta Mençikof' u örnek alarak sert ve katı bir tutum izlemişti.

⁶⁴⁶ Bu zafer Türkleri de çok heyecanlandırmıştır. "Sivastopol'un fethi 1272 senesi muharreminin guresi olan perşembe gecesı İstanbul'da şehir-âyan yapıldı. Her yer kandillerle donatıldı." Cevdet Paşa, a.g.e., s. 58; Fuad Paşa'nın Thouvenel'e Sivastopol'un alınışı ile ilgili gönderdiği 17 Mart 1856 tarihli Fransızca tebrik notu için bkz. (Mikro film halindeki bu belgelerin (Djemil Pacha ambassadeur de Turquie à Paris) bazı tarihleri ve kelimeleri okunamaz durumdadır.) **A.D.M.A.E.F** s. 550

⁶⁴⁷ Sander, a.g.e., s. 148; Fransa "Avrupa'da siyasi ve moral bir hegemonya kurmak hülyasına kapılmıştı." Karal C. VI, a.g.e., s. 19; Fransa'nın politikalarının haklılığı ve asaleti hakkında yorumların yapıldığı belgeler. **A.D.M.A.E.F. 133CP/321 P/675 F 133 vol: 340**, s. 257.

⁶⁴⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 67; Thouvenel, İngiliz-Fransız rekabetinden başka Fransız-Rus mücadelesini de yaşayan bir diplomattır. İstanbul'da görev süresi dolana kadar bu rakiplerini yakından takip etmiştir. Thouvenel'in bizzat kendisi de Rus dış politik entrikasından her zaman korkmuştur. **A.D.M.A.E.F. 133 CP/343 P/ 686, Turquie, Vol: 343, 344, Vues: 896**, s. 25.

⁶⁴⁹ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 69.

Sırtını Rusya'ya dayayan Ortodoks Yunanlıları ikna etmek kolay olmamıştır.⁶⁵⁰ Kudüs meselesini bahane eden ve savaşa hazırlanan Çar, ayak oyunları yapan paşalara özel elçileri marifetiyle çok kaba ve yakışmayan tavırlar sergilemiştir.⁶⁵¹ Hatta Âli Paşa Rusya'nın öfkesine kurban edilmiştir.⁶⁵² Kudüs ve İstanbul'daki Rus entrikasını çözmek için sürekli takipte olan Fransız elçileri hiç bıkmadan rakipleriyle mücadele içinde olmuşlar.⁶⁵³

3.2.7. Doğu Meselesinin Üç Yılı (Trois Années de La Question d'Orient 1856-1859)

Bu koleksiyonda bulunan bütün resmi, gayri resmi ve özel yazışmalar 1856 ile 1859 yılları arasındaki İstanbul'un fotoğrafını yansıtmaktadır.⁶⁵⁴ Doğu labirentinde Fransa'nın Rusya ile temasları, karşılıklı çıkar çatışmaları savaş

⁶⁵⁰ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 69; Thouvenel'in "Orta Asya'da Rus ilerlemesi/yayılmacılığı" başlıklı yaklaşık 25 sayfalık bir incelemesi "Revue Des Deux Mondes" adlı çok önemli siyasi bir dergide 1841 yılında yayınlanmıştır. Buradaki analizleri dikkat çekicidir. **Revue Des Deux Mondes 1841 Aralık (Deuxième quinzaine).**

⁶⁵¹ Çar, İngiltere ile Fransa'nın anlaşarak Türkiye'yi kurtarmak için savaşacaklarını asla düşünmemiştir. Macar ihtilalini (1840) bastırması ve 1852'de yaptığı savaş manevralarıyla Rus ordusunun güçlü olduğuna inanması ve siyasi niyetini bir türlü öğrenemediği İngiltere çarın savaşa girmesinde önemli etken olmuştur. Kurat, a.g.e., s. 327.

⁶⁵² Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 71.

⁶⁵³ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 73; 17 nolu belgeye göre Ruslar hedeflerine ulaşmak için her türlü mücadeleye hazırdır. (Belgede isimsiz bir yoruma göre) En favori güç prensibiyle hareket edecekler. **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD Turquie vol: 115 vues: 497 P/7851**, s. 51-53.

⁶⁵⁴ L.Thouvenel, **Trois Années de La Question d'Orient 1856-1859** D'après les papiers inédits de M. Thouvenel, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1897.

halindeyken birdenbire ittifak arayışları devam ederken Reşid Paşa ile Ali ve Fuad Paşalar arasında Kırım Harbi öncesi başlayan rekabet daha da kızışarak devam etmektedir.⁶⁵⁵ Reformlar hususunda görüş birliğine varamayan paşalar yabancı elçilerin doğrudan baskılarına da boyun eğiyorlardı.⁶⁵⁶ Âli Paşa ve Fuad Paşa 1856 ve Paris Antlaşması sürecinin mimarları olarak görülüyordu. Fransız Büyükelçi Thouvenel özellikle Tuna Beylikleri hususunda Âli Paşa ve Fuad Paşa'yla sıkı bir iş birliği içindeydi. Daha doğrusu Thouvenel'in bu paşalara ciddi baskısı söz konusuydu. Lord Stratford'un Sultan Abdülmecid'e III. Edward liyakat nişanını takdim ettiği gün Reşid Paşa sadarete getirilmişti. Bu durum Thouvenel için kabul edilemez idi.⁶⁵⁷ Ancak bu durum uzun sürmez,⁶⁵⁸ Reşid Paşa azledilir. Davidson,

⁶⁵⁵ Durand De Fontmagne, a.g.e.,s. 45; Fransız Büyükelçiliği baş tercümanı Charles Schefer (1820-1898)'in İstanbul'dan Paris'e Thouvenel'e yazdığı (1855) mektup kopyalarına göre Reşid Paşa ve Sultan uzun zamandan beri saraydan uzaklaşmak istiyorlar. Mehmet Bey'in Paris'e büyükelçi olarak atandığı ve Ferid Efendi'nin görevden azledildiği gün, Sultana, Sadrazamın oğlunun saraydan uzaklaştırması için baskı yapmasını önerdiler. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers; Tome 17**, s. 423, 424, 425.

⁶⁵⁶ Durand De Fontmagne, a.g.e., s. 91, 92; Eflak-Boğdan beyliklerinin birleşmesi yolundaki Fransız planını boşa çıkarmaya çalışan Âli Paşa başarılı olamaz. Reşid Paşa ile Âli-Fuad Paşaların kişisel çekişmelerini doğrudan yabancı elçiliklerin baskısı karakterize etmiştir. H. Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Türkçesi Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 85.

⁶⁵⁷ Durand De Fontmagne, a.g.e., s. 91.

⁶⁵⁸ Reşid Paşa, 6 defa Sadrazam, 4 defa Hariciye Nazırı, birkaç defa Paris ve Londra'da büyükelçisi olmuştur. Fuad Paşa 5 defa Hariciye Nazırlığı yapmıştır. Âli Paşa 5 kez Sadrazam ve pek çok kez Hariciye Nazırlığı yapmıştır. H. Roderic Davison, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesi" (Çeviren: Hayrettin Pınar), İnalçık, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler),

tanzimatın yaratıcısı Reşid Paşa'nın 31 Temmuz 1857'de Romen meselesi yüzünden sadareten alındığını gerçekte ise Fransız sefiri Thouvenel'in yaptığı baskı sonucu olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁹

İstanbul'da bazen İngiliz elçisi bazen Fransız elçisi bazen de Rus elçisi gündemi belirlemektedir.⁶⁶⁰ Bu sefer Fransız sefiri Bâb-ı Âli'yi baskı altına almıştı. Lord Stratford izinli olarak Londra'ya dönerken aslında bir daha gelmemek üzere gitmiştir. Lord'un gidişi kamuoyu tarafından Thouvenel'in başarısı olarak algılanmıştır.⁶⁶¹ Gerçekten de "Türkiye'de gelmiş geçmiş tüm diplomatlar arasında bir üstünlüğü vardı ve aynı zamanda Avrupa'da döneminin tüm büyükelçilerinin en kıdemlisi ve duayenydi."⁶⁶²

İki yıldan biraz uzun süren bir mücadelenin sonucunda, 4 Aralık 1857 tarihli Fransız Dışişleri Bakanı Walewski'nin Thouvenel'e yazdığı belgeye göre Türk hükümeti artık tamamen Thouvenel'in emrine amade olacaktır.⁶⁶³ İngiliz kabinesi de

Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 295.

⁶⁵⁹ Davison, a.g.e., s. 86.

⁶⁶⁰ Thouvenel'e göre bu dönemde İstanbul'da sadece iki büyükelçi vardır: İngiliz ve Fransız Büyükelçiler diğerleri büyükelçi değildir. Rus ortaelçisi büyükelçi değildir. Thouvenel, a.g.e., s. 55.

⁶⁶¹ Thouvenel'den önce İstanbul'a atanan Fransız Büyükelçileri için "Lord Stratford'a yeni bir kurban geldi denilirmiş." Durand De Fontmagne, a.g.e., s. 94.

⁶⁶² Erdoğan Keleş, Tülay Ercoşkun, "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyân (1807-1809)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, DOI: **10.1501/Tarar_0000000588**, Ankara, 2014, C. 33, S. 56, s. 267.

⁶⁶³ Reşid Paşa'nın gözden düşmesi şimdilik Fransa'nın yıldızının parlaması manasına geliyordu. Âli Paşa ve Fuad Paşa iktidarları boyunca "hegemonya" siyaseti uygulayarak pozisyonlarını

artık Lord'un istifasını bekleyecek ya da istifa ettirecektir. Fransız Dışişleri Bakanı bu süreçte Thouvenel'e herhangi bir Türk Bakanını değiştirmek için direkt veya dolaylı hiçbir şey yapmamasını imparatorun emri olarak belirtmektedir.⁶⁶⁴ Bu emir karşısında Thouvenel'in verdiği cevap oldukça ilginç ve naziktir.⁶⁶⁵ Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa'nın Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan ile (7-14 Ağustos 1854) evliliği sırasında yaşanan bir dedikodudan bahsetmektedir. Hatta burada Thouvenel, kocasına yüz vermeyen Fatma Sultan'ı 1350 yılında Fransa'da yaşanan bir skandalın başkahramanı Marguerite de Bourgogne'a benzetmektedir.⁶⁶⁶ Sultanın

güçlendirmekteydiler. "Tipik Metternich'çi" olarak değerlendirilen Âli Paşa ise "günü kurtarmak"la eleştirilirdi. Butrus Ebu Manneh, "Ali ve Fuad Paşaların Bâb-ı Âli'deki Nüfuzlarının Kökleri (1855-1871)", (Çev. Fatih Yeşil), İncılık, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 479; Âli Paşa'nın muhalifleri ise "Après-moi le deluge" (benden sonra tufan) ilkesiyle hareket ettiğini belirterek eleştirirler. Davison, a.g.e., s. 87.

⁶⁶⁴ Thouvenel, L., 1897, a.g.e., s. 210.

⁶⁶⁵ "Sayın Bakanım, İmparatorun buyruğuna göre İstanbul'da herhangi bir nazır/bakan değişikliği istemediğinizi emrettiniz. Reşid Paşa ile benim aramda benim yönlendirdiğim bir temas gerçekleşmiş durumdadır. Ancak burada vezirler için ölüm kalım meselesi olan politikadan başka tuhaf şeyler de var. Diplomatik olarak nasıl anlatacağımı bilemediğim bir sıkıntım var." Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 210.

⁶⁶⁶ Bourgogne Dükü'nün kızı Marguerite de Bourgogne (1290-1315) aynı zamanda X. Louis'nin karısı yani Fransa'nın ve Navarre'ın Kraliçesidir. Fransız Kral (Yakışıklı) IV. Philippe'in gelinidir. Marguerite de Bourgogne eşini aldattığı için cezalandırılmış ve saçları kesilerek hapse atılmıştır. Kocasını Kral X. Louis onu hiçbir zaman affetmez. Kapatıldığı şatoda ölü bulunmuştur. Erişim tarihi: 26. 6. 2015. http://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Marguerite_de_Bourgogne/131790 Thouvenel'in Fatma Sultan'ı Marguerite de Bourgogne'nun yaptıklarıyla özdeşleştirmesi bu yönde bir delil olmadığı için kabul edilemez görünüyor.

kız kardeşleriyle evlenen paşaların her hareketi kısıtlıdır. Bu manada Galip Paşa izole edilmiştir.⁶⁶⁷

Aslında bir aile meselesi olan bu durumu fark eden Reşid Paşa, Sultan Abdülmecid'in sitem ve öfkesinden korktuğu için sadareten çekilmişti. Sultan Abdülmecid de kızını halasına psikolojik destek olsun diye göndermiştir. Thouvenel'e göre bu yüzden Reşid Paşa gözden düşmüştür.⁶⁶⁸ Yine mektubun devamında Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi için Thouvenel'in Avrupa diplomasisini yürütmekte olduğunu görüyoruz. Buradan anlaşılacağı gibi Fransız ve İngiliz elçileri birbiriyle çekişme halindedir.⁶⁶⁹ Mar'ûzât'ta belirtildiği gibi "Fransız İmparatoru artık değiştirmemek üzere İstanbul'a Thouvenel adında bir elçi gönderdi. Fakat o da İngiliz elçisi Canning'e açıkça karşı tavırla Bab-ı Âli'ye baskı yapmaya başladı. Bu

⁶⁶⁷ Hatta Mar'ûzât'ta Cevdet Paşa'nın yazdığına göre, Fatma Sultan sürekli zayıflamaktadır. Cevdet, Ahmet Paşa, Sultan **Abdülhamit'e Arzlar (Ma'rûzât)** (Yayına Hazırlayan ve Sadeleştiren Yusuf Halaçoğlu), Bab-ı Âli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2010, s. 29. Cevdet Paşa, İngiliz Büyükelçisini "Canning" diye adlandırırken Thouvenel Lord Strartford diye adlandırmaktadır.

⁶⁶⁸ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 213.

⁶⁶⁹ Bu çekişme her konuda sonraki yıllarda da devam etmiştir. Buna örnek olarak Fransız elçinin hususi raporunda yazdıkları verilebilir. 29 Ocak 1862 tarihli Pera'dan Thouvenel'e gönderilen bir raporda Fransız elçi bir ödeme ile ilgili yeni bir "Hatt"an sözediyor. İngilizlerin tazminatı kolay ödenecek. Resmi belgeyi Thouvenel'e ayrı gönderen elçi, Fransız politikasının bir temsilcisi olarak çok nazik bu konuda İngiliz ve Türkler karşısında dostluk veya düşmanlık noktasında kalarak kaybedeceklerini bildirmektedir. Hatt tam olarak uygulanırsa başarılı olacaktır. Henri Bulwer karşı ataktayken Fransız elçinin sessizliği patlama noktasına gelmiştir Elçi mücadele etmek için hükümetinden ısrarla onay beklemektedir. Lübnan'la ilgili tazminat meselesini halletmek için Ali ve Fuad Paşa'nın ve Bulwer'in katılımıyla bu meseleyi çözmek istemiştir. **A.D.M.A.E.F PA 233 Thouvenel Papier Tome 15**, s. 68.

sebeple Canning'ın nüfuzu kırıldığından 1274 (1857-58) senesinde geçici olarak Londra'ya gitti.”⁶⁷⁰ Cevdet Paşa Canning'ın bir defa daha geldiğini ancak rüzgâr Fransa tarafına estiği için İngiliz elçisinin aradığını bulamadan dönüp gittiğini yazarak Thouvenel'in yukarıda yazdığımız bilgilerini doğrulamaktadır.

Thouvenel'e göre, Koca Reşid Paşa, Paris Kongresinde başarılı müzakere yürüten Âli Paşa'yı kıskanmaktadır.⁶⁷¹ Daha önce elde ettiği politik gücü yeniden kazanmak istemektedir. Haklı veya haksız Ali ve Fuad Paşa'lar Fransız tesirinde olmalarına karşın Reşid Paşa Lord Stratford'un tesirindedir.⁶⁷² Reşid Paşa eski dostu Stratford'un yardımıyla sadarete gelmek istemektedir. Olaylara şahitlik eden Fransız elçiliğinin baş tercümanı Outrey, Pera'dan Tarabya'da bulunan Thouvenel'ye yazdığı mektupta Âli Paşa'nın azline çok şaşırmıştır ve o akşam Reşid Paşa'nın sadarete getirildiğini ilan eden ferman bütün nazırların önünde okunacaktır. Öte yandan

⁶⁷⁰ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 21.

⁶⁷¹ Thouvenel, “Le Secret de l'Empereur” adlı koleksiyonda, Reşid Paşa'yı kendini beğenmiş, kibirli ve kinci bir devlet adamı olarak tarif etmektedir. Reşid Paşa, İstanbul'da boğazın karşı yakasında Bebek'te oturan eski talebesi Âli Paşa için “şu karşının domuzu” tabirini kullanırdı. Bu yergiye rağmen Thouvenel Âli Paşa'yı devletin en becerikli devlet adamları arasında kabul eder. Thouvenel, a.g.e., s. 462; Reşat Kaynar'a göre, Reşid Paşa'nın sadrazam olduğu günlerde yaşadığı ihtişamlı hayatı görenler ona geçmişindeki ailesinin fakirliği hatırlatırlar. Sonradan görmekle itham edenlere: “Elhamdülillah kendu aslımda bir şübhe edeceğim şey yoktur ki birtakım temeddühâta muhtaç olayım.” Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, T.T.K. 2010, Ankara, s. 41.

⁶⁷² Thouvenel, a.g.e., s. 50.

önceki teamüllere aykırı olarak Osmanlı İmparatoru'nun İngiliz “Jarretière” nişanını⁶⁷³ alması tesadüf değildir.

Thouvenel'in saraydaki casuslarından aldığı habere göre Lord Stratford Sultanın Mabeyincisi Emin Bey'e bu nişan töreninden iki gün önce sultanın bu nişanı kabul etmek zorunda olduğunu bildirmiştir. Aksi takdirde İngiltere'nin bunu hakaret kabul edip intikamını alacağını belirterek tehditten söz edilmiştir. Fethi Ahmet Paşa (1801-1858)'nin anlattığına göre tören uzun sürmüştür. İngiliz elçisi otuz beş kişilik mahiyetiyle tören alanına gelmiştir. Elçi törende İngilizce uzun bir konuşma yapmıştır. Sultana tercüme bile edilmemiştir. Lord Stratford bizzat dizbağı nişanını takmıştır.⁶⁷⁴ Thouvenel 10 Kasım 1856 tarihli Vincent Benedetti'ye (1817-1900) yazdığı mektupta Lord'un yaptığıın Fransa adına bir yenilgi olarak adlederken sultanın büyük bir aşağılanmayı kabul etmesine de isyan eder. Reşid Paşa'ya da yakıştıramaz. “Bab-ı Âli ya benim ayaklarımın altında olacak ya da Lord Stratford'un kollarında”⁶⁷⁵ diyecek kadar hırslanmıştır. Lord büyükelçilikten istifa ettikten sonra İstanbul'a son olarak bir kez daha gelmiştir. Benedetti, Thouvenel'e 3 Eylül 1858 tarihli belgede Lord'un Paris'e geldiğini buradan İstanbul'a gitmek üzere yola çıktığını yazmıştır. Son gelişinde herhangi bir görev üstlenmemiştir. Ancak

⁶⁷³ Durand De Fontmagne'a göre Abdülmecid Fransa'yı seviyordu. Thouvenel'e dostluk hisleriyle bağlıydı. Buna rağmen Sultan Lord Stratford'dan da çekiniyordu. Durand De Fontmagne, a.g.e.,s. 91; Thouvenel, a.g.e., s. 54.

⁶⁷⁴ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 50; Cevdet Paşa'ya göre, daha önceleri sadrazamlarlar sefirlerin verdiği baloya gitmezlerdi. Din adamları da gitmezlerdi. Artık Sultan ve dini reisler balolara gitmeye başlamıştır. 1 Şubat 1856'da, yani “Cumadelulânın yirmi dördüncü Cuma gecesi Zat-ı Şahane İngiliz elçisi Canning'in balosuna med'üven teşrif buyurdu.” Cevdet Paşa, a.g.e., s. 61.

⁶⁷⁵ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 57.

Thouvenel bundan emin değildir.⁶⁷⁶ 15 Eylül 1858 tarihli cevabi yazısında Lordun boş durmayacağını hatta Karadağ meselesini kendi tarzınca karıştıracığını yazmaktadır. Thouvenel'in de söz konusu bölgede bir takım faaliyetler yürüten adamları vardır. Thouvenel'in dikkatli takibi ve aldığı tedbirlerle Lord herhangi bir şey elde edemez. Buradan Fransız sefirinin Lordu sıkı bir takibe aldığı görülmektedir.

3 Kasım 1858 tarihli belgeye göre Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa Sarıyer'de denizde bir kayıkta kayıkçılarıyla sarhoş bir halde iken, İngiliz kaptanın idaresindeki buharlı bir geminin kayığa çarpması sonucu denize düşmüş ve boğulmuştur. Burada Reşid Paşa'nın karısı, Ali Galip Paşa'nın annesi⁶⁷⁷ oğlunun öldürüldüğüne inanmaktadır. Çılgına dönen annesi Fuad Paşa'nın haremine gitmiş, orada dizlerini haykıra haykıra dövmüş. 2 Mart 1859 tarihli mektubun içeriğine göre oldukça hazin bir tablo yaşanmıştır. Thouvenel'in yorumuna göre Sultan bu ölümü soğukkanlılıkla karşılamış, Fatma Sultan ise Paşa'nın çok kıymetli 400.000 kuruş değerindeki yüzüğü ve yine aynı değerde tesbihinin paşayla birlikte sulara gömülmesine üzülmüştür.⁶⁷⁸

Trois Années de La Question d'Orient adlı koleksiyondaki belgelere göre Thouvenel, Âli Paşa ve Fuad Paşa ile çok yakın işbirliği içerisindeydi. "Bu iki adam kabul edilemez yolsuzlukları hariç, hatalarıyla beraber bizim en yakınımızdır.

⁶⁷⁶ Thouvenel, 1897, a.g.e., s.209.

⁶⁷⁷ Mustafa Reşid Paşa'nın ikinci eşi Adile Hanım'dan Ali Galip, Ahmet Celal, Mazhar ve Salih adında dört oğlu olmuştur. İlk oğlu Mehmet Cemil'in annesi ilk karısı Emine Şerif Hanımdır. Bkz. Kaynar, a.g.e., s. 44.

⁶⁷⁸ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 309-312.

Mehmet Rüştü Paşa'nın gözden düşmesine çok üzuldüm."⁶⁷⁹ Şeklinde devam eden yazıda Abdülmecid döneminin borç yönetiminde yaşanan zorlukları anlatmaktadır. Henüz on altı yaşında olan Abdülmecid'in oğlu Sultan Murat'ın sadece bir tabağı 40.000 kuruştan fazla olan altın servis takımını almak istemesi ve buna benzer saray harcamaları Thouvenel'in bu eserinde rakamlarla ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İstanbul'da büyükelçiliğinin üçüncü yılında Paris'e gitmek için izin alan Thouvenel, Sadrazam Âli Paşa ile çok duygusal ve gizli yazışmalar gerçekleştirmiştir.⁶⁸⁰ 25 Kasım 1858 tarihli mektupta Âli Paşa Thouvenel'e kısa süreliğine de olsa ayrılışına üzülmediğini yeniden İstanbul'da görmek istediğini gayet

⁶⁷⁹ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 313.

⁶⁸⁰ Fransız Dışişlerinin diplomatik arşivinde 41 numarayla kayıtlı, 26 Mayıs 1855 tarihinde Paris'den İstanbul'daki Fransız Büyükelçi Benedetti'ye gönderilen (Muhtemelen Thouvenel) imzasız bir resmi evrağa göre; "Beyefendi, bölüme hitaben yazdığınız resmi yazınız ancak ve tam olarak 109. numaraya ulaşmıştır." Muamele gören bazı noktalarına daha sonra temas edeceğini söyledikten sonra" Britanya yetkilisinden izin almak zorunda kalarak bu akşam Londra'ya gidiyorum ve son gelişmeleri size aktaracak zamanım yok. Kısaca Fransa ve İngiltere henüz Avusturya'nın St. Petersburg'a gönderdiği ultimatomu değerlendirmiş değil. Kanaatime göre, Rusya Viyana Konferansındaki fevkalade elçilerinin aksine kendine teklif edilen kombinezonda olmaya hazır. Tesis edilen barış, bizim haysiyet ve şerefimize, fedakârlığımızın büyüklüğüne ve Avrupa'nın beklentisine cevap verebiliyorsa o zaman değerlendirmekten başka çıkış yolu yoktur. Ne İmparator ne de Britanya kabinesi bunu düşünmedi. Bu Fransa'nın ve İngiltere'nin 1 Aralık ittifakından vazgeçeceği anlamına gelmez. Avusturya'nın şimdilik sınırlandırdığı limitlerden faydalanmak veya sonuçlarını askıya almak gerekir. Baron Bourgueney'e hitaben yazdığım iki resmi yazı kopyası sizi hakikaten Paris ve Londra kabinelerinin görüş ve düşüncelerinden haberdar edecektir. Size özel gelebilecek gizli bilgileri kullanarak Bâb-ı Âli'yi aydınlatabilirsiniz" **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français, CP Turquie Vol:340, P/675**, s. 257. (Mikrofilm)

dokunaklı bir üslupla yazmıştır. Karadağ Meselesi her ikisinin de öncelikli meselesidir. Âli Paşa, Karadağ'ın sınır meselesinin Thouvenel'in arzusuna göre çözümlendiğini yazıyor. "...Sizin tavsiye ettiğiniz gibi Bâb-ı Âli ayağındaki bu dikenini çıkardı."⁶⁸¹ Osmanlı Devleti adına Fransa'nın dostluğunu kaybetmek istemediği için bu fedakârlığı yaptıklarını belirten Âli Paşa devletin askeri ve milli onurunun zedelendiğini hatırlatarak dost ve düşman devletler karşısında bu fedakârlığın meyvesini almak istemektedir. Fransız basının haksız suçlamaları ve iftiralarının Osmanlı tebasında ayrımcılık yaratmaya ve isyana yönelik tehditler oluşturduğunu belirten Âli Paşa, Thouvenel'den buna mani olmasını istemektedir. Âli Paşa, çok uzun olan bu mektubunda 1836 yılından itibaren yapılmaya çalışılan Tanzimat reformlarından bahsetmektedir. Yapılan reformların devam edeceğini de vurgulamıştır.

Üç buçuk yıl izin kullanmadan İstanbul'da kalan Thouvenel, Sultan Abdülmecid'in düzenli olarak "le Journal des Débats"⁶⁸² okuduğunu, batılı davranış biçimlerini benimsediğini, aşırı derecede müsrif olduğunu ve kadınlar tarafından kullanıldığını bu yönüyle Fransa kralı XV. Louis'ye benzediğini düşünmektedir.⁶⁸³

İstanbul'daki Fransız baş tercüman, izinli olarak Paris'te bulunan Thouvenel'e Bâb-ı Âli'de olup biteni aktarmaya devam etmiştir. Buna göre Sultan hazine nazırına bir "irade" göndererek Hanım sultanın Fethi Ahmet Paşa'nın⁶⁸⁴

⁶⁸¹ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 312-315.

⁶⁸² 1789 ile 1944 yılları arasında çeşitli isimlerle çıkan haftalık Fransız dergi.

⁶⁸³ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 69.

⁶⁸⁴ Fethi Ahmet Paşa, genellikle Sultan Abdülmecid'in İngiliz Büyükelçisinin baskılarından usanıp herhangi bir taviz vermeğe başladığında müdahale ederek tavizi durdururdu. Paşa'nın sözleri Sultan'a

oğluyla evliliği için gerekli hazırlıkların yapılmasını emretmektedir. Burada sultanlar için yapılan düğün masraflarının çok aşıırı olması ve hazineye getirdiği yükün parasal olarak hesabı 140.000 kese (70 milyon kuruş) gibi bir sonuç çıkmaktadır. Sultanın bu iradesiyle şaşkına dönen darphane nazırı Muhtar Paşa ne yapacağını şaşırımıştır. nceki yıldan kalan borçlar henüz denmemiştken bu yeni masraf devleti çok sarsacaktır. Sultanın arabasına işlenen mücevherlerin parasının ilgili kuyumculara verilemediğini bu satırlardan öğrenmekteyiz. 1 milyar 200 milyonluk bir konsolide için Rumeli'deki Tepedelenli Ali Paşa'dan kalan mülklerin satılması söz konusu olmuştur. Toplamda az olmakla beraber bu mülklerin 100 milyon kuruş getireceği hesaplanmaktadır.⁶⁸⁵

Thouvenel, 30 Mart 1856 Paris Antlaşmasından sonra Fransa'nın tarihi misyonuna göre davranarak Doğu'daki halkı, Moldova ve Eflak Prenslüklerini koruması altına almıştır.⁶⁸⁶ Fuad Paşa Paris'e fevkalade yetkili elçi olarak atanmıştır.

her zaman tesir etmiştir. Reşid Paşa'nın sadaretine tereddüt doğmuştur. Sultan kararsız kalmıştır. Mehmet Rüştü Paşa Sultan'a sitem ederek Britanyalıyı kovmasını ve onunla işbirliği yapan Reşid Paşa'yı da cezalandırmasını istemektedir. Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 52.

⁶⁸⁵ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 321.

⁶⁸⁶ Paris Barış hükümleri gereği Rusya Romanya prensliklerden Kars kalesi dahil olmak üzere Güney Kafkasyadan ekildi. H. Kemal Karpat, **İslām'ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. XVIII, s.132; Avrupa Kabinesinin önünde iki seçenek var: savaş veya konferans. Kabul gören ikinci seçenek Paris'te olacaktır. Fransa bu konferansta ne pahasına olursa olsun bu iki beyliğin birleşmesi için her türlü diplomatik oyunu sergileyecektir. Fransız diplomatlarına verilen direktif bu yöndedir. Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 216.

Fransa bu atamayı sevinçle karşılamıştır.⁶⁸⁷ Zira Fuad Paşa Fransız taraftarıdır. Fransız basınında “Moniteur” Fuad Paşa’nın gelişini sevinçle karşılamıştır.

İlerleyen zamanda bu olumlu hava Karadağ meselesi yüzünden Türkler hakkında olumsuz propagandaya dönüşmüştür. Buna göre “Türkler ölümlerine bile tövbe etmiyorlar, hâlâ direniyorlar. Zavallı Türkler için ölüm de yaşamak da çok kötü”⁶⁸⁸ gibi ifadeler görülmektedir.

İstanbul’da bulunduğu sırada Eflak-Boğdan krizine bizzat şahit olan Thouvenel’in yeğeni Marie de Melfort’un⁶⁸⁹ tuttuğu notlara göre Fransa’nın bir yıl önce müttefik olduğu ülkelerle düşman olması, Rusya ile de ittifak etmesi Thouvenel’in rakipleriyle kıyasıya bir mücadele başlatmasına sebep olmuştur. 5 Ağustos 1857 tarihli belgeye göre Thouvenel’in Prusya, Rusya ve Sardinya elçileriyle birlikte Bab-ı Âli ile ilişkileri kesmesi emredilmiştir.⁶⁹⁰ Bab-ı Âli’den Sefer Paşa, Thouvenel’i ikna etmek için gönderilir.

Her biri başlı başına bir araştırma konusu olabilecek nitelikteki bu yazışmalardan biri de Osmanlı tarihinde Kuleli Vakıası olarak bilinen 14 Eylül 1859 günü bir ihbarla ortaya çıkan, Abdülmecid’in yönetimini beğenmeyen bir grup asker

⁶⁸⁷ Paris kongresiyle devam eden süreçte 1857 yılı Fransa için İstanbul’da kazançlı bir yıl olarak bitmektedir. Buna göre Reşid paşa azlettirilmiş, Eflak-Boğdan Beyliklerinin seçimi iptal ettirilmiş ve İngiliz Büyükelçi istifa ederek İstanbul’dan gitmiştir. Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 217.

⁶⁸⁸ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 266.

⁶⁸⁹ Marie de Melfort’un seyahat izlenimlerini yayınlamayı düşündüğünden bahsedilir. Söz konusu hatıralar Baronne Durand De Fontmagne tarafından **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** adıyla 1902 yılında Paris’te yayınlanır. Eserin orijinal adı: “Un séjour l’Ambassade de France à Constantinople sous le Seconde Empire”

⁶⁹⁰ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 136, 138.

ile mülkiye memurları ve ulemeden bazılarının bir araya gelerek kurdukları gizli cemiyetin komplo teşebbüsüdür.⁶⁹¹ 24 Ağustos tarihli yazıda Thouvenel, Âli Paşa tarafından mahkûm edilen Damat Kaptan-ı Derya Mehmet Ali Paşa'nın kendisini ziyarete geldiğini belirtmektedir. Kendisinden destek arayan paşayı diplomatik

⁶⁹¹ Abdülmecid'in tahtan indirilerek öldürülme teşebbüsü İstanbul'da çok geniş yankı uyandırmıştır. Aslında bu siyasi komplo, Kaptanı Derya Mehmet Ali Paşa'nın Thouvenel'e çeşitli konulara dair şikâyetlerini dile getirdiği sırada ortaya çıkmıştır. Thouvenel dikkatlice dinlediği Paşa ile çok ilgilenmektedir. Abdülmecid, ölüm sezasına çarptırılan komplonun elebaşları kabul edilen Hüseyin Paşa ile Şeyh Ahmet Efendi'nin sarayda yargılanmalarını istemiştir. Thouvenel, tanımadığı bu iki kişiye verilen kelle uçurma cezasını çok aşırı bulduğunu belirtmektedir. Üstelik mahkeme heyeti Mehmet Ali Paşa ve davacılarından oluşmaktaydı. Thouvenel, bu iki kişinin hayatlarının bağışlanmasını "kesinlikle" isteyerek davaya müdahale etmiştir. Sözü edilen kişiler, duvarları yıkılmak üzere olan ve çatlaklardan oluşan tek garnizonlu ama çok iyi korunan bir kaleye gidecekler. (Osmanlı ceza kanununa göre, kalebentlik devlet memurlarının işlediği suçlara karşı verilen ağır ceza). "Fedailer" olarak adlandırılan bu gayrı memnun kitlenin komplosu Fransız Büyükelçiliğinin birinci meselesi olan İtalyan'ın birliği konusunu ikinci plana itmiştir. Thouvenel, a.g.e.,s. 354; Thouvenel daha fazla detaylandırmadığı bu konudan hemen sonra katıldığı barutçu başı'nın çifte düğününden söz etmektedir. "Dadian" adlı bir Ermeni ailenin yönetimindeki baruthane İstanbul'da devlet'e barut ürettiyordu. Buradaki düğünde Ermeni kadınlarının mücevherlerle süslenmesi ve düğünün çok lüks olması Thouveneli çok şaşırtmıştır. Bu sırada, Sadarete değişim rüzgârı bu kez Âli Paşa'nın yerine Kıbrıslı Mehmet Paşa yönünde esmektedir. Kıbrıslı Paşa devletin nadir önemli paşalarından biridir. Buna rağmen birkaç hafta içinde gözden düşmüştür. Thouvenel, gözden düşme sebebini çok önemsiz bir mesele olarak görmektedir. Buna göre; Dolmabahçe Sarayının karşısına yaptırdığı küçük ve ihtişamlı gösteri salonunda yabancı kordiplomatlara verilen galada, Sultan için açık bırakılması gereken bir kapının Kıbrıslı Paşa tarafından kapatılması Abdülmecid'e göre gözden düşme sebebidir. Kapı, Sultan'ın kaldığı odasıyla sadrazamın yabancılara özellikle de Fransız Büyükelçisine ayrılan yere açılmaktadır. Güya Sultan'ın kolaylıkla diplomatlarla görüşmesini engellemiş oluyor. Thouvenel, a.g.e., s. 357.

nezaketle desteklemiştir. Bu olaydan birkaç gün sonraki belgede Thouvenel, komploya karışan Hüseyin Paşa ile Şeyh Ahmet Efendi'nin hayatını kurtardığını, ölüm cezası yerine hapis cezası verdiğini açıklamaktadır.⁶⁹² L. Thouvenel'e göre "Fedailer" adı verilen bu cemiyet Jön Türklerin temelini oluşturmaktadır.

3.3. THOUVENEL'İN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ

3.3.1. Thouvenel'in İstanbul'a Gelişi

Edouard Thouvenel büyükelçi olmadan önce, yirmili yaşlarda Tuna nehri boyunca Macaristan ve Eflak-Boğdan beyliklerini gezerken Varna'dan sonra İstanbul'a uğramıştı. Toplumunu yakından izlemiş, örf ve adetlerini gözlemlemiş, yaşam biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmuştu.⁶⁹³ Burada edindiği bilgi birikimini büyükelçi olarak göreve geldikten sonra maharetle kullanmıştır.

Thouvenel, Kırım Harbi'nin henüz dumanları tüterken, 1855 yılında İstanbul'a Fransa büyükelçisi olarak tayin edilmiştir. Cevdet Paşa'nın "Tezâkir"de "Fransa devletinin Dersaâdet elçisi ta'yin eylemiş olduğu Thouvenel zilka'denin dördüncü çarşamba günü Dersaâdet'e geldi."⁶⁹⁴ şeklinde bir kayıt vardır. Marie'e göre, Edouard Thouvenel'in İstanbul'a büyükelçi olarak tayin edilmesi Sivastopol'un

⁶⁹² Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 354.

⁶⁹³ Bkz. Thouvenel, Edouard **Constantinople sous Abdul-Medjid**, Revue de deux Mondes, Paris, T.21, s.68-89, 1840; Thouvenel, Edouard, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, (Libraire-éditeur: Arthur Bertrand), Paris, 1840.

⁶⁹⁴ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 51.

alınışından dört ay öncesine tekabül eder. Aynı yılın temmuz ayında görevinin başında olmuştur.⁶⁹⁵

Thouvenel beş yıl süreyle bu görevde kalmıştır.⁶⁹⁶ Önce kendisi, daha sonra eşi, oğlu ve kuzeni Baron Durand de Fontmagne İstanbul'a gelmiştir. Baron Durand de Fontmagne Kırım Harbi sırasında Maslak'taki askeri kampta bulunmuş ve Fransız sefaretinde önemli görüşmelere şahit olmuştur.⁶⁹⁷

Her hafta düzenli olarak gelen posta gemisiyle Paris-İstanbul hattında her türlü bilgi akışı sağlanmıştır. Özel posta gemilerinin hava muhalefeti dolayısıyla gecikmesi durumunda Dışişleri'nin resmi kuryesi kullanılarak iletişim sürdürülmüştür.⁶⁹⁸

⁶⁹⁵ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 13.

⁶⁹⁶ **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1 er série 1850-1900.**

⁶⁹⁷ Sefire Hanıma yardım etmek için gelen kuzen Marie bazen sekreterlik bile yapmıştır. Bir seyyah gibi İstanbul'da olup bitene tanıklık ederken her şeyi not etmiş hatta karakalemle çizimler ve resimler de yapmıştır. Thouvenel'in karısından daha çok politikayı takip etmiş ve İstanbul'un karmakarışık diplomatik oyunlarını yakından gözlemlemiştir. Bu gözlem ve notlarını daha sonra yayınlamıştır. Şeni, a.g.e., s. 70, 71: Durand de Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

⁶⁹⁸ Thouvenel'e Konstantiniyye Paris'in banliyösü gibi diyenler olmuş. Marsilya'dan gemiyle İstanbul'a bir haftada varılabilmesi haberleşmeyi de hızlandırmıştır. Şeni a.g.e., s. 23: Büyükelçilikte yazılan resmi veya gayri resmi mesaj, rapor, mektup v.b. yazışmalarda zaman zaman kısa cümlelerle bu durum izah edilmiştir. **Affaires Etrangères Français A.D.M.A.E.F 233 PAAP 17, (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers**, s. 474 (Suriye meselesi ile ilgili gizli bir kopya); **A.D.M.A.E.F 233 PAAP 11**, s. 48 (Sultan'ın damadı İlhami Paşa'nın Sefer Paşa ile Mısır'a Süveyş Kanal kazma

O yıllar da Fransa'nın Marsilya limanından kalkan gemiler İstanbul'a bir haftada geliyordu. Batılıların kafasında tamamen egzotik çağrışım yapan bu Osmanlı başkenti Thouvenel ve ailesini de derinden etkilemiştir.⁶⁹⁹

Kırım Harbi öncesi ve sonrasında İstanbul, devletin bütün kurum ve kuruluşlarıyla Batılı devletlerin ittifak ya da çatışmalarının merkezindeydi. Bu dönemde İstanbul'da Fransa, İngiltere ve Rusya'nın en iyi, usta, kurnaz ve donanımlı diplomatları görev almıştır ve kıyasıya bir mücadele sürmektedir.⁷⁰⁰ Yirmi dört saatin İstanbul'da siyaset için çok uzun bir süre olduğu gözlemlenmektedir. Avrupa'nın siyasi arenası İstanbul'dur. Edouard Thouvenel müzakereleri kararlı ve başarılı adımlarla götürmüştür. Tezâkir'de "Canning'in nüfuzu birkaç Fransız elçinin azline sebep olmuştur. Napolyon'a dokunan bu durum karşısında Thouvenel ona direnen bir sefir olmuştur."⁷⁰¹ şeklinde teyit etmektedir.

Başarılarından dolayı çoğu zaman gururlanır,⁷⁰² aynı zamanda çok çaba sarfettiği için de bitkin düşerdi. Bu dönemde sahnede üç oyuncu İngiliz elçi Lord

projesinde İngiltere lehine Said Paşa ile görüşmeye gizlice gitmesinden tedirgin olan Fransız elçiliği resmi yazısı); **A.D.M.A.E.F (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers 233 PAAP 11** s. 55.

⁶⁹⁹ Şeni a.g.e., s.23.

⁷⁰⁰ Sorunlar "birbirine karşı ölümcül mücadele veren iki zıt şahsiyet ve mizaç arasında kıran kırana bir kavga konusu olacaktır." Şeni a.g.e., s.50.

⁷⁰¹ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 39.

⁷⁰² İstanbul, Tarabya Fransız Büyükelçiliği'nden gönderilen 9 Temmuz 1856 tarihli resmi telgraf 56 numaralı belgeye cevaptır. 56 numaralı belge de Sultan, Fransız ordusuna 2000 adet madalya vermek istiyor. Reddedilmesi halinde Sultan çok yaralanacak ve üzülecektir. Thouvenel ve Mareşal Pélissier kabul edecekleri madalyaları ne yapacaklarına birlikte karar vereceklerdi. Söz konusu madalyaları

Stratford,⁷⁰³ (sık sık değiştirilen) Osmanlı Paşası Veziriazam ve Thouvenel kıyasıyla mücadele hâlinindedir. Kazananın kim olacağı henüz belli değildir. Thouvenel'in eşi de mektuplarında bu mücadeleyi kaygıyla izlediğini belirtmektedir.⁷⁰⁴ Elçiliğe peş peşe verilen notalar, siyasi entrikalar, farklı oluşumlar her an değişebilen siyasi atmosferler Thouvenel'i olduğu kadar eşi ve yakınlarını da etkilemektedir. Bir ara Eflak ve Boğdan meselesi⁷⁰⁵ yüzünden Thouvenel Türkiye ile diplomatik ilişkileri kesmek zorunda kalmıştır.⁷⁰⁶ Bilindiği gibi en ağır şartlarda yapılması gereken bu

Doğu ordusundaki savaş malûllerine göndermek niyetindedirler. **A.D.M.A.E.F** (mikrofilm halinde) s. 126.

⁷⁰³ Camille Rousset, **Histoire de la Guerre de Crimée**, Tome I, Librairie Hachette, 1878, Paris, s.52.

⁷⁰⁴ “Sonunda canına tak eden Edouard Türkleri cezalandırmaya başladı. Bu hafta olup biten olaylar o kadar ciddi ve şiddetliydi ki sana bu mektupta ayrıntılarını anlattığım gelişmelerin bizim üzerimizde ne gibi sonuçlar doğuracağını kestiremiyorum. Bundan böyle bu meseleyi halletmek ve aralarındaki ilişkiyi bir düzene sokmak artık Boğaz'da birbirine komşu olan iki rakip hükümete Fransa ve İngiltere hükümetlerine düşüyor. Öyle sanıyorum ki işler daha önce hiç bugün (22 Temmuz 1857) olduğu kadar karışmamıştı. Edouard'ın tepesinin bu denli attığını hiç hatırlamıyorum ve sanıyorum Paris'ten ona ne tür bir talimat gönderirlerse göndersinler o tavrını değiştirmeyecek sonuna kadar direnecek. Bütün bunlardan anlayacağın gibi son derece gergin ve ağır bir ortamda yaşıyorum.” Şeni, a.g.e., s. 209.

⁷⁰⁵ Eflak ve Boğdan ile ilgili meselede, Paris Antlaşmasınının 24. Maddesine atfen yazılı olarak belirlenen fermanda belirtildiği üzere divanların nasıl, ne şekilde teşekkül edeceği hakkındaki hükümler Thouvenel tarafından bizzat hazırlanmıştır. Bu fermandaki hükümler ilgililer tarafından da uygun görülerek Bükreş ve Yaş'a gönderilmiştir. Thouvenel'in bu konudaki uzlaşmaz tutumuyla adeta Prens Mençikof'laşmıştır. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Islahat Ferman'ı Devri** (1856-1863) C.VI, s. 55, 57.

⁷⁰⁶ 30 Temmuz 1857 tarihli, saat 10.50 deşifre edilmiş resmi bir telgrafta Fransız Büyükelçi, Bâb-ı Âli'nin teklifini nihai kongreye bir tuzak olarak gördükleri ve kabul edilemez buldukları için reddetti.

davranış veya kopuş, Fransız elçiliğinde Fransız bayrağının indirilmesiyle kendini belli etmiştir. Bu durum karşısında Thouvenel soğukkanlılığını kaybetmeden bir Fransız elçisi olarak değil, sıradan bir insan gibi Sultanı ziyaret ederek kendisine veda etmiştir. Prusya ve Rusya elçilikleri de Fransa'yı örnek alarak benzer bir davranış içine girmişlerdir.⁷⁰⁷ Görünen odur ki Türkler yine kaybetmektedir. Thouvenel diplomatik kariyerinin en çalkantılı evresinde kararlılığını sürdürmüştür. Fransız hükümetinden gelecek yeni bir emri beklerken, ailece İstanbul'dan Fransa'ya dönüş planları yapmışlardır.⁷⁰⁸ Bilindiği gibi Avusturya ve İngiltere elçileri Fransa'nın yanında yer almışlardır. On beş gün gibi uzun bir bekleyişten sonra cereyan eden olumlu gelişmeler Thouvenellerin Fransa'ya dönüşünü ileri bir tarihe ertelenmesine yol açmıştır.⁷⁰⁹ Böylece, Eflak- Boğdan meselesi Fransa'nın lehine yeniden başlamıştır.⁷¹⁰

Katı bir tutum izleyen Thouvenel, Fransa Dışişlerinden İstanbul'da sekiz günlük bir mülhet talep etmektedir. “benim gitmeme izin vermiyorlar” cümlesiyle telgraf bitmektedir. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français 133 CP/330 P 680** s. 320; **ADMAEF. MD. Turquie vol: 115, (P.7851, Vues: 497)** s. 235-237.

⁷⁰⁷ Sürgünde bulunan Eflak ordusunda uzun yıllar görev yapmış bir komutandan III. Napolyon'a hitaben yazılan bu mektuba göre Romanya örneğinde olduğu gibi bu iki Beyliğin Önce Rus sonra Türkler daha sonra da Avusturya tarafından işgal edimesi karşısında Noapolyan'dan bağımsızlığı yönünde yardım istemektedir.; Eflak –Boğdan beylikleri hakkında Fransa'nın siyasi tutumunu gözler önüne sermektedir. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français ADMAEF MD. Turquie vol: 54-55 P/ 173**, s. 58-62, 65, 68.

⁷⁰⁸ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 201-219.

⁷⁰⁹ Şeni, a.g.e., s. 216-218.

⁷¹⁰ İstanbul'daki Fransız Büyükelçisine hitap eden 29 Temmuz 1857 tarihli saat yedide çekilen resmi telgrafa göre, Konsey akşam toplanacak ve karar verecek. Ad hoc Divan seçimleri ertelenecek ve

Thouvenel'in İstanbul'da bulunduğu dönemde ülkesi için çok emek sarf ettiğini söyleyebiliriz.⁷¹¹ “Eğer Thouvenel meslektaşına kadar tutkulu ve zorba davranışlar sergileseydi ve özel şahıslar üzerinden geleneksel diplomatik tutum takınsaydı İstanbul yangın yerine dönerdi.”⁷¹²

Paris Konferansının kararına uyulması teklif edilecek. “Sultanı bilgilendirdim ve Reşid Paşa'nın azli muhtemeldir. 52 numaralı gerekli resmi yazımda bunu görebileceksiniz” **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680** s. 303.

⁷¹¹ 30 Temmuz 1857 tarihli bir başka resmi telgrafta, Divan'ın seçimleri ertelediğini ve seçimler için Paris konferansının kararlarına uyma kararının alındığını sevinerek belirtmektedir. Karar kesindir. Fransız hariciyesi emirleri almıştır. Buna göre ne bir başarı ne de bir kopma noktasında değildir. Eflak- Boğdan Beyliklerinin seçimleri ile ilgili saat beşte çekilen bu telgraf ve diğerleri an be an Fransa'ya iletiliyordu. **A.D.M.A.E.F MD. 133 CP/330 P/680**, s. 319: Bir Başka belgeye göre; Bâb-ı Âli'den, 29 Temmuz 1857 tarihli, bir numarayla (No: 1) kayıtlı politik resmi bir yazı Ali Galip tarafından imzalanmış ve Fransız Büyükelçisine gönderilmiştir. Buna göre, Ali Galip Paşa Thouvenel'in 25 Haziran tarihli kendine hitaben yazılmış resmi bir mesajına cevap vermektedir. Bahsedilen mesajda Moldova'daki seçim operasyonunun sorumluluğu Bâb-ı Âli'ye yüklenmektedir. Oysaki Bâb-ı Âli'nin bu beylikler karşısında iki ayrı pozisyonu vardır. Ayrıca Paris Antlaşmasına imza koyan devletlerin ve Bâb-ı Âli'nin bildiği gibi bu prenslikler içişlerinde serbesttir. Fermana bu ilkeleri takip etmiştir. Buradaki emir gereği Osmanlı basit bir pozisyonda kalmaktan öte bir şey yapamaz. İmza atan ortak devletlerin sorumluluğunda olduğu muhakkaktır. Osmanlı devleti farklı iki pozisyonunun gereğini muhakkak yerine getirecektir. Kendilerine bildirilen Fermanın redaksiyonunda dürüstlüğünün parlak bir örneğini imzacı devletlere gösterdi. 30 Mayıs'daki konferansta karşı taraf olmasına rağmen Paris Antlaşmasının gereğini yerine getirdiği unutulmamalıdır. İmzalanan protokol derhal iki kaymakama telgrafla iletilmiştir. Osmanlı Devletinin toleransına rağmen, Moldova kaymakamına direk veya dolaylı bilgiler gönderilmesine karşılık onun suçlamalarını kabul etmesi mümkün değildir. **A.D.M.A.E.F MD 133 CP/330 P 680**, s. 287-292.

⁷¹² **Revue des deux Mondes 1855 (ss.440-464) tome 12**, s. 449.

Ekim ayının sonlarına doğru Reşid Paşa yeniden sadrazam olmuştur.⁷¹³ Thouvenellere göre haremde çevrilen entrikalar sonucudur.⁷¹⁴ Sadrazam Âli Paşa, Stratford'un baskısını artırmasıyla istifa etmek zorunda kalır. Ertesi gün Reşid Paşa'nın sadarete gelmesiyle Sultan'a "Dizbağı" nişanı verilmesi İstanbul'da İngiliz oyunu olarak değerlendirilir.⁷¹⁵

Reşid Paşa'nın kısa sürede görevden alınması Edouard Thouvenel'in yürütmüş olduğu mücadelenin sonucudur. Reşid Paşa'nın görevden alınmasıyla beraber Sultan Abdülmecid, Thouvenel'i kabul ederek bu görüşmeyi birlikte değerlendirmişlerdir.⁷¹⁶

Paris'te Eflak-Boğdan Beylikleri meselesini nihai bir çözüme kavuşturmak için bir konferans hazırlığı sürerken Kont Walevski, Reşid Paşa'yı birleşme esasına dayalı Fransız tezini kabul etmesi için zorlamaktadır. Hospodarları mutad seçimi (1834) anlaşması esas alınarak yapılmasına rağmen iki beyliğin birleşmemesi

⁷¹³ Reşid Paşa'ya gönderilen hattı şerifin Fransızca tercümesine göre, Sultan dönemin çok ciddi olayları karşısında vezirinin yeteneğine, sadakatine ve tecrübesine güvenmektedir. **A.D.M.A.E.F 133 CP/328 P/679**, s. 23; daha sonraki belgede (Tarabya, 2 Kasım 1856) Thouvenel, Reşid Paşa'nın yeniden sadarete getirilişine şüpheyle bakmaktadır. Fransa-Türkiye ilişkilerini Avrupa ilişkileri çerçevesinde değerlendirmektedir. Paris Barış Antlaşmasınının 20. maddesine atıfta bulunarak Hariciye Nazırı Âli Paşa'nın dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Yapılacak bir konferansın muhtemel yerlerini değerlendirmektedir. **A.D.M.A.E.F 133 CP/328 P/679**, s. 25, 26.

⁷¹⁴ Şeni, a.g.e., s. 234.

⁷¹⁵ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 91.

⁷¹⁶ Şeni, a.g.e., s. 220; **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680**, s. 303; Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 206, 207.

durumunda dengeler tekrar değişecektir. İngiliz Hükümeti, Rusya ve Prusya bu konuda Fransız tezini bazı çekincelerle beraber destekleyecektir.⁷¹⁷

Eflak-Boğdan Beylikleri meselesi bütün Avrupa'yı meşgul ederken beklenmedik bir şekilde Reşid Paşa'nın ölüm haberi İstanbul'da (7 Ocak 1858) diplomasiyi farklı mecraya sürüklemiştir. Devletin bir numaralı adamı⁷¹⁸ Reşid Paşa Emirgan 'daki köşkünde, öğleye doğru sıcak bir banyo sonrasında trajik bir biçimde muhtemelen akciğer kanamasından ölür.⁷¹⁹

Paşa'nın ölümü ve Lord'un İstanbul'dan ayrılışı Türkiye'yi içerde ve dışarda yepyeni oluşumlara sürüklemiştir. Thouvenel, ölümünden yaklaşık bir hafta önce görüştüğü Reşid Paşa'nın ölümüne üzülmekten daha çok şaşırılmış ve trajik bulmuştur. Hiç vakit kaybetmeden yeni atanacak Sadrazam adayları üzerine

⁷¹⁷ Thouvenel, a.g.e., s. 220, 221.

⁷¹⁸ Thouvenel, Reşid Paşa'nın ölümünü Fransız Dışişleri Bakanı Kont Walevski'ye İstanbul'da İngiliz Elçiliğinden duyduğu bilgiler çerçevesinde teferruatlı bir biçimde 18 Ocak 1858 tarihli raporunda yazmıştır. Thouvenel Paşa'nın yaşına uygun olmayan gizli ve kötü alışkanlıklarının ölümüne sebep olduğunu belirtir. Buna göre Paşa Emirgan'daki evinde karısı tarafından kötü muamele görüyordu. Paşa'nın, biri Haremağasının diğeri Kâhyanın evi olmak üzere iki ayrı haremde toplamda dört tane Kafkaslı kölelerle yaşadığı yanlış ilişkiler karısını çok kızdırır hatta kıskandırır. Paşa'nın ölümü ile bu sırrı ortaya çıkar. Paşa'nın oğlu Kuran hükmüne göre bu dört odalığa (köle) hürriyetini vererek serbest bırakır. Dedikodulara göre "Moeurs grecques" diye adlandırılan bu kötü durum yüksek tabakadaki Osmanlı devlet adamları arasında yaygındır. Dr. Fauvel, Reşid Paşa'nın resmi ölüm raporunda böyle bir durumdan söz etmemiştir. Müslüman kadınlar bu duruma şiddetle karşı çıkarlar. Paşa'nın hanımı öfkeden deliye dönerek durumu açığa çıkartmış. İstanbul'da çalkalanan bu ve benzeri dedikoduları Fransa'ya haber vermek Thouvenel için bir zorunluluktur. Thouvenel, a.g.e., s. 222-226; Şeni, a.g.e., s. 257, 258.

⁷¹⁹ Thouvenel, a.g.e., s. 225.

çalışmaya başlar. Buna göre; Mehmet Ali Paşa'nın sadarete getirilmesini engelleyeceğini, Âli Paşa veya Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın atanmasını temin edeceğini gizli bir raporla Fransız Dışişlerine bildirmiştir.⁷²⁰

3.3.2. İstanbul'da Çıkan Yangınlar

İstanbul'da çıkan çok sayıda yangın Thouvenellerin dikkatinden kaçmamıştır. İstanbul halkının yangınla nasıl mücadele ettiğini anlattığı satırlar Fransızları şaşırtmaktadır. Gözcü⁷²¹ adı verilen erkekler ellerinde sopalarla “Yangın var!” diye avazları çıktığı kadar bağırarak, gece uyuyan ahaliyi uyandırmaktadırlar. Zira yangınlar daha ziyade geceleri çıkmaktadır. Belli sayıda top atışları yangının hangi semtte olduğunu haber vermektedir. İstanbul yedi semte ayrılmış olduğuna göre semtin numarasına göre yapılan top atışıyla hangi semtin bu felaketle karşılaştığını öğrenmek mümkündür. Ayrıca Galata ve Seraskerlikte yakılan yuvarlak ateş ile de yangın duyurusu yapıldığını bu seyahat notlarında görmek mümkündür.⁷²²

Marie bu sistem sayesinde yangından uzakta oturan halkın tekrar evlerine geri döndüğünü belirtiyor. Bizzat şahit oldukları bir yangında tulumbacı denen iri yarı

⁷²⁰ Thouvenel, a.g.e., s. 226.

⁷²¹ Yangınları gözetleyen “köşklü” denilen görevliler, bu kulenin tepesinden gündüz şüpheli dumanları, gece ise ateşi gözetleyip gerekli tedbirlerin alınmasını sağlıyorlardı. İstanbul için en tehlikeli yangınlar kuzey rüzgârlarının (poyraz) estiği sıralarda Haliç kıyısındaki gemi kalafat yerlerinden veya evlerden çıkanlar olduğu için, Ağakapısı (Yeniçeri ağasının resmi ikamet yeri) kulesi köşkünden bu bölge kontrol altında tutulabiliyordu. Semavi Eyice, “Ağakapısı” **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, C. 1., s. 462

⁷²² Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 126, 127.

erkeklerden oluşan bir ekip bu yangınlara müdahale etmiştir. Dört kişiden oluşan bu tulumbacı sistemi çok süratle olaya müdahale ediyor. Yangın vuku bulduğunda bütün devlet memurları yangın yerine gelmek zorundadırlar. Her gece yangın⁷²³ ihbarından söz edilmektedir. Marie , yangınlarda genellikle can kaybı olmadığını, mal kaybının da ehemmiyetsiz olduğunu, ancak yangın sonrası arazinin kıymetlendiğini bildirmektedir.⁷²⁴

Varlıklı insanlar yangınlarda evlerini kaybeden kişilerin evlerinin yapılmasına katkıda bulunmak zorundadırlar. Bu zorunluluğun, devletin muhtemel haksız kazancı millet için harcatma amacından kaynaklandığı yorumları yapılmaktadır. Marie yangınların İstanbul'da camilere pek zarar vermediğinin altını çizerken,⁷²⁵ evi yanan Türk ailelerinin pek çoğunun İstanbul'dan ayrıldığını belirtmiştir. Marie seyredilmeye değer gördüğü bu manzaraları aktarırken geçmişte yaşanan yangın bilançolarının çok ciddi olduğunu rakamlarla anlatmaktadır.⁷²⁶

⁷²³ 29 Ağustos 1860 tarihli Fransız Büyükelçiliği başlıklı bir belgeye göre “İzmir’de 700 ev korkunç bir yangında kül oldu. Dün Kuruçeşme’de bir yangın vuku buldu. Bir Hristiyan mahalle tamamen yandı.” **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Tome 11**, s. 284.

⁷²⁴ XVI. yüzyıldan itibaren İstanbul’a gelen seyyahlar Türk evlerinin yapısını tuhaf bulmuşlardır. Thouveneller de haklı olarak eleştirmişlerdir. Aslında yanan ahşap bina yerine kargir bina yapılması hakkında hükümler olmasına rağmen malzemenin pahalılığı ve kentsel ulaşım ilkeliği buna manidir. İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s. 307.

⁷²⁵ Feodal toplumlarda merkantil toplumlardan farklı olarak hususi evlere değil, cami, hamam, imaret gibi umumi binalara mimarlık ve sanat eseri olarak önem verilmiştir. Dolayısıyla sağlam yapılmıştır. Ortaylı, a.g.e, s. 307.

⁷²⁶ İstanbul’da “1655’te bir ay içinde çıkan üç yangından biri sekiz bin evi kül etti.” Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 126-129.

8 Haziran 1857 tarihli notlarda Thouvenelleri hem şaşırtan hem de üzen bir olay kayıtlara geçmiştir. Bayramlaşma merasimlerinin yapıldığı, Thouvenellerin de katıldığı, hatta ihtişamı karşısında kapısının resmini çizdiği eski Osmanlı sarayı yanmıştır. Küle dönen muhteşem tarihi bina Thouvenellerin belleğinde kalmıştır.⁷²⁷

3.3.3. Sarayda Nişan Töreni

Thouvenel ailesi sultanın kızlarının nişan törenlerine davet edilmiştir.⁷²⁸ İki yüz kadar sepetin hediyelerle özenle hazırlanması, altın işlemlerle bezenmesi, çeşitli altın inci gibi mücevherlerle ve renk renk tüllerle, kadifelerle işlemleri kuzen Marie'yi büyülemiştir. Yabancı sefirlerin katıldığı muhteşem törenler ve ihtişamlı hediyeler uzun uzun tasvir edilmiştir. Önceki seyyahların İstanbul'daki saray düğünlerini betimlemek için çizdikleri tablolar gözlerinde yeniden canlanmıştır. İstanbul'daki yabancı sefirler ve eşleri bu törenlerde Osmanlı Sarayı'nın görünmeyen yüzü Harem'in başroldeki hanım sultanlarını yakından görebilmektedir.⁷²⁹

⁷²⁷ Durand de Fontmagne, a. g. e., s. 189.

⁷²⁸ Osmanlıda yabancı devletlere davetiyeler bir yıl önceden gönderilirdi. Ebru Baykal, **Osmanlılarda Törenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 93.

⁷²⁹ Marie'nin göremediği nişan veya nikâh töreni Osmanlı sarayında mutad olarak şöyle hazırlanırdı: "Sarayda hanım sultanların nikâh akdi buyrulduğunda Kubbe-i Hümayun Dairesi'nde minderler, yastıklar ve halılar hazırlanırdı. Bir gün önce şeyhülislâm ile devlet erkânı, kethüda bey tarafından davet edilirdi. Ayasofya şeyhi de Dârüssaâde ağası tarafından davet olunurdu. Davet edilenler Bâb-ı Asafi'ye teşrif eder, bir miktar istirahattan sonra hareket edilirdi. Sadrazam kallâvi ve ferace, şeyhülislâm örfî ile ve diğerleri selimî ve mücevveze ve feraceleriyle tertip üzere saraya teşrif ettiklerinde yeniçeri ağası, defterdar, Reisülküttap ve çavuşbaşı ağa orta kapı arasında sadrazamı

Rahatsızlığı sebebiyle bu törene şahit olamayan Marie Thouvenel'in yerine kuzeni bu sahneleri Fransızlara anılarında anlatmıştır. Nişan töreninden sonra Fatma Sultan tarafından saraya davet edilen Marie Durand, Fransa-Bâb-ı Âli siyasi gerginliği nedeniyle davete icabet edememiştir. Zira diplomasi geleneğine göre böyle nazik durumlar farklı yorumlanmaktadır. Ahmet Fethi Paşa'nın oğlu Mahmut Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Edhem Paşa ve Mısır Hidiv'inin oğlu İbrahim Paşa'nın nişanları söz konusudur.⁷³⁰ Sarayın nişan töreni sırasında halkın özellikle kadınların giydikleri kıyafetler yazara papatya ve gelincik tarlalarını hatırlatmıştır. Batılı aristokrat biri olarak bu manzaranın tabiat manzarası gibi kalmasını arzulamaktadır. Daha önce belirtildiği üzere Batılı zihniyetle Doğu'da masalsi âlemde yaşamak isteyen bir prenses edası görülmektedir.⁷³¹

selamlayıp ard arda tertip üzere yürürler. Kubbe-i Humâyûn'da seddin sağ tarafına şeyhülislâm, sol tarafa yeniçeri ağası ve defterdar efendi otururlar. Diğerleri ikinci sedde oturur. Bu sırada Dârüssaâde ağası hanım sultanın vekâletini alarak üstünde seraser samur kürk ile Kubbe-i Humâyûna gelip yeniçeri ağasının üst tarafına oturur. Zülüflüyân elleriyle tatlı ve kahve ikram ederler. Tayin edilen vakitte hazinedar ağa ve baş muhasib ağa veyahut İrade-i Humâyûn buyurulan iki ağanın şهادetleriyle damadın vekili kethüda beyin vekâletlerini dahi tayin edilen iki ağanın şهادetleriyle, şeyhülislâm tarafından mehr-i muaccel belirlenerek akd ve nikâh tamamlanır. Ayasofya şeyhi dua eder ve gelen davetlilere çeşitli hilatlar ve yüklükler hediye edilir. Şerbet ve tatlı ikramından sonra sadrazamın kalkmasıyla merasim tamamlanırdı.” Baykal, a.g.e., s. 83, 84.

⁷³⁰ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 130-133.

⁷³¹ XIX. yüzyıl boyunca Doğu, Avrupalılar için bir gezi alanı ve özellikle Batı edebiyatının konusu olmuştur. Flaubert, Nerval, Chateaubriand ve Lamartine'in eserleri örnek olarak verilebilir. Doğu hakkında yazılan eserlerin her biri coğrafyasını da tasvir eder. Kendi kafalarında yer alan bölgelere ait plan ve proje yapıyorlar, hayali ülkeler icat ediyorlar. Batılı gözüyle olayların anlatımı sırasında Doğu'yu kaynak edineceği yerde kendi kişisel görüşlerini kaynak sayarak yapay gerçekler üretilmesi

3.3.4. Sarayda Sünnet Düğünü⁷³²

Thouveneller ve kuzeni Marie Melford Osmanlı Sarayında şehzadelerin sünnet düğününe Temmuz 1857 yılında davet edilmişlerdir. Dolmabahçe Sarayı'nın çevresinde kurulan binlerce çadırdan bahseden Marie on iki gün süren eğlencenin pek çok anına şahit olmuştur. Geleneksel olarak sünnet düğününe bütün yabancı sefaret çalışanları davet edilmekteydi. Thouvenellere ayrılan çadırı özel olarak sadrazam ve diğer devlet adamları bizzat gelerek ziyaret etmişlerdir. Karnaval havasında geçen törende ip cambazları ve çeşitli oyunlar gösterilmiştir.⁷³³ Türk örf ve adetlerine göre yapılan bu gösteriler Thouvenellere oldukça farklı gelmiştir. Süslenmiş kupa arabalarıyla gelip geçen hanım sultanların kıyafetleri ve zarafetleri Thouvenelleri çok etkilemiştir. Kendilerine Fransızca cevap veren hanım sultanların bulunması Harem'de Fransızca eğitimin de verildiğini düşündürmektedir. Yemek

olagelmıştır. Edward Said, **Oryantalizm (Doğubilim), Sömürgeciliğin Keşif Kolu**, (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 236, 244.

⁷³² Padişahların erkek çocuklarının sünnet düğününe, kızlarının veya kız kardeşlerinin evlenme düğünüdeki törenlere Sûr-i Humayun denilirdi.1856 yılında gösterişli bir sünnet düğünü yapıldı. Şehzadelerden Mehmet Reşad, Kemalettin, Burhanettin ve Nureddin sünnet olmuşlardır. Düğün yeri Dolmabahçe ve Beşiktaş civarındır. Bu sünnette beş yüz ile altı yüz civarında çocuk sünnet edilmiştir. Ebru Baykal, **Osmanlılarda Törenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 71. Marie'nin notlarında bu törende sünnet edilen çocuk sayısı on bin olarak gösterilmektedir.

⁷³³ Şehzadeleri hekimbaşı, devlet erkânının veya halkın çocuklarını ise diğer hekimler sünnet ederlerdi. Sünnet programı eğlence doludur. Düğün süresince (bazen on beş günveya daha uzun sürebilir) "her gün ne yapılacağı, kimlere ne zaman ziyafet verileceği, kimlerin huzura kabul edileceği, hangi gün hangi eğlencelerin yapılacağı, hatta temizlik ve düzenin nasıl sağlanacağı vs. önceden hazırlanan bir programla tespit edilirdi." Baykal, a.g.e., s. 72.

vaktinde Thouvenellerin çadırında bir takım aksaklıklar olması sultanın damadı Ali Galip Paşa'yı çok mahcup etmiştir. Bu durumun telafisi olarak sultan kendi çadırında yeniden yemeğe davet etmiştir.⁷³⁴ Thouvenel her yerde III. Napolyon'un sefiri olarak oldukça fazla saygı ve sevgiyle karşılanıyordu. Özel olarak davet edilen Fransız sefaret görevlileri sadrazamın çadırında kabul edilmişlerdir. Daha sonra mavi, kırmızı ve mor kıyafetleriyle altı tane muhafızıyla gelen Sultan Abdülmecid Thouvenel ve ailesini selamlamıştır.⁷³⁵ Sultan'ı çok konuşkan olarak değerlendiren Thouvenel'e Sultan şehzadelerini de tanıtmıştır. Sultan ve şehzadelerini ailesiyle birlikte görmek onun İstanbul'daki en unutulmaz anları olmuştur. Tören kıyafetli olarak mavi, yeşil, mor renkli elbiseler giyen şehzadelerin ilk kez bir yabancı karşısına çıkmaları Thouvenellere yani Fransa'ya verilen önemi göstermektedir.⁷³⁶

Marie'nin yine hatırlattığı notlar arasında Reşid Paşa'nın tıpkı diğer sadrazamlarda olduğu gibi yanında dilsiz müşavirlerin olmasıdır. Bu müşavir olarak adlandırdığı görevliler sadrazama mutlak bağlıdır.⁷³⁷ Yakışıklı olmadığını belirttiği Ali Galip Paşa'nın bir gözü siyah bantla örtülü olarak yanlarına gelmiştir. Reşid Paşa'nın sofraya düzeninde sol yanında Thouvenel'in eşi Marie Thouvenel oturmuş, kuzeni de Galip Paşa'nın yanında oturmuştur. Yemek sohbetleri ve

⁷³⁴ Durand de Fontmagne, a.g.e., s.196, 197.

⁷³⁵ Hepsi ayrı alaylara mensup bu askerlerin kıyafetlerini operalardaki figüranlara benzeten Marie Sultanla selamlaşmasında çok heyecanlanmıştır. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 197.

⁷³⁶ Marie, Sultan Abdülmecid'in kendileriyle görüşmesini Fransa'ya verilen önem olarak değerlendirmiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 196.

⁷³⁷ Marie göre, bu görevliler bellerinde taşıdıkları ip ve palaskalarla idam emirlerini anında ve gizlice yerine getirir. Mutlak itaat ettikleri için konuşmalarına gerek kalmaz. Sadrazamın bir işaretleriyle her emrini yerine getirirler. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 198.

sefirlerin protokole uygun davranışları Thouvenel'i çok etkilemiştir. Hatta bu kabulden üç gün sonra Marie Thouvenel'e Sultan Abdülmecid bir pırlanta kolye hediye etmiştir.⁷³⁸

İstanbul'da her diplomatik temasta tercüman kullanan Thouvenel'in Türkçeyi çok iyi bilmediğini veya kullanmak istemediğini tahmin ediyoruz. Ancak yeğeni Marie'nin İstanbul'da Türkçe öğrenmek istemesine karşın çevresindekiler Yunanca öğrenmesini öğütler. Beyoğlu ve çevresinde Türkçe yerine Rumca, Ermenice vb. diller konuşuluyordu. Beyoğlu'nda dükkânlar Ermeniler veya Rumlar tarafından işletiliyordu. Dolayısıyla sefaretlere de bu bölgedeydi. Yine misyoner okulları olarak faaliyet gösteren Saint-Vincent de Paul rahibeleriyle sık sık görüşerek onların her türlü işini kolaylaştırmışlardır. Bu rahibeler kurdukları okullardan başka İstanbul'daki hastaneleri de yönetmektedir.⁷³⁹

⁷³⁸ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 194-200; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde MarieThouvenel'e verilen hediyeye teşekkür eden belgeye göre; "atûfetlü efendim hazretleri, geçende Madamasına ihsân buyurulan yâdigâr-ı 'âliden dolayı teşekkür-i 'âtıfet celileyi mutazammın Fransa sefirî Mösyö Tonel'in vârid olan tahrîrâtı tercemesi manzûr-ı me'âl-i mevfûr-ı hazret-i Pâdişâhi buyurulmak için 'arz ve takdîm kılındığı beyânıyla tezkere-i senâveri terkîmine ibtidâr olundu efendim fi 18 Şaban sene 75. ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki asâbigarîb-i tekrîm olan iş bu tezkere-i sâmiye-i asafâneleriyle zikr olunan terceme-i meşmûl nazar-ı 'âli-i hazret-i pâdişâhi buyurularak yine savb-ı sâmi-i asafilere i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyü'l emrindir fi 18 Şaban sene 75." **B.O.A. İHR. Tarih no: 18.Ş.1275 (23 Mart 1859), Dosya no:165, Gömlek No:8896-1, Fon Kodu: İHR.**

⁷³⁹ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 145.

3.3.5. Dini Ziyaretler

Thouvenel, 13 Temmuz 1857 tarihinde Şeyhülislâmı ziyaret ederek, onunla sohbet etmiştir.⁷⁴⁰ Bu ziyaret İstanbul halkının hoşuna gitmiştir. Thouvenel bu ziyaretten altı gün sonra da Rum okulunda diploma töreni için hazır bulunmuştur. XIV. Louis döneminden sonra uzun zaman İstanbul'daki Ortodoks Patrikliği ile sıcak ilişkiler kurulamamıştır. Thouvenel bu resmi ilişkileri başlatan ilk sefirdir.⁷⁴¹ Thouvenel'in Ortodoks Patriğini ziyareti Fener Rum papazlarını çok sevindirmiştir. Ancak Thouvenel, bu papazların dini inançları hep istismar ettiklerini ve dini duyguları kazanca çevirmek için açgözlülük yaptıklarını da Atina'da yaşadığı olaylar çerçevesinde anlatmaktadır. Rum Papazları parası olan insanların günahlarını çıkarırken, parasızların günahlarını çıkarmamakla tehdit etmişlerdir. Yine Ortodoks Patriğinin siyasi bir isteğini yani Doğu ve Batı kiliselerinin birleştirilmesini Thouvenel'den talep etmekte olduğunu görüyoruz. Kırım Harbi sonrası bu ziyaretler oldukça anlamlıdır. Thouvenel'in bu yaklaşımı rakibi Lord Stratford tarafından kıskançlıkla takip edilmektedir. Kiliseler gayrimüslimler için siyasi, idari, hukuki ve kültürel anlamda mutlak hâkim konumundadır. Patrikleri seçmenin veya azletmenin

⁷⁴⁰ Bu ziyareti Cevdet Paşa Tezâkir'de "Pazar günü Fransız elçisi Şeyhülislâm Efendinin yalısına gidip mülâkat eylemiştir. Bu keyfiyet asrımızda birinci defa vuku bulmuştur. Elçilerin Şeyhülislâma gidip görüşmesi müşahede olunmamıştır ve eğerçi Canning dahi bir def'a Ârif Hikmet Beyefendi ile görüşmüş idi. Ancak yalısına gitmeyip belki sadrazam bulunan Reşid Paşa'nın yalısına evvelce Ârif Hikmet bey gidip ve ba'dehu Canning dahi oraya gelip surat-i tesadüfiyyede olarak görüştürülmüşler idi" Cevdet Paşa, a.g.e., s. 54; Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 189.

⁷⁴¹ 19 Temmuz'da gerçekleşen bu ziyaret uzun süre konuşulmuştur. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 190.

Osmanlı devlet politikasına göre şekillenmesi, yazara göre kiliselerin çıkar odaklı hâle gelmesinin sebebidir.⁷⁴²

Thouvenel'in, Kırım Harbinin en önemli cephesi olan Sivastopol zaferinden sonra Sultan Abdülmecid'ten Kudüs'teki Azize Anna (Sainte-Anne) Kilisesi'nin bakım ve onarımını Fransa adına elde etmesi üzerine Papa IX. Pieus, Thouvenel'e Vatikan gravürlerinden oluşan ve sadece hükümdarlara verilen bir hediye sunmuştur. Böyle bir hediye daha önce hiçbir elçiye verilmemiştir.⁷⁴³ Thouvenel'in bu başarısı aynı zamanda Katolik âleminin de heyecanlanmasına vesile olmuştur. Bilindiği gibi Kudüs'teki mabetler zaman içinde yıkılmış yerine yenisi yapılmıştır. Katolikler ve Ortodokslar için buradaki her hangi bir mabet çok önemlidir. Thouvenel'in, İstanbul'dan gelirken eşine refakat eden Rahip Pierre, Thouvenel'in sultandan aldığı ilgili evrakı Kudüs Piskoposuna götürmekle görevlendirilmiştir.⁷⁴⁴ Evrakı alan Kudüs'teki Piskopos da buna karşılık Marie Thouvenel'e Meryem Ana Kilisesi'nin bir minyatürünü hediye etmiştir.⁷⁴⁵

Kuzen Melfort, Osmanlı devlet adamlarında Kırım Harbi'nden sonra ciddi anlamda bir zihniyet değişikliği gözlemlendiğini, bazı kavramları; örneğin ölmüş bir Hıristiyana “gebermiş” veya papaza “domuz” gibi kaba kelimeleri artık kullanmadıklarını dile getirmiştir. Burada vereceğimiz başka bir örnek, zihniyet

⁷⁴² Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 191.

⁷⁴³ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 192; Thouvenel'e verilen nişanlar için bkz. **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854 -1866)**, Paris, 1903, s. 462.

⁷⁴⁴ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 193.

⁷⁴⁵ Bu kıymetli hediyein bir benzerinin de III. Napolyon'un eşi İmparatoriçe Eugenie'de (1826-1920) olduğu Marie Melfort'un anılarında belirtilmiştir. Durand de Fontmagne a.g.e., s. 192-193.

değişikliğinin boyutlarını daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır: Osmanlı Tarihinde ilk defa Sadrazam Reşid Paşa Fransız sefaretine, bir sefiri yani Thouvenel'i ziyarete gitmiştir. Ayrıca, Sadrazam Reşid Paşa'nın bütün yabancı elçilere verdiği bir ziyafette, Papa'nın kendisine hediye ettiği bir portreyi boynuna takması büyük şaşkınlığa yol açmıştır.⁷⁴⁶ İstanbul'daki Fransız Sarayında düzenlenen ve Osmanlı Sultanının katıldığı ilk ve tek balo da Thouvenel'in başarı hanesindedir.⁷⁴⁷

3.3.6. İstanbul'da Diplomatik Mücadeleler

Bilindiği gibi XIX. yüzyılda sefirler günümüz elçilerinden her bakımdan farklı idi. Siyasi anlaşmaları onlar hazırlayıp tarihe onlar yön veriyordu. Devlet başkanlarıyla ya da devletin en kritik noktasındaki tüm rical ile görüşebiliyorlardı.⁷⁴⁸ XIX. yüzyılda ise devletlere savaş açabilen veya barış şartlarını düzenleyen, bazen ülkesinin siyasi iradelerine de karşı çıkabilen güçlü kişiliklerden söz ediyoruz. İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Lord Stratford'un karşısında, komşusu (İngiliz

⁷⁴⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 193.

⁷⁴⁷ Şeni, a.g.e., s. 77.

⁷⁴⁸ Çok basit bir karşılaştırmayla Lord Stratford'un hamleleri günümüzün büyük elçilerinin asla yapamayacakları hareketlerdir. Bkz. Stanley Lane Poole, Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları, (Çev. Can Yücel), 3. baskı, İstanbul 1999. Bkz. Keleş, Erdoğan; Ercoşkun, Tülay, "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyân (1807-1809)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, DOI: 10.1501/Tarar_0000000588, Ankara, 2014, C. 33, S. 56, s. 267.

sefaretinin bahçesi Büyükdere yönünde Fransa Sarayının bahçesine bitişiktir.)⁷⁴⁹ Thouvenel'i Fransız-İngiliz rekabetinin siyasi aktörleri olarak görüyoruz.

Fransız büyükelçiliğinde Thouvenel'in çok yakın mesai arkadaşları arasında başkâtip Edgar de Ségur (1825-1900), ikinci kâtip Gustave Berthemy (1826-1902), üçüncü kâtip Saint-Quentin ve Thouvenel'in sağ kolu olarak Osmanlı hükümetiyle ilgili münasebetlerinde başrol oynayan tercüman Amédée Outrey (1820-1882) gibi isimler bulunmaktadır.⁷⁵⁰ Fransız Büyükelçiliğinde üç tercüman görev yapmaktadır. Diplomatik ilişkilerde tercümanların verdiği bilgiler doğrultusunda ilişkiler yürümektedir. Bütün elçiliklerde diğer ülke temsilcileri birbirleriyle temas halindedir. Lord Stratford hakkında, 1855 yılında İstanbul'da Fransız Büyükelçiliği'nin başkâtibi Ségur'un gizli diplomatik yazışmalarından elde edilen bilgilere göre, günün siyasi atmosferine uygun olarak İngiltere ve Fransa'nın ittifakla Kırım Savaşı'na girmelerine rağmen İngiliz büyükelçisi bir takım dolaplar çevirerek kendi isteklerine boyun eğecek bir Osmanlı Paşasına hâkim olmaya çalışmaktadır. Bu noktada Lord Stratford'un aradığı devlet adamı Reşid Paşa'dır. "İngiliz sefiri koca Osmanlı sarayını ve Bab-ı Âli'yi böyle titretiyordu."⁷⁵¹ Thouvenel işte bu

⁷⁴⁹ Bu yakın komşuluk çoğu zaman siyasetten uzaklaşmaktadır. Fransa savaştan yeni çıktığı rakibi Rusya'ya göz kırpmaktadır. Şeni, a.g.e., s. 93.

⁷⁵⁰ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 39; Şeni, a.g.e., s. 94.

⁷⁵¹ Sadrazamları, nazırları değiştirmek, atamalar yapmak gibi hemen her işe karışan İngiliz elçi veya ülkesinin çıkarları doğrultusunda müdahale eden Fransız elçi Tanzimat hükümetlerinin sürekli ve tutarlı olmalarını engellemiştir. Reformları anlama ve yürütme biçimi paşaların gel-gitlerine göre dalgalanmıştır. Berkes, a.g.e., s.219; Elçi Stratfort rolü için bkz.Enver Ziya **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. V., Ankara, 2007, s.

atmosferde İstanbul'a Fransa'nın Doğu âleminde kazandığı zaferlere lâyık bir saygı ve gurur ile anılmasını yeniden sağlamak gibi zor bir vazife yüklenerek gelmişti.”⁷⁵² Cevdet Paşa Tezâkir'de, İngiltere ve Fransa'nın Dersââdet'te sadrazamların tayin ve azline karışmamaları hususunda büyükelçilerini uyardığını belirterek Thouvenel'in de bu hususta ikaz edildiğini aktarmaktadır:⁷⁵³ Bu uyarıya rağmen, daha sonra Halil Paşa'nın görevden alınması ve yerine Mehmet Ali Paşa'nın Kaptan-ı derya olması Fransız sefaretinin yani Thouvenel'in galibiyeti olarak değerlendirilmiştir.

Aslında Thouvenel'in gelişi Lord Stratford'un baskıcı tutumunu frenlemiştir. Zira yeni bir rakip gelmiştir. Kısa süreliğine de olsa Osmanlı devlet adamları bu tek taraflı baskıdan kurtulmuşlardır. Şimdi İngiliz sefir Lord Stratford Canning ile Fransız sefir Edouard Antoine Thouvenel arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır.

Thouvenel'in İspanya, Rus, İsveç gibi çeşitli ülke diplomatlarıyla dostluk ve işbirliği çerçevesinde temaslarda bulunduğunu görüyoruz. En önemlisi de İstanbul'da Âli ve Fuad Paşa'nın Thouvenel'e dostça yaklaşımları, Reşid Paşa'ya karşı bir hamle gibidir.⁷⁵⁴ Thouvenel'e göre Reşid Paşa yerine Âli Paşa'nın sadrazamlığı Türkiye için daha kazançlı olacaktır. Âli Paşa'nın önemli bir zaafi karar alma konusunda inisiyatif alamamasıdır.

229, 230; Un Ancienne Diplomate, **Etude Diplomatique sur la Guerre de Crimée (1852 à 1856)**, Tome Premier, Ch. Tanera Editeur, Paris, 1874, s. 448.

⁷⁵² Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 42.

⁷⁵³ “Ben zatiyyat ile uğraşmayı zaten sevmem. Hele bu kerre ta'limatım İngiltere elçisiyle b'il-ittifak maslahata bakmaktır. Yoksa azil ve nasb gibi şeylere ibtidar olunamaz. İngiltere ile Devlet'imın ittifakı ol merkezdedir ki bir vechile inhilâli kabil değildir.” Cevdet Paşa, a.g.e., s. 51.

⁷⁵⁴ Davison, a.g.e., s. 84, 85.

Thouvenel Türkleri çok yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Genellikle düşünceleri olumludur. Osmanlı ordusunun eksik taraflarını veya iyi taraflarını gözlemlemiştir. Osmanlı askerinin şerefli ve gayretli olduğunu daima tekrar etmiştir. Fransız subayları tarafından Türk subaylarının önceki dönemlerde yetiştirilmesi onun için hep gurur meselesi olmuştur. Kırım Harbi sırasında cephedeki Fransız subaylarının Türk askeri hakkında anlattığı olumlu vasıflardan söz ederken bu niteliklere sahip askerlerin dünyada çok az görüldüğünü belirtmiştir.⁷⁵⁵

İstanbul'da Kırım Harbi sonrası bulunan Fransız askeri birliğinin yardımıyla asayişin sağlamak için Thouvenel'in sayesinde Pera'da bir polis karakolu kurulmuştur. Galata ve Beyoğlu gayrimüslimlerin oturduğu bölgelerdir. Asayişin ve can güvenliğinin olmadığı bu dönemlerde hastaneler de Kırım Harbi'nden dönen yaralılarla doludur. Özellikle askerlerde görülen iskorbüt⁷⁵⁶ hastalığı oldukça fazla can almaktaydı.⁷⁵⁷ Osmanlı Devleti tedbir olarak bu yaralıları Varna'ya göndermekteydi. Çünkü bu bölgede hastalar daha çabuk iyileşiyorlardı. Özellikle C vitamini eksikliğinden kaynaklanan bu hastalık sebze ve meyvenin bol olduğu

⁷⁵⁵ Durand de Fontmagne, a.g.e.,64; 1852-1854 yılları arasında cereyan eden olayları anlatan yazışmalardan oluşan "Nicolas Ier et Napolyon III" adlı koleksiyon Calmann Lévy'nin editörlüğünde 1891'de Paris'te yayınlanmıştır. Thouvenel'in bu kitabı 1891 yılında yayınlanırken Kırım Harbi öncesi Rusya -Fransa ilişkisi ve dönemin aktörlerinin birbirleriyle ilişkileri daha önce yayınlanmamış mektuplar üzerinden irdelenmiştir. Kırım Harbi'nden 40 yıl sonra Thouvenel'in daha önce yayınlanmamış mektupları, notları, belgeleri gün ışığına çıkmıştır.⁷⁵⁵

⁷⁵⁶ "Scorbut" hastalığı C vitamini eksikliği sebebiyle ortaya çıkar. Halsizlik, yorgunluk, ciltte morluklar, dişetlerinde iltihaplanma ile ortaya çıkan bu hastalık Kırım Harbi sonrasında özellikle yaralı ve yorgun askerlerde öldürücü etki yapmıştır.

⁷⁵⁷ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 65.

bölgelerde tedavi edilebiliyordu. Fransız askerleri için Fransız sefaretinin gemisiyle Sultan Abdülmecid'in izniyle uygun adalar araştırılmasında Thouvenel'in etkisini görmekteyiz. Doğu'da ise tifüs orduları harap etmiştir. Maslak ve Sivastopol'da 1855 yılında görülen tifo salgını dehşet vericidir. Elli bin Fransız askerinin İstanbul'da hastanelere getirildiği ancak kurtarılamadığı bildirilmektedir. Bu noktada gözlemlerini aktaran Durand de Fontmagne kendilerini acıtan bir olayı naklediyor: İstanbul'da defnedilen Fransız askerlerinin mezar taşını çalarak kendine ev yapan bir Fransızca "Légion d'honneur" nişanı verilirken, Thouvenel bunu yadırgayarak uzun yıllar yaptığı hizmet karşılığında kendisine bu nişanın verilmemesinden sitemle bahsetmiştir.⁷⁵⁸ Thouvenel burada Fransız askerlerinin İngiliz askerlerinden daha fazla kayıp vermesini Fransız makamlarının basiretsizliğine bağlamaktadır.⁷⁵⁹ Thouvenel burada en zor zamanlarda dahi soğukkanlı tavırlarıyla mahiyetindekileri koruyup kollamaktadır.

İngiliz büyük elçi Stratford İstanbul'da kendisinden daha önemli bir başka diplomatı asla hazmedemezdi. Soğuk İngiliz kibriyle Thouvenel'i selamlamak zorunda kalmıştır.⁷⁶⁰ Thouvenel İstanbul'da Osmanlı paşalarıyla daima iyi ilişkiler

⁷⁵⁸ Thouvenel'e daha sonra Légion d'honneur nişanı verilmiştir.

⁷⁵⁹ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 61.

⁷⁶⁰ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 71; Lord Stratford Canning, çetin ve zor birisi olarak İngiltere'nin çıkarlarının yılmaz savunucusu olduğunu düşünen Başbakan Palmerston bile elçisinden şikayetçidir. İstanbul'da adeta terör estirmektedir. Lord'u, mücadele etme yeteneğine sahip olan Thouvenel kavgayla değil uyumla dize getirir. Şeni, a.g.e., s. 49, 50.

kurmuştur. Özellikle Türkleri yakından gözlemleyen yeğeni Durand de Fontmagne Thouvenel ile ilgili pek çok ayrıntıyı gözler önüne sermektedir.⁷⁶¹

Thouvenel Fransız Devleti'nin temsilcisi olarak pek çok diplomatik çevreye sefarette balolar, davetler ve birçok etkinlikler düzenlemiştir. Thouvenel ihtilâl sonrası gelişen aydınlanma fikrine bağlı kalmıştır. Siyasi kariyerinde Napolyon hanedanının önemli bir yeri vardır. Hızlı yükselişinde kız kardeşinin eşi Alfred Cuviller-Fleury'nin etkisi yadsınamaz. Ancak kendisinin de diplomatik mahareti göz ardı edilmemelidir. İyi bir hukuk eğitimi almıştır. Louis Bonapart'ın yakınındaki bir ismin oğludur.⁷⁶²

İstanbul'da diplomatik siyasi mücadeleler hız kesmeden devam etmektedir.⁷⁶³ Politik ayak oyunları Türkiye üzerine oynanmaktadır. Çeşitli yazışmalarından anladığımız kadarıyla Thouvenel, Kırım Harbi sonrası Fransa'nın Rusya ile yapmak istediği ittifaka şiddetle karşı çıkmıştır. İngilizlerle iyi ilişkilerin sürdürülmesi taraftarıdır. Kırım Harbi'nin İstanbul'da henüz yankısının sürdüğü bir dönemde İmparator III. Napolyon İstanbul'daki sefirinin İngilizlerle ittifakın devam ettirilmesi

⁷⁶¹ Thouvenel bir sohbet sırasında “Bir paşanın ya da mevki sahibi bir kişinin evine giderseniz bir sürü köle ya da uşakla karşılaşsınız. Çıkarken de çubuğunuzu verene, kahvenizi getirene, havlunuzu tutana bahşiş vermeniz gerekir. Hesap ettim divana uzanmış bir Osmanlıyı görme zevki, operadaki locadan daha pahalıya mal oluyor” demiştir Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 79.

⁷⁶² Thouvenel'in ölümünden sonra Forcade'ın makalesi “**Revue des deux Monde**”da yayınlanmıştır. **A.D.M.A.E.F Personel 1er Serié, “Autographes Documents Historiques”,** s. 249-250; Şeni, a.g.e., s. 25.

⁷⁶³ **A.D.M.A.E.F 133 CP Turquie vol: 340 P/675,** s. 257; Fransız baştercüman Charles Schefer imzalı çok sayıda günlük veya haftalık raporda siyasi oluşumları görmek mümkündür. **A.D.M.A.E.F PAAP Papier Thouvenel 233 Tome 17,** s. 435, 436.

yönündeki uyarılarına kulak tıkayarak, yaklaşık bir yıl önce karşı cephelerde savaştığı Ruslarla anlaşmanın yollarını aramaktadır.⁷⁶⁴ İstanbul'daki Fransız çevrelere göre Thouvenel'in Paris Kongresi'nde olması halinde Fransa'nın şerefine ve saygınlığının artacağı dolayısıyla her şeyi olumlu değiştirebileceği yönündeydi.⁷⁶⁵

Thouvenel ile III. Napolyon arasında böyle bir görüş farklılığı yaşanırken, Sultan Abdülmecid'e İngiltere İmparatoru tarafından verilen “ Dizbağı Nişanı”, Osmanlı Devleti'nin Britanya tarafına İngiliz sefiri marifetiyle geçtiğinin işaretiydi. İngiliz sefirinin eşi de kadınlar arasında entrikaya dâhil olmuştur. Harem aracılığıyla pek çok siyasi mevki kazanıldığı aşikârdır. Hassas bir yapıya sahip olan Thouvenel'in eşi bu tür harem oyunlarına hiç bulaşmamıştır.⁷⁶⁶ Thouvenel'e göre çok zor durumda kalan Abdülmecid Lord Stratford'un elinden aldığı İngiliz Nişanı ile birlikte İngiliz taraftarı Reşid Paşa'yı sadarete getirmiştir. Aslında Sultan Abdülmecid Thouvenel'i bir dost gibi görmektedir.⁷⁶⁷ Ancak İngilizlerden

⁷⁶⁴ Şeni, a.g.e., s. 37.

⁷⁶⁵ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 90.

⁷⁶⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 91.

⁷⁶⁷ İstanbul'dan çiçeği burnunda Dışişleri Bakanı olarak ayrılan Thouvenel'e Pera'dan Paris'e gönderilen 25 Ocak 1860 tarihli (no:1) yazıda: “Sayın Bakanım, size bu mektubumda yazacaklarım şüphesiz sizi övmek veya dalkavukluk yapmak için değil. Fransa'nın bir Büyükelçisi olarak neredeyse her tabakadan zatınıza duyulan ve hissedilen sevgi ayrılışınızla beraber yerini çok büyük üzüntülere bıraktı. Sultan aynen şu cümleleri kullandı: ” - Büyükelçinin gidişiyle çok müteessir oldum. Mösyö Thouvenel bana çok sempatik gelirdi hatta kızdığında bile. Türkiyeyi çok seviyordu ve politik tutumu hoşuma gidiyordu. Uzun zaman yanımda kalamıyacağını tahmin ediyordum. Büyük bir zekâ! İmparator Napolyon'nun yanında artık iyi bir dostum var. Fakat bizde bu dostluğu korumak için bir şeyler yapmak zorundayız. Bundan böyle benim nazırlarım görevlerini yapacaklar. Bununla birlikte Thouvenel'in gitmesine kızdım.” Daha sonra Sadrazam Âli Paşa'yı gördüm. Âli Paşa da: “Mösyö

çekinmektedir.⁷⁶⁸ 20 kadar İngiliz savaş gemisinin İstanbul'da olduğu sırada Âli Paşa bu gemilerin Karadeniz'i terk etmesini arzulamaktadır. Avusturya, Eflak-Boğdan Beyliklerinden çekilmemektedir. Reşid Paşa'nın sadarete gelişi İngilizlerin isteklerinin yerine geleceği anlamındadır. 26 Mayıs 1855 tarihinde Fransızlar memorandumla Bab-ı Âli'nin bu durumu kabul etmesini eleştirmişlerdir.⁷⁶⁹

Thouvenel'e göre Bab-ı Âli'nin Fransa'ya ihtiyacı vardır. Kendi hükümetine sürekli bilgi veren Thouvenel uyguladığı politikaya destek beklemektedir. Beklenen haber, beklenmedik yönde politik eğilim gösterir. Dönemin yürütülmekte olan diplomasi anlayışına uygun olarak İstanbul'daki sefirler kendi politikalarına ters düşen bir telgraf talimatı gelince onu hiç okumamış gibi davranırlardı.⁷⁷⁰

İstanbul'daki kordiplomatik çevreler ittifakla Avrupa'da barışı bozan adam olarak kurnaz, ihtiraslı ve entrikacı İngiliz sefiri Lord Stratford'u suçlamaktadırlar.⁷⁷¹

Thouvenel bende çok derin üzüntüyle birlikte çok güzel hatıralar bıraktı, bizim ihtiyaçlarımızı, hatalarımızı, erdemlerimizi, düşüncelerimizi sarıp sarmalıyordu. Bize acıyacak. Onunla en güzel hatıralarımızı hep yad edeceğiz.” Tanzimat meclisinin ricali; Fuad, Kamil ve diğerleri de saygı ve sevgi iletmesini istiyor, Bu mektupta onların da cümleleri olduğu gibi yazılmıştır. Ayrıca İstanbul'daki Ortodoks ve Katolik din adamlarının da Thouvenel hakkında duygu ve düşünceleri yazılıdır. Josephe de Barezzi tarafından kaleme alınan bu uzun mektup için bkz. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Tome 2**, s. 6-8.

⁷⁶⁸ Davison, a.g.e., s. 85.

⁷⁶⁹ **A.D.M.A.E.F 133 CP 328 P/679**, s. 25.

⁷⁷⁰ Bu durum, İngiliz sefiri Lord Stratford'un kendi hükümetinin yürüttüğü politikanın aleyhine davranışı açıklamaktadır. Thouvenel ise bunu yapamayacak kadar dürüst biridir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 92.

⁷⁷¹ Yıllar sonra bile Âli Paşa İngiliz elçisinin adını kinle anacaktır. Âli Paşa, üç kez Londra'dan geri çağırılmasına sebep olarak görmüştür. Davison, a.g.e., s. 74.

Thouvenel, Reşid Paşa ile sık sık görüşme talep ederek İngiliz etkisinden kurtarmak için hamleler yapmıştır. Bu çabalar karşısında İngiliz basını Fransız sefir Thouvenel'e çok sert ifadeler kullanmaktan kaçınmamıştır. Hatta elçinin geri çağırılacağı dahi yazılmıştır. III. Napolyon'un zaman zaman anlaşmazlıklar yaşamasına rağmen kıymetli bir sefiri gözden çıkarmaya niyeti yoktur. Öte yandan, sık elçi değiştirmenin politik olarak bir zafiyet anlamına geleceği ve Osmanlı nezdinde İngiltere'ye gereksiz prestij sağlayacağı düşüncesi de bu tür bir değişikliğin önüne geçmiştir. Dolayısıyla böyle bir geri çağırılma Thouvenel için söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte, İstanbul'a tayin olan her yeni Fransız elçi için eskiden beri "Lord Stratford'a yeni bir kurban geldi" denildiğini Baron'un anılarından öğreniyoruz.⁷⁷² Böylesi bir mücadelede Thouvenel'in rasyonel politikalar geliştirdiği, İngiliz sefire sessiz, sakin bir şekilde direndiği ve ona boyun eğmediği görülmektedir. Burada ülkesine bağlı ciddi ve başarılı bir devlet adamı profili sergilemektedir.⁷⁷³

⁷⁷² Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 94.

⁷⁷³ Ancak Berkes'e göre "Birbirinden farklı metotlarla çalışan İngiliz Elçisi Lord Stratford, Fransız Elçileri Thouvenel ve Bourrée, Rus Elçisi General İgnatyef Tanzimat Reformları'nın başarısızlıkları üzerinde bıraktıkları derin izlerle hatırlanacak olan simalardır. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 245.

3.3.7. Islahat Fermanı'nın⁷⁷⁴ Hazırlanışında Thouvenel'in Rolü⁷⁷⁵

Esas itibariyle Islahat Fermanı, Osmanlı siyasal ve toplumsal tarihinde diplomatik baskının bir ürünüydü.⁷⁷⁶ Kırım Harbi'nden sonra barış görüşmelerinin arefesinde, 1 Şubat 1855'de Viyana'da, müttefikler (Avusturya, İngiltere ve Fransa) arasında daha sonra yapılacak asıl konferansın temel prensiplerini belirlemek için biraraya geldiklerinde, Osmanlıdaki Hıristiyan tebaanın hak ve imtiyazlarına dair bir madde konulması hususunda anlaşıldılar.⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ 28 Şubat 1856'da, Âli Paşa'nın sadaretinde, Kırım Harbi'nin sonlarında hazırlanarak Paris Anlaşmasında önce Bâb-ı Âli'de, devletin ileri gelen ricali, Şeyhülislam ve Patrikler önünde okunarak ilan edilen bir fermanıdır. Karal, a.g.e.,s. 248, 258-264; İnalçık, Halil; Ferman için bkz. Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 19-25.

⁷⁷⁵ Ferman hazırlanırken Thouvenel'in, geçmişteki Osmanlı-Rus Antlaşmalarındaki Ruslara verilen dini, ticari ve siyasi imtiyazları tek tek inceleyerek benzerini bu fermana bir klozla ilave ederek uyarlamaya çalıştığını görüyoruz. s. 37. (No: 12); 11 nolu belgede ise, Bâb-ı Âli bütün gayri müslim tebaanın huzurunu temin etmek için bu fermanı lutfettiğini ancak müttefiklerin bunu kullanarak devletin içişlerine karışmalarına hak tanımadığını açıklayan Fransızca bir beyanname vardır. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français MD. Turquie vol: 115, (P.7851).**

s. 35; Bâb-ı Âli'nin Dışişlerinden Boğdan Prensi Ghica'a hitaben (No:10) işlem görmüş elyazması 18 Şubat 1856 tarihli fermanın Fransızca kopyası bulunmaktadır. Divan seçimleriyle açıklamaların yer aldığı bu ferman sanki Islahat Fermanının hemen hayata geçirilmesi gibi görülebilir. **A.D.M.A. E.F MD. Turquie vol: 115, (P.7851)**, s. 33.

⁷⁷⁶ Selçuk Akşin Somel, "Kırım savaşı, Islahat Fermanı Ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", İnalçık, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 707.

⁷⁷⁷ Karal, a.g.e.,s. 249; "Üç devlet, Türkleri Paris'teki barış konferansı başlamadan fermanı tamamlayıp resmen ilan etmeye zorluyorlardı." Davison, a.g.e., s. 55.

Buna göre, Rusya, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyanların hak ve imtiyazlarının Avrupa devletlerinin müşterek garantisi altına alınmasını isterken; İngiltere, dini serbestliği ve hukuki eşitliği istemekteydi. Fransa ise "Müslüman tebaa ile Hıristiyan tebaa arasında cemiyet, haklar, vergiler, millî eğitim ve devlet memurluklarına geçiş hakkı verilmesi" tezini savunarak, Tanzimat Fermanı'nda işaret edilen tebaa eşitliğininin daha da geliştirilmesini talep ediyordu.⁷⁷⁸ Bâb-i âlî, Rusya'nın teklifini, hükümlerlik haklarına müdâhale, İngiliz teklifini de İslâmiyet'i küçültücü gördüğü için, Fransız teklifini kabul etti.⁷⁷⁹

Osmanlı Hükümeti Viyana'da yapılan görüşmelerde müttefiklerin yaptığı teklifleri devletin içişlerine karışma anlamına geleceğini bildirerek, (16 Aralık 1855) alınan kararlar arasında yer almamasına gayret ettiyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine Paris'te yapılacak barış görüşmelerinden önce Islahat Fermanı'nı ilan ederek, müttefikleri olan devletlere içişlerine karışma yolunu kapatmaya çalıştı.

⁷⁷⁸ Pera'dan Fransız büyükelçiliği başsercümanı Charles Schefer tarafından, Paris'e Fransız dışişleri görevlisi Thouvenel'e gönderdiği 20 Mart 1855 tarihli rapora ilave edilen bir nota göre; "Reşid Paşa bugün gizlice bana Osmanlı Hükümeti'nin Hıristiyan ve diğer tebasının kaderini iyileştirecek yeni liberal fikirleri uygulamaya kararlı olduğunu söyledi." Schefer bunları maddeler halinde sıralamaktadır: 1. Haracı kaldırarak yerine şimdilik "Asker bedeli" (achat militaire) getirmek. 2. Orduya, etkili Hıristiyanlardan oluşan bir kontenjan ayırmak ve onların düzenli bir biçimde albay rütbesine kadar gelmelerini sağlamak 3. İdari görevler verilerek birinci sınıf memur derecesine yükselebilmelerini sağlamak 4. Kiliselerini tamir etmelerine engel olunmayarak ve sürekli ikamet ettikleri yerde yenisi de inşa edebilmeleri sağlanacaktır. Bu prensipleri kabine geri dönüşü olmayan bir biçimde kabul etti ve bunları Müslüman ahaliyi yaralamayacak bir formda kaleme alacak. Bâb-i Âli'nin uygulamaya koyduğu dördüncü garanti dini ve sivil özgürlükler Viyana Kongresi'ne teklif edilen değerlerdi. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Tome 17**, s. 427.

⁷⁷⁹ Karal, a.g.e., s. 250.

Bunun için de hemen ferman hazırlamak üzere İstanbul'da bir komisyon kuruldu. Thouvenel, Ocak ayından itibaren İngiliz meslektaşı/rakibi Lord Stratford ve Avusturya Büyükelçisi Anton Von Prokesch (1795-1876) ile temas halindeydi.⁷⁸⁰ Sadrazam aynı zamanda Hariciye Nazırı olan Âli Paşa ve Fuad Paşa da görüşmelerde bulunuyorlardı.⁷⁸¹ Bu üç devlet temsilcisi, Osmanlıya hazırladıkları reformlara Rusya'yı karıştırmamak için fermanı oldubittiye getirerek konferans başlamadan ilan ettirdiler.⁷⁸²

Thouvenel, Napolyon'un yapmış olduğu reformları kendine örnek alarak Osmanlı Devleti'ne Fermanda benzeri reformlar getirmeye çalışmıştır.⁷⁸³ Burada

⁷⁸⁰ **Annales des Deux Mondes**, 1856, 1856 T6, s. 692.

⁷⁸¹ Davison, bu görüşmede bir Osmanlı Rumu olan Kallimaki'nin ismini vermektedir. Davison, a.g.e., s. 55.

⁷⁸² Davison, a.g.e., s. 55; Fuad Paşa'nın 13 Şubat 1856'da Thouvenel'e gönderdiği bir yazıda Fuad Paşa toplantıda ele alınan dini hususları tekrar değerlendirmektedir. İngiltere Büyükelçisine de aynı notu gönderdiğini Thouvenel'e bildirmektedir. Bâb-ı Âli büyükelçilerin tekliflerini değerlendirecektir. Ekte İngiltere Büyükelçisine verilen memorandumun kopyasına göre dikkatlice incelenen dini meselelerde yazılı ve sözlü bir tebliğ yayınlanmaktadır. Buna göre Osmanlı Devleti tebası için ciddi kararlar alarak müttefikleriyle anlaşma yapacaktır. İngiltere ve diğer müttefiklerin katkıları Osmanlı toplumunun kalbinde kalacaktır. Bâb-ı Âli müttefikleriyle ilgili bir irade yayınlayacaktır. Bu irade daha önce kararlaştırılmış bu konuya ilişkin olarak İngiliz ve Fransız hükümetlerine teminat olarak verilecektir. Özellikle din değiştirenleri kapsamaktadır. Karar fiili ve yenidir. Bâb-ı Âli bu kararlarda zorluk çıkartmayacaktır. **A.D.M.A.E.F MD. Turquie vol: 115 vue 497 P/7851**, s. 22-24.

⁷⁸³ 12 numaralı belgeye göre ise, XVIII. yüzyıldan itibaren yapılan Osmanlı-Rus antlaşmaları (Kaynarca'nın 2, 5, 7, 8, 11, 27. maddeleri, Ankerman Antlaşmasının bazı maddeleri, Edirne Antlaşmasının 7. maddesi ve Yaş'ın 7. maddesi) dikkatlice incelenmiş ve ilgili maddelere atıflar

reformlarla Rusya'nın çevirdiği dolapları önlemek, nüfuzu altındaki Ortodoksları kullanmasını engellemek ve kendi himayelerindeki Latinleri özgürleştirmek amacındadır.⁷⁸⁴

Osmanlı devletini uluslararası hukukun taraftarı ve lehdarı haline getiren Islahat Fermanı Osmanlı Hıristiyanlarına eşitlik getirirken İngiltere ile Fransa'ya da manevi denetim yetkisi sağlamış oldu.⁷⁸⁵ Osmanlı Hıristiyanlarına tanınan eşitlik bir dizi yeniliklerden öte Osmanlı Devletinin hukuki ve felsefi kuruluşunda kalıcı değişikliği de zorunlu kılıyordu. Hıristiyanların zimmi statüleri “eşitlik” kavramıyla İslam hukukunun dışına çıkartılarak batılı laik düzenlemeye tabi tutuluyordu.⁷⁸⁶ Yani

yapılarak benzeri uygulamaların Fransız tebası ve Latinler için teklif edilmesi Thouvenel tarafından uygun görülmüştür. **A.D.M.A.E.F MD. Turquie vol: 115 vue 497 P/7851**, s. 36-42.

⁷⁸⁴ Şeni, a.g.e., s. 34; Thouvenel fermanın hazırlanması esnasında Canning'in, Müslümanlarla ilgili hususlarda çok ileri gittiğini, Türklerin kendisinden “Canning ne dediyse vükelây-i Devlet-i aliye kabul etti. Eğer biraz dayanılmış olsaydı ben bazı mertebe kendilerine yardım ederdim” dediğini Tezâkir'de görüyoruz. Cevdet Paşa'ya göre, Thouvenel, fermana duyulan Osmanlı tebasının öfkesini İngilizlere maletmeğe çalışmıştır. Cevdet Paşa, a.g.e., s. 70.

⁷⁸⁵ Kemal H Karpat, **İslâm'ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. XVIII, s. 136: Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinden beş gün önce Fuad Paşa imzalı Bâb-ı Âli'den Thouvenel'e hitaben gönderilen Fransızca bir belgeye göre; Osmanlı tebasında din değiştirme ile ilgili olarak, Osmanlının zamanın ve yüzyılın ruhunu dikkate alarak müttefikleriyle anlaşma yapacaklarını belirtmektedir. Daha önce kararlaştırılmış bu konuya ilişkin olarak Fransız ve İngiliz hükümetlerine teminat verilecektir. Özellikle din değiştirenleri (renégat) kapsamaktadır. Bu karar Bâb-ı Âli'nin yeni ve fiili kararıdır (Cemazielahir 1272). **A.D.M.A.E.F 133 CP/322 P/676**, s. 22-24.

⁷⁸⁶ 11 numaralı belgede, Sultan'ın tebasının huzuru için bahsettiği ıslahatların Müttefiklere devletin işlerine karışma hakkı vermediğini bildiren yazı bulunmaktadır. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français MD. Turquie vol: 115, P/7851**, s. 36-42.

1849 yılında ulema komisyonunun verdiği raporun bütün argümanları yedi yıl sonra Islahat Fermanıyla yok sayılmıştır.⁷⁸⁷

Fransa'nın tezinin Thouvenel'in şahsında din bağlamında vurgulanması, III. Napolyon'un iktidarının dini sorunsalının bir tezahürüdür. Kırım Harbinin nedenlerinden biri olan kutsal yerler meselesi, bu fermanla Osmanlı Hıristiyanları için eşitlik/şahitlik, devlette görev alma ve "bedelat-ı askeriye" olarak kabul gördü. İslami esaslara dayanan Osmanlı tarihinde bu de facto Osmanlı –Avrupa ilişkisi için bir ilk olma özelliğini taşır.⁷⁸⁸

⁷⁸⁷ 1840'lı yıllarda bu konu Abdülmecid'in önüne Stratfort tarafından eşitlik adına bir dizi taleple gelmiştir. Sultan, İngilizlerle iyi ilişkilerini sürdürmek adına bu talepleri görüşmeleri için özel bir ulema grubuna havale etti. 1849'da ulemanın konuyla ilgili bir raporu vardır. Buna göre, Hıristiyanların şahitliği, cizyenin kaldırılması, devlete memur olma gibi taleplere şeriate aykırı düşüncesiyle karşı çıkan ulema komitesi, insanların zorla Müslüman olmalarının kabul edilemez olduğunu da bildirdi. Rapordaki pek çok öneri İngiliz-Fransız taleplerini yumuşatmaya yönelik olmuştur. Karpat, a.g.e., s. 136, 137; Osmanlılık kavramı ilk defa burada belirtilmiştir. Berkes, a.g.e., s. 216.

⁷⁸⁸ Ferman, Hıristiyanların egemen olduğu ekonomik sektörde kârlara dönüşürken, Osmanlıda toplumsal tabakalaşmalar bölünmeler getirdi. Devleti yeniden canlandırarak Rusya'ya karşı İngiltere ile Fransa'nın dostluğunu kazanacağını düşünen Saray ve Hariciye Nezareti bürokratlarının oluşturduğu reformist grubun karşısında, devleti çökertecek bir Hıristiyan projesi olduğunu düşünen muhafazakârlar olarak iki taraflı bölünmüşlük oluştu. Karpat, a.g.e., s. 134.

Thouvenel'in 28 Nisan 1856 tarihli bir yazısından anlaşılacağı üzere, amaç Osmanlı Devleti'ni işgal eden Rusları bu topraklardan çıkartmak, bunu yaparken de İngiliz etkisiyle değil Fransa marifetiyle başarmaktır.⁷⁸⁹

Fermanın hazırlanışında rol oynayan İngiliz elçi, din özgürlüğü üzerinde ısrar ederken Thouvenel'den farklı olarak Protestan misyonerlerinin Müslümanlardan, Ortodoks ve Katoliklerden mümin devşirmesini arzulamaktadır.⁷⁹⁰ Thouvenel ise Türklerin Avrupalılaşması için Fransız medeni kanunun alınmasının Osmanlılık birliğini sağlamakta yetmediğini düşünerek daha yumuşak davranmaktadır. Avusturya elçisi ise Metternich'in bilinen düşüncelerini tekrar ve tavsiye ile yetinmiştir.⁷⁹¹

Thouvenel, Stratford ve Prokesch fermanın ilan edilmesine kadar uzun uzun tartışmışlardır.⁷⁹² İlk toplantı ocak ayında Fuad Paşa'nın evinde gerçekleşmiştir. Bu toplantıları "Gizli Konstantiniye Konferansı" olarak nitelendiren Thouvenel,

⁷⁸⁹ Thouvenel'e göre "Kırım Harbi'nin asıl amacı Rusya'nın hasta adamın doğal mirasçısı olduğu yolundaki iddiasını elinden almaktı. Bugün ani bir ölümden kurtardığımız hastayı yaşatma görevi bize düşüyor." Şeni, a.g.e., s. 37.

⁷⁹⁰ Berkes, a.g.e., s. 218.

⁷⁹¹ Metternich'e göre Müslüman Türkler hiçbir zaman Avrupalı olamazlar, Avrupalı kanunlar Avrupalılar içindir. Türkler, kendi dinlerinin gelenek ve göreneklerine göre hareket etmelidir. Berkes, a.g.e., s. 218. Metternich, refomcu bir bakış açısına da sahip olmasına rağmen imparatorluk yapılarının devamından yanadır. Ülkesinde, bürokrasi, ulaşım, sanayi, tarım, ticaret ve benzeri alanlarda modernleşmeyi sağlamış muhafakazar bir reformisttir. Ali Akyıldız, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 300.

⁷⁹² "Özellikle laik denetimin genişletilmesi, dini otoritenin sınırlanması ve kilise maaşlarının sabitleştirilmesi yönündeki reorganizasyona açık destek vermişlerdir." Davison, a.g.e., s. 120.

Osmanlıda 1839’da başlatılan Tanzimatı, Hıristiyan tebayı rahatlatacak yapısal reformlarla daha da ileri götürmek istemiştir.⁷⁹³

Gayri müslim halkların kendi hiyerarşisindeki çarpıklıklar ilgili cemaatlerin içyapısında bozulma ve çürümeye neden olmaktadır. Thouvenel, Atina ve İstanbul’daki kiliselerin halkla ilişkisinden memnun değildi. Laik seçkinleri kurumlara dâhil ederek değişimi amaçlayan Thouvenel, din adamlarının kendi cemaatlerine uyguladığı mali ve dini hegemonyayı yıkmak niyetindedir.⁷⁹⁴

Thouvenel, gayrimüslim cemaatlerin başına sivil elitlerin getirilmesi, cemaatten toplanan paraların baskı aracı olmaktan çıkartılması ve bunun için yapılacak düzenlemelerle Hıristiyan halkın günlük hayatının iyileştirilmesi gibi pragmatik çözümleri maddeler halinde kaleme almıştır.⁷⁹⁵

⁷⁹³ Bu toplantıya geç gelen İngiliz rakibine çok sinirlenir. Çok yoğun tempoyla devam eden bu süreç 21 Şubat’a kadar sürer. Elçilerin hazırladığı bu metin, Paris Barış Konferansına yetiştirilmek istenirken Ruslardan önce Hıristiyanlara sahip çıkmak gibi politik hamleyi de kapsar. Şeni, a.g.e.,s.30.

⁷⁹⁴ İstanbul’da Ortodoks Patriğini ziyaret eden Thouvenel, Rum papazlarının aç gözlülüğünü, dini istismar ederek kazanç sağladıklarını tesbit etmiştir. Papazları seçme ve azletme yetkisinin Osmanlıda olması da dini işlerden menfat zincirini alt tabakaya kadar uzatmaktadır. Doğu kiliselerinin birleşme isteğinde önem kazanmaktadır. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 191; Şeni, a.g.e., s. 32.

⁷⁹⁵ Şeni, burada Thouvenel’in Osmanlı devletinin toprak bütünlüğü politikasını temel aldığını belirterek yukarıda sözü edilen reformların gerçekleşmesi sonucunda Osmanlının Gayri müslimlerin sorunlarının tek sorumlusu olmaktan çıkacağını düşündüğünü yazmaktadır. Thouvenel’e göre; ‘Türklerden çok kendi rahipleri tarafından ezilen Hıristiyan halkların kaderini kesin olarak iyileştirmenin yolunun buradan geçtiğine derinden inanıyorum’. Şeni, a.g.e., s. 32; Cemaat şefleri dinî, malî, hukukî işlerde gerekli giderleri karşılamak üzere cemaatlerinden vergi toplarlardı.” Bu konuda aşırıya kaçmamaları için devletçe denetlenirdi.” Gülnihal Bozkurt, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1993, C. 43, S. 1-4, s. 52.

Thouvenel'in hamlesiyle Rusya'nın nüfuzundaki Rum Ortodoks cemaati için yapılacak düzenlemede, Fenerli papazların tepkisinden korunmak amacıyla bu toplantılara Rum Kalimaki davet edilerek Rusya karşısında bir adım öne geçilir. Görüşmelerde uzlaşma beklenenden erken gerçekleşmek üzeredir. Lord, Müslümanların din değiştirmesi hususunda özgür bırakılmalarını ısrarla talep ederken Thouvenel onu itidale zorlamıştır.⁷⁹⁶

“Gizli Konstantiniye Toplantıları” hemen hemen hergün uzun tartışmalarla geçmiştir. Toplantıda, Thouvenel ile birlikte iki Katolik, iki Müslüman, bir de Rum Ortodoks bulunmaktadır.⁷⁹⁷ Kırım Harbi'nden sonra Rusya karşısında Osmanlının toprak bütünlüğünü destekleme politikası Thouvenel'in benimsediği ve izlediği devlet politikası idi. Diğer müttefiklerde aynı endişeyi taşıdıkları için çok kısa sürede taslağı hazırlayıp Bâb-ı Âli'ye ilan ettirmişlerdir.⁷⁹⁸

⁷⁹⁶ “Ateşli meslektaşımın her sabah Padişah'a ve vezirlerine indirmekten zevk aldığı darbelere merhem sürmek ve yakı yapıştırmaktan helak oluyorum. Şimdi de Müslümanların Hıristiyan olma özgürlüklerini aklına taktı.” Şeni, a.g.e.,s. 35.

⁷⁹⁷ Şeni, a.g.e., s. 35; Touvenel, bu toplantılarda ele alınan konular da İngiliz rakibini frenleyici bir tutum takınmıştır. Yazar'a göre toplantıda alınan müspet netice, Osmanlı Toprak bütünlüğünü destekleme politikasının bir sonudur. Thouvenel'in niyeti de bu yöndedir; Paris'te yayınlanan günlük gazete *Moniteur*'de Avrupa'nın siyasi dengesi Türkiye'nin toprak bütünlüğünü gerektirmektedir. III. Napolyon'un politikası da bu yöndedir. **Moniteur universal**, 20 Şubat 1854, Paris.

⁷⁹⁸ Bâb-ı Âli sadece şekil yönünden Osmanlı Devleti'nin hükümrânlık haklarını kurtarmış oldu. Karal, a.g.e.,s. 250; 20 Şubat 1856 Çarşamba günü Paris'te yayınlanan *Journal des Débats* adlı saygın gazetede “Özel Telgraf” başlığı altında bir haber yayınlanmıştır. Bu habere göre 12 Şubat'ta bir firkateynle yola çıkan Âli Paşa sultanın onayladığı reformları Marsilya'da bulunan İmparatora sunacak. Telgrafta ayrıca sultan Tuna Beyliklerinin ayrı kalmasını istemektedir. **Journal des Débats**

Daha çok gayrimüslim tebaaya yönelik din ve vicdan özgürlüğü konularını düzenleyen, tebaa arasında din farklarına dayalı muameleyi kaldırarak eşitlik esasını getiren⁷⁹⁹ ve bu yönde yapılacak reformları sıralayan Thouvenel'in Atina'da, Pera'da, Galata'da ve benzeri yerlerde gayrimüslim tebaa gözlemleri etkili olmuştur denilebilir.

Âli Paşa'nın itirazına⁸⁰⁰ ve İngiltere Başbakanı ile Fransız Büyükelçisinin gereksiz görmelerine rağmen devletler Islahat Fermanı'nın Paris Barış Antlaşması'nda özel bir madde ile yer alması ve resmen senet ittihaz edilmesi talebinde bulundular.⁸⁰¹ Islahat Fermanı'nın ilanından kısa bir süre sonra, Paris'te

Politiques Littéraires, 20 Şubat 1856, Paris; **Moniteur universal**, 19 Şubat 1854, 20 Şubat 1854, Paris.

⁷⁹⁹ “Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu, toprak bütünlüğünü korumanın yanında, bir Avrupa devleti olarak kabul görmek istiyordu. Bunun için “The Concert of Europe” “Avrupa Uyumu” içinde yer almak en büyük gayesiydi. Islahât Fermânı, Osmanlı Devleti’ne Avrupa Uyumu’nun kapılarını açacak altın bir anahtar olarak görülmüştür.”, Gazi Erdem, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51: 1 (2010), s. 332.

⁸⁰⁰ Edouard Engelhart, **La Turquie et Le Tanzimat ou L’Histoire de Réformes Dans l’Empire Ottoman Depuis 1826 Jusqu’à Nos Jours**, A. Cotillon et C. Imprimeur-Editeur, Paris, 1882, s. 143.

⁸⁰¹ Gazi, a.g.e.,s. 334; Antlaşmanın 9. Maddesine göre; “Zât-ı Hazret-i Padişahî, tebaalarının saâdet-i hallerine masrûf olan himmet-i mütevâliyeleri muktezâsınca kavmiyyet ve diyânet ayırmadan, cümlesinin ıslâh-ı halleriyle beraber memâlik-i şâhânelerinin Hıristiyan ahâlisi haklarında niyât-ı inâyetkârânelerini te’yid ider bir kıt’a fermân-ı âlî ihsân buyurmuş olduklarından ve bu bâbta olan efkâr-ı şâhânelerine bir delil-i cedîd ibrâz etmek istediklerinden irâde-i müstakille-i şâhânelerinden sâdır olmuş işbu fermân-ı âlînin düvel-i muâhedeye tebliğini tensîb buyurmuşlardır. Düvel-i muâhede, bu tebliğin kadr-i âlîsini isbat ve te’yid ederler. Fakat şurası karargîrdir ki bu tebliğ maddesi, Zât-ı Hazret-i Pâdişâhînin ne kendi tebaasıyla olan muâmelât-ı şâhânelerine ve ne de Saltanat-ı

bazı gazetelerde Türkiye hakkında çok ağır ithamlar görülmüştür. Bu durum Avrupa kamuoyunun sempatisinin nefrete ve fanatizme dönüşmesi için yapılmıştır. Gazetelerde asılsız katliam haberleri verilerek Hıristiyan halkın ayaklanmak için hazır oldukları bile iddia edilmiştir. Reformların reel ve radikal olduğunu savunan o dönemde Paris’de Büyükelçi olan Fuad Paşa, meslektaşı büyükelçi Thouvenel’den bu haksızlığı önlemesi ve Fransız Dışişlerine iletmesi için Paris’ten özel mesajlar göndermiştir.⁸⁰²

Seniyyelerinin idare-i dahiliyesine gerek münferiden ve gerek müştereken müdâhale etmek için hiçbir halde düvel-i muâhedeye bir hak ve salâhiyet vermeyecektir. Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 1, Ankara, 1953, s. 346.

⁸⁰² Belgenin, ilk sayfasında Haziran 1856, son sayfasında 26 Mayıs 1856 tarihi bulunmaktadır. Bu belge Hariciye Nazırı Fuad Paşa tarafından Paris’ten İstanbul’a Thouvenel’e gönderilmiştir. Fuad Paşa Paris’te yayınlanan bazı gazetelerin yalan haber yazdığını, karalama kampanyası başlatıldığını ve Osmanlı hükümetine haksızlık edildiğini belirterek bu yanlışların düzeltilmesini rica eder. Devlet her şeye hâkimdir. Hükümet oteritesi mutlak tesis edilmiştir. İlan edilen son hatt-ı şerifin imparatorluğun her tarafında uygulanması esas alınmıştır. Gazetelerin ele aldığı bazı olaylara da açıklık getiren Fuad Paşa, İznik’te çok büyük kanlı bir ayaklanma haberinin tamamen uydurma olduğunu belirtir. Halkı katliamdan orada bulunan üç alay İngiliz askerinin kurtardığı veya Müslüman halkı tahliye ettiği şeklindeki haberler külliye yalandır. Reform yapan diğer devletlere gösterilen davranışlarla mukayese yapan Fuad paşa Türkiye’ye de zaman tanınmasını istiyor. Münferit örnekler de veren Paşa, İngiliz askerini eleştirmektedir. **A.D.M.A. E.F. 133 CP 326 MD. Turquie vol: 326, P. 678**, s. 12-16; Thouvenel Bu belgeyi gizli bir mesajla bakana iletmiştir. **Bkz. A.D.M.A.E.F. 133 CP 326 MD. Turquie vol: 326, P. 678**, s. 49.

3.3.8. Sultan Abdülmecid'e Nişan Verilmesi

Thouvenel, büyükelçi olarak dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Kont Walevski'ye imparatorluk adına kendinden önceki hükümdarlara benzemeyen Abdülmecid'e Fransa'nın prestijli nişanı "Grand Croix de l'Ordre de Légion d'Honneur"ün verilmesini bizzat teklif etmiştir.⁸⁰³ 1856 yılında Fransız sarayında düzenlenen bir davete ilk kez katılan Sultan Abdülmecid, Thouvenel'in elinden "Legion d'Honneur" nişanını almıştır. İlk kez bir Osmanlı Sultanı yabancı bir sefarette şerefine verilen davete katılmaktadır. Bu davet Paris basınında büyük yankı bulmuştur. Paris basını Thouvenel'in düzenlediği bu balonun, İngiliz sefaretinin düzenlediği balodan daha muhteşem olduğunu yazmıştır.

Thouvenel Fransız Dışişleri Bakanı Kont Walevski'ye yazdığı 11 Şubat 1856 tarihli mektupta Sultan'a verdiği nişanı anlatmaktadır:

"Sultan Hazretleri bu ayın 4'ü pazartesi günü verdiğim davete katılmak istediklerini bildirdiler. Majesteleri Fransa sarayında kendilerine gösterilen konukseverlikten çok memnun görünüyorlardı. Saat sekizde geldiler. Sefaretin cephesi aydınlatılmıştı ve sarayın ana giriş kapısının üstüne yerleştirilen imparatorluk tuğrası göze çarpıyordu. Maslak'ta kamp kuran Fransız birliklerinden, istihkâmcılardan, Paris itfaiyesinden, Zuavlardan ve Piyade Alaylarından seçilen şeref kıtası sefaretin bulunduğu caddeye yerleştirilmiş ve yolun iki yanında bir kordon oluşturmuştu. Fransız birliklerinin karşısına merasim kıyafetlerini kuşanmış

⁸⁰³ Kont Walevski derhal imparatora durumu bildirir. İmparatorun kabul etmesi üzerine Walevski 15 Aralık 1855 tarihli cevabi mektupta Thouvenel'e, sultana sunulmak üzere nişanı kuryeyle gönderdiğini haber vermiştir. Sultan, yaklaşık dört yıl önce verilen Portekiz Devletinin nişanını kabul etmemiştir. Thouvenel, **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854 -1866)**, (Éditeur: Calmann Lévy), Paris, 1903, s. 163, 165.

Osmanlı Hassa ordusundan bir birlik yerleştirildi. Majesteleri görünür görünmez bando Türk imparatorluk marşını çalmaya başladı. Birlikler selam duruşuna geçtiler ve tören atışı yaptılar. Böylece Sultan kendisi için düzenlenen törenden bir bakışta keyiflendi... Dinlenmesi için kendisine ayrılan bir salonda geçirdiği kısa süreden sonra büyük Légion d'Honneur nişanını kuşanmış ve kıymetli taşlarla bezeli bir kostüm giymiş olan Abdülmecid, Osmanlı Saray Mabeyincilerini izleyerek Taht Sarayı'na doğru ilerledi. Sarayın sağ tarafında Osmanlı nazırları ve yüksek devlet erkanı, sol tarafında ise diplomatik misyon şefleri ile Fransız ve İngiliz generalleri yerlerini almışlardı. Tahtın sağ tarafında diplomatik misyona mensup hanımlar için de bir yer ayrılmıştı. Majestelerinin dikkatini İmparator'un portresi çekti bu resme baktıktan sonra 'Yüce ve sadık dostumun yüz hatlarını görmek beni mutlu etti. Bu akşam kendisine konuk olmaktan dolayı büyük mutluluk duyuyorum' dedi. Padişah hazretleri Fransızca'yı aksansız ve çok rahat konuşuyorlar. Benden Vezir-i Azam Âli Paşa'yı kendileri namına Majesteleri İmparatora tanıtmamı rica ettiler... Majestelerinin önünde bir kadril oluşturuldu. Taht Salonu'na geçerek kendisine takdim edilen hanımları davet ettiler ve hep birlikte bir daire şeklinde oturdular... Kendilerini sarayın kapısına kadar, gelişinde uygulanan merasimle teşyi ettik. Orada atına bindi ve Şeref Kıtası'nı denetleyerek şerefine düzenlenen davet için bana teşekkür ettikten sonra saraydan ayrıldı. Davetlilerimiz arasında önemli bir yer tutan Osmanlı nazırları ve devlet erkanının padişahlara gösterilen saygıdan hoşnut kaldıkları yüzlerinden okunuyordu.⁸⁰⁴

Osmanlı Sultanlarının hiç birisi o güne kadar herhangi bir Avrupalının verdiği madalya ve benzeri nişanları kabul etmemişlerdi. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupai anlamda zihniyet değişimi olarak kabul edilebilir.⁸⁰⁵ Nitekim Sultan

⁸⁰⁴ Şeni, a.g.e., s. 75-77.

⁸⁰⁵ Osmanlı Devleti batılılaşma sürecini, öncelikle Avrupa devletler Topluluğu "European Concert"e 1841 Londra Boğazlar Mukavelenamesi ve 1856 Paris antlaşmasıyla başlatmıştır. Bu topluluğa dâhil olmayı teorikte gerçekleştirir. Halil İnalcık, "Türk Diploması Tarihinin Sorunları," **Çağdaş Türk**

Abdülmeccid, İngiltere imparatorluğu adına Lord Stratford'un elinden "diz bağı" nişanını da kabul etmiştir. Bu siyasi protokol zamanla yerleşmiştir.⁸⁰⁶

3.3.9. Cidde Olayları, Süveyş Kanalı, Eflak-Boğdan ve Sırbistan

Bu başlık altında incelediğimiz olaylar, Thouvenel'in Dışişleri Bakanlığı döneminde yapılan resmi yazışmalara konu olmuştur. Thouvenel sözü edilen sorunlara Fransız dış politikası çerçevesinde doğrudan müdahale etme gereği duymuş ve Osmanlı devlet adamları üzerinde yoğun bir baskı kurmuştur.

Cidde Olayları⁸⁰⁷ ile ilgili olarak, Thouvenel'in 4 Ocak 1860'ta İstanbul'dan Paris'e yazdığı rapor şöyledir:

Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. XVI.

⁸⁰⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 91, 264, 265.

⁸⁰⁷ XIX. yüzyılda çıkan ve devleti olumsuz etkileyen ayaklanmalardan biri de bir kıyı şehri olan Cidde'deki olaylardır. Farklı dinlerdeki topluluklar arasında çıkan ayaklanmalar devleti meşgul ettiği gibi İngilizlerin ve Fransızların himayesindeki Hristiyan mezheplerinden biri olan Marunilerle Müslüman Dürziler arasında çıkan bu çatışma uluslar arası boyuta taşınır. Dürziler Suriye'de Hasbeya, Raşaya, Cebeli Havran, Cebeli Lübnan ile Şam çevrelerinde; Maruniler ise Beyrut, Sayda, Trablus ve Lübnan'ın bütün kuzey kesimlerinde bulunmaktadır. Aralarındaki dini kaynaklı kavgalar yüzünden 1844'te atanan Hristiyan-Müslüman iki kaymakamlık soruna çözüm bulamamıştır. Islahat Fermanı'nın getirdiği olumsuz hava ayaklanmalarda da etkili olmuştur. 15 Temmuz 1858 tarihinde Fransız ve İngiliz Konsolosu ayaklanma sırasında öldürülmüştür. Bunu fırsat bilen İngilizler ve Fransızlar Cidde şehrini bombalamışlardır. Akabinde Fuad Paşa bölgeye gönderilmiştir. Fuad Paşa ayaklanmada elebaşı olan Dürzileri şiddetle cezalandırmıştır. Fuad Paşa'nın bu hareketine rağmen Fransa 8 Ağustos 1860'ta Lübnan'a asker çıkarmıştır. Bkz. Enver Ziya Karal,

“İstanbul’da Süveyş Kanalı meselesi bizim arzu ettiğimiz istikamette gelişme gösterdiği için Cidde olayları vesilesiyle Bâb-ı Âli nezdinde isteklerinizi bildirmek üzere İngiliz Büyükelçisi ile anlaşmış bulunuyorum. Ben ve Sir Henry Bulwer Fuad Paşa’yı görmeye gittik. Başından beri öne sürdüğümüz prensibe hemen hemen uygun ortak bir anlaşmayı müzakere ettik. Yani Cidde halkına tazminat adı altında ödenecek miktarın tespitini müzakere ettik. Aslında bu tartışmayı kısa tutmak tek çare idi. Zira herkes kendine göre bir miktar isteyecekti. Ne Napolyon hükümeti ne de İngiliz hükümeti miktarla ilgili bir rakam telaffuz edebilir.”⁸⁰⁸

Islahat Fermanı’nın Müslümanlar kadar Hıristiyanlar tarafından da hoş karşılanmamıştır. Bunun ilk ciddi yansıması Cidde’de meydana gelen mezhep/din kavgası olarak ortaya çıkmıştır. Karışıklık sırasında öldürülen konsoloları bahane eden Fransız ve İngilizlerin Cidde’ye savaş gemileri göndererek şehri topa tutmaları Paris Antlaşmasına (1856) rağmen gerçekleşmiştir.⁸⁰⁹

İngiltere ile Fransa’nın kışkırttığı Dürzî-Marunî kavgasıyla Cidde’den Suriye, Lübnan’a⁸¹⁰ sığıncaya 9 Temmuz 1860’da katliama dönüşmüştür. Henüz Cidde’deki

Osmanlı Tarihi, C. VI, T.T.K. Yayınları, 2007, s. 29-42; Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, 2010, s. 391-397.

⁸⁰⁸ **A.D.M.A.E.F 133 CP vol. 343, 344, Turquie, P/ 686 Belge no: 4, 5, 6** (4 Ocak 1860).

⁸⁰⁹ Cidde’deki bu isyan hareketinin altında yatan bir başka faktör de Süveyş Kanalı meselesidir. İngilizler Fransa’ya verilen kanal açma imtiyazını kendi çıkarlarına aykırı bularak engellemek istemişler. Armaoğlu, a.g.e., s. 392, 393; Engelhard, a.g.e., s. 153.

⁸¹⁰ Lübnan olayları, büyük devletlerin kendi aralarında ve Bâb-ı Âli ile olan mücadelelerinden Bâb-ı Âli’nin başarısıyla durdurulan bir krizdir. 1845’lerden itibaren Dürzilerle Maruniler’in çatıştığı bir bölge olan Lübnan kısa zamanda uluslar arası mesele haline gelmiştir. Bâb-ı Âli hükümrancılığını korumak adına bölgeye etnik-dini temele dayalı muhtar bir statü vermek zorunda kalmıştır (1861). İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 501.

olaylar ile ilgili tahkikatlar yapılmıştır. Halep'te Mayıs ayında başlayan Dürzîlerin saldırısı Lübnan'a yayılmıştır. Marunîlerde buna karşılık verince Şam'da daha büyük isyanların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Cidde olaylarında Thouvenel Büyükelçi olarak özellikle Fuad Paşa'yı sık sık ziyaret ederek ciddi baskı oluşturmuştur.⁸¹¹ Tahkikatlar sonucu cezalar verilmiş. Suçlu bulunanlar idam edilmiştir.⁸¹²

Cidde'den 12 Ocak 1859 tarihli, mühürlü, Fransız Misyon Politik Yönetim bölümünden Dışişleri Bakanı Kont Walewski'ye gönderilen resmi yazıya (no: 11) göre, Abdullah Nutessib ile Said Amudi bu sabah güneş doğduktan yarım saat sonra Duan meydanında kafaları kesildi. Komisyonun, Sultan'a müracatını istisna olarak kabul ettiği Kaymakam İbrahim Ağa İstanbul'a ikinci ve üçüncü dereceli mahkûmlarla gidecektir.⁸¹³

⁸¹¹ Cidde meselesi ile ilgili olarak, 14 Ocak 1859 tarihli Cidde'deki Fransız Misyon politik yönetiminden Fransız Dışişleri Bakanı Kont Waleski'ye gönderilen mühürlü (no:12) belgede, Cidde'de yapılan tahkikatın tutanaklarının tercümesinin gönderildiğini öğreniyoruz. Elçi, Said Amudi ve Nicolas Savidis bu iki isme İmparatorluğun dikkat etmesini istiyor. Birincisi, Namık Paşa'nın kötü arzusunun muhtemelen engel olan Abdullah Nutessib'in itiraflarını getiren, ikincisi ise 15 Haziranı 16'ya bağlayan gece katliamdan kurtulan Hıristiyanları naklendendir. **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD tome104 Turquie 1859-1863 Indemnités de Djeddah**, s. 43, 44.

⁸¹² Duchayla'ya çıkartma yapan komutana hitap eden resmi yazıya (no:11, ek 5'e) göre, Cidde katliamının sorumluları Abdullah Nutessib ve Said Amudi bugün (12 Ocak, Çarşamba) güneş doğduktan yarım saat sonra idam edildiler. Üç devletin (Türk, Fransız ve İngiliz) ortaklaşa kurduğu komisyonun aldığı kararlara uygun olarak gerçekleşti. **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD tome 104 Turquie 1859-1863 Indemnités de Djeddah**, s. 40.

⁸¹³ **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD tome 104 Turquie 1859-1863 Indemnités de Djeddah**, s. 15.

III. Napolyon, kendi elyazısıyla Dışişleri Bakanı Thouvenel'e Camp de Chalon'dan gönderdiği (18 Ağustos 1861) tarihli belgeye göre, çok iyi eğitilmiş ve çok kibar Mısırlı bir prensle Suriye ve projeleri hakkında görüşmüş. Çok etkilendiğini belirten Napolyon, Prensle geleceğe dair yaptıkları bu görüşmeyi Thouvenel'e haber veriyor. Onunla görüşmesini istiyor. Bu prensin kim olduğu ve ne konuşulduğu belli değil.⁸¹⁴

Fuad Paşa, Avrupa'nın müdahalesine engel olmak ve isyanı bastırmak üzere Hariciye Nazırı olarak Temmuz ayında Beyrut'a gönderilir. İsyanı aldığı sert tedbirlerle kısa zamanda bastıran Fuad Paşa Beyrut'taki Fransız Misyon Şefliğini takibindedir. Konu ile çok yakından ilgilenen Fransızlar İstanbul'a ve Paris'e sürekli bilgi ve belge göndermiştir.⁸¹⁵ III. Napolyon, Fuad paşa'nın Suriye'de olmasına rağmen diğer Avrupa ülkelerinde önce davranarak 1860 yılının Ağustos ayında beş bin kişilik bir kuvveti Beyrut'a göndermiştir. Böylelikle Suriye meselesi uluslararası

⁸¹⁴ Adı belgede geçmemiştir. Ancak belge hakkında bilgi verilirken bu prensin Said Paşa olduğu parantez içinde verilmiştir. Bu belgenin sol üst köşesinde üstünde taç işareti bulunan N harfi bulunmaktadır. III. Napolyon imzalı bu belgeyi Fransız diplomatik arşiv dairesi 1983 yılında satın almıştır. **A.D.M.A.E.F PAAP 233 Thouvenel Papier Tome 15**, s. 118.

⁸¹⁵ Fransız Büyükelçiliği baş tercümanı Charles Schefer 14 Eylül 1860 tarihli raporda:” akşam saat dörtte Beyrut'a sefer kararı alındı. Birkaç gün sonra Fuad Paşa Sayda'ya gidecek ve oradanda Deyrel Kamar'a gidecek. General Beaufort'un ona eşlik edeceği anlaşılıyor. Elinden gelen her şeyi yaptıracağını gizlemenin bir anlamı yok. Fuad Paşa bana Şam'a gitmemi oradanda Hasbeya'da onu bulmamı istedi. Oraya, ortak kazalar meselesini askeri metodla çözmek için gidecek.” **A D.M.A.E.F PAAP 233 Thouvenel Papier Tome 17**, s. 444, 445. Belgede adı geçen General Beaufort d'Hautpoil'in 1834-1837 ve 1840'da Mısır subayı olarak Suriye'de Mehmet Ali Paşa'ya hizmet etmiş bir komutan olması çok manidardır. Armaoğlu. a.g.e., s. 395; Enver Ziya Karal **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)** T.T.K., Ankara, 2007, C. VI, s. 36.

bir meseleye dönüşmüştür. Her zaman olduğu gibi kamuoyu Türkler aleyhine dönmüştü.⁸¹⁶ Thouvenel, Flahault Kontu'na yazdığı mektupta duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

“Sevgili Kont, Johne Russell ile aranızdaki soğukluğu giderdiğin için çok memnun oldum. Güven tesis etmek için önemli bir adım. İngiltere'nin bu önemli devlet adamı Suriye meselesinde tahminimden daha iyi bir uzlaşma içinde oldu. Lord Palmerston'un “Morning Post” gazetesi Fransa'nın Avrupa adına yaptığı Suriye işgaline niçin karşı çıkıyor, niçin bizi suçluyor, böyle davranmaya nasıl cesaret ediyor? İngiliz raporlarına göre Türk ordusunun orada düzeni tekrar sağlayabileceğini nasıl iddia ediyor? Bizim niyetimiz ilânihaye Beyrut'ta kalmak değil. İmparator askeri kuvvetleri kısa bir süre içinde geri çekmeyi arzu ediyor.

⁸¹⁶ Beyrut'tan Thouvenel'e 14 Mart 1861 tarihinde gönderilen “gizli” ibareli bir belgeye göre; Beyrut'ta cumartesi günü bazı olaylar olmuş bu olayların bütün detaylarını anlatacağını söylemektedir. Uzun zamandır Fuad Paşa'nın ve İngiliz ajanlarının bütün çabaları Suriye'nin asillerini Fransız hükümetine muhalefete yönlendirmektedir. Yusuf Bey Karam'ın geçici kaymakam olarak atandığını bildirmektedir. Kapasitesi ile ilgili şüphelerini kendisine belirtmiş, Fuad Paşa onun aklına girmeyi er geç başaracaktı. Olay bu gün tamamlandı. Şubat ayı, Cuma günü Fuad Paşa eğlence düzenleyeceği bahanesiyle “Nahr el Kelb” (Lübnan'da bir nehir, belgede Fransızcası fleuve du Chien)'e gitti. Yusuf Bey Karam'ı oraya araması için gönderdi. Marunî patriarkını (okunmuyor) bir yerde? davet ederek yemek vermesini istedi. Genel komiser Bekirli'de Patrikle ilk tanışma işini ele aldı. Yusuf Bey'in teklifini reddettiler. Nihayet Beyrut'ta cumartesi günü, Fransız hükümetinin eski tercümanı Musa Bombin'nin evinde Türk yetkililerinin de bulunduğu bu şölen yapıldı. Şaşalı yemeğin sonunda Fuad Paşa sultan'ın mesajını okudu. Fuad Paşa Yusuf Bey'i övgülere boğdu. İngilizlerin sürekli takipte olması anlatılmaktadır. Hıristiyanların düşmanlığı patlama noktasındadır. Beyrut'taki Marunî piskoposların aşağılamaları artık sınır tanımıyor. Türk hükümetine güvenen Yusuf Bey sert tedbirler alacak, ancak yeni bir iç savaşın çıkmasına engel olamayacak. Serbest fikirli olarak tanınan Fuad Paşa, bugün büyük bir tantanayla camiye gitti.(imza: tercüman Charles Schefer) **A D.M.A.E.F PA 233 Thouvenel Papier Tome 17, s. 474-478.**

Doğuda Hıristiyan güçler prestijlerini nasıl koruyacaklar? Avrupa kamuoyu bunu nasıl yorumlayacak? Bir takım garantiler almadan orayı boşaltmak yeni katliamların habercisi olmaz mı? Bana göre insanlığın şeref meselesi politik meseleden önce gelir.”⁸¹⁷

Thouvenel raporun devamında Tuna havzasında Budapeşte ve Belgrad’daki konsoloslara Eflak-Boğdan ile ilgili bir takım talimatlar vermiştir.⁸¹⁸

İskenderiye, Port Said, Kahire veya Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde sık sık dolaşan “Büyük Fransız” lakaplı diplomat-mühendis Ferdinand de Lesseps (1805-1894)⁸¹⁹ İstanbul’a sık uğramış ve her gelişinde Thouvenellerin ziyaretine gitmiştir. Hoş sohbet bir insan olan Lesseps yaptığı uzun yolculukları sürükleyici bir tarzda Thouvenellere anlatmaktadır. İki büyük proje⁸²⁰ ile adı geçen Fransız mühendisin Süveyş Kanalı projesine İngiliz sefir Stratford, İngilizlerin Hindistan’dan elde etmiş

⁸¹⁷ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 328, 329.

⁸¹⁸ “Serasker Rıza Paşa’nın ne kadar erdemli bir insan olduğunu anlatmama gerek yok, fakat Henry Bulwer Rıza Paşa’yı sürekli takip ediyor. Onun, aslında bizim dostumuz olduğunu sanıyor. Oysa Rıza Paşa inatla Kaptan Paşa’yı ve Türkiye’nin en büyük rüşvetçisi Mehmet Ali’yi destekliyor. Müsaadenizle şu amiyane tabiri kullanacağım, bu kirli çamaşır İstanbul’da yıkanmak zorunda; Paris veya Londra’da temizlenemez.” Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 331.

⁸¹⁹ Diplomat-mühendis Ferdinand de Lesseps, Mısır Hidivi Mehmet Sait Paşa’nın himayesinde yürütülen “Süveyş Kanalı” projesini dünya kamuoyuna duyurmak ve gerçekleştirmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Paris’te bu projeyi anlatan, (her ayın 10. ve 25. günlerinde çıkan) bir gazetede yayınlamıştır. “l’Isthme de Suez” (Süveyş Kanalı) iki denizi Kızıl Deniz ile Akdenizi birleştiren gazete logosuyla neşredilmiştir. Gazete, projeye ilgili her türlü bilgiyi adeta aylık rapor hazırlar gibi okuyuculara sunmuştur. Bkz. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6202047q.image> (08.07.2015)

⁸²⁰ Yaklaşık 200 milyon frankla başarılı Süveyş Kanalı projesi ve maliyeti karşılanamayan başarısızlıkla sonuçlanan Panama Kanalı projesidir.

olduğu tüm zenginliklere zarar vereceği endişesiyle diplomatik kurnazlığıyla engel olmaya çalışmıştır.⁸²¹

Mısır Hidiv'i Sait Paşa, Lesseps'in bu kanal projesine çok sıcak bakarken, Stratford, Reşid Paşa aracılığıyla Said Paşa'ya baskı yapmıştır.⁸²² Reşid Paşa, Hidiv'in yakını Kamil Paşa'yı aracı koyarak engellemeye çalışmıştır.⁸²³ Yine burada İngiliz Fransız rekabetinin yaşandığını görüyoruz.⁸²⁴ İngilizlerle işbirliğini Osmanlı Devleti'ni ayakta tutacak yegâne çare olarak gören Reşid Paşa, İngiliz donanmasının İskenderiye'ye girebileceği tehdidini göz ardı etmemektedir. Bütün bu çabalar projenin bir müddet rafa kalkmasına neden olur.⁸²⁵ Thouvenel ile Lesseps arasında

⁸²¹ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 91; **I'Isthme de Suez** (10 Temmuz 1856)

⁸²² Charles Schefer imzalı Pera'dan Thouvenel'e gönderilen 1855 tarihli yazıda bu konu anlatılmaktadır. Reşid Paşa'nın sanki bu projeye olumlu bakmadığı ve tavır takındığı anlatılmaktadır. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Papier Thouvenel, Tome 17**, s. 416.

⁸²³ 27 Temmuz tarihinde Pera'dan Paris'e, Fransız Dışişleri Bakanı'na gönderilen bir pusula da şunlar yazılıdır: "Aziz Bakanım resmi yazıda size söyleyemediğim atlanmaması gereken bir hususu belirtmek zorundayım. Sultan'ın damadı İlhami Paşa'nın Mısır'a bizim dostumuz Sefer Paşa ile birlikte gitmesi bana şüpheli geldi. Henri Bulwer'in haberinin olduğu, Sait Paşa'ya ve Süveyş kanalına karşı çalışacak gibi görünüyor. Yoksa Mısır'da ne işleri var. Sir Henri'nin Mısırlı bir dostu da refakat ediyor. Muhtemelen Fransa'ya karşı entrikalar yapılacak" **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Papier Thouvenel, Tome 11**, s. 48, 49.

⁸²⁴ İngiltere'nin I'Isthme de Suez'de yer alan tespitine göre Akdeniz ülkelerinin deniz ticaret hacmi gittikçe büyüyecektir. Lesseps, 10 Temmuz 1856 tarihli gazetenin bu sayısında Avrupa'nın bilgili ve tanınmış mühendislerine çağrı yapmakta ve işbirliği önermektedir. 30 Kasım 1854 tarihinde Bâb-ı Âli'nin onayladığı bir anlaşma çerçevesinde çalışmalar devam etmektedir. **I'Isthme de Suez**, Yıl 1, no: 2, 10 Temmuz 1856, Perşembe.

⁸²⁵ **I'Isthme de Suez**, Yıl: 1, no: 2, 10 Temmuz 1856, s. 18-27.

geçen konuşmaya şahit olan Madam de Fontmagne, elli altı yaşındaki mühendisin planlarını ve haritalarını gördüğünü ve şöhretini borçlu olduğu bu büyük projelerin sahibinin hiç yılmadığını, sabırla sonucu beklediğini nakletmektedir.⁸²⁶ Mısır Hidivi Said Paşa'nın kanal için ruhsat vermesi İngiltere'yi harekete geçirmiş, buna rağmen Marsilya'dan İstanbul'a en az dokuz defa gelen ve İstanbul'u çok iyi bilen Fransız mühendis Lesseps'e şöhretin kapısını açmıştır.⁸²⁷

Fuad Paşa'nın, Ali Galip Paşa'nın Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ile ilgili düşünceleri "Hıristiyan olmak üzereyiz. Peder Reşid ve onu takip eden oğul Ali Galip, Lord Stratford da tercümanı aracılığıyla bizleri aydınlatan kutsal ruhtur." şeklinde benzetme yaptığını kaydeder.⁸²⁸

Bozulan Osmanlı hazinesini korumak için direnen Maliye Nazırı Saffet Paşa, İngiliz Henry Bulwer'in entrikalarından sonra istifa etmiştir. Necip Paşa ferik olarak atanınca Sultan Abdülmecid tıbbiye mektebinden yirmi kadar genç askeri mabeyn olarak saraya getirmesini emreder. Ailelerin ve hocaların bu göreve karşı çıktığı belirtilen mektupta on altı tane askerin saraya hizmeti için getirildiğini kaydedilmektedir ve Thouvenel bunu esefle karşılamaktadır.⁸²⁹ Bu mektupların içinde Fethi Ahmet Paşa'nın kızının düğün hazırlıklarından da bahsedilmektedir. Söz konusu bu düğünün devlet bütçesini çok sarsacağı konusunda ilgili devlet

⁸²⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 154.

⁸²⁷ Bilgili, tecrübeli aynı zamanda doğu kültürüne de vakıf olan Lesseps, Thouvenellere İstanbul'da daha önce hiç görmedikleri eski Roma ve Bizans eserlerini de göstermiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 153-156. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Papier Thouvenel, Tome 17**, s. 416.

⁸²⁸ L. Thouvenel, **Episodes D'Histoires Contemporaine Tirés des Papiers de M. Thouvenel (1844-1845)-(1851-1852)**, Paris, 1892, s. 192.

⁸²⁹ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 323.

adamlarının müzakerelerini görmekteyiz. 140 bin kese (bourses) gibi yüksek rakamlardan söz edilmektedir. Bu konuda Sultan'ın da iradesi bulunmaktadır.⁸³⁰

Sultan'ın damadı Ali Galip Paşa'nın Dışişlerine getirilmesi Lord Stratford'u memnun ederken buna şaşırان ve pek memnun olmayan Thouvenel, Walewski'ye şaşkınlığını anlatırken Sultan Abdülmecid'in bu tasarrufunda Lord Stratford'un bir etkisinin veya Sultan'ın damadına bir sevgisinin söz konusu olmadığını vurgulamıştır. Bu atama Harem kaynaklı bir entrikanın neticesi olarak aksetmiştir. Thouvenel sık sık Abdülmecid ile görüştüğünü beyan ederek, bu bilginin doğruluğuna inandığını söylemiştir.⁸³¹

Mektupta III. Napolyon'un, Paris'teki Osmanlı elçisi Mehmet Cemil Bey'i Eflak-Boğdan seçimleri ile ilgili politikadan dolayı sert bir dille azarladığı ve Mehmet Bey'in cevap vermesine fırsat bırakmadan sırtını dönüp gittiği anlatılmaktadır.⁸³² Aynı mektubun sonlarında Thouvenel, Bükreş'te özel bilgi

⁸³⁰ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 319-321.

⁸³¹ Mektubun ilerleyen satırlarında Reşid Paşa'nın mali durumunu bankerlerden soruşturduğunu ve borçların faizini indirmek için çaba sarf ettiğini ve bunların yanı sıra pek çok arazi satın aldığını belirtmektedir. Yaptırdığı yalıların inşası için milyon franklardan söz edilmektedir. Fransız Hükümetinin Prusya ile Eflak-Boğdan meselesinde anlaşmak üzere olduğu ifade edilmektedir. Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 102.

⁸³² Thouvenel, Eflak-Boğdan Beyliklerini aynı bayrak altında birleştirmeyi esas alırken mali, iktisadi askeri ve gümrük birliği konularında da ortak hareket önerirken her ikisine ayrı yönetici lider düşünmüştür. Kısaca İngiltere'nin de pek düşmanca bulmadığı bu öneriyi Thouvenel "iki başlı ortak milli bir hayat" şeklinde özetlemektedir. Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 106; "Journal Des Débats" gazetesinde 20 Şubat 1856 Çarşamba günü yayınlanan bir habere göre Âli Paşa Sultanın onayladığı kararları imparatora getirmek üzere yola çıkmıştır. Osmanlı hükümeti bu beyliklerin ayrı kalmasını ve

kaynaklarının olduğunu belirterek bu iki devletin (Eflak- Boğdan) birleşmesinin şimdilik gecikeceğini duyurmaktadır. Fransız ve Rus ajanlarının desteklediği Yaş Metropolitanı Osmanlı'nın atadığı beyle Eflak'ta mücadele etmektedir. Bâb-ı Âli'nin karşı çıkmasına rağmen belki de Avrupa komisyonunun mevcudiyeti seçim dönemine girecek görüntüsü verirken Boğdan'da ise birleşimi isteyenlerin çabaları yoğunlaşmıştır.⁸³³ Cevdet Paşa Tezâkir'de "Hâlbuki Boğdan'da intihab maddesi icra olunup ittihadın hilafı zuhur edeceği anlaşıldığı gibi Dersaadet'te Fransız elçi Mösyö Thouvenel "bu intihab yolsuz oldu. Ke'en-lem-yekün hükmüne konulsun ve illâ terki sefâret edüp giderim" deyu iddia ve ısrar etmekle Reşid Paşa artık makam-ı sadarete pâyidar olmayıp hemen kurban bayramının birinci günü azl edilir yerine Giridli Mustafa Paşa getirilir. Âli Paşa da Hariciye Nazırı olur."⁸³⁴ şeklinde belirtmiştir. Thouvenel öylesine katı ve inatçı bir tavır sergilemiştir ki, Reşid Paşa'ya baş tercümanı yerine bir kavas göndererek diplomatik teamülleri çiğnemiş ve Eflak ve Boğdan'da yapılmış olan seçimleri yok hükmünde saymıştır.⁸³⁵ III. Napolyon da İngiltere'ye giderek konuyu Kraliçe ile görüştüktan sonra Thouvenel'e

veliaht hospodarların yönetimini arzu etmektedir. **Journal Des Débats Politiques Littéraires**, 20 Şubat 1856.

⁸³³ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 109.

⁸³⁴ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 25-28.

⁸³⁵ 29 Temmuz 1857 tarihinde İstanbul'dan saat 7'de gönderilen deşifreli telgrafta şunlar yazılıdır: "Konsey bu defa toplanıyor. Ad hoc Divan'nın ertelenme kararını açıklayacağını zannediyorum. Paris konferansının kararlarına boyun eğeceğini açıklayacak. Sultanı bilgilendirdim Resit Paşa'nın azli muhtemeldir. 52 numaralı resmi belgeyi göreceksiniz". **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680 F 133**, s. 303.

yeni bir emir gelmeden İstanbul'u terk etmemesini bildirmiştir.⁸³⁶ Thouvenel Fransa lehine sonuç alıncaya kadar sabırla beklemiştir.⁸³⁷

Eflak XV. yüzyılda, Boğdan ise XVI. yüzyılda Osmanlı egemenliğine giren ve ahalisinin Romence konuştuğu yerlerdir. Bu iki bölge de “ayrıcalıklı beylik” statüsüne sahip oldukları için kendi iç yönetimlerinde serbest idiler.⁸³⁸ Dolayısıyla bu bölgeler mahalli hanedan yöneticileri tarafından idare edilmiştir. Bu iki eyaletin prensleri ve gospodorları mahalli zadedgân (boyarlar) seçiyorlar ve sultan tasdik ediyordu. Burada da zaman zaman âyanlar Bâb-ı Ali'nin önde gelenlerini elde edip tahta geçme yolunu seçiyorlardı.⁸³⁹ Aslında bu durum Osmanlı otoritesini zayıflatan bir unsur olacaktır. Her iki prenslik de aynı ırk ve dine mensuptur. Rusları sevmeyen

⁸³⁶ 30 Temmuz 1857 tarihinde İstanbul'dan saat 5'te gönderilen deşifreli telgrafta şunlar yazılıdır: ” Konsey'in Divan'ın ertelenmesine karar verdiğini ve seçimler için Paris Konferansının kararlarına uyulacağını öğrendim. Bu geçicidir. Onların emirleri meslektaşlarıma ulaştı. Bizim anlaşmamız tam ve sertir. Burası için de bizim için de artık başarı ile kopma arası bir şey yoktur.” **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680 F 133**, s. 319. Yine aynı günde 30 Temmuz 1857, İstanbul'dan saat 10'da gönderilen bir başka deşifreli telgrafta ise, “Bâb-ı Âli'nin teklifini, referansını nihai kongrenin toplanmasına neden olacak bir tuzak gibi kabul etmeksizin reddettik. Bu itiraz durumunda bana sekiz gün daha kalmam için izin veriniz. Beni bırakmıyorlar.” **A.D.M.A.E.F 133 CP/ 330 P/680 F 133**, s.320.

⁸³⁷ 30 Temmuz 1857 tarihli telgrafta Thouvenel'in gitmesini istemeyenlerin kimler olduğu belirtilmemiş. Durand de Fontmagne'a göre Rus sefiriyle birlikte İstanbul'u terk edeceklerdi. Ancak Rus sefiri kendisini beklemesini rica etmiş. Reşid Paşa da gitmesini istememiş ve Sefer Paşa'yı Thouvenel'i kalması için iknaya göndermiş. Sefer Paşa çok ısrarcı olmuş. Bua karşılık Thouvenel oldukça kararlı ve inatçı bir tutum takınarak Reşid Paşa'yı küçük düşürmek istediğini belirtmiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e.,s, 206.

⁸³⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 384.

⁸³⁹ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 255-256.

bu prenslikler Rus işgaline de karşı çıkmıştır. Ancak Osmanlı ile Rusya arasında tampon bir bölge durumuna gelmiştir. Bilindiği gibi III. Napolyon Eflak ve Boğdan'ı "Romanya" adı altında birleştirmek için çok uğraşmıştır.⁸⁴⁰ Koyu bir Katoliklik politikası güden III. Napolyon bir anlamda "milliyetçi hareketleri" desteklemiştir. İtalyan birliği için verdiği mücadele buna örnek gösterilebilir.⁸⁴¹

Thouvenel, 1855 yılında Napolyon'un talimatıyla Avusturya'ya bu iki prensliği almasını, buna mukabil Lombardiya'yı Piyamonte'ye bırakmasını teklif etmiştir.⁸⁴² Prensliklerin birleşmesi Rusya'nın çok işine gelmektedir. Üstelik bağımsız olmaları Balkanlarda yayılma politikasında yeni bir merhale olacaktır. Sınırları içindeki Romenlerin de birleşik bir prensliğe iltihak etmeleri hâlinde zor durumda kalacak olan Avusturya Rusya'nın işini daha da kolaylaştıracaktır. Fransa'nın Kırım Harbi'nden sonra, düşmanı olan Rusya ile yakınlaşması ve Romenlerin Latin ırkından gelmesi bu ülkeyi Avusturya karşısında güçlendirecektir.

⁸⁴⁰ Daha öncede Rusya'nın da bu yönde politikaları mevcuttur. Eflak ve Boğdan'ın birleştirilerek Rusya İmparatorunun damadının kral olarak atanacağı şeklinde çıkan söylentiye Reşid Paşa'ya (büyükelçi iken) soran Bâb-ı Âli, Paşa'dan bu birleşmenin mümkün bulunmadığını bildiren 25 Cemazielahir 1261/1 Temmuz 1845 tarihli bir tahrirat almıştır. Burada Reşid Paşa, Rusya istese bile Avusturya'nın karşı çıkacağı ve diğer devletlerin müsaade etmeyeceğini bildirmektedir. Kaynar, a.g.e, s. 614.

⁸⁴¹ 1849-1861 yılları arasında dinî konulara hasredilmiş yazışmalardan oluşan "Question Romaine: Mélanges" (**Roma Meselesi**) başlıklı koleksiyonda mektuplar ve gazete küpürleri bulunmaktadır. Fransız Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşiv'inde 38 C 36 koduyla yer almaktadır. **A.D.M.A.E.F Question Romaine: Mélanges** 38 C 36.

⁸⁴² Armaoğlu, a.g.e., s. 385.

Yani Rusya ve Fransa savaşın üstünden henüz bir yıl bile geçmeden ittifak kurmuşlardır.⁸⁴³

Paris Antlaşması, Eflak ve Boğdan'ın birleşmesini istemeyen Osmanlı Devletine ve 1854 yılından beri bu iki prensliği işgal eden Avusturya'ya rağmen 22. ve 27. maddeleriyle bu iki eyalete özerklik kazandırmıştır.⁸⁴⁴ Her iki eyalette yapılan seçimlerde Boğdan birleşmeyi reddedince, özellikle Fransa,⁸⁴⁵ daha sonra Rusya ve Prusya bu duruma karşı çıkmıştır. Seçimlere hile karıştığını iddia eden Fransa Osmanlı Devleti'ni sert bir şekilde protesto etmiş, hatta tehdit etmiştir.⁸⁴⁶ III. Napolyon İngiltere'ye dahi başvurarak konuyu kraliçeye götürmüştür. Kraliçeden istediğini bulamayan III. Napolyon bu kez Rus Çarıyla anlaşma yoluna gitmiştir. Konunun milletler arası bir konferansta görüşülmesi konusunda Fransa ile Rusya ittifak ettiler. İngiltere'yi arkasına alamayan Türkiye, seçimlerin yenilenmesini kabul etmiştir. 19 Eylül 1857'de Boğdan'da, 26 Eylül 1857'de de Eflak'ta yapılan seçimlerde her iki eyaletten de birleşme kararı çıkmıştır.⁸⁴⁷

⁸⁴³ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 202; Karal, a.g.e, s. 242.

⁸⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 387.

⁸⁴⁵ Eflak ve Boğdan'ın statüsünü belirlemek için yapılan öneriler maddeler halinde sıralanmıştır. Gümrük, posta teşkilatı ve benzeri konular da Bâb-ı Âli'nin görüşlerini Thouvenel ele almıştır. **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD Turquie P/7851 vol: 115 vues: 497 No: 52**, s.380; **A.D.M.A.E.F Cote MNESYS 50 MD Turquie P/7851 vol: 115, vues: 497**, s. 235, 236, 237; Thouvenel , a.g.e.,s. 106.

⁸⁴⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 203.

⁸⁴⁷ Eflak ve Boğdan Romanya adı altında birleşmiştir. Bu yeni devletin başına da Avrupalı bir prens gelmiştir. Bu durum Paris Antlaşması'nın hükümlerine aykırıdır. 19 Ağustos 1858'de milletlerarası

22 Mayıs'ta başlayan ilk görüşmeler aralıklarla devam etmiştir. Görüşmelerin üçüncü oturumunda Fransız Dışişleri Bakanı Walewski, Fuad Paşa'nın Thouvenel'e söz verdiği bir anlaşma projesinden söz etmektedir. Buna göre Fransa Avusturya, İngiltere ve Türkiye'nin olumsuz tavrını yumuşatacak bir proje masaya yatırır. Projeye göre sultanın hükümrانlığında iki hospodardan biri Eflak'a diğer Boğdan'a; iki meclisten biri Bükreş'e diğeri Yaş'a; 9 Eflak'lı ve 9 Boğdan'lıdan oluşan 18 üyeli ortak komite kurulması öngörülmektedir. Ayrıca projede ortak bayrak, gümrük ve para birliği gibi benzeri öneriler bulunmaktadır. Thouvenel, bu önerilerin Fuad Paşa'yı masada çok zorlayacağını kaydetmiştir.⁸⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan Sırbistan'da halk dini ve sosyal işlerinde özgürdü. Eyalet paşası ile Sırp halkı arasında gerekli mevzuat Sırp geleneklerine göre düzenlenmişti. XIX. yüzyılda Balkanlar'ın genel durumu çerçevesinde devlet eşkıya ve âyanlara boyun eğmek durumunda kalmıştı.⁸⁴⁹

İlk defa 1804'te ayaklanan Sırlar Osmanlı ile savaş halindeki Rusya'nın yanında yer almıştı. Bükreş Antlaşması (28 Mayıs 1812)'nin sekizinci maddesi gereği Sırlara serbestlik verilmişti. Böylece, Sırlar hukuki olarak imtiyazlı bir duruma gelirken, Rusya da bu eyaletin hamisi olduğunu ileri sürmeye başladı.⁸⁵⁰ Sırlar eyaletlerinin genişletilmesini ve kalelerinin Türk askerleri ve Müslüman ahaliden boşaltılmasını istemeye başladı. Rusya Fransa ile savaş hâlinde olduğu için

bir konferansta birleşen prenslikler daha sonra 1878 Berlin Antlaşmasıyla da bağımsız bir krallık olmuştur. Armaoğlu, a.g.e., s. 389-390.

⁸⁴⁸ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 268.

⁸⁴⁹ Karal, a.g.e., s. 10; Armaoğlu, a.g.e., s. 399.

⁸⁵⁰ Karal, a.g.e., s. 65.

bu talebin destekçisi olamadı. Sırlar 1815 yılında Knez Miloş Obrenoviç (1780-1860) liderliğinde yeniden ayaklandılar. 7 Ekim 1826'da Romanya'nın Akkerman şehrinde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında düzenlenen bir ticaret anlaşmasına göre Bükreş Antlaşması'nın hükümleri daha da keskinleştirildi⁸⁵¹ ve Rusya'nın garantörlüğünde Sırlara ve Eflak-Boğdan'a ayrıcalıklar verildi. Akkerman Anlaşması'na göre Sırbistan muhtar bir beylik hâline gelmiştir.⁸⁵² Bununla birlikte, anlaşmanın hükümleri yürürlüğe girmeden yeni bir Osmanlı-Rus savaşı başladı. Savaşı kaybeden Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşması (1829) ile bu özerkliği tanıdı, fakat halkına zulmetmekten imtina etmeyen Miloş Obrenoviç'in yetkilerini sınırlamak için 1835'te meclisler kurulmasını sağladı.⁸⁵³

Kırım Harbi'nde tarafsız kalan Sırbistan özerk eyaleti, Paris Antlaşması'nın 28. maddesine göre müstakil ve milli bir devlet olarak Osmanlı tabiyetinde olacaktı. 29. maddeye göre de antlaşmada imzası olan devletlerden habersiz askeri bir müdahale yapılamayacaktı.⁸⁵⁴ Bu iki madde gereği Sırbistan Rusya'nın garantörlüğünden çıkarak Avrupa devletlerinin himayesine girmiş oluyordu.

⁸⁵¹ Akkerman Antlaşması'na ekli senede göre, Osmanlı devleti, Sırların, sergerdelerinin kendileri tarafından seçilmeleri, iç işlerinde müstakil olmaları, ticaret sebestisi ve vergilerin tek kaleme toplanması gibi imtiyazları vermiştir. Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1.2, Ankara, 1951, s. 112, 139.

⁸⁵² Edirne Antlaşması'nın VI. maddesi Sırbistan ile ilgilidir. Bu madde Akkerman Antlaşması'nın V. maddesine ekli olarak Sırbistan hakkındaki senette yazılı olan şartların yerine getirelemediği hatırlatılarak Sırbistan'a verilen imtiyazların yerine getirilmesini istemektedir. Turan, a.g.m., s. 139.

⁸⁵³ Karal, a.g.e., s. 67.

⁸⁵⁴ Erim, a.g.e., s. 351.

Sırlar Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden tam bağımsızlık talep etmeye başladılar. Rusya'nın Panslavist propagandası, milliyetçilik şuuru, Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ve Eflak-Boğdan beyliklerinin daha fazla imtiyazlar alması gibi gelişmeler Sırları bağımsızlık için harekete geçirmiştir.⁸⁵⁵ Öte yandan, Miloş Obrenoviç'in ölmeden önce, oğlu Mihail Obrenoviç'in Osmanlı Devleti tarafından Sırbistan Prensi olarak tanınması için sadrazama gönderdiği mektup karşılıksız kalmamış, sadrazam gereğinin yapılması için talimat vermiştir.⁸⁵⁶ Bu emir üzerine 1860'ta Sırbistan'ın meşru prensi olan Mihail Obrenoviç büyük Sırbistan için mücadele ederken, III. Napolyon da Rusya ve Avusturya'nın bölgedeki nüfuzlarını baltalamak için Mihail Obrenoviç'e destek vermiştir.⁸⁵⁷ Osmanlı arşivinde, 6 Kanunievvel 1861 tarihli tahrirata göre III. Napolyon'un Sırbistan meselesinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığı görülmektedir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁵ Karal, a.g.e., s. 68.

⁸⁵⁶ Fransız diplomatik arşiv belgesinde bu konu şöyle kaydedilmiştir: "Prens Miloş'un mektubu sadrazama ulaştı: Bâb-ı Âli Belgrad'daki Osman Paşa'ya, babasının ölümünden sonra başa geçen Prens Mişel'i tanıma emrini gönderdi. **A.D.M.A.E.F 133 CP 343, P/686**, s. 145.

⁸⁵⁷ İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanı Thouvenel'e gönderilen 13 Mart 1860 tarihli belgeye göre sadrazam, Fransa'nın baskısı sonucunda Prens Mihail'i tanımaya karar vermiştir **A.D.M.A.E.F 133 CP 343, P/686**, s. 150.

⁸⁵⁸ "Paris sefiri Veli Paşa tarafından Hariciye nezaretine gönderilmiş olan 28 Aralık 1861 tarihli yazının tercümesidir. Belgeden anlaşıldığına göre Hariciye nezaretinden gelen talimat üzere Veli Paşa Mösyö Thouvenel ile görüşmüş ve talimatta belirtildiği üzere Mösyö Thouvenel'e Sırbistan'ın hali hazırdaki durumunu arz etmiştir. Sırbistan'da meydana gelen yeni hadiselerden Mösyönün bilgisi vardır ve bu konudaki düşüncesi hem bana (Veli Paşa) ve hem de daha önce Mehmed Rüşdi Paşa'ya belirttiği ile aynıdır (yani önceden kullandığı lisan ile bu görüşmede kullandığı lisan aynıdır). Mösyö Thouvenel, Osmanlı'nın hukukunu tamamiyle tasdik etmekle birlikte, dikkatini meselenin vuku

3.3.10. Thouvenel'e Göre Osmanlı Devlet adamları

Thouvenel pek çok sayıda helenist seyyah ve diplomatın aksine Türklere genellikle olumlu bakabilmiş tecrübeli bir sefirdir. Görevi esnasında Sultan Abdülmecid başta olmak üzere bütün Osmanlı üst düzey devlet adamlarıyla yakından görüşme imkânı olmuştur.

Ömer Paşa (1806-1871) Thouvenel'in yakından görüştüğü devlet adamlarından birdir. Kırım Harbinde Osmanlı ordusunda serdar-ı Ekrem olarak bulunan Ömer Lütfi Paşa'yı yakından tanımıştır. Thouvenel, Ömer Paşa için "Öylesine kendini beğenmiş bir adamdı ki durmadan kendinden bahseder ve kendinden 'Majesteleri' diye söz ederdi."⁸⁵⁹ demiştir. Thouvenel'e göre, Ömer Paşa

cihetine yönelmektedir. Hukukunun icrasını hiçbir şekilde yabancı devletler konferansına müracaat etmeksizin doğrudan Sırp Beği ile halletmesinin Osmanlı menfaatine daha uygun olduğunu belirtmektedir. Osmanlı'nın bu meseleyi bir konferansın kararlarına havale etmesinde bazı devletler tarafından bir takım yeni kararlar ortaya konulması gibi bazı sakıncalar bulunduğunu; Sırp emaretinin millî asker tertip etmesinin devlet-i aliyye hakkında düşmanca bir tutum ve korkutucu bir durum olmadığını; söz konusu emaretin Osmanlı tabiyetinde bulunmasının kendi menfaatine olduğunu ve bunun emarete bulunan dirayet sahipleri tarafından da tasdik edildiğini; saltanat-ı seniyyenin de buna karşılık söz konusu emareti kendisine çekmenin ve bağlamanın menfaatine olacağını ve bu konunun hayırla sonuçlanması için gerekli mesainin harcanması gerektiğini; karmaşa ve zorluğa sebebiyet verecek tedbirlerden kaçınılması gerektiğini bildirmektedir. Bu mühim meseleler etraflıca düşünüldükten sonra Veli Paşa ile yeniden müzakere ve sohbet edeceğini ilave etmiştir." **B.O.A. HRTO Tarih no: 1861.12.6, Dosya no: 72, Gömlek No: 58, Fon Kodu: HRTO.**

⁸⁵⁹ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 531; Slav asıllı Ortodoks bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Paşa'nın asıl adı Michel Lattas'tır. 1828'de Avusturya'dan kaçarak Osmanlı Devleti'ne iltica etmiştir. Daha sonra Osmanlı ordusunda yüksek derecede bir komutan olmuştur. Kırım Harbi'nde Rus ordusunu bozguna uğratmıştır. Cevdet Paşa'ya göre, Osmanlı Devleti'nde ilk defa Ömer Paşa'ya

daha sonraki askerlik mesleğinde başarılı olamamıştır. ⁸⁶⁰Thouvenel, onu sert otoriter ve kaba birisi olarak tanımlamaktadır. Aşırı derecede müsrif olduğu için para sıkıntısı ve yokluk çektiğini Thouvenel'den öğrenmekteyiz. ⁸⁶¹ Ömer Paşa hakkında düşüncelerini o sıralar İstanbul'da yanında bulunan Durand De Fontmagne'ye anlatmıştır. Paşanın Slav Ortodoks bir ailenin çocuğu olduğu, daha sonra Sultan Mahmut ve Sultan Abdülmecid döneminde askeri alanda çok başarılı bir komutan olarak kendini gösterdiğini belirtmiştir. Kırım Harbi'nde müttefik ordularının harbe dahil olmasıyla beraber Ömer Paşa'nın yıldızı sönmüştür, hatta Fransız Mareşal Pélissier (1794-1864) tarafından çok defa hakir görülmüştür. ⁸⁶² Gürcistan seferinde de beklenen başarıyı gösterememiştir. ⁸⁶³

İstanbul'da İngiliz Büyükelçiliğinde Kraliçe adına Canning tarafından Dizbağı nişanı verilmiştir. Cevdet Paşa, a.g.e., s. 52. Thouvenel ise bundan söz etmez.

⁸⁶⁰ Tezakerde ise Cevdet Paşa, eğer müttefik orduları Ömer Paşa'nın Besarabya kıtasınının vurulmasını öneren harekâtı tasvip etselerdi savaş daha süratli kazanılacaktı. Hâlbuki İngiliz-Fransız komutanlar Kırım üzerine yürüyerek taktik hatası yapmışlardır. Kırım 'ın en sarp bölgesi Sivastopol'da saplanıp kalmışlardır. Ömer Paşa da mecburen Kırım üzerine hareket etmiştir. Cevdet Paşa, a.g.e., s. 28. Buradan anlaşılan Ömer Paşa başarısız bir komutan değil tam aksine başarılıdır. Thouvenel, Kırım Harbi'nde Fransız komutanları öne çıkartarak övünmek istemektedir.

⁸⁶¹ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 63.

⁸⁶² Ömer Paşa, İngiliz komutan Lord Raglan ve Fransız komutan Mareşal Pélissier savaş sırasında cephe toplantı sırasında Fenton tarafından fotoğrafları çekilmiştir. (Council of War held at Lord Raglan's Head Quarters, the morning of the successful attack on the Mamelon. Lord Raglan, Maréchal Pélissier, & Omar Pacha. LC-USZC4-9127) Bkz. <http://www.allworldwars.com/Crimean-War-Photographs-by-Roger-Fenton-1855.html>

⁸⁶³ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 63.

Fransız Büyükelçiliği antetli bir belgeye göre, resmi yazışmalarda saklanan bilgiler “gizli” üst yazıyla başka bir evrakla ayrıca gönderilmektedir. Benzer bir uygulama arşivdeki elyazmalarında sıklıkla görülmektedir. Bu raporlarda dönemin etkili paşaları hakkında açık ve samimi ifadeler bulunmaktadır.”⁸⁶⁴

Rıza Paşa (1809-1877) Osmanlı devletinde Abdülmecid döneminde uzun yıllar çok önemli görevler üstlenmiştir. Seraskerlik, nazırlık gibi görevler üstlenmiş Fransız taraftarıdır.⁸⁶⁵ Le Secret de l’Empereur adlı koleksiyondaki bilgilere göre vatanseverliği öne çıkmaktadır. Paşa’nın Ülkesinin yaşadığı mali kriz karşısında

⁸⁶⁴ “... Geçen mektubunuzda bahsettiğiniz Rıza Paşa ile görüştim. Çok duygulu, çok minnattar bir tarzda bana, sizin eğer vaktiniz olursa ona iki satır yazmanızı istediğini iletmemi rica etti.. Sadrazam Bosna’ya gidiyor, gönülsüz giden Paşa...” diye devam eden mektuplar gerçek niyetleri ortaya koymaktadır. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français 233 PAAP tome 11**, s. 304.

⁸⁶⁵ 27 Kasım 1861 Tarihli Pera’dan Thouvenel’e gönderilen Fransız Büyükelçiliği antetli, hususi bir yazıya göre; “Sayın bakanım, oldukça uzun değerlendirmeler bulacağımız bu yazıda sizden başkasının hüküm veremeyeceği konular var. formuler edemediğim düşüncelerim var. Aslında bunların hepsi şüphe, kişisel meselelerde uzak durmak gerektiğini hissettim.” ”Hükümetlerimiz arasındaki uyumu Sir Henry Bulwer’le konuşmak isterim ki görevini yerine getirsin” gibi düşünceleri paylaşan Büyükelçi Marquis de Moustier yazının devamında Sultan ile Rıza paşa hakkında konuşmanın Sultan’ı çok öfkeliendireceğini hatta deliye döndüreceğini söyleyerek Sultan’ın Rıza Paşa’yı hükümete karşı bir suikastçı gibi gördüğünü yazmaktadır. Bu kişisel meseleye karıştırlarsa şüphelerin artacağını hem korudukları Rıza Paşa hem de kendilerinin çok zarar göreceğini Thouvenel’e bildirmektedir. Moustier yine ilerleyen satırlarda, Reşid Paşa ile Fuad Paşa arasındaki kavgada Fransız hükümetinin politikasının ne olacağını soruyor. “aralarına girmek mi yoksa bölmek mi gerekecek bunu ona gönderdiğim belgeleri okuduktan sonra bana bildiriniz.” Moustier, Fuad Paşa’ya gayet soğuk bir mektup göndermiş. Fuad Paşa’nın atanması (görevinin ne olduğu yazılı değil) durumunda takınılacak tavırla ilgili emirleri beklemektedir. **A.D.M.A.E.F 233 PAAP tom XV**, s. 53-55.

duyduğu acı Thouvenel'i çok etkilemiştir.⁸⁶⁶ Gururlu bir davranış sergileyen Paşa, Sivastopol'un alınmasından sonra İstanbul'da Thouvenel ile sık sık görüşmüştür. Kırım Harbi sonrası borçlanan Osmanlı maliyesi senet ve benzeri "kâğıt"(papier) araçlarla tanışmıştır.⁸⁶⁷ Abdulaziz döneminde pek etkili olmayan ve herhangi bir resmi görevi olmayan Rıza Paşa, Abdülaziz'in tahta çıkışında İstanbul'a gelen Fransız general ile resmi bir görüşme yapması ciddi bir vakıa haline gelmiştir.⁸⁶⁸

Aslında Thouvenel, Osmanlı ordusunu genellikle çok başarılı bulmaktadır. Ancak Türk askerini eğitecek subayların yeterince eğitilmiş olmaması, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda mağlubiyetini hızlandırmıştır. Vaktiyle Osmanlı subaylarını yetiştirmek için gelen Fransız subaylarından Baron de Tott'u hatırlayarak zaman zaman gurur duymaktadır. Türklerin savaşçı bir millet olduğunu, bütün zorluklara sabırla katlandığını, en güç şartlarda bile fedakârlıkla savaştığını, savaşın onlar için bir neşe kaynağı olduğunu imrenerek belirtmektedir. Mehmet Esat Safvet Paşa (1814-1883)'dan "Türk askeri savaşırken silahının ucunda cenneti gördüğü için cesurdur" cümlesini bizzat duyduğunu belirterek okuyucularına aktarmıştır.⁸⁶⁹ Bu bağlamda Thouvenel de Türk askeri ve komutanları hakkında olumlu düşüncelere sahiptir.

⁸⁶⁶ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 544.

⁸⁶⁷ Rıza Paşa Thouvenel'e: "Kırım Harbi bizi kurtarmak için yapıldı. Harpten önce bize oluk gibi altın para aktı. Şimdi ise sadece borçla yaşıyoruz ve sonunda kağıtla tanıştık!!!" diye çaresizliği dile getirmiştir. Thouvenel'e göre Osmanlı'nın bu ağır borçlanmasına rağmen Rıza Paşa, Abdülmecid'in değişmez gözdesi olduğu için hatırı sayılır bir servet sahibi olmuştur. Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 544, 545.

⁸⁶⁸ Thouvenel, 1889, a.g.e., s. 545.

⁸⁶⁹ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 64.

1857 yılının kış aylarında İngiliz sefaretinde verilen bir baloya katılan Marie Melford, Sadrazam Reşid Paşa ile oğlu Damat Ali Galip Paşa ve orada hazır bulunan bütün Osmanlı devlet adamlarının batılı tarzda kıyafetlerle baloya katılmalarını yadırgamıştır. Türk devlet adamları artık batılı tarzda balolara katılmaktadır.⁸⁷⁰

Kırım Harbi sonrasında Thouvenel, III. Napolyon'un diplomatik çağrılarına cevap vermeyerek ilkeli bir politika sürdürmüştür.⁸⁷¹ İstanbul'da çıkan bir rivayete göre Kırım Harbi'ni İngiliz sefiri Lord Stratford çıkartmıştır. Burada Fransız taraftarı olarak bilinen bütün vezirler azledilmiştir. Karadeniz'de bulunan yirmi kadar İngiliz savaş gemisinin bulunması İngiliz sefirinin daha serbest hareket etmesinde ve daha etkin politika sürdürmesinde önemli rol oynamıştır Sadaret makamına İngiliz tesirinin sembolü⁸⁷² Reşid Paşa getirilmiştir. Bu durum, Fransa'nın ilk defa Kırım Harbi'nden sonra gözden düşmesi, İngilizlerin güç gösterisinde bulunması anlamına gelmektedir.

⁸⁷⁰ Zira önceden okuduğu seyahatnamelerin etkisindedir. Önceki yüzyıllarda Osmanlı topraklarına gelen bütün seyyahlar, Türk devlet adamlarının veya halkının kıyafetlerini uzun uzun tasvir etmekle kalmayıp yanlarında getirdikleri ressamalara da çizdirmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere hayallerindeki Türk imajı gördükleriyle aynı değildir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 124.

⁸⁷¹ Henüz Rusya ile yapılan savaşın dumanı tüterken III. Napolyon birdenbire Rusya ile ittifak arayışına girmiştir. Thouvenel ise İngiltere ile yapılan anlaşmanın devamından yanadır. Aslında Fransa'nın Avusturya ile ilişkileri bozulmuştur. Bu yüzden Fransa Rusya'ya tekrar önem vermeye başlamıştır. Teyfur Erdoğan, 1856 Paris Kongresi- Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, s. 160.

⁸⁷² Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 45.

Thouvenel'e göre Sultan Abdülmecid aslında Fransa'yı seviyordu. Thouvenel'e gerçek dostluk bağlarıyla bağlıydı. Abdülmecid İngilizlerden çekindiği için Fransız yanlı politikaya mesafeli duruyordu. Burada Thouvenel'in yorumuna göre, Doğu'da korku sevginin önüne her zaman geçmektedir.⁸⁷³ Âli Paşa ve diğer vezirler Avusturya ordusunun Eflak ve Boğdan'dan çıkmasını istemektedirler. Ancak Reşid Paşa'nın sadrazam oluşu bu beyliklerin işgalinin onaylanması anlamına gelmekteydi. Karşı hamle yapan Thouvenel Reşid Paşa ile sık sık görüşmeye başlamıştır. Bu arada Âli Paşa da Thouvenel'e ziyaretini mutad olarak sürdürmektedir.⁸⁷⁴ Thouvenel'e göre Osmanlı'nın Fransa'ya ihtiyacı vardı. Dolayısıyla, politikasını bu düşünce ekseninde sürdürmeye devam etmiştir.

Fransız sefaretini en çok ziyaret eden Ali ve Fuad Paşa'dır. Âli Paşa o dönem Hariciye vekiliydi. Thouvenel ile yakın dostlukları vardı. Thouvenel'e göre kurnaz, esprili ve çok zeki olan Fuad Paşa Fransızcaya hâkim, avrupaî hayat tarzını benimseyen bir devlet adamıdır. Âli Paşa da oldukça dikkatli, zeki ve atak bir devlet adamıdır. Her iki paşa da çok genç yaşta devlette önemli görevler üstlenmişlerdir.⁸⁷⁵

⁸⁷³ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 90; Abdülmecid'in Thouvenel'i samimimi bir dost olarak sevdiğini hatta sinirlendiğinde bile dürüst bulduğunu belirten, Pera'dan yazılmış 25 Ocak 1860 tarihli özel mektup için bkz. **Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français 233 PAAP 2, (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers, no: 1, s. 6.**

⁸⁷⁴ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 90-93.

⁸⁷⁵ Fuad ve Âli Paşa'nın isimlerinin geçtiği pek çok belgede Fransa ile dostluğu sürdürmek için özel çaba sarf ettiklerini görüyoruz. "gizli" ibareli, Beyrut'tan Fransız tercüman Charles Schefer tarafından Thouvenel'e gönderilen, çeşitli olayların anlatıldığı dört sayfalık, 14 Mart 1861 tarihli rapora göre, Fuad Paşa ve İngiliz ajanları, Fransız hükümetine karşı Suriyeli Hıristiyan asileri toparlamaya çok uğraşmışlar. Bu Suriye politikasında başarılı bir hamle olmuştur. Yusuf Bey Karam geçici kaymakam

Bir durum karşısında isabetli kararlar verebilen Âli Paşa kıvrak zekâsının yanı sıra zarafetiyle de dikkati çekmektedir. Thouvenel'e göre, derin bakışlı, dikkatli, ihtiyatlı, Avrupa'yı iyi bilen, Paris'teki kongrede devletini temsil eden, donanımlı bir portreye sahip olan Âli Paşa, Reşid Paşa yerine sadarete gelmiş olsaydı Türkiye daha hızlı bir gelişme içine girebilirdi.⁸⁷⁶ Âli Paşa Viyana'da elçilik kâtibi olarak bulunduğu sırada, sefaret bahçesinde bir ağaç gölgesinde çalışarak öğrendiği Fransızca'yı aksansız kullanabilmektedir.⁸⁷⁷

Avrupaî bir hayat tarzı sürdüren Keçecizade Fuad Paşa da Thouvenel'in yakın mesaisinde bulunan bir başka devlet adamıdır. Thouvenel'in tarifine göre Fuad Paşa iri yarıdır. Âli Paşa ise sıska bir adamdır. Az konuşan Âli Paşa Fuad Paşa'ya göre daha doğrudur. İslami hassasiyetleri pek görülmeyen bu paşalardan her ikisi de mesleğe tercüme odasında başlamışlardı⁸⁷⁸

olarak atanmış. Fransız tercüman Fuad Paşa'ya yeni kaymakam hakkında duyduğu şüpheleri anlatmış. Fuad Paşa'nın duruma hâkim olacağını ümit ediyor. Beyrut'ta komisyon üyelerine ve Fransız konsolosluğuna verilen ziyafetlerden bahseder. Orada konuşulan siyasi mülâhazaları aktardıktan ve olaylardan bahsettikten sonra raporun sonunda şu ifade dikkat çekicidir ; “Sanki bir filozof gibi İslamizm'den bahsetmeyi pek seven, zat-ı âlinizin de liberal fikirli biri olarak tanıdığı Fuad Paşa, bu gün tantanalı bir şekilde camiye gitti ve bütün Avrupalılara oruç ayı Ramazan gelmesi sebebiyle onları artık gündüzleri değil geceleri kabul edeceğini ilân etti.” **A.D.M.A.E.F 233 PAAP Tome 17, (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers**, s. 474, 475, 478.

⁸⁷⁶ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 45.

⁸⁷⁷ Baysun, a.g.m., s. 137-145.

⁸⁷⁸ Fuad Paşa'nın İspanya'ya büyükelçi olarak gönderilmesinin altında yatan gerekçeyi, bulunduğu sohbet ortamında öğrendiği kadarıyla Durand de Fontmagne şöyle anlatmaktadır: “Bab-ı Âli bu göreve önce Saffet Efendi'yi tayin etmiş. Saffet Paşa'nın yüzünün bir yanında tik varmış. Arada bir asabi bir hareketle bir gözü yukarı kayarmış. İspanyol ortaelçisi bu konuda dışışlerini “Kraliçe

Fuad Paşa yaptığı esprilerle ünlüdür. Fransız arşivlerinde bulunan, Tarabya'daki Fransız Büyükelçiliği'nden Thouvenel'e gönderilen 11 Temmuz 1860 tarihli çok uzun yorumların yapıldığı hususi mektupta, Fuad Paşa'nın Suriye meselesiyle ilgili hareketından söz edilerek, Paşa'nın "Bizler kuşatılmış insanlar gibiyiz. Herşeyi yiyeceğiz çizmelerimizin tabanına kadar, sonra da Allah'ın lütfunu sığınacağız!"⁸⁷⁹ şeklinde ironik mülahazaları kayda değerdir. Tezâkir'de Fuad Paşa'nın görevden alınmasında Thouvenel'in "bu adamın işten çıkarıldığı iyi oldu. Zira bir yalancı adam idi." demiş olduğu işitildi"⁸⁸⁰ şeklindeki ifade yabancı elçilerin dürüstlüğüne sorgulamamızı gerektiriyor.

Thouvenel hemen her gün sefarette yaklaşık yirmi, otuz kişilik bir maiyetiyle davetler vermekte idi.⁸⁸¹ Bu davetlerde büyükelçilik personelinin Türkleri rencide etmemek için herhangi bir şey karşısında şaşkınlık göstermemelerini tembihlerdi. Elçilikte verilen akşam yemekleri sanat, siyaset, politika benzeri konularla eğlenceli hale gelmektedir. Tatlı sohbetler fıkralar Türkler hakkında yaşanan hadiseler masada dile getirilmektedir. Durand'a göre Sultan Abdülmecid de Thouvenel'in

İzabella çok gençtir, sefir itimatnamesini takdim ederken bu tiki tutarsa Kraliçe kendini tutamayıp gülebilir. Sefirinizin durumunu düşünün o zaman" diyerek uyarmıştır. Bu uyarıyı dikkate alan Osmanlı Dışişleri Saffet Efendi yerine Fuad Paşa'yı Madrid'e göndermiştir." Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 46.

⁸⁷⁹ **A.D.M.A.E.F PAAP 233 Papier Thouvenel**, s. 234.

⁸⁸⁰ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 39.

⁸⁸¹ Fransız Büyükelçiliğinde verilen bu davetlerde uygulanan her türlü protokol Marie Thouvenel'in Paris'e yazdığı uzun mektuplarında adeta resmedilmiştir. Giyilen kıyafetler, taklan aksesuarlar, yenen yemekler, alınan içkiler büyük teferruatıyla anlatılmıştır. Hatta bazen bir sonraki davette takılacak aksesuarlar Paris'e sipariş ediliyor. Bkz. Şeni, a.g.e., s. 73-314.

sohbetlerinden hoşlanmaktadır. Saraya sık sık davet etmektedir ve Thouvenel'e çok değer vermektedir.⁸⁸²

Marie Thouvenel, Henriette Culvillier-Fleury'ye yazdığı 18 Haziran 1857 tarihli mektubunda Fuad Paşa'nın evine davet edildiğini ve burada geçirdiği zamanın keyifli olduğunu belirterek Fuad Paşa'nın eşinin paravanın arkasından, haremın diğer kadın mensuplarıyla kendilerini hoş bir biçimde karşıladığını anlatmaktadır. Marie Thouvenel burada Fuad Paşa'nın fiziki özelliklerini verirken eşinin ufak boylu, zarif, hoş görünlü bir Türk kadını olduğunu belirtmektedir. İlk kez bir Paşa eşi bir Fransız aileyi evinde misafir etmiştir.⁸⁸³

Marie, 19 Temmuz 1857 tarihli Fransa'ya yazdığı mektupta Thouvenel ve eşinin, açık havada kurulan bir çadırda vezir-i azamın verdiği ziyafete katıldıklarını belirtmektedir. Burada Türklerin yapmış olduğu sünnet düğününü yakından gözlemleme fırsatı bulmuştur. Doğu ile temas bu anlamda başlamıştır. Bu sünnet töreninde Marie Thouvenel'in çok hoşuna giden Sultan'ın nazik bir jesti mektupta anlatılmaktadır: Sultan, Marie Thouvenel'e muhteşem bir gerdanlık hediye etmiştir.⁸⁸⁴ İstanbul'da kaldığı günlerin anısına saklamasını rica eden bir yazı da

⁸⁸² Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 90;

⁸⁸³ Şeni, a.g.e., s. 202-203; Kadınların kılık kıyafetlerini çok iyi gözlemleyen Marie Thouvenel, Fransa'ya yazdığı mektupta Türklere olan hayranlığını belirtmekten kendini alamamıştır. Fuad Paşa'nın çok pahalı ve nadide kumaşlardan yapılmış örtülerle ve çok kıymetli mobilyalarla klasik Osmanlı tarzında tefriş edilmiş evi Marie'nin gözünden kaçmamıştır. Normalde kadınlarla yemek yemeyen Fuad Paşa bu davette Fransız bayanlara eşlik etmiştir. Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 254, 255.

⁸⁸⁴ Thouvenel'in karısına verilen hediye için teşekkür edilen belge, **B.O.A. İHR. Tarih no: 18.Ş.1275/ 23 Mart 1859, Dosya no:165, Gömlek No:8896-1, Fon Kodu: İHR.**

gerdanlığın yanında verilmiştir. Yazılan bu mektubu Marie Thouvenel'in sakladığı notlarından anlaşılmaktadır. Marie Thouvenel bu gerdanlığı ihtiyaç durumunda başka türlü değerlendireceğini belirterek bir yatırım aracı olarak görmüştür.⁸⁸⁵

Fransız sefaretinde verilen balolara genellikle Türkler de davet edilmiştir. 1856 yılında Sivastopol'un alınması onuruna verilen balolarda geceye gelen renkli diplomatlar her türlü siyasi çekişmelerle, entrikalarla birbirlerini tuzağa düşürme çabalarını bu mekânlarda sürdürmüşlerdir.⁸⁸⁶

Mehmet Rüştü Paşa (1811-1882), "Avrupa'yı sadece kitaplardan tanıyan ve oradan yorumlayan bir devlet adamıdır. Bizim Türkiye'ye getirmek istediğimiz fikirleri anlamamakta hatta engel olmaktadır. Belagati çok güçlü ve konuşmalarını dinleyenler üzerinde derin tesirler bırakmaktadır."⁸⁸⁷

Thouvenel'e göre Reşid Paşa yeri kolay kolay doldurulamayacak iyi yetişmiş, zeki, Avrupaî tecrübelerine sahip İngiltere'ye bağlı, üzerinde en ufak bir Fransız etkisi

⁸⁸⁵ On iki gün sürdüğü belirtilen sünnet törenlerinin son gün ziyafeti Sultan tarafından Dolmabahçe'de verilmiştir. Hatta babasını ilk kez sefirlik üniformasıyla gören üç yaşındaki oğlu, babasına "Ne güzel bir soytarı olmuşsun" diyerek gösterdiği tepkiye Thouvenel'in çok güldüğünü kaydetmektedir (Annesi mektubunda anlatmaktadır). Şeni, a.g.e., s. 207-208.

⁸⁸⁶ Şeni, a.g.e., s. 77.

⁸⁸⁷ (Bâb-ı Âli nezdinde Fransa Büyükelçiliği) "Ambassade De France près La Porte Ottomane" antetli, 4 Aralık 1861 tarihli, Pera'dan Thouvenel'e gönderilen, Büyükelçi Marquis de Moustier imzalı bir özel değerlendirme raporuna göre; Moustier "Âli Paşa'yı yalvarttığım gibi Fuad Paşa'yı ve Rüştü Paşa'yı da yalvartayım mı veya aralarını açayım mı yada sessiz mi kalayım? Gönderdiğim belgelerden sonra beni bilgilendiriniz. Yinede sizi beklerken Fuad Paşa'ya soğuk davranmaktan vazgeçmeyeceğim. (s. 55)" şeklinde devam eden özel yorumlar bulunmaktadır. **A.D.M.A.E.F. 233 PAAP 15, (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers**, s. 55-57.

olamayan bir devlet adamıdır.⁸⁸⁸ Yine Thouvenel'e göre Reşid Paşa İngiliz tesirinde olan, ufak tefek yapılı, aksansız Fransızca konuşan, sesi sakın, çok ihtiraslı bir şahsiyettir.⁸⁸⁹ İzmir ve Aydın civarında çok geniş araziler satın almıştır.⁸⁹⁰ Durand de Fontmagne'a göre Reşid Paşa'nın görünüşü insanda pek tesir bırakmayan, bakışları cesur olmayan, sesi dokunaklı, Türk devlet adamıdır.⁸⁹¹ Thouveneller Reşid Paşa'nın İngiliz taraftarı olması yüzünden ona karşı nesnel olamamışlardır. Aslında, Tanzimat'ın mimarı, devrin en önemli devlet adamı Reşid Paşa, Thouvenel'in kıyasıya mücadele ettiği meşhur rakibi, kibirli, inatçı İngiliz Lordunun simgesi gibi görülmüştür.⁸⁹²

İkinci İmparatorluk adlı koleksiyonda Derviş İbrahim Paşa (1817-1896)'yı yumuşak huylu bir adam olarak nitelendirmiştir.

Bazı Osmanlı devlet adamlarının biyografik kısa notlarla tanımlandığı bir belgede, Serasker (Kaptan Paşa), Damat Mehmet Ali Paşa (1813-1868) eğitimsiz, yeteneksiz olarak tanımlarken vazifesini ise titizlikle yapan bir devlet adamı olarak

⁸⁸⁸ Thouvenel, 1891, a.g.e., s. 21; Cevdet Paşa, a.g.e., s. 26; **A.D.M.A.E.F PA 233 (Papier Thouvenel) Tome 17, 416**; Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 45.

⁸⁸⁹ Thouvenel, 1889, C. II, a.g.e., s. 462; **A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/45, P/14957**, s. 315.

⁸⁹⁰ Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 101.

⁸⁹¹ Durand de Fontmagne, a.g.e., s. 125.

⁸⁹² Reşid Paşa'nın beklenmedik ölümü karşısında üzülmekten daha çok şaşırın Thouvenel, Paris'e Dışişleri Bakanı'na yazdığı çok özel mektupta Reşid Paşa'nın ölümüyle ilgili iddiaları dile getirmiştir. Hamamda kalp krizinden ölen Paşa'nın "Grek âdetine" yenik düştüğünü ancak ölüm raporunda bunun belirtilmediğini iddia ediyor. Hatta Osmanlı erkânı arasında bunun çok yaygın olduğunu belirten dedikodulardan bahsetmektedir. Thouvenel, a.g.e., s. 222-226; Şeni, a.g.e., s. 257, 258.

değerlendirilmektedir. Seraskar Rıza Paşa ise çok yetenekli vatansever olarak kaydedilmiştir Rıfat Paşa'yı ise yalancı, çok iyi felsefeci, zayıf ve tembel birisi olarak görülmüştür.⁸⁹³

Osmanlı devlet adamları, görev süresi dolan Thouvenel'in İstanbul'dan ayrılmasına üzölmüş ve duygulanmışlardı.⁸⁹⁴ Sultan Abdölmecid, Âli Paşa, Fuad Paşa ve bazı Paşalar Thouvenel'i samimi ve yetenekli bulmuşlar ve onu dost kabul etmişlerdir. Berkes ise Tanzimat reformlarının başarısızlığında Thouvenel'in de etkisi olduğunu düşünerek, Türkler tarafından kötü bir sima olarak anılacağını belirtmiştir.⁸⁹⁵

⁸⁹³ A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/45, P/14957, s. 315

⁸⁹⁴ Fransız elçiliğinin en önemli tercümanı Amédée Outrey (1820-1882) Thouvenel'e gönderdiği mektubunda Thouvenel'in veda ziyaretinden Âli Paşa'nın çok etkilendiğini ve duygulandığını yazmıştır. Bu mektupta, Âli Paşa, Thouvenel'in çok kıymetli, haysiyetli ve dürüst olduğunu belirttikten sonra Karadağ ile ilgili kararı Fransa'nın arzusuna göre aldıklarını belirterek adeta yalvarırcasına Fransa'nın dostluğunun devamını arzu eder. Kamuoyunda Osmanlılar hakkında çıkan karalama yazılarından çok şikâyet etmektedir. Osmanlı tebasını isyana teşvik eden yalan haberleri durdurmasını istemektedir. Mektupta kullanılan kelimeler ve üslup son derece kibar, içten ve sevgi doludur. Bkz.Thouvenel, 1897, a.g.e., s. 314-318.

⁸⁹⁵ İngiliz elçi Stratford, bir başka Fransız elçi Bourrée ve Rus General İgnatyef olumsuz etki bırakmışlardır. Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 245.

SONUÇ

Fransız seyyah-büyükelçi Thouvenel'in hayatının en önemli ve verimli dönemi ile sınırlandırdığımız 1855-1863 aralığı, heterojen bir yapıya sahip olan Osmanlı imparatorluğu'nun var olma mücadelesinin kritik dönemlerinden birine denk gelmektedir. Osmanlı devlet adamları, İmparatorluğu bir arada tutmak için merkezi bir örgütlenme çabasında olmuşlar; gerek isyanlarla gerekse Avrupalı büyük güçlerin diplomatik ve askeri hareketleriyle imparatorluktan bağımsız eyaletler çıkarmalarını önlemek için mücadele etmişlerdir.

Reformist kadro çözülmeyi durdurmak için içeride teşkilatlanmaya yönelik ciddi tedbirler almış ve büyük devletleri birbirine karşı kullanmayı denemiştir. Her nizamnamede imparatorluğun bölünmezliği vurgulanmıştır. Aslında askeri güç alanında ilerlemenin temel dayanağı ekonomik ilerlemeden geçmektedir. İdari kadro eğitim sistemi, adalet sistemi ve kamu yönetiminin birbirini etkileyen ve tamamlayan bir devlet mekanizması olduğunu bilen kişilerden oluşmaktadır.

Merkezi hükümetin idari, mali ve askeri temel sorunları içine alan geniş çaplı reform denemeleri hep devletin bekası içindir. Yapılan yeniliklerin diğer kavramlarla ilişkili olduğu bu süreçte reformların planlayıcısı ve yürütme aracı daima Bâb-ı Âli olmuştur. Otokratik Osmanlı geleneğine uygun bir şekilde bu reformlar tepeden gelmek zorundaydı. Tanzimat devlet adamları yalnız gelenekselleşerek kemikleşmiş hale gelmiş olan idari alandaki suistimallerin kökünün kazınması için değil aynı zamanda devlet yönetiminde nihai sekularizasyona temel oluşturan ihtilâl fikirlerinin benimsenmesi yönünde de çaba harcadılar. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde herkesin dini-siyasi eşitliği düşüncesini ortaya atıp yeni bir kavramı (Osmanlılık)

yaratmaya çalıştılar. İlk anayasa ile modern anlamda bireyin statüsü ve vatandaşlık bağıyla devlete bağlılığı pekiştirilmeye çalışıldı.

Osmanlı Devletinde XVII. yüzyılda başlayan bozulma ve çözülmeyi durdurmak isteyen devlet adamları idari sistemin aksayan yönlerini, model aldıkları Avrupai-Fransız sisteme entegre etmek istemişlerdi. Fransızlar kendi ülkelerindeki uygulamaları model olarak sunma çabasındaydılar. İstanbul'daki Fransız büyükelçileri de reformların uygulanmasını yakından takip ediyorlardı. Özellikle kamu yönetimi, eğitim, hukuk ve benzeri alanda birçok uygulamayı model olarak önermişlerdir. Tanzimat kadroları da Fransız modeline sıcak bakmışlardır. Avrupa'dan siyasi baskılar başladığı zaman batılılaşma girişimine karşın Osmanlılık fikri daha da güçlenmiştir. Bu safhada Thouvenel'i İstanbul'da Fransız dönemini başlatan bir oyuncu olarak görmek mümkündür.

Kırım Harbi'nin getirdiği Fransız-Osmanlı yakınlaşması dostluk bağının ötesine geçerek Fransa İmparatoru adına Thouvenel tarafından ilk kez bir Osmanlı hükümdarına Fransız Büyükelçiliği'nde, şerefine düzenlenen bir baloda "Lejyon Donör" nişanı verilmiştir (4 Şubat 1856). Thouvenel, Abdülmecid'e kadar "nişan veren hükümdar" geleneğini bozan üstelik Fransızca takdir ve teşekkür alma başarısını gösteren bir sefir olmuştur.

Abdülmecid'in, kendinden önceki Sultanların yapmadığı bir ziyareti yani hükümdar yakınlarının yanına gitmek gibi bir teamüle uymaması yine dikkati çekmiştir. Kırım Harbi sırasında İstanbul'a gelen Prens Napolyon'a Fransız Büyükelçiliği'nde iadeyi ziyarette bulunmuştur.

Thouvenel'in devlet işlerine müdahalesi, en çok sadrazam ve hariciye nazırlarının değişiminde gözlemlenirken, Şeyhülislam'ın yalısına giderek mülakat yapması da Osmanlı tarihinde bir ilk olmuştur.

Bilindiği gibi Tanzimat reformlarının her bakımdan hazırlayıcısı ve yürütücüsü olan Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye “Corps Législatif”e benzer bir görevle Tanzimat aydınının elinde şekillenmiş ve 1868’de ikiye ayrılan meclisin Şûray-ı Devlet bölümü “Conseil d’Etat”ya benzetilmiştir. Ekonomi alanında Fransa etkisinden pek söz edilmezken maliye alanında Fransız etkisini görmek mümkündür. Eğitim alanı ise Fransız modelinin en çok görüldüğü alandır. Modern eğitim Fransız okullarına göre şekillenmiş ve eğitim dili Fransızca olmuştur.

Avrupa'nın üstünlüğü sadece savaş alanında değil entelektüel, ekonomik, siyasi, teknolojik alanda da kendini hissettirmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nde bilimsel ve rasyonel herhangi bir teknoloji ile sanayileşme keşfedilmemişti. Batı'nın hümanizmi, bilimi, tarım reformu, ticari ve sanayi devrimi Osmanlı Devleti'nde görülemedi. Yeni siyasal fikirlerle bir burjuva sınıfı oluşturulamadı.

Osmanlı Devleti'nde eğitilmiş devlet adamları bile Avrupa ile yakından ilgilenmezdi. Bununla birlikte, peş peşe gelen askeri yenilgiler ve toprak kayıpları ilk reform hareketlerinin doğal olarak askeri alanda yapılmasına sebep olmuştur. Bozgunlardan sonra Sultanlar orduyu; topçu, lağımcı ve humbaracı ocaklarını yeniden düzenleme yapması için Fransız uzmanlara başvurdu. Fransa'ya hizmet eden Macar asıllı Baron de Tott Osmanlı İmparatorluğu'nda topçu uzmanı olarak donanmada görevlendirildi.

Batı usulü askeri reformlar Osmanlı'da Batıyla kurulan temasları artırmaktaydı. Bununla birlikte, topluma Avrupalı bilgi akışı daha çok Avrupalı seyyahların eserleriyle olmaktadır. 1720 yılında Paris'e gönderilen elçi Yirmi sekiz Mehmet Çelebi Fransa'yı olumlu bir biçimde rapor etmiştir. Yazılan her bir seyahatname ve sefaretnameyi Tanzimat sürecinin alt yapısı olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerek. Avrupalı bilgiler dolaylı yolla da olsa gelmeye başlamıştır. Ordu için tıp eğitiminin başlaması, bilimsel eserlerin çevrilmesi askeri olmayan alanlarda da etkisini hissettirmeye başlamıştır. Burada örnek olarak Raif Mahmut Efendi'yi verebiliriz. Londra'da Osmanlı elçiliğinde kâtiplik yaparken kendi çabalarıyla Fransızca öğrenmiştir. Hatta Fransızca coğrafya kitabı yazmıştır. Bu ve benzeri kitaplar Türkçe'ye çevrilerek yeni kurulan askeri mühendislik matbaasında basılmıştır.

Fransız İhtilâli bölgenin statükosunda ve Avrupa güçler dengesinde büyük değişikliklere yol açmıştır. Mısır'ın işgali Osmanlı Devleti nezdinde Fransa'nın askeri üstünlüğünü ortaya çıkarırken, Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı Fransız modelli reformlar da özgürlük fikriyle gelişmiştir. Mısır meselesi, Osmanlı Devletine dış politikada "ad hoc" diplomasiden sürekli diplomasiye geçişte temel olmuştur.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, diplomasiinin genel ilkesi "gizlilik" idi. Böylece hükümdarlar veya krallar halkın görüşüne başvurmadan doğrudan dış politika kararları alabiliyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nde de geçerliydi. Sözü edilen bu dönemde, Fransa'da Talleyrand, Avusturya'da Metternich ve daha sonra Prusya'da Bismarck gibi gizli diplomasiyi başarıyla yürüten diplomat ve devlet adamlarını görüyoruz. XIX. yüzyıl aynı zamanda Avrupa sorunlarının kongreler yoluyla çözülmeye çalışıldığı, denge isteminin de doğduğu dönem olarak kabul edilmiştir.

Thouvenel, Paris Kongresinin her aşamasında gizli veya açık diplomasiyi başarıyla yürüten ve dengeleri gözeten bir diplomat olarak belgelere yansımıştır. Hükümetinin belirlediği dış politikayı ve temel hedefleri diplomasi yoluyla uygulamaya geçirmiştir. Kısaca Thouvenel Fransa'nın dış politika amaçlarını ve hedeflerini gözeten, rakipleriyle kıyasıya mücadele eden bir devlet adamıdır.

Fransız İhtilali'nin dinamiklerinin henüz Türk toplumunda oluşmadığını düşünen Thouvenel'e göre yabancı unsurların etkisiyle çalışan reaya veya Türkler, Tanzimat'ın ilânıyla getirilmesi amaçlanan bu yeni düzeni sağlamaktan uzak görünmektedirler. Zira Hatt-ı Şerif Türklerin ayrıcalığını ve üstünlüğünü ellerinden almaktadır. Thouvenel'e göre II. Mahmut'un reformla ilgili benzer teşebbüsleri başarılı olamamıştı. Thouvenel mevcut teşebbüslerin de başarı getirmeyeceğini tahmin edebiliyordu. Dolayısıyla bu başarısızlık da kaçınılmaz gibi görünüyordu. Müslümanların reformlar hakkında bazı şüpheleri bulunduğu için sonuç olumsuzdu. Ancak yeni sultanın şansı II. Mahmut'a göre daha fazladır. Yine de halkını devrimlere alıştırmayı denemeli, himayesindeki topraklarda dürüst ve yetenekli yöneticiler seçmeli ve rüşvetle satın alınan paşalardan kurtulmaya çalışmalıdır.

Osmanlı Devleti'nin topraklarında, özellikle Kudüs ve çevresinde bütün Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan mekânlar bulunmaktaydı. Bu yerler hem Ortodokslar hem de Katolikler için kutsal sayılıyordu. Bu mekânların yönetimi konusunda Katolik ve Ortodokslar arasındaki ortaya çıkan ihtilaf, Şeyhülislam başkanlığındaki bir komisyon tarafından, Ortodokslar lehine çözülmüştü.

III. Napolyon'un, Katolik Kilisesi'nin desteğini alarak imparator olmasından sonra, Fransa'nın Katoliklerle ilgili tavrı himaye tarzında değişti. III. Napolyon, Osmanlı Devleti'nden Kudüs ve çevresinde Fransız olmasa bile Katoliklere daha

fazla hak tanınmasını istedi. Bu istekleri diğer Katolik devletler, başta Avusturya olmak üzere İspanya, Portekiz, hatta Sicilyateyn (İki Sicilya Kraliyeti) de destekledi. Bu durum, III. Napolyon ile I. Nikola'yı karşı karşıya getirdi.

Thouvenel bu süreçte Katolikler adına ciddi kazanımlar elde etmiştir. 12 Mart 1854'te Fransa ve İngiltere Rusya'ya savaş ilan ederlerken, kendi aralarında bir anlaşma yaparak, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü sağlamak adına aslında, Islahat Fermanı'nın ilanına yol açan politik süreci de hazırlamışlardır. Bu süreçte Thouvenel'i Islahat Fermanı'nın hazırlayıcılarından biri olarak görmek önemli olmuştur.

“İmtiyaz Fermanı” veya kabul edilen adıyla Islahat Fermanının esasları Fransız-İngiliz Büyükelçilerinin direktifleriyle yazılmış bütün tebanın insani haklarını genişletirken aynı zamanda din ve ırk farkı gözetmeden kanun önünde hür ve eşitliği kabul eden, devlet memuriyeti ve askerliği gayrimüslimlere zorunlu hale getiren bir fermanıdır. Üstelik Paris Antlaşmasına dâhil edilerek Osmanlı Devletine iç ve dış müdahalelere açık hale getiren bu fermanda Thouvenel, İngiliz meslektaşının yaklaşımını tenkit ederek Türklerin ona boyun eğmelerine şaşırmıştır. O'nu yumuşatan hatta frenleyen hamleler yaparak bir anlamda Müslüman halkın öfkesini kendinden uzaklaştırarak, Fransız ihtilaline özgü hürriyet ve eşitlik ilkesini fermana gayrimüslimler lehine yazdırmaktan da geri durmamıştır.

Thouvenel, özellikle Eflak ve Boğdan'la ilgili divan seçimi düzenlemelerinde, bu bölgenin bağımsız olması için her şeyi göze alan, baskıcı, sert ve kararlı bir tutum izleyerek adeta “Mençikof”laşmıştır. Nitekim 1859'da Eflak ve Boğdan Osmanlı'nın şiddetli itirazına rağmen birleşecek, 1878'de de Romanya adıyla bağımsızlığını kazanacaktır.

Thouvenel'in Dışişleri Bakanlığı görevini yürütürken 1861'de Sırbistan ve Karadağ isyanları çıkmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu isyanı bastırmakta aciz kalması karşısında Rusya ve Fransa'nın baskılarıyla Eylül 1862'de İstanbul Protokolü imzalanarak bazı yerler hariç tüm Sırbistan toprakları Sırpların yönetimine bırakıldı. Bu bağımsız Sırbistan yolunda önemli bir kazanım olurken Thouvenel'in de ülkesi adına bir diplomatik başarısıdır.

Diğer taraftan, Kırım Harbi sonrası Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler sistemi içindeki yerinin tescil edilmesi elbette önemliydi. Fakat bu statünün ne anlama geldiği çok açık olmadığı gibi, Osmanlı diplomasisi de, "Avrupalı" olmakta pek başarılı olamayacaktır.

Avrupalı tarzda diplomatik bir ağ kurmak için Hariciye Nazırlığı'nın bünyesinde faaliyet gösteren "Tercüme Odası" kısa sürede önemli devlet adamlarının ve diplomatlarının yetiştiği bir okul haline gelmişti. İlerleyen süreçte 1856 Paris kongresi Osmanlı diplomatları için pek çok diplomatik yenilik getirmiştir. İlk defa çok taraflı bir organizasyona katılmışlar ve güçler arası rekabetten doğan çekişmelerden yararlanmayı öğrenmeye çalışmışlar, nota vermek, telgraf ve şifreyi kullanmak şeklindeki teknik bilgilere ulaşmışlar, bakanlara resmi veya gayri resmi rapor sunmak ve şahsi dostluklar kurarak teklif verme gibi diplomasinin Avrupalı işleyiş kurallarını öğrenmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde diplomasiye yani kılıcın yerine siyasetin gücüne inanmaya başlamışlardı.

Tanzimatın temel perspektifini oluşturan devlet adamlarını Thouvenel'in görmediği söylenemez. Thouvenel, başta Ali Paşa ve Fuad Paşa olmak üzere diğer paşalarla çok ciddi politik işbirliği yaparak diplomaside etkin rol model arkadaşı olmuştur.

Thouvenel'in de içinde bulunduğu komisyonun hazırladığı Islahat Fermanı Paris antlaşmasına dâhil edilmiş ve Osmanlı Devleti Avrupa'nın himayesine girmiştir. Buna rağmen Osmanlının, Avrupa denge politikasında fiilen var olmasına rağmen Avrupa devletler sistemine dâhil edilmediği ilerleyen zamanda görülmüştür.

Thouvenel, Napolyon Bonapart'ın yapmış olduğu reformları kendine örnek alarak, Kırım Harbi sonrası Osmanlı Devleti'ne benzeri reformlar getirmeye çalışmıştır. Thouvenel bu reformlar aracılığıyla Rusya'nın çevirdiği dolapları önlemek, nüfuzu altındaki Ortodoksları kullanmasını engellemek ve kendi himayelerindeki Latinleri özgürleştirmek amacını da taşımaktadır.

Her batılı devlet adamı gibi Thouvenel de Doğu Meselesi'ne değinmiştir. Bu konuda olumsuz düşünceleri belgelere yansımıştır. İstanbul'da bulunduğu sırada Türkler hakkında yazdıklarıyla Paris, Atina gibi yerlerden yazdıkları arasında farklar görülmektedir. Bu manada Türklere bakış açısı diğer batılı meslektaşlarıyla benzerlik göstermektedir.

Thouvenel, Tanzimat sonrası oluşturulan kurumlar arasında anakronizm görmektedir. Türkiye'yi hâlâ ihtişamlı görünen ama güçlkle ayakta durabilen bir ağaca benzeten Thouvenel, sultanın elinde bir baltayla ağacı budamak isterken gövdeyi kestiğini ve ağacı öldürdüğüne inanmaktadır. Zira Fransız İhtilali'nin dinamiklerinin henüz Türk toplumunda oluşmadığını düşünmektedir.

Thouvenel'e göre, Osmanlı Hıristiyanlarına tanınan eşitlik bir dizi yeniliklerden öte Osmanlı Devletinin hukuki ve felsefi kuruluşunda kalıcı değişikliği de zorunlu kılıyordu. Hıristiyanların zımni statüleri "eşitlik" kavramıyla İslam hukukunun dışına çıkartılarak batılı laik düzenlemeye tabi tutuluyordu.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tercüme Odası:

B.O.A. HRTO. Tarih no: 1861.12.6, Dosya no: 72, Gömlek No: 55, Fon Kodu:
HRTO.

B.O.A. İDUİT. (İrade Dosya Usulü İrade Tasnif)Tarih no: 2 Ağustos 1830 Fon
Kodu: İDUİT.

B.O.A. İHR. Tarih no: 18.Ş.1275, Dosya no:165, Gömlek No:8896-1, Fon Kodu:
İHR.

B.O.A. İHR. Tarih no: 11. 1. 1860, Dosya no: 173, Gömlek No: 9452, Fon Kodu:
İHR.

B.O.A. İHR. Tarih no: 21.C.1276, Dosya no: 173, Gömlek No: 9458, Fon Kodu:
İHR.

B.O.A. İHR. Tarih no: Dosya no: 147, Gömlek No: 7761, Fon Kodu: İHR.

B.O.A. İHR. Tarih no: Dosya no: 264, Gömlek No: 15823, Fon Kodu: İHR.

B.O.A. İHR. Tarih no:11.2.1259, Dosya no: 165, Gömlek No:8896-2, Fon Kodu:
İHR.

B.O.A. DH. ŞFR. Dosya no: 264, Gömlek no: 112, Tarih 4 /E/1317

B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi:

B.O.A. Tarih no:1277/ Dosya no: 183, Gömlek No: 13, Fon Kodu: HRMKT.

B.O.A. Tarih no: 2.Ş.1273/ Dosya no:376, Gömlek No: 13, Fon Kodu: HRMKT

B.O.A. Tarih no: 25.Ş.1273/ Dosya no: 183, Gömlek No: 60, Fon Kodu: HRMKT.

B.O.A. Tarih 18/R/1323 Dosya no: 200, Gömlek no: 27.

Archives Diplomatiques Du Ministre Des Affaires Etrangères Français

(Fransız Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi)

A.D.M.A.E.F. 233 PAAP Tome 1, (Édouard-Antoine), Thouvenel Papiers.

A.D.M.A.E.F. 233 PAAP Tome 2, (Belge sayısı: 300).

A.D.M.A.E.F. 233 PAAP Tome 5, 6, 7, 9, 11, 12, 17 (Kırım Harbi-1855-60).

A.D.M.A.E.F. 233 PAAP Tome15 (Belgeler, raporlar, III. Napolyon'un el yazısı).

A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/45, P/14957.

A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/104.

A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/115, P/7851, Vues: 497.

A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/54, P/173, 39300.

A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/114, P/11019

A.D.M.A.E.F. Cote MNESYS Turquie 50 MD/45, P/10779 Vol: 31, Vues: 269 (1808-1819)

A.D.M.A.E.F. 133 CP/343 P/ 686, Turquie, Vol: 343, 344, Vues: 896.

A.D.M.A.E.F. 133 CP/331 P/680 F 133 (Yak.300 belge, 1857, (Eflak-Boğdan)

A.D.M.A.E.F. 133 CP/321 P/675 vol: 340.

A.D.M.A.E.F. 133 CP 326 P 678, Vol: 326, 327 (1856 Juin-Août)

A.D.M.A.E.F. 133 CP/322 P/676 Vues: 364, (1855, Sept.-Oct).

A.D.M.A.E.F. PA 60 (37) Desages Turquie Ambassade de France s. 82, 87.

A.D.M.A.E.F. 3931 Personel/Dossiers Nominatifs 1er série 1850-1900.

Gazete ve Dergiler

Moniteur universal, 19 Şubat 1854, 20 Şubat 1854, Paris.

Extrait du Moniteur universal (General Canrobert'un raporu) 8 Kasım 1854, Paris

Revue des deux Mondes, Mars 1839, (Deuxième quinzaine), ss.769-801.

Revue des deux Mondes, (Première quinzaine) 1840, T21, ss. 68-88.

Revue des deux Mondes, 1841, ss. 976-1001.

Revue des deux Mondes, 1855, 2. série de la nouv. Période , T12, ss. 225-240

Revue des deux Mondes, 1855, T12, ss. 440-464.

Journal Officier De L'Empire Français, (1869-1870)

Journal Des Débats Politiques et Littéraires, (21 haziran1860-1863)

Journal Des Débats Politiques Littéraires, 20 Şubat 1856 Çarşamba.

Revue belge de philologie et d'histoire, 1979, vol. 57, n° 2, pp. 555-557.

l'Isthme de Suez" (Süveyş Kanalı) (Yıl 1, no: 2, 10 Temmuz 1856, Perşembe).

[http://www.allworldwars.com/Crimean-War-Photographs-by-Roger-Fenton-](http://www.allworldwars.com/Crimean-War-Photographs-by-Roger-Fenton-1855.html)

[1855.html](http://www.allworldwars.com/Crimean-War-Photographs-by-Roger-Fenton-1855.html) (28.07.2015)

Araştırma Eserleri

Ağıldere Suna Timur, “XVIII. Yüzyıl Avrupa’sında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Önemi Osmanlı İmparatorluğu’nda İstanbul Fransız Dil Öğlanları Okulu (1669-1873)”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/3 Summer 2010, ss. 693-704.

Ahıskalı, Recep, “Reîsülküttâb”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, C. 34, ss. 546-549.

Ahmad, Feroz “Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu” **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, Editör Marian Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)** (Çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, 1971.

Akıncı, Gündüz, **Türk Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Başlangıç Dönemi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.

Akpınar, Turgut, “Gallande, Antoine”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, C. 13, ss. 337-338.

Akyıldız, Ali, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Albayrak, Mustafa, “Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolunun Yapımı”, **OTAM**, Ankara, 1995, S. 6, ss. 1-38.

Aristarchi Bey, Grégoire, **Législation Ottomane ou Recueil des Lois, Réglements, Ordonnances, Traités, Capitulations et Autres Documents Officiel de l'Empire Ottomane**, (Yayınlayan Démetrius Nicolaide), Frères Nicolaidés Yayınevi, İstanbul, 1873.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

Aybay, Rona, "Türk Hukukunda Gemilerin Uyrukluğu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 47, S. 1, 1992, ss. 83-94.

Aydın, Mithat, "**19-20. Yüzyıllarda Osmanlı Balkanlarında Rusya'nın Casusluk Faaliyetleri**", Tarih Araştırmaları Dergisi, DOI: 10.1501/Tarar_0000000533, Ankara, 2013, C. 32, S. 53, ss. 17-54.

Bağış, Ali İhsan, "İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Bütünlüğü Politikası ve Türk Diplomasisinin Çaresizliği", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 45-54.

Baron de Tott, **Mémoires du Baron de Tott Sur Les Turcs et Les Tartares**, Amsterdam, M.DCC.LXXXIV (1784).

Baron I. Testa, **Recueil Des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Etrangères**, Amyot, Editeur Des Archives Diplomatiques, Paris, MDCCLXIV (1764), C. 1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 108, Ankara, 2010.

Baysun M. Cavid, “Âli Paşa’nın Mektubu”, **Tarih Dergisi**, 1953, C. 5, S. 8, ss. 137-145.

Benedetti, Vincent, Le comte Benedetti, **Ma Mission En Prusse**, Henri Plon Imprimeur-Editeur, Paris, 1871.

Berchet, Jean-Claude, **Le Voyage en Orient**, Anthologie des Voyageurs Français Dans Le Levant au XIXe Siècles, Robert Laffont, Paris, 1985.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Beydilli Kemal, “Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni bir Değerlendirme” **Osmanlı Araştırmaları XXX**, İstanbul, 2007, ss.10-30.

Beydilli, “Sefâretnâme”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, C. 36, ss. 288-294.

Beydilli, Kemal, “Seyyid Ali Efendi” **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2009, C. 37, ss. 45-47.

Bolsover, G. H., “Birinci Nikola ve Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 1965, C. 23, S. 3, 4, (çev. Yuluğ Tekin Kurat), ss. 207-237.

Bozkurt, Gülnihal, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1993, C. 43, S. 1-4, ss. 49-61.

Bonaparte à Lyon ou Mon Rêve de la nuit du 9 au 10 mars dernier, Chez Chambert, à Lyon 1815.

Bourgeois, Emile, **Manuel Historique de Politique Etrangère, les Origines**, Tome I^e, Librairie Classiques, Paris, 1892.

Bouvet, Francisque, **La Turquie et Les Cabinets de l'Europe**, Libraire-Editeur D. Giraud, Paris, 1853.

Büyük Larousse sözlük ve Ansiklopedisi (Milliyet), cilt 8, İstanbul (Tarih yok).

Byron, Lord, **Le Pèlerinage de Childe Harold** de Lord Byron Traduit en vers d'après l'édition anglaise de précédé de Marie Magdeleine, Poème et de divers poésies par Victor-Robert Jones, Saint-Quentin, 1862.

Cevdet, Ahmet Paşa, **Sultan Abdülhamit'e Arzlar (Ma'rûzât)** (Yayına Hazırlayan ve Sadeleştiren Yusuf Halaçoğlu), Babıali Kültür Yayıncılığı, Paris, 2010.

Cevdet Paşa, **Tezâkir 1-12** (Yayımlayan: Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20** (Yayımlayan: Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Constantini, Pierre Dominique, **La Grande Pensée De Bonaparte De Saint-Jean-d'Acre**, Paris, 1940.

Correspondance littéraire, philosophique et critique de Grimm et de Diderot depuis 1753 jusqu'en 1790 Nouvelle Edition, Chez Furne Librairie, Tome Quatrième, MDCCCXXIX (1829).

Çadırcı, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye, Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye, Askerlik**, İmge Yayınevi, Ankara, 2008.

Davison, H. Roderic, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876**, (Türkçesi Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.

Davison, H. Roderic, Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernleşmesi (Çeviren: Hayrettin Pınar), İnalçık, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 291-301.

Debidour, Antonin, **Histoire Diplomatique de l'Europe: Depuis L'Ouverture du Congrès de Vienne Jusqu'à La Clôture de Berlin (1814-1878)**, Tome second, Ancienne Librairie Germer Baillière, Paris, 1891.

Driault, Edouard, **Question d'Orient Depuis Ses Origines Jusqu'à La Paix de Sèvres**, Paris, 1921.

Engelhardt, Eduard, **La Turquie et Le Tanzimat ou L'Histoire de Réformes Dans l'Empire Ottoman Depuis 1826 Jusqu'à Nos Jours**, A. Cotillon et C. Emprimeur-Editeur, Paris, 1882.

Ercan, Yavuz, **Osmanlı Araştırmaları, Napolyon İstilasını Sırasınında Bir Türk Diplomatinin Gözü ile Viyana Şehri**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

Ercan, Yavuz, “Seyit Mehmet Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, 1991, S. 2, ss. 73-125.

http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=19&sayi_id=834

Erdem, Gazi, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında İslahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51:1 (2010), ss. 327-348.

Erdoğdu, Teyfur, “1856 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 149-172.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, C. 1.

Eyice, Semavi, “Ağakapısı”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, C. 1. ss. 462-464.

Gencer, Ali İhsan, “Abdürrahim Muhib Efendi” **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1988, C. 1. ss. 292-293.

Felix Konrad, “Türk Tehlikesi Söyleminden Egzotizm ve Oryantalizme: İslamiyet Avrupalının Antitezi mi? (1453-1914)” (Çev. Mustafa Çakır), **Türk Yurdu**, , Ankara, Haziran 2013, C. 33, S. 310, ss. 286-297.

Fontanier, V., **Voyage En Orient, Entrepris Par Ordre du Gouvernement Français De L’année 1821 à L’année 1829**, Librairie Universelle, Paris, 1829.

Fontmagne, Durand De, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

Herbette, Maurice, **Une Ambassade Turque Sous Le Directoire**, Librairie Academique Didier, Paris, 1902.

Heper, Metin, “19. yy’da Osmanlı Bürokrasisi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İstanbul (Basım tarihi yok).

Histoire De La Littérature Française Illustrée, Librairie Larousse, Paris (Basım tarihi yok).

Irwin, Robert, **Oryantalistler ve Düşmanları** (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

İldem Etensel, Arzu, **Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2000.

İldem Etensel, Arzu, “Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri” **Littera**, Ankara, 2007, C. 21, ss. 1-11.

İnalcık, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

İnalcık, Halil, “Türk diplomasi Tarihinin Sorunları”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. XV-XXI.

İpşirli, Mehmet “Bâb-ı Âli”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, C. 4, ss. 378-386.

İpşirli, Mehmet, “Osmanlı Devleti’nde Eman Sistemi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 3-11.

Karaer, Nihat, “Paris’te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkilerinin Genel Seyri”, **OTAM**, 28, Güz, 2010. ss. 65-85.

Karaer, Nihat, “Abdürrahim Muhib Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1806-1811) ve Döneminde Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkileri” **OTAM**, 30, Güz, 2011.

Karaer, Nihat, **Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz’in Avrupa Seyahati**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012.

- Karaer, Nihat, “Fransa’da İlk İkamet Elçiliğinin Kurulması Çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1797-1802) Sürecinde Osmanlı-Fransız Diplomasi İlişkileri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2012, C. 31, S. 51, ss. 63-92.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, C. V., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.
- Karal, Enver Ziya **Osmanlı Tarihi, Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri (1856-1861)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.
- Karpat, Kemal H., **İslâm’ın Siyasallaşması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kaynar, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- Kaya Kılıç, Selda, **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet’e Geçiş İlk Anayasanın Hazırlanması**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.
- Keleş, Erdoğan; Ercoşkun, Tülay, “Stratford Canning’in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu’nun Durumu ve İstanbul’daki Üç İsyân (1807-1809)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, DOI: 10.1501/Tarar_0000000588, Ankara, 2014, C. 33, S. 56, ss. 265-317.
- Kent, Marian, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Koç, Bekir, **Osmanlı Devleti’nde Kimsesiz Ve Suçlu Çocukların Korunması Amacıyla Açılan Islahhanelere İlişkin Bir Araştırma**, (TÜBİTAK SBB Proje No: 106K142), Ankara, 2008, ss. 1-48.

Koçu, Reşat Ekrem, “Choiseul Gouffier”, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, 1971, C. 2, ss. 161.

Koloğlu, Orhan, “Fransız Devriminin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 13-19.

Kuran, Ercüment, **Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

Kuran, Ercüment, “1793-1811 Döneminde İlk Osmanlı Mukim Elçilerinin Diplomatik Faaliyetleri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 55-59.

Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 2010.

Kurat, Yuluğ Tekin, “XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlar'daki Panslavizm ve Panortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 173-177.

Kütükoğlu, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

La Baronne Durand de Fontmagne, **Un Séjour à l'Ambassade de France à Constantinople sous le Seconde Empire**, Librairie Plon, Paris, 1902.

Lamartine, Alphonse de, **Voyage en Orient**, Librairie Charles Gosselin, Paris, 1843.

Le Comte Benedetti, **Ma Mission En Prusse**, Henri Plon Imprimeur-Editeur, Paris, 1871.

Le Sieur Deval, **Capitulations ou Traités Anciens et Nouveaux Entre La Cour De France Et La Porte Ottomane**, Renouvelés augmentés l'an de J. C. 1740 de l'Egire 1153 Traduits à Constantinople, Imprimerie royale, Paris, MDCCLXX (1770).

Mahmoud Rayf Efendi, **Tableau Des Nouveaux Reglements De l'Empire Ottoman**, Imprimerie du Génie, Constantinople, 1798.

Manneh Butrus Ebu, "Ali ve Fuad Paşaların Bâb-ı Âli'deki Nüfuzlarının Kökleri (1855-1871)", (Çev. Fatih Yeşil), İncelik, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 479-490.

Manuel, Emile, **Historique de Politique Etrangère Par Bourgeois**, C. 1, Paris, 1892.

M. Michaud; M. Poujoulat, **Correspondance d'Orient 1830-1831**, Ducollet, Libraire-Éditeur, Tome IV, Paris, 1834.

Monglave Eugène Garay de, le Cte Vien de Mont-Orient Charleval, **Histoire politique maritime et militaire de la Guerre d'Orient Sébastopol**,

Victoires et Conquêtes, Tome Premier, Eugène Penaud Libraire-Editeur, Paris. 1857.

Monicault, Gaston de, **le Traité de Paris et Ses Suites (1856-1871)** Thèse pour le doctorat Question d'Orient, Editeur, Arthur Rousseau, 1898, Paris.

Napoléon I (Empereur des Français: 1769-1821), **Lettre de Napoléon Buonaparte au Grand Turc**, datée de l'île d'Elbe (1814). [Signé : P. C. (Pierre Colau)].

Nerval, Gérard de, **Doğu'da Seyahat** (Çev. Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

Olivier A. Guillaume, **Voyage Dans L' Empire Othoman, L'Egypte Et la Perse**, Paris, 1793.

Ortaylı, İlber, **Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Ortaylı İlber, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı 1853-1856 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 84, Ankara, 2006.

Özcan, Abdulkadir, "Hâlet Efendi (1760-1822) Osmanlı Devlet Adamı" **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 15, 1997, Ankara,1997, ss. 249, 251.

Özkaya Yücel, **Osmanlı İmparatorluğunda Ayânlık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Pamir, Aybars, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2002, C. 51, S. 2, ss. 79-119.

Parla, Jale, **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Polat Haydaroğlu, İlknur, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

Potocki, Jean, **Voyage En Turquie et En Egypte**, Chez Royez, Paris, 1788.

Pouqueville, François-Charles-Hugues-Laurent, **Voyage Dans la Grèce**, Tome I, Chez Firmin Didot père et fils, Paris, 1820.

Pouqueville, François-Charles-Hugues-Laurent, **Histoire de la Régénération de la Grèce**, Tome I, Chez Firmin Didot père et fils, Paris, 1824.

Pouqueville, François-Charles-Hugues-Laurent, **Grèce**, Chez Firmin Didot frères, Paris, 1835.

Recep Ahıskalı, “Reîsülküttâb”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, C. 34, ss. 546-549.

Reinach, J., **La Serbie Et Le Monténégro**, Editeur Calmann Lévy, Paris, 1876,

Rousset, Camille, **Histoire de la Guerre de Crimée**, Tome I, Librairie Hachette, 1878, Paris.

- Sander, Oral, **Anka'nın Yükseliş ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 563, Ankara, 1987.
- Said, Edward, **Oryantalizm (Doğubilim), Sömürgeciliğin Keşif Kolu** (Çev. Nezih Uzel), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Sarıcaoğlu, Fikret, "Rûznâme", **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008, C. 35, ss. 278-281.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Sezer, Hamiyet, "Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri (18. 19. Yüzyıl)", A.Ü.D.T.C.F. **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2003, C. XXI/33, ss. 105-124.
- Shaw, Stanford J., **Sultan III. Selim**, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Somel, Selçuk Akşin, "Kırım savaşı, Islahat Fermanı Ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", İnalçık, Halil; Seyitdanlıoğlu, Mehmet (Editörler), **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012. ss. 685-708.
- Sorel, Albert, **La Question d'Orient au XVIIIe Siècle. Les Origines de la Triple Alliance**, Paris, 1878.
- Sorel, Albert, **Lectures Historiques**, Librairie Plon, Paris, 1913.

- Soysal, İsmail, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri** (1789-1802), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Süslü, Azmi, (1983), “Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807”, **Belleten**, Türk Tarih Kurumu Yayinevi, Ankara, 1983, C. XLVII, S. 185, ss. 259-279.
- Süslü, Azmi, ”Un Aperçu Sur les Ambassadeurs Ottomans et Leurs Sefaretname”, **A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan, XIV, 1983, ss. 233-260.
- Şakiroğlu, H. Mahmut, “De Amicis, Edmondo”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1994, C. 9, ss. 60-61.
- Şeni, Nora, **Marie ve Marie Konstantiniye’de Bir Mevsim 1856-1858**, (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Tavernier, Jean Baptiste, **Tavernier Seyahatnamesi** (Editör Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayinevi, İstanbul, 2006.
- Thouvenel, Antoine, **Question Romaine Mélangés 1849-1861**, Ministre Des Affaires Etrangères, Archives Diplomatique, (Tarih yok).
- Thouvenel, Edouard **Constantinople sous Abdul-Medjid**, Revue des deux Mondes, T.21, Paris, 1840, ss. 68-89.
- Thouvenel, Edouard, **La Hongrie et la Valachie (Souvenir de voyage et notices historiques)**, (Libraire-éditeur: Arthur Bertrand), Paris, 1840.

- Thouvenel, L., **Secret de l'Empereur (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault 1860-1863)**, (Editeur: Calmann Lévy), C. I, Paris, 1889.
- Thouvenel, L., **Le Secret de l'Empereur (Correspondance Confidentielle et inédite échangée entre M. Thouvenel le Duc du Gramond et le Général Comte de Flahault 1860 – 1863)**, (Editeur: Calmann Lévy), C. II, Paris, 1889.
- Thouvenel, L., **La Grèce Du Roi Othon Correspondance de M. Thouvenel avec sa Famille et ses Amis**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1890.
- Thouvenel, L., **Nicolas 1er et Napoléon III les préliminaires de la guerre de Crimée, 1852-1854, d'après les Papiers inédits de M.Thouvenel**, (Editeur: Calman Lévy), Paris, 1891.
- Thouvenel, L., **Episodes D'Histoires Contemporaines Tirés des Papiers de M. Thouvenel (1844-1845)-(1851-1852)**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1892.
- Thouvenel, L., **Trois Années de La Question d'Orient 1856-1859 D'après les papiers inédits de M. Thouvenel**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1897.
- Thouvenel, L., **Second Empire d'après Les Papiers de M. Thouvenel (1854 - 1866)**, (Editeur: Calmann Lévy), Paris, 1903.
- Turan, Şerafettin, "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1951, C. 9, S. 1. 2, ss. 111-151.

Un Ancienne Diplomate, **Etude Diplomatique sur la Guerre de Crimée (1852 à 1856)**, Tome Premier, Ch. Tanera Editeur, Paris, 1874.

Uygur, Erdoğan, “Jean Potocki ve Türkiye Seyahatnamesi”, Edebiyat ve Bilim-II, Uluslar arası Sempozyum, 31 Ekim-2 Kasım, Ankara, 2011 (Düzenleyen Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü). **Littera** “Edebiyat ve Bilim Özel Sayısı (Numéro spécial: ”Lettres et Sciences””, cilt 29, Ürün Yayınları, ss. 263-272, Ankara, 2012.

Uygur, Erdoğan, “Fransız Seyyahların Gözüyle Kafkasya”, Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2013, 19-22 Kasım, Ankara, 2013 (Düzenleyen: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ankara, Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, 4, (Tarih yok).

Volney, M. Constantin François, **Voyage en Syrie et En Egypte Pendant Les Années 1783, 1784 et 1785**”, Tome Second, Volland Libraire, Paris, 1787.

Volney, Constantin François, **Considérations Sur La Guerre Actuelle Des Turcs**, Londre, 1788.

Volney, Constantin François, **Les Ruines ou Méditations sur les Révolutions des Empires Suivies de La loi Naturelle**, Paris, 1869.

Valois, Noël, “L’origine du Titre de Roi Très Chretien”, **Comptes Rendus des Séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, C. 39, S. 4, Paris, 1895.

Voyages du A. de La Motraye En Europe, Asie, Afrique, à La Haye, Chez T. Johnson J. Van Duren, MDCCXXVII (1727).

Voyages de Richard En Orient, Dans L’Egypte, L’Arabie, La Palestine, La Syrie, La Grece, La Thrace, Paris, MDCCLXXIII (1773).

Yenidünya, Süheyla, “Hâlet Efendi’ye Dair Bir Risale”
https://www.academia.edu/4475438/HALET_EFEND%C4%B0YE_DA%C4%B0R_B%C4%B0R_R%C4%B0SALE (Erişim tarihi: 26.12.2015).

Yurdusev Nuri; Yurdusev, Esin, “Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Devletler Sistemine Girişi Ve 1856 Paris Konferansı”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler), (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1999, ss. 137-147.

Tezler

Baykal, Ebru, **Osmanlılarda Törenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

Gürer, Serpil, **XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Gücüm, Kuntay, **Islahat Fermanı Sonrasında (1856-1871) Osmanlı Devlet Yapısındaki Değişime Fransa'nın Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2008.

Topaktaş, Hacer, **Dersaadet'te Son Leh Elçisi Franciszek Piotre Potocki'nin Elçiliği Ekseninde Osmanlı-Leh Diplomatik ilişkileri Ve Uluslararası Boyutu (1788-1793)** Yayınlanmamış Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2012.

EKLER

Autographes
&
Documents Historiques

Dossier Edouard THOUVENEL

Les lettres de Cécile Fligny, beaufière d'Edouard Thouvenel,
dont la principauté est relative au ministre récemment destitué,
ont été achetées en avril 1877 par les Archives des plamolyptis

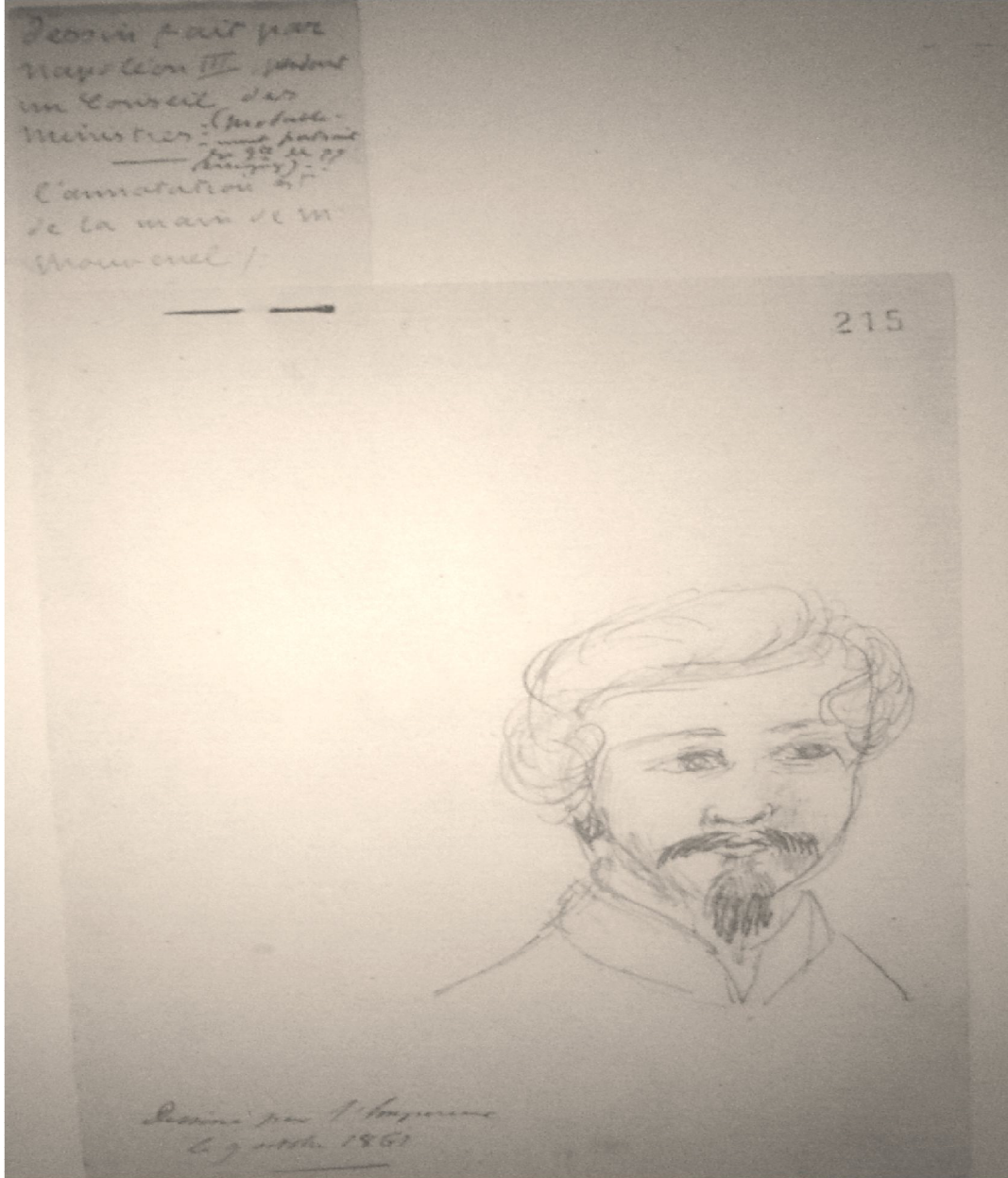

Librairie de l'Abbaye, 27, Rue Bonaparte, PARIS-VIe

Ek 1. Edouard Thouvenel'e gönderilen özel mektupların bulunduğu dosyanın kapak resmi.

Ek 2. Edouard Thouvenel (11 Kasım 1818-18 Ekim 1866).

Ek 3. Bakanlar Kurulu toplantı halindeyken III. Napolyon'un karakalemle çizdiği Thouvenel Portresi (9 Ekim 1861).

Louis Napoléon,
Président de la République Française,
sur le rapport du Ministre des Affaires Étrangères,
décède :

Art: 1er. M. Edouard Thouvenel, Envoyé
extraordinaire et ministre plénipotentiaire auprès de S. M. le
Roi de Bavière, est nommé Directeur des affaires politiques
au Département des Affaires Étrangères.

Art: 2. M. Thouvenel aura le titre et le rang de Ministre
plénipotentiaire de première classe et pourra toujours, sur
sa demande, être employé dans un poste diplomatique extérieur.

Art: 3. Le Ministre des Affaires Étrangères est chargé de
l'exécution du présent Décret.

Fait au palais des Tuileries, le 11 février 1848.

(L. N.)

signé: L. Napoléon.

et plus bas: Courgot

Ek 4. Edouard Thouvenel'in Louis Napoléon imzasıyla atanma yazısı.

71 Le 17 Mars. 1856 550

Monsieur l'Ambassadeur.

J'y avais transmis les ordres
de S. M. J. le Sultan au sujet
du premier point le 14 à S. M.
le Grand vizir, il doit l'avoir
à l'heure qu'il est; mais pour être
mieux assuré sur la transmission
je ferai répéter aujourd'hui même
ma dépêche. Les 101 coups de canon
m'ont fait autant de plaisir que
ceux qui avaient tonné pour la
prise de Sébastopol.

Fait à vous
Fuat.

Ek 5. Fuat Paşa'nın Edouard Thouvenel'e yazdığı 17 Mart 1856 tarihli mektup. Fuat Paşa Sivastopol zaferinden duyduğu memnuniyeti anlatıyor.

(68.)
Notes biographiques
sur
quelques fonctionnaires turcs.

Grand vizir.

Reschiü pacha. - Entouré d'intriguants qui lui font faire des sottises. Caractère indéci; aperçant honnête homme. ?

Seraskier.

Piiza pacha. - Homme capable, ferme et bon patriote.

Capitan-pacha - Grand amiral.

Mohamméd-Ali-pacha. - Beau-frère du sultan; bon enfant incapable, sans éducation, remplissant consciencieusement ses fonctions.

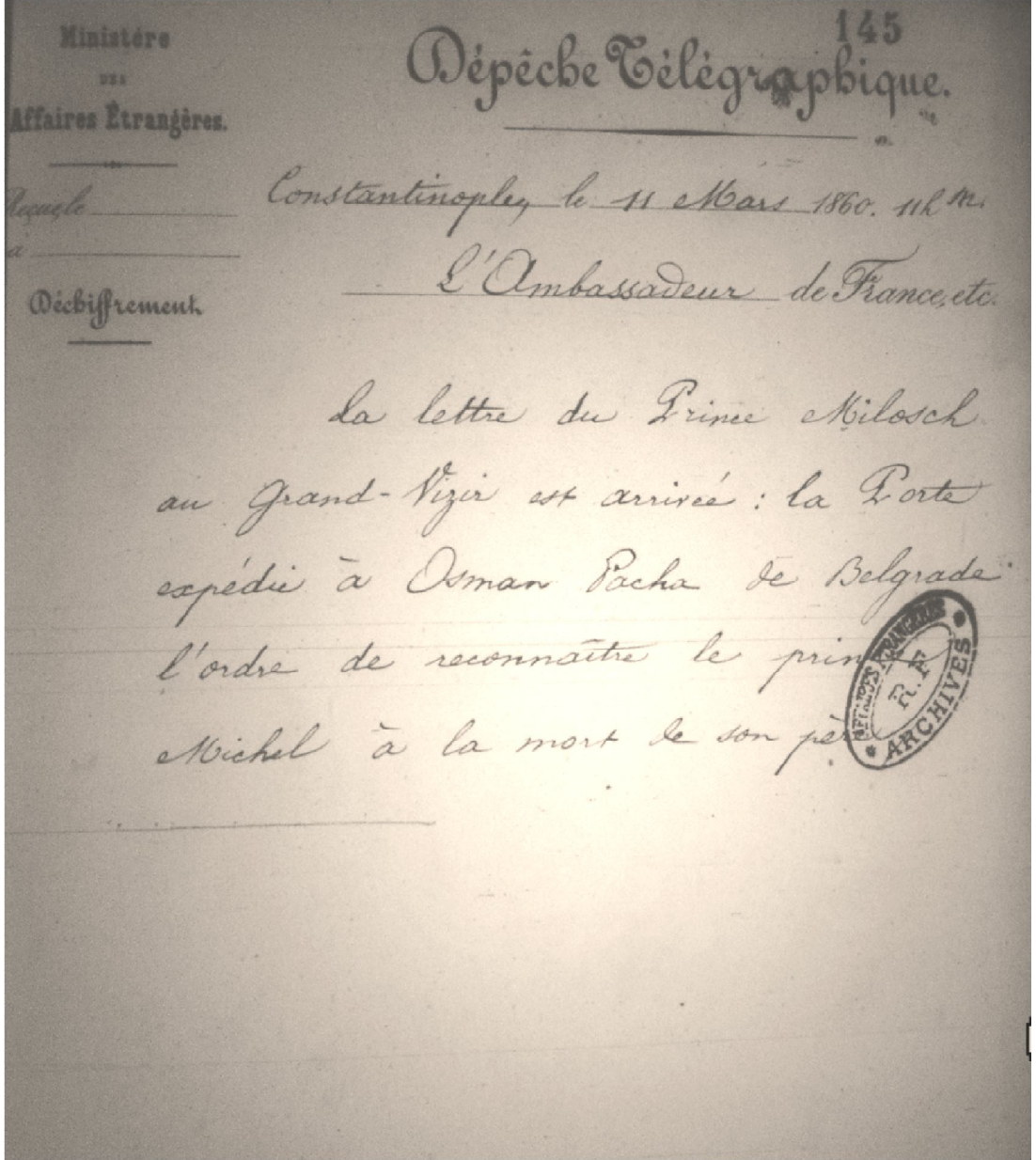
Ministre des Affaires étrangères.

Ali-pacha. - Caractère fin, un peu indéci, connaissant parfaitement l'Europe, très instruit, mais timide et involont.

Président du grand conseil.

Piifaut-Pacha. - Menteur, spirituel,

Ek 6. Bazı Osmanlı Paşaları hakkında tutulan bilgi notları.

Ek 7. Babasının ölümünden sonra Prens Michel'in tanınmasıyla ilgili 11 Mart 1860 tarihli telgraf.

İ.HR.165/8896-1

‘atûfetlü efendim hazretleri

Geçende Madamasına ihsân buyurulan yâdigâr-ı ‘âliden dolayı teşekkür-i ‘âtıfet celîleyi mutazammın Fransa sefirı Mösyö Tonel’in vârid olan tahrîrâtı tercemesi manzûr-ı me’âl-i mevfü’-ı hazret-i Pâdişâhi

buyurulmak için ‘arz ve takdîm kılındığı beyânıyla tezkere-i senâveri terkîmine ibtidâr olundu efendim fî 18 Şaban sene 75

ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

asâbigarîb-i tekrîm olan iş bu tezkere-i sâmiye-i asafâneleriyle zikr olunan terceme-i meşmûl nazar-ı ‘âli-i hazret-i pâdişâhi buyurularak

yine savb-ı sâmi-i asafilerine i’âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyü’l emrindir fî 18 Şaban sene 75

Ek 8. Edouard Thouvenel’in eşine verilen kolyeden dolayı yazdığı teşekkürle ilgili irade.

عظمتو اقسام حضرتي
 كنه ما زمانه اصابت بويلايه بارگاه عاليين خويلاي نكر عاطفت جيله في تقصير واز خوي بويستونانك داردا ولايه خويلاي ترجمه من نظار معلومو حضرتي بارگاهي
 بويلايه ايجود عزمه و تقصير توييني بانه نكره رتاري ترجمه ايز اولري اقسام بارگاهي

مردوديه ملكي ايزمدا
 اديت بايچ اولاد بايچون نكره ايمينا اعضا زيلا نكره رتاري نظار معلومو حضرتي بارگاهي
 بايچون سكي اصيلينه اعاده فخره اوله اديت ايزمدا حضرتي بارگاهي

I.H.R 165/8896

1

I.H.R. 00165

Ek 8.

İ.HR. 173/9452

ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

kendüsünce müşkilâtı mûceb olmayacak olduğu hâlde ve kendüyü için bir vâpûr tahsîs buyurulacağı şifâhen Mösyö Tovan'le ifâde buyurulmuş ve bu vechle hakkında

icrâ buyurulan nüvâzişden dolayı teşekkürle beraber yarın posta vâpûruyla gitmek üzere olduğu beyân eylemiş olmasıyla muktezâyı emr ü irâde-i seniye-i cenâb-ı mülûkâne üzere

iş'âr-ı keyfiyete ibtidâr kılındığı muhat-ı 'ilm-i sâmi-i asaffileri buyuruldukda o bâbda emr ü fermân hazret-i veliyü'l emrindir

fî 17 Cemâziye'l-âhir sene 76 m

Ek 9. Edouard Thouvenel'e tahsis edilen vapurla ilgili irade.

۵

موضوعه چاکر کینه حیدر که
کند و چاکر کینه موجب اولیٰ حاکمه دکن و چون بر او پورخصیض چو ربه جنتی تضافه مویس طوونو افاد چو طریح و بود چید حقیقه
اجل چو بیرونه نوآز شده طوونو شکریم برابر یاریده بوسته دیور بو کمان اوزره اولیٰ بی یاریده ایسه اولیٰ تقضای امر و ازاده سیه خباب ملوک اوزره
استاد کینه استار حیدرین موافقتی، حیدرین چورلوقه او با بده امر و زمانه حقیقه مع اولیٰ که ۲۴ ص ۱۳

I.H.R 173/9452

I.H.R.00173

Ek 9.

M

Vous êtes prié d'assister aux *Convoi & Service*
de Monsieur Antoine-Edouard Thouvenel,
Grand Référendaire du Sénat, Ancien Ministre des
Affaires Étrangères, Grand-Croix de la Légion d'Honneur,
décédé le 18 Octobre 1866, dans sa quarante septième année, au
Palais du Sénat, qui se feront le Samedi 22 courant, à midi
très précis, en l'Église de St. Sulpice, sa paroisse.

On se réunira au Palais du Sénat.

De Profundis.

De la part de M. M. Louis et Constantin Thouvenel,
de M. & Mme Curvillier-Houry, de Madame Charles Saget,
de M. & Mme Henri Saget, de M. & Mme Victor Cily,
ses fils, sœur, beaux-pères, belle-mère, belle-sœur, neveu & nièce.

Ek 10. Edouard Thouvenel'in ölümü dolayısıyla verilen cenaze merasimi davetiyesi.

ÖZET

(XIX. Yüzyıl Fransız Seyyah ve Diplomatı Edouard Antoine Thouvenel'e Göre Osmanlı Devleti)

Bu çalışmada, XIX. yüzyıl Fransız seyyahı ve diplomatı Edouard Antoine Thouvenel'e göre Osmanlı Devleti'nde askeri, siyasi ve diplomatik alanlardaki yapısal değişiklikler ve toplumsal değişimler incelenmiştir. Thouvenel'in bir seyyah olarak gözlemlerini, siyasi bir kişilik olarak politikalarını ve bir diplomat olarak da İstanbul'daki yazışmalarını bütünüyle inceleyerek Fransa'nın dış politikası, Avrupalı güçlerin siyasi denge oyunları ve gittikçe zayıflayan Osmanlı Devleti'nin bu süreçte aldığı kararlar, Fransız sefirinin kaleminden çıkan veriler ve yorumlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Thouvenel, III. Napolyon'un İstanbul'da Fransız devrini başlatan büyükelçisi olarak ve Fransız dış politikasına yön veren Dışişleri Bakanı olarak ele alınmıştır. Thouvenel'in İstanbul'a gelişine ve faaliyetlerine ayrılan bölümde açılan başlıklar Fransız arşivlerinden alınan belgeler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Edouard Antoine Thouvenel, III. Napolyon, XIX. Yüzyıl Fransız Seyyahı, İstanbul'da Diplomatik Mücadeleler, Osmanlı-Fransız ilişkileri, Ottomanisme.

ABSTRACT

(Ottoman Empire According to Edouard Antoine Thouvenel, XIX. Century French Diplomat and Traveller)

In this study the military, political, diplomatic and social changes in the Ottoman Empire have been researched according to the XIX. century French diplomat and traveller Edouard Antoine Thouvenel. His observations and written transcripts about his explorations and his policies as a diplomat have been evaluated by examining the legal correspondences he had in Istanbul and the judgements made by the weak Ottoman Empire in that period. At that time Thouvenel was appointed as an ambassador by Napoleon III and started the French revolution in Istanbul, and he was also the Foreign Minister who directed the foreign policy of France. The parts in this thesis where Thouvenel came to Istanbul and his activities in this city were recited from the documents taken from the French archives.

Key words: Edouard Antoine Thouvenel, Napoleon III, XIX. Century French Traveller, Diplomatic Struggles in Istanbul, The Ottoman-French Relationships, Ottomanism.